

T. C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK BİLİM DALI

SİBER MAĞDURİYET, AKRAN ZORBALIĞI, KARANLIK ÜÇLÜ,
RİSKLİ DAVRANIŞLAR VE PROSOSYAL DAVRANIŞLARIN SİBER
ZORBA OLAN/OLMAYAN ERGENLERİ DOĞRU SINIFLANDIRMA
DÜZEYİ

DOKTORA TEZİ

Rüstem Göktürk HAYLI

Malatya-2022

T. C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK BİLİM DALI

SİBER MAĞDURİYET, AKRAN ZORBALIĞI, KARANLIK ÜÇLÜ,
RİSKLİ DAVRANIŞLAR VE PROSOSYAL DAVRANIŞLARIN SİBER
ZORBA OLAN/OLMAYAN ERGENLERİ DOĞRU SINIFLANDIRMA
DÜZEYİ

DOKTORA TEZİ

Rüstem Göktürk HAYLI

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yüksel ÇIRAK

Malatya-2022

	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	İNÜ-KYS-FRM-142
		Yayın Tarihi	19.08.2019
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ		Revizyon No	
		Revizyon Tarihi	

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

SİBER MAĞDURİYET, AKRAN ZORBALIĞI, KARANLIK ÜÇLÜ, RİSKLİ
DAVRANIŞLAR VE PROSOSYAL DAVRANIŞLARIN SİBER ZORBA
OLAN/OLMAYAN ERGENLERİ DOĞRU SINIFLANDIRMA DÜZEYİ
DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğretim Üyesi Yüksel ÇIRAK

HAZIRLAYAN
Rüstem Göktürk HAYLI

Jürimiz tarafından 02/12/2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez **oybirliği** ile başarılı bulunarak Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı	İmza
1.Prof. Dr. Hasan DEMİRTAŞ
2.Doç. Dr. Mehmet Ali YILDIZ
3.Doç. Dr. Mustafa SAVCI
4.Dr. Öğretim Üyesi Yüksel ÇIRAK
5.Dr. Öğretim Üyesi Yağmur ULUSOY DOĞMUŞ

O N A Y

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20... tarih ve 20..../..... sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

.....
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel ÇIRAK'ın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım *Siber Mağduriyet, Akran Zorbalığı, Karanlık Üçlü, Riskli Davranışlar ve Prososyal Davranışların Siber Zorba Olan/Olmayan Ergenleri Doğru Sınıflandırma Düzeyi* başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Rüstem Göktürk HAYLI

Benim gözümde hiçbir şey yoktur; ben yalnız liyakat âşığıyım.

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

*Bu tez, bulunduğu mesleki konuma liyakat ile ulaşmış tüm bilim
insanlarına ithaf edilmiştir.*

ÖNSÖZ

Bilgi ve iletişim teknolojileri gençler tarafından oldukça yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu teknolojiler, gençlerin zorbalık davranışları için farklı bir ortam oluşturarak siber zorbalık davranışlarına zemin hazırlamaktadır. Özellikle COVID-19 pandemisinin başlamasından itibaren bilgi ve iletişim teknolojileri daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda ise gençler arasındaki siber zorbalık davranışları daha ön plana çıkan bir sorun haline gelmiştir. Bu araştırmada gençlerdeki siber zorbalık davranışları ile siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü kişilik özellikleri, riskli davranışlar ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçların alanyazına katkıda bulunmasını ve gençlerdeki siber zorbalık davranışlarının önlenmesi konusunda ruh sağlığı uzmanlarına, öğretmenlere ve ebeveynlere yardımcı olmasını temenni ederim.

Doktora eğitimim boyunca bana daima destek olan, hoşgörüle yaklaşan, beni motive eden ve cesaretlendiren, bir bilim insanının sahip olması gereken bilinç, disiplin ve sorumluluğu bana aşılıyarak akademisyenlik kültürünü öğrenmemde büyük katkıları bulunan danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Yüksel ÇIRAK'a içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Doktora tez süreci boyunca beni kendi lisansüstü öğrencilerinden ayırt etmeden yardım ederek ve destek olarak bilimsel anlamda çok değerli kazanımlar elde etmemi sağlayan Sayın Prof. Dr. Hasan DEMİRTAŞ'a ve Sayın Dr. Öğretim Üyesi Yağmur ULUSOY DOĞMUŞ'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Akademik hayatımın tamamında ve özellikle bu doktora tezini hazırlama sürecinde bana her konuda yardım ve desteğini esirgemeyen, bana aynı anda bir arkadaş, ağabey ve rehber olan kıymetli dostum Dr. Fatih KAYA'ya teşekkür ederim.

Bu süreçte en karamsar olduğum anlarda bile her zamanki gibi bana sonsuz desteği ve hoşgörüsünü esirgemeyerek mücadeleye devam etmemi sağlayan sevgili eşim Ezgi'ye minnettarım. İyi ki varsın. Tez sürecimin son günlerinde dünyaya gözlerini açıp hayatımızı güzelleştiren biricik kızım Alya Umay'a sonsuz sevgilerimi sunarım.

Ancak burada en büyük teşekkürü layık olan kişi, hiç şüphesiz binlerce kişinin lisansüstü eğitim olmak üzere her düzeyde eğitim alma konusunda fırsat elde edebilmesini sağlayan düzen için ilk ve en önemli hamleleri gerçekleştiren Ulu Önderimiz Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'tür. Böylesine büyük bir armağan için sade

bir teŖekkür yerine kendisine bir yemin etmenin daha uygun olacağı kanaatindeyim:
Hayatta en gerçek yol göstericimiz olduğunu belirttiğin bilimi, damarlarımdaki asil
kandaki güç ile daha ileri götürerek Türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmaya and içirim.

Malatya, 2022

Rüstem Göktürk HAYLI

ÖZET

SİBER MAĞDURİYET, AKRAN ZORBALIĞI, KARANLIK ÜÇLÜ, RİSKLİ DAVRANIŞLAR VE PROSOSYAL DAVRANIŞLARIN SİBER ZORBA OLAN/OLMAYAN ERGENLERİ DOĞRU SINIFLANDIRMA DÜZEYİ

HAYLI, Rüstem Göktürk
Doktora, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yüksel ÇIRAK
Aralık-2022, XV+218 sayfa

Bu araştırmanın amacı ergenlerdeki siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü kişilik özellikleri, riskli davranış ve prososyal davranışların ergenlerin siber zorba olup olmadığını ne düzeyde yordadığını belirlemektir. Bu araştırma kesitsel desende gerçekleştirilmiş betimsel bir nicel araştırma olup keşfedici korelasyonel modelde tasarlanmıştır. Araştırmaya 2021-2022 eğitim öğretim yılında İnönü Üniversitesi'ndeki 9 fakülte ve 1 meslek yüksekokulunda öğrenim gören toplam 952 öğrenci katılmıştır. Araştırmada veri toplama araçları olarak Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2, Akran Zorbalığı Ölçeği, Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu, Riskli Davranışlar Ölçeği, Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmanın verileri yüzde-frekans analizi ve lojistik regresyon analizi ile incelenmiştir. Lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmeden önce örneklemin yeterli büyüklükte olduğu belirlenmiş, uç veriler belirlenerek analize dahil edilmemiş ve değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları incelenerek çoklu bağlantı problemi olmadığı görülmüştür. Araştırma sonucunda örneklemdaki ergenlerin %47'sinin siber zorbalık sürecine zorba, mağdur veya zorba/mağdur (hem zorba hem de mağdur) olarak dahil olduğu; %53'ünün siber zorbalığa dahil olmadığı saptanmıştır. Ergenlerin %30'unun siber zorba, %40'ının siber mağdur, %7'sinin sadece siber zorba, %17'sinin sadece siber mağdur, %23'ünün ise zorba/mağdur olduğu belirlenmiştir. Elde edilen lojistik regresyon modelinde siber zorbalık ile araştırmada ele alınan yordayıcı değişkenler arasında ilişki olduğu, modelin uyum iyiliğinin yeterli düzeyde olduğu ve siber zorbalıktaki varyansın %25'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Elde edilen modelin siber

zorba olan ve olmayan ergenleri %79 oranında doğru sınıflandırdığı; modeldeki yordayıcı değişkenlerden siber mağduriyet, akran zorbalığı, alkol kullanımı, antisosyal davranışlar ve beslenme alışkanlıklarının siber zorba olan ve olmayan ergenlerin yordanmasına anlamlı katkılar sağladığı belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ergen, siber zorbalık, akran zorbalığı, karanlık üçlü, riskli davranışlar, prososyal davranışlar.

ABSTRACT

ACCURACY OF CYBER VICTIMIZATION, PEER BULLYING, DARK TRIAD, RISK BEHAVIORS AND PROSOCIAL BEHAVIORS IN CLASSIFYING CYBERBULLY AND NON-CYBERBULLY ADOLESCENTS

HAYLI, Rüstem Göktürk
PhD, Inonu University, Institute of Educational Sciences
Psychological Counselling and Guidance

Advisor: Assistant Professor Yüksel ÇIRAK
December-2022, XV+218 pages

The aim of this study is to determine to what extent adolescents' cyber victimization, peer bullying, dark triad personality traits, risk behavior and prosocial behaviors predict cyberbully and non-cyberbully adolescents. This research is a descriptive quantitative research conducted in a cross-sectional design and designed in an exploratory correlational model. A total of 952 students studying at 9 faculties and 1 vocational school at İnönü University in the 2021-2022 academic year participated in the research. Revised Cyberbullying/Victimization Inventory 2, Peer Bullying Scale, Short Dark Triad Scale Turkish Form, Risk Behaviors Scale, Prosocial Tendencies Scale and personal information form were used as data collection tools in the study. The data of the study were analyzed by percent-frequency analysis and logistic regression analysis. Before performing the logistic regression analysis, it was determined that the sample was large enough, outlier data were not included in the analysis, and the correlation coefficients between the variables were examined and it was seen that there was no multicollinearity problem. As a result of the research, it was determined that 47% of the adolescents in the sample were involved in the cyberbullying process as a bully, victim or bully/victim (both bully and victim); 53% of them were not involved in cyberbullying. It was determined that 30% of the adolescents are cyberbullies, 40% are cyber victims, 7% are only cyberbullies, 17% are only cyber victims, and 23% are bullies/victims. In the logistic regression model obtained, it was determined that there was a relationship between cyberbullying and the predictive variables in the study, that the goodness of fit of the model was sufficient and it explained 25% of the variance in cyberbullying. It was determined that the model accurately classified cyberbully and non-cyberbully

adolescents at the rate of 79%, and cyber victimization, peer bullying, alcohol use, antisocial behaviors and nutrition habits made significant contributions to the prediction of cyberbully and non-cyberbully adolescents.

Keywords: Adolescent, cyberbullying, peer bullying, dark triad, risk behaviors, prosocial behaviors.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY FORMU	II
ONUR SÖZÜ.....	III
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	IX
İÇİNDEKİLER	XI
TABLolar LİSTESİ.....	XIV
ŞEKİLLER LİSTESİ	XV

BÖLÜM I

1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Araştırmanın Amacı	7
1.3. Araştırmanın Önemi.....	7
1.4. Problem Cümlesi.....	10
1.5. Alt Problemler.....	10
1.6. Varsayımlar	11
1.7. Sınırlılıklar	11
1.8. Tanımlar	12

BÖLÜM II

2. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	14
2.1. Kuramsal Bilgiler	14
2.1.1. Ergenlik.....	14
2.1.2. Siber Zorbalık	22
2.1.2.1. Siber Zorbalık Türleri	26
2.1.2.2. Siber Zorbalığın Yaygınlığı	31
2.1.2.3. Siber Zorbalık Kuramları.....	32
2.1.2.4. Siber Zorbalığın Nedenleri	44
2.1.3. Siber Mağduriyet	47
2.1.4. Akran Zorbalığı	50
2.1.5. Karanlık Üçlü.....	58
2.1.5.1. Narsisizm	60
2.1.5.2. Makyavelizm.....	62

2.1.5.3. Psikopati.....	64
2.1.6. Riskli Davranışlar	65
2.1.7. Prososyal Davranışlar	69
2.2. İlgili Araştırmalar.....	74

BÖLÜM III

3. YÖNTEM	110
3.1. Araştırmanın Modeli	110
3.2. Evren ve Örneklem	110
3.3. Veri Toplama Süreci	114
3.4. Veri Toplama Araçları	114
3.4.1. Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2	116
3.4.2. Akran Zorbalığı Ölçeği.....	122
3.4.3. Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu (SD3-T).....	124
3.4.4. Riskli Davranışlar Ölçeği	127
3.4.5. Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği	130
3.4.6. Kişisel Bilgi Formu.....	133
3.5. Veri Toplama Araçlarının Uygulanması.....	133
3.6. Verilerin Analizi ve Yorumlanması	133

BÖLÜM IV

4. BULGULAR.....	136
4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	136
4.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	137

BÖLÜM V

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	147
5.1. Sonuçlar ve Tartışma.....	147
5.1.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	148
5.1.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	150
5.2. Öneriler	157
5.2.1. Uygulayıcılara Öneriler	157
5.2.2. Araştırmacılara Öneriler	159
KAYNAKÇA	162
EKLER	213
Ek 1. Kişisel Bilgi Formu.....	214
Ek 2. Kullanılan Ölçme Araçlarına Ait Örnek Maddeler	215

Ek 3. Etik Kurul Onayı.....	216
Ek 4. Uygulama İzni	217
Ek 5. Benzerlik Raporu	218

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Siber Zorbalığı Açıklamak Amacıyla Kullanılan Kuramlar.....	33
Tablo 2. Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler	112
Tablo 3. Uyum İndekslerine Ait Kabul Edilebilir Sınırlar.....	116
Tablo 4. Örneklem Grubundaki Ergenlerin Siber Zorbalığa Dahil Olma Düzeyleri	136
Tablo 5. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Değerleri.....	138
Tablo 6. Başlangıç Modeli İterasyon Öyküsü.....	139
Tablo 7. Lojistik Regresyon Analizi Sonucunda Elde Edilen İlk Sınıflandırma Durumu	140
Tablo 8. Başlangıç Modelinde/Eşitlikte Yer Alan Değişkenler	140
Tablo 9. Başlangıç Modelinde/Eşitlikte Yer Almayan Değişkenler	141
Tablo 10. Yordayıcı Değişkenlerin Modele Girdiği Durum için İterasyon Öyküsü.	143
Tablo 11. Model Katsayılarına İlişkin Omnibus Testi.....	144
Tablo 12. Lojistik Regresyon Modeli Sonucu Elde Edilen Sınıflandırma Durumu .	145
Tablo 13. Amaçlanan Modele İlişkin Değişkenlerin Katsayı Tahminleri	146

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Siber Zorbalık Döngüsü	25
Şekil 2. Siber Zorbalığın Uygulandığı İletişim Kanalları	27
Şekil 3. Sosyal Bilgi İşleme Modelinin Siber Zorbalığa Uyarlanması	35
Şekil 4. Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Modeli	43
Şekil 5. Prososyal Davranışları Açıklamaya Yönelik Sosyoekolojik Gelişimsel Model	74
Şekil 6. Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2-Siber Zorbalık Bölümüne Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı	119
Şekil 7. Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2-Siber Mağduriyet Bölümüne Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı	121
Şekil 8. Akran Zorbalığı Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı.....	123
Şekil 9. Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formuna Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı	126
Şekil 10. Riskli Davranışlar Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı ..	129
Şekil 11. Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı.....	132

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Bu bölümde problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi, problem cümlesi ve alt problemler, varsayımlar, sınırlılıklar ve tanımlar yer almaktadır.

1.1. Problem

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde 20. yüzyılın sonundan itibaren meydana gelen gelişmeler sonucunda içinde bulunduğumuz dönem bilgi ve teknoloji çağı olarak adlandırılmaktadır. Bu çağın en önemli özelliklerinden biri, internet ve internetin hayatımıza getirdiği bir kavram olan sosyal medyanın insan hayatında vazgeçilmez bir hale gelmesidir. Bunun sonucunda internet ve sosyal medya kullanım oranlarında her geçen yıl ciddi düzeyde artış olmaktadır. İstatistiksel veriler incelendiğinde bu durum daha somut bir şekilde fark edilebilmektedir. We Are Social tarafından yayımlanan rapora göre 2022 yılının Ocak ayı itibariyle bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla internet kullanımı oranı %4 (yaklaşık 192 milyon kişi); sosyal medya kullanımı ise %10,1 (yaklaşık 424 milyon kişi) oranında artmıştır. Bunun sonucunda ise Dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu interneti (%62,5) ve sosyal medyayı (%58,4) aktif bir şekilde kullanır hale gelmiştir (Kemp, 2022). Yine aynı raporda Türkiye'deki günlük ortalama internet ve sosyal medya kullanım sürelerinin dünya ortalamasından fazla olduğu görülmektedir. Günlük ortalama internet kullanım süresi dünya genelinde 6 saat 58 dakika iken Türkiye'de 8 saat; günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi dünya genelinde 2 saat 27 dakika iken Türkiye'de 2 saat 59 dakikadır. İnternet ve sosyal medyanın iletişim, eğitim, eğlence ve alışveriş gibi faaliyetleri kolaylaştırarak insanlara birçok fırsatlar sunması, internet ve sosyal medyanın tahmin edilen düzeylerden daha fazla yaygınlaşmasının en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilebilir.

İnternet ve sosyal medyanın en çok kullanıldığı alanlardan bazıları e-posta ve sohbet-mesajlaşma, internette sörf yapma (gezinme-göz atma), haberleri ve olayları takip etme, çevrimiçi alışveriş yapma, çevrimiçi oyun oynama, müzik dinleme ve paylaşma,

eğlence, mizah ve içerik oluşturma amacıyla internette arama yapma, eğitim, mesleki gelişim ve ödevlere katkı sağlama, (Akkoyunlu, 2002; Amiel ve Sargent, 2004; Balcı ve Gülınar, 2009; Dabbagh ve Kitsantas, 2012; Gikas ve Grant, 2013; Kaşıkçı ve diğlerleri, 2014; Li ve Atkins, 2004; Madell ve Muncer, 2004; Radovic ve diğlerleri, 2017; Teo ve Lim, 2000) şeklinde ifade edilebilir. Ancak internet ve sosyal medyanın insan hayatına olumlu etkilerinin yanında birtakım olumsuz sonuçlarının da söz konusu olduğu söylenebilir.

İnternet ve sosyal medyanın olumsuz sonuçlarından bazıları riskli davranış içerikli paylaşımlar yapma, bireyin kendisini aşağılayacak şekilde diğler insanlarla kıyaslaması, çok fazla sayıda paylaşım yapma, kişisel bilgileri aşırı düzeyde paylaşma, olumsuz duygu içerikli paylaşımlar yapma veya bu tür paylaşımlarla karşılaşma (Radovic ve diğlerleri 2017), internet bağımlılığı (Young, 1997), suça karışma, flört şiddeti, taciz (Patton ve diğlerleri, 2014) ve siber zorbalık (Chisholm, 2006; Patton ve diğlerleri, 2014; Radovic ve diğlerleri, 2017; Whittaker ve Kowalski, 2015) olarak sıralanabilir. Ergenlerin internet ve sosyal medyanın olumsuz sonuçlarıyla karşılaşma olasılığının ise diğler yaş gruplarındaki bireylere kıyasla daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Aslanbay, 2006; Buckingham, 2002; Elbozan-Cumurcu ve Kaya, 2004; Facer ve Furlong, 2001; Facer ve diğlerleri, 2001; Livingstone, 2003; Öztürk ve diğlerleri, 2007; Sefton-Green, 1998; Tarpley, 2001; Valentine ve Holloway, 2002). Bu nedenle internet ve sosyal medyanın ergenlerde hangi olumsuz etkilere neden olduğunun incelenmesine öncelik vermek yararlı olabilir.

Ergenlik döneminde birey, ayak uydurması gereken hızlı bir değışim sürecine girmektedir. Bu değışimlerden bazıları, fiziksel ve hormonal gelişmeler sebebiyle meydana gelen bilişsel değışimler ve farklı duygu ve davranışlar (Bayhan ve Işıtan, 2010), kimlik kazanma (Erikson, 1968; Marcia, 1980), ergen benmerkezciliğı, (Elkind, 1967) soyut, eleştirel ve hipotetik düşünme (Piaget, 1965), flört ve romantik ilişkilerin başlaması (Collins, 2003; Collins ve diğlerleri, 2009) şeklinde sıralanabilir. Ancak bu özelliklerin yanında risk alma davranışları, (Sales ve Irwin, 2009), intihar (Borowsky ve diğlerleri, 2001; Brent ve diğlerleri, 1988; Shaffer ve diğlerleri, 1996), alkol ve madde kullanımı (Brown ve diğlerleri, 1998; Chassin ve diğlerleri, 2004; Lynskey ve Fergusson, 1995), ebeveyn-ergen çatışması, yeme bozuklukları, (Santrock, 2011) akran baskısının etkisiyle antisosyal davranışlar sergileme (Brown ve Larson, 2004) ve akran zorbalığı

(Spriggs ve diğeri, 2007; Wang ve diğeri, 2009, 2012) gibi olumsuz özellikler de ergenlik döneminde gözlenebilir. Bunların yanında, zorbalığın internet ve sosyal medyada uygulanan biçimi olan siber zorbalık da ergenlikte görülebilen olumsuz davranışlar arasındadır (David-Ferdon ve Hertz, 2007; Hinduja ve Patchin, 2013; Mishna ve diğeri, 2012). Ergenlerdeki siber zorbalık davranışlarını anlamının önemi, ergenlerin yüksek internet ve sosyal medya kullanım oranlarına sahip olması gerçeği ile birlikte düşünülecek olursa daha belirgin hale gelecektir.

Türkiye’de insanların %69’u; dünya genelinde ise %87’si interneti ilk olarak 14 ve daha erken yaşta kullanmaya başlamaktadır (Kaşıkçı ve diğeri, 2014). Buradan hareketle gençlerin sosyal medyanın tutkulu birer kullanıcısı olduğu gerçeği (Patton ve diğeri, 2014) de göz önüne alınırsa, ergenlerin dünyadaki internet ve sosyal medya kullanım ortalamalarının artmasında büyük bir yere sahip olduğu söylenebilir. Ergenlerin yaklaşık %90’ı internet kullanıcısı iken %70’i ise en az bir sosyal medya hesabına sahiptir (Subrahmanyam ve diğeri, 2009). Chisholm’e (2006) göre 8 ile 18 yaş aralığındaki çocuklar ve ergenlerin iletişim aygıtlarını kullanma süresi günde ortalama 8 saattir. Berson ve Berson’a (2003) göre 12-18 yaş aralığındaki kız ergenlerin %74’ü gününün büyük bir bölümünü e-posta yoluyla mesajlaşarak veya sohbet sitelerinde geçirmektedir. Bütün bu bilgiler dikkate alınırsa, ergenlik döneminde internet ve sosyal medya kullanım düzeyinin yüksek olması nedeniyle gençlerin, siber zorbalık da dahil olmak üzere, internet ve sosyal medyanın olumsuz sonuçlarıyla karşılaşma olasılığının diğer gelişim dönemlerindeki bireylere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Siber zorbalık, “bir birey veya grup tarafından elektronik iletişim biçimleri kullanılarak kendisini kolaylıkla savunamayacak kişi veya kişilere karşı sürekli ve tekrarlayan biçimde yapılan saldırgan ve kasıtlı eylemler” şeklinde tanımlanmaktadır (Smith ve diğeri, 2008). Siber zorbalık belli noktalarda yüz yüze zorbalıktan ayrılmaktadır. Perren ve diğeri (2012) göre yüz yüze zorbalık genellikle fiziksel üstünlükle karakterize edilirken siber zorbalıkta herhangi bir fiziksel üstünlük gerekli değildir; bunun yerine siber zorbalılar, mağdur üzerinde “sosyal medya kullanım bilgisi, kimliğin gizli olması ve kurbanın kendini savunma veya zorbalıktan kaçma yollarının sınırlı olması” üzerinden üstünlük kurarlar. Bu üstünlüğü ise siber zorbalılar hakaret ve tehdit edici mesajlar göndererek, kişiler hakkında dedikodu yayarak, kişisel bilgileri ifşa ederek, kişilerin utandırıcı fotoğraflarını paylaşarak, insanları çevrimiçi iletişimden

dışlayarak ve sosyal medyada bir başkasının adına hesaplar açarak o kişiymiş gibi davranarak sağlamaya çalışırlar (Perren ve diğerleri, 2012). Siber zorbalığı yüz yüze zorbalıktan ayıran diğer bir fark, siber zorba tarafından sosyal medya aracılığıyla mağdura gönderilen aşağılayıcı mesaj veya görsellerin, internetteki verilerin kaybolmaması sebebiyle kalıcı ve her zaman herkesçe görülebilir olma olasılığıdır (Heirman ve Walrave, 2008). Siber zorbalığın bu farklı yönü ise mağdurların karşılaştığı bu olumsuz deneyimlerin yıkıcı etkisinin daha uzun sürmesine neden olabilir.

Siber zorbalık davranışları, görülme oranları bakımından da yüz yüze sergilenen akran zorbalığı davranışlarından farklılaşmaktadır. Günümüzde sözel ve fiziksel şiddet, sanal dünyadaki saldırgan davranışlardan hala daha fazla (Patton ve diğerleri, 2014; Smith ve diğerleri, 2008) görülmesine rağmen ergenler arasındaki şiddetin elektronik şekli, gün geçtikçe artan ve daha fazla araştırma ve önleme çalışması gerektiren dikkat çekici bir toplum sağlığı sorunudur (David-Ferdon ve Hertz, 2007). Tokunaga (2010), araştırmalarda bu davranışın farklı şekillerde tanımlanması, benimsenen örnekleme yöntemlerinin ve metodolojik yaklaşımların farklılaşması nedeniyle araştırmalarda elde edilen siber zorbalığın görülme sıklığı verilerinin birbirinden farklılaşabildiğini vurgulamıştır. Bu nedenle, ilgili alanyazın incelendiğinde ergenler arasında siber zorbalık davranışlarının görülme sıklığının %4 ile %65 arasında değişmekte olduğu görülmektedir (Çalışkan-Pala ve diğerleri, 2021; Dehue ve diğerleri, 2008; Kowalski ve Limber, 2007; Li, 2006; Mishna ve diğerleri, 2012; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004). Bu bulgular siber zorbalığın küçümsenmeyecek düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte alan yazında siber zorbalığın ergenler üzerindeki etkilerine dair kanıtların her geçen gün arttığı görülmektedir.

Siber zorbalık davranışlarının ergenlerin duygusal ve psikolojik iyi oluşları üzerinde birtakım olumsuz etkilerinin olduğu, alanyazında açıkça görülmektedir (Hinduja ve Patchin, 2013). Siber zorbalığa maruz kalmış bireylerde kaygı, okula ve derslere yoğunlaşamama (Beran ve Li, 2005; Juvonen ve Gross, 2008; Ybarra ve diğerleri, 2006), yalnız, güvensiz ve aşağılanmış hissetme (Breguet, 2007), üzüntü, öfke, hayal kırıklığı, korku, düşük öz saygı, utanç ve umutsuzluk hissi (Hinduja ve Patchin 2007; Patchin ve Hinduja, 2006; Ybarra ve Mitchell 2007), depresyon belirtileri (Machmutow ve diğerleri, 2012; Ybarra, 2004; Ybarra ve diğerleri, 2006), madde ve alkol kullanımı, yeme bozuklukları (Dehue ve diğerleri, 2008; Fosse ve Holen, 2006; Ybarra

ve Mitchell, 2007), okuldan uzaklaştırılma, gözaltına alınma veya okula silah getirme (Mitchell ve diğerleri, 2007), baş, karın ağrısı ve uykusuzluk gibi psikosomatik belirtiler (Sourander ve diğerleri, 2010) görülmektedir. Siber zorbalığın kapsamı, ergen grubunda görülme sıklığı ve ergenler üzerindeki sonuçlarından hareketle, ergenlerin siber zorbalık davranışları sergileme nedenlerinin incelenmesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Siber zorbalık davranışlarına neden olan birtakım faktörlerin olduğu söylenebilir. Bu faktörlerden bazıları problemlili internet kullanımı (Erdur-Baker, 2010; Jung ve diğerleri, 2014), internet bağımlılığı (Chang ve diğerleri, 2015), günlük bilgisayar ve internet kullanım süresinin fazla olması (Erdur-Baker, 2010; Mishna ve diğerleri, 2012; Sticca ve diğerleri, 2013; Topcu ve diğerleri, 2008), saldırganlık hakkındaki normatif inançlar (Kowalski ve diğerleri, 2014), düşük akademik başarı ve yüksek sosyoekonomik düzey (Fırat ve Ayrar, 2016), akran zorbalığı mağduru olma (Kowalski ve diğerleri, 2012; Mishna ve diğerleri, 2012), akran etkisi (Hinduja ve Patchin, 2013), düşük düzeyde ebeveyn bağlanması (Chang ve diğerleri, 2015), maternal bağlanma kaygısı (Varghese ve Pistole, 2017), düşmanca duygular (hostilite) ve psikotik belirtiler (Arıca, 2009), kurallara uymama ve saldırgan davranışlar (Jung ve diğerleri, 2014) şeklinde ifade edilebilir. Tüm bu bilgilere dayanarak, siber zorbalıkla ilişkili faktörlerin geniş bir spektruma sahip olduğu sonucuna varılabilir. Bu da siber zorbalıkla ilişkili değişkenlerin derinlemesine incelenmesinin siber zorbalık davranışlarının daha iyi anlaşılabilmesi için önemli olduğunu göstermektedir.

Siber zorbalıkla ilişkili olan değişkenlerin başında siber mağduriyet gelmektedir. Siber mağduriyet, en basit ifadeyle, bir bireyin veya grubun, başka birey veya grup tarafından siber zorbalığa maruz bırakılması olarak ifade edilebilir. Mishna ve diğerlerine (2012) göre 10 ile 17 yaşlar arasındaki bireylerin hem siber zorba hem de siber mağdur olma oranı %25.7'dir. Sourander ve diğerleri (2010), Finlandiya'da 13 ile 16 yaşları arasındaki ergenler üzerinde yaptıkları çalışmada hem siber zorba hem de siber mağdur olma oranının %5.4 olduğunu bulmuştur. Alanyazında siber zorbalık ile siber mağduriyet arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğuna dair bulgular mevcuttur (Bingöl ve Tanrıku, 2014; Erdur-Baker, 2010; Eroğlu ve Güler, 2015; Padır ve diğerleri, 2015; Peker ve diğerleri, 2012; Sticca ve diğerleri, 2013; Şahin ve diğerleri, 2012; Taştekin ve Bayhan, 2018; Ünlü ve diğerleri, 2019; Varghese ve Pistole, 2017). Bütün bu bilgiler

ışığında siber mağduriyetin ergenlerin siber zorbalık davranışları için önemli bir faktör olduğu sonucuna varılabilir.

Siber zorbalıkla ilişkisi bulunan bir diğer değişken akran zorbalığıdır. Akran zorbalığı, bir ya da birkaç kişi tarafından diğer bir kişi veya kişileri tekrarlayıcı ve sürekli biçimde yapılan olumsuz eylemler (Olweus, 1993) şeklinde tanımlanmaktadır. Alanyazında akran zorbalığı ile siber zorbalık davranışları arasında pozitif yönde ilişki olduğu vurgulanmaktadır (Erdur-Baker, 2010; Hinduja ve Patchin, 2008). Bu nedenle akran zorbalığı davranışları gösteren ergenlerde siber zorbalık davranışlarının görülme olasılığının daha yüksek olduğu söylenebilir. Kowalski ve diğerleri (2012) akran zorbalığı ve siber zorbalık arasında pozitif yönde ilişki olduğunu belirlemiştir. Sticca ve diğerleri (2013) ise akran zorbalığının siber zorbalık için bir risk faktörü olduğu savunmaktadır. Raskauskas ve Stoltz (2007) akran zorbalığının siber zorbalığı yordadığını saptamıştır. Bu bulgular, akran zorbalığının, siber zorbalığı açıklamada dikkate alınması gereken bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır.

Son yıllarda “karanlık üçlü (dark triad)” olarak adlandırılan ve kişiliğin karanlık yönü olarak nitelendirilen narsisizm, Makyavelizm ve psikopati kavramları ile siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkiler incelenmeye başlamıştır. Goodboy ve Martin (2015) karanlık üçlü kişilik özelliklerinin tamamı ile siber zorbalık arasında ilişki olduğunu belirtmiştir. Van Geel ve diğerlerine (2017) göre karanlık üçlü kişilik özelliklerinden narsisizm ve psikopati, siber zorbalık davranışlarının anlamlı yordayıcılarından bazılarıdır. Pabian ve diğerleri (2015) ise karanlık üçlü kişilik özelliklerinden biri olan psikopatinin siber zorbalığı yordadığını saptamıştır. Bu nedenle karanlık üçlü kişilik özellikleri, siber zorbalık için bir risk faktörü olarak değerlendirilebilir.

Ergenlik dönemindeki bireylerin sergilediği riskli davranışların siber zorbalıkla ilişkisi olduğu ifade edilebilir. Siber zorbalık davranışları gösteren ergenlerde kurallara uymama (Jung ve diğerleri, 2014; Sticca ve diğerleri, 2013; Ybarra ve Mitchell, 2007), antisosyal davranışlar (Sticca ve diğerleri, 2013), sigara ve alkol kullanma (Chang ve diğerleri, 2015; Tran ve diğerleri, 2018) okulda devamsızlık yapma (Wolak ve diğerleri, 2006; Ybarra ve diğerleri, 2007), silah taşıma (Deryol ve Wilcox, 2020; Mitchell ve diğerleri, 2007), olumsuz beslenme alışkanlıkları (Deryol ve Wilcox, 2020) ve intihar (Hinduja ve Patchin, 2010; Van Geel ve diğerleri, 2014) gibi davranışlar

gözlenebilmektedir. Bu nedenle doğrudan ya da dolaylı olarak ergenlerin sağlığını, iyi oluşlarını ve hayat akışlarını olumsuz şekilde etkileyebilen bu riskli davranışların (Jessor, 1998), siber zorbalığın sebepleri arasında olduğu söylenebilir. Bu durum dikkate alındığında ergenlerin kendi iyi oluşlarını olumsuz etkileyen davranışlarının siber zorbalık davranışları için bir risk faktörü olarak incelenmesinin oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Siber zorbalıkla ilişkili değişkenlerden bir diğeri prososyal davranışlardır. Ahlaki değerlerden uzaklaşma olarak açıklanan ahlaki çözülme ve düşük empati düzeyi, siber zorbalık davranışlarının artmasına neden olabilir. Bu nedenle siber zorbalık davranışları ile prososyal davranışlar arasında ilişki olduğu ifade edilebilir. Çünkü Carlo ve Randall'a göre (2002) prososyal davranışın boyutlarından olan özgeci olumlu sosyal davranış, diğer insanlara faydalı olma amacına paralel ilkeleri benimseyerek sempati duygusuyla hareket etmeyi gerektirirken; prososyal davranışın diğer bir boyutu olan kamusal olumlu sosyal davranış ise diğer insanların gözünde saygı, onay ve değer elde etme amacıyla yardım etmeyi kapsamaktadır. Ayrıca empati ve özgecilik, prososyal davranışın temelindeki öğelerinden bazılarıdır (Bağcı, 2015; Karadağ ve Mutaftçılar, 2009; Knafo ve Israel, 2008). Bu açıklamalara dayanılarak, prososyal davranışların bahsedilen bu boyutlarının empati ve ahlaki ilkeleri kapsadığı ifade edilebilir. Sourander ve diğerlerine göre (2010) siber zorbalık davranışları prososyal davranışların düşük düzeyde olması ile ilişkilidir. Ang ve Goh (2010), duygusal ve bilişsel empati düzeyi düşük olan ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Kowalski ve diğerleri (2014) ise siber zorbalıkla ilişkisi en güçlü olan değişkenlerden birinin ahlaki değerlerden uzaklaşma (ahlaki çözülme) olduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla prososyal davranışları incelemek, siber zorbalık davranışlarını açıklamaya katkıda bulunabilir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ergenlerdeki siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü kişilik özellikleri, riskli davranış ve prososyal davranışların, siber zorba olan ve olmayan ergenleri ne düzeyde yordadığını belirlemektir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Gelişen teknoloji ile zorbalık davranışlarının şekil değiştirdiği ve sanal dünyaya taşındığı, bunun sonucunda ise önemli bir toplumsal sorun haline gelen siber zorbalık

davranışlarının ortaya çıktığı söylenebilir. Türkiye’de internet ve sosyal medya kullanım düzeylerinin dünya ortalamalarının üzerinde olmasında ergenlerin önemli rol oynadığı düşünülmekte ve siber zorbalığın ergenlerde daha sık görüldüğü tahmin edilmektedir. Artık birçok insan, internet ve sosyal medya ile ergenlik döneminde tanışmakta (Kaşıkçı ve diğerleri, 2014), bu durum ise ergenler arasında siber zorbalık davranışlarının artmasına elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Bu durumun sonucu olarak ergenlerin sanal ortamlardaki zorbalık davranışlarını anlamak, risk faktörlerini belirlemek ve bu tür davranışlara yönelik önleme ve müdahale çalışmalarına katkı sağlamak için bu konuda daha fazla araştırma yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde ergenlik dönemindeki bireylerde sıklıkla görülen bir özellik olmaya başlayan siber zorbalık, detaylıca incelenmesi gereken oldukça hassas bir durumdur. Bu bağlamda, siber zorbalık ile ilişkili yapıların incelenmesi, önlenebilen ve ortadan kaldırılabilen bir davranış olan siber zorbalıkla mücadele edilmesine katkıda bulunabilir. Bu durum, “Ergenlerde görülen siber zorbalık davranışlarına ilişkin risk faktörleri nelerdir?” sorusuna cevap aranarak hayata geçirilebilir. Örneğin akran zorbalığı davranışlarına sahip bir ergenin bu tür davranışlarını sanal ortama taşıyabilme olasılığı yüksek olduğu için ergenlerde akran zorbalığı, siber zorbalık için bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, alan yazında düşük prososyal davranış düzeylerinin siber zorbalık davranışlarına neden olduğu belirtilmektedir. Bu durumun tam tersi olarak, prososyal davranış düzeyi yükseldikçe siber zorbalık davranışlarının daha az gözlendiği söylenebilir. Bu nedenle prososyal davranışlar siber zorbalık davranışları için bir koruyucu faktör olarak değerlendirilebilir. Ancak siber zorbalık davranışları sadece akran zorbalığı ve prososyal davranışlarla açıklanamaz. Ergenlerde siber zorbalık davranışları ile daha etkili mücadele edebilmek için bu davranışa ilişkin daha fazla risk faktörünün bilinmesine ihtiyaç vardır. Bu risk faktörlerini belirlemek için ergenlik döneminde yaygın olarak görülen özellik ve sorunları incelemek faydalı olabilir. Bu durumda “Ergenlikte görülen hangi özellik ve sorunlar, siber zorbalık davranışlarıyla daha fazla ilişkilidir?” sorusu ön plana çıkmaktadır. Ergenlikte görülen birtakım riskli davranışların siber zorbalık davranışları üzerinde önemli etkilerinin olduğu, alanyazında belirtilmiştir. Ayrıca siber mağduriyet de siber zorbalık için oldukça kritik bir faktör olarak nitelendirilmektedir. Bütün bunlara ek olarak, “Karanlık Üçlü” olarak adlandırılan narsisizm, Makyavelizm ve psikopati gibi bazı kişilik özelliklerinin de siber zorbalık davranışlarına ilişkin üzerinde dikkatlice durulması gereken faktörler olduğu ortaya

çıkıştır. Sonuç olarak, ergenlerdeki bu davranışların incelenmesi, ergenlerin siber zorbalık davranışlarını geniş bir bakış açısıyla açıklamaya katkıda bulunabilir.

Siber zorbalığa ilişkin alanyazın incelendiğinde siber zorbalığın gençler arasındaki yaygınlığı, siber zorbalığın demografik faktörlere göre nasıl değişkenlik gösterdiği, yüz yüze yapılan zorbalıkla siber zorbalığın benzerlik ve farklılıkları, siber zorbalığın yordayıcıları, siber zorbalık müdahale programlarının etkililiği ve siber zorbalığı açıklayan kuramların ele alındığı araştırmalar görülmektedir (Çetinkaya-Yıldız ve Derin, 2020). Alanyazında özellikle ergenlik dönemindeki siber zorbalık davranışlarının risk faktörleri ile ilgili yeterince araştırmaya rastlanmamış, yapılan araştırmaların ise yeterince kapsamlı olmadığı ve risk faktörlerini açıklamada yetersiz kaldığı gözlenmektedir. Bu nedenle ergenlerin siber zorbalık davranışları açısından risk faktörlerinin kapsamlı şekilde araştırılmasına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Siber zorbalık ile karanlık üçlü ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkileri inceleyen Türkiye’de yürütülmüş herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada, bu iki değişkene siber mağduriyet, akran zorbalığı ve riskli davranışlar da eklenerek tüm bu değişkenlerin ergenlerin siber zorbalık davranışları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu araştırmanın siber zorbalığa dair hem koruyucu faktörleri hem de risk faktörlerini bütüncül şekilde ortaya çıkarmak suretiyle alanyazına önemli katkılar sağladığı ifade edilebilir.

Alanyazında siber zorbalık ile siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü, prososyal davranışlar ve riskli davranışlar ile ilişkisinin incelendiği araştırmalara bakıldığında, bu değişkenlerin siber zorbalık ile ilişkisinin genellikle ayrı ayrı incelendiği görülmüş; tüm bu değişkenlerin siber zorbalık ile ilişkisini aynı anda inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma, siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü, prososyal davranışlar ve riskli davranışların siber zorba olan/olmayan ergenleri hangi doğruluk düzeyinde sınıflandırabildiğini geniş bir ergen örnekleminde veri toplayarak ortaya çıkarmayı amaçladığı için özgündür. Böylece, söz konusu bu değişkenlerin, ergenlerde siber zorbalık davranışları için birer risk faktörü ya da koruyucu faktör olup olmadığı incelenmiştir. Alanyazında siber zorbalığa dair risk faktörlere ilişkin ayrı ayrı araştırmalarda ele alınan bu değişkenler, burada tek bir araştırma kapsamında ele alındığı için bu çalışma oldukça önemli bir yere sahiptir.

Ergenlerin siber zorbalık davranışlarıyla ilgili risk faktörlerini kapsamlı biçimde incelemek, bu davranışların azaltılması için koruyucu, engelleyici ve iyileştirici müdahalelerin güçlü temellere sahip bir şekilde planlanması ve yürütülmesi için en önemli koşullardan biridir (Perren ve diğerleri, 2012). Bu araştırmadan elde edilen bulgular, ebeveynler ile okuldaki öğretmen ve psikolojik danışmanların, ergenlerin siber zorbalık davranışlarını önlemek ve ortadan kaldırmak için hangi konulara odaklanacaklarını daha kolay belirlemelerini sağlayabilir. Böylece ebeveynler, öğretmenler ve psikolojik danışmanlar, siber zorbalık davranışında bulunan ve bulunmayan ergenleri ayırt eden özellikler hakkında daha net fikir sahibi olacakları için siber zorba olan ergenlere yönelik daha doğru müdahalelerde bulunacaklardır. Siber zorbalık davranışları ile ilgili risk faktörlerini ve koruyucu faktörleri bilerek yapılan müdahaleler ise hiç şüphesiz ki istenmeyen bu davranışı azaltmada daha etkili olacaktır. Dolayısıyla bu araştırmanın, ergenlerin siber zorbalık davranışını önlemeye ve azaltmaya yönelik müdahalelerin etkisini test edecek olan araştırmacı ve uygulayıcılara önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle siber zorbalığın önlenmesinin ve bu tür davranışlara müdahale edilmesinin amaçlandığı çalışmalarda, bu araştırmanın sonuçlarının dikkate alınması beklenmektedir.

1.4. Problem Cümlesi

Bu araştırmanın problem cümlesi “Siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü kişilik özellikleri, riskli davranışlar ve prososyal davranışlara ilişkin puanlarla üretilen bir regresyon modeli, ergenlerin siber zorba olup olmadıklarını ne düzeyde yordamaktadır?” şeklinde belirlenmiştir. Bu problem cümlesi ile ergenlerde görülen siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü kişilik özellikleri, riskli davranışlar ve prososyal davranışların, siber zorba olan ve olmayan ergenleri hangi doğruluk düzeyinde ayırt edebildiğini belirlemek amaçlanmaktadır.

1.5. Alt Problemler

Araştırmanın problem cümlesinden hareketle araştırmada yanıt aranacak alt problemler şunlardır:

1. Ergenlerin siber zorbalığa (zorba, mağdur veya zorba/mağdur olarak) dahil olma oranı nedir?

2. Siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü kişilik özellikleri, riskli davranışlar ve prososyal davranışlar, siber zorba olan ve olmayan ergenleri ne düzeyde yordamaktadır?

1.6. Varsayımlar

1. Katılımcılar kişisel bilgi formu, Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2, Akran Zorbalığı Ölçeği, Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu, Riskli Davranışlar Ölçeği ve Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Ölçeği'ni içtenlikle cevaplamışlardır.
2. Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2, Akran Zorbalığı Ölçeği, Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu, Riskli Davranışlar Ölçeği ve Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Ölçeği, ölçmesi amacıyla hazırlandığı özellikleri ölçebilme gücüne sahiptir.
3. Araştırma örnekleme alınacak katılımcılar, araştırma evrenini temsil edecek niteliktedir.

1.7. Sınırlılıklar

1. Bu araştırma, Malatya İnönü Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile sınırlıdır.
2. Bu araştırmanın örnekleme, Uygun Örnekleme Yöntemi kullanılarak belirlenmiştir.
3. Bu çalışmada incelenen değişkenler Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2, Akran Zorbalığı Ölçeği, Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu, Riskli Davranışlar Ölçeği ve Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Ölçeği'nin ölçtüğü özelliklerle sınırlıdır.
4. Bu çalışmada kullanılan değişkenler Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2, Akran Zorbalığı Ölçeği, Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu, Riskli Davranışlar Ölçeği ve Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Ölçeği, kendini bildirim ölçekleridir. Kendini bildirim ölçeklerinin birtakım sınırlılıklara sahip olduğu, alanyazında bildirilmiştir. Bu sınırlılıklar, yanıtlayıcının bilgileri

hatırlaması, karar vermesi ve ölçekteki cevap, seçenek veya sistemine uydurması ve tüm bunları sosyal beğenilirlik ve tepki kurulumları gibi faktörlerin etkisinde kalarak yapması nedeniyle geçerlilik ve güvenilirliklerinin mükemmel olamayacağı şeklinde özetlenebilir (Dağ, 2005).

1.8. Tanımlar

Ergen: Fiziksel, psikolojik, sosyokültürel ve bilişsel gelişim alanlarında hızlı değişimlerin gözlemlendiği; çocukluktan sonraki ve yetişkinlikten önceki yaşam döneminde olan birey. (Crosby ve diğerleri, 2009).

Siber Zorbalık: Bir birey veya grup tarafından elektronik iletişim biçimleri kullanılarak kendisini kolaylıkla savunamayacak kişi veya kişilere karşı sürekli ve tekrarlayan biçimde yapılan saldırgan ve kasıtlı eylemler. (Smith ve diğerleri, 2008).

Siber Mağduriyet: Bir bireyin veya grubun, başka birey veya grup tarafından siber zorbalığa maruz bırakılması (Brown ve diğerleri, 2014).

Akran Zorbalığı: Bir ya da birkaç kişi tarafından diğer bir kişi veya kişileri tekrarlayıcı ve sürekli biçimde yapılan olumsuz eylemler. (Olweus, 1993).

Karanlık Üçlü: Kişiliğin karanlık yönü olarak anılan ve birbiriyle ilişkili olan narsisizm, Makyavelizm ve psikopati adındaki istenmedik ve antisosyal kişilik yapılarının oluşturduğu birleşim (Paulhus ve Williams, 2002).

Narsisizm: Bireyin benliğini aşırı büyütmesi, saygınlık, kontrol, başarı ve statü sahibi olma, başkalarının hayran olunma isteği, kendine duyduğu sevginin diğer bireyler tarafından pekiştirilmesi ve kendisine ayrıcalık gösterilme arzusunu içeren bir kişilik boyutu (Morf ve Rhodewalt, 2001).

Makyavelizm: Kişisel çıkar elde etmek amacıyla diğer bireylere düşük düzeyde anlayış göstererek sosyal ortamlarda onları kullanma, aldatma ve manipüle etme eğilimi (Christie ve Geis, 1970).

Psikopati: Yüksek dürtüsellik, sığ duygular, düşük empati ve vurdumduymazlık ile karakterize bir kişilik özelliği (Jonason ve diğerleri, 2013; Paulhus ve Williams, 2002; Tamborski ve Brown, 2011).

Riskli Davranış: Gençlerin sağlığını, hayat akışını ve iyi oluşlarını sosyal, kişisel ya da gelişimsel anlamda doğrudan ya da dolaylı olarak olumsuz şekilde etkileyebilecek ve potansiyel olarak olumsuz sonuçları olabilecek davranışlar (Jessor, 1998).

Prososyal Davranış: Bir bireye ya da gruba fayda veya yardım sağlamak amacıyla herhangi bir dışsal yarar veya ödül beklemeden sergilenen gönüllü davranışlar (Eisenberg, 1983; Eisenberg ve Mussen, 1982).

BÖLÜM II

2. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde öncelikle ergenlik ve araştırmada incelenen değişkenler olan siber zorbalık, siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü, riskli davranışlar ve prososyal davranışlara ilişkin bilgiler alan yazından faydalanılarak sunulmuştur. Ardından, araştırmadaki yordanan değişken olan siber zorbalık ile söz konusu diğer değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen alanyazındaki bazı araştırmalar hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. Kuramsal Bilgiler

Bu bölümde ergenlik dönemi, siber zorbalık, siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü, riskli davranışlar ve prososyal davranışlara ilişkin bilgiler alan yazından faydalanılarak sunulmuştur.

2.1.1. Ergenlik

Fiziksel, psikolojik, sosyokültürel ve bilişsel gelişim alanlarında hızlı değişimlerin gözlemlendiği; çocukluktan sonraki ve yetişkinlikten önceki yaşam döneminde olan bireyler, “ergen” olarak adlandırılmaktadır (Crosby ve diğerleri, 2009). Ergenlik, fizyolojik, sosyal ve duygusal faktörlerin neden olduğu fiziksel ve psikososyal olgunlaşma ile başlayarak sosyal üretkenlik ve bağımsızlığın kazanıldığı belli belirsiz bir zamanda biten bir dönemdir (Çuhadaroğlu, 2000). Ergenliğin üreme olgunluğunun kazanılması konusundaki fiziksel değişim döngüsüne ve puberte dönemine indirildiği toplumlarda bu dönemin yaş aralığı nispeten daha kısa algılanmaktadır. Ergenliğin, fiziksel özelliklerin yanında psikolojik, sosyal ve ahlaki özellikler bakımından da olgunlaşmanın gerçekleştiği bir dönem olarak algılandığı toplumlarda ise yaklaşık 12 ile 20 yaşları arasındaki bireyler ergen olarak görülmektedir (Csikszentmihalyi, 2022). Dünya Sağlık Örgütü (2022) 10 ile 19 yaşları arasındaki dönemi “ergenlik dönemi” olarak, 15 ile 24 yaşları arasındaki dönemi “gençlik dönemi” olarak tanımlarken ergenlik

ve gençlik dönemini kapsayan 10 ile 24 yaş grubundaki bireyleri ise “genç insanlar” biçiminde adlandırmaktadır.

Gelişimsel özellikler açısından ergenlik dönemini erken, orta ve geç ergenlik olmak üzere üç dönemde incelemek mümkündür (Chambers, 1995). 10 ile 14 yaşlar arasındaki erken ergenlik dönemindeki gençler erinlik sonucu ortaya çıkan fiziksel değişimin beraberinde getirdiği baskı ile başa çıkmaya çalışmaktadır (Patton ve Harris, 2007; Susman ve Rogol, 2004). 15 ile 17 yaşlar arasındaki orta ergenliğin temel özellikleri cinsel kimliğin gelişimi, bağımsızlık kazanma, bilişsel gelişimin sonucu olarak soyut düşünebilme ve genellemeler yapabilme olarak sıralanabilir (Çuhadaroğlu, 2000; Susman ve Rogol, 2004). 18-21 yaşlar arasındaki geç ergenlik döneminde ise büyüme ve cinsel gelişim tamamlanır, soyut düşünme becerisi gelişmeye devam eder, geleceğe dair kararlar alma ve uygulama becerisi kazanılır (Çuhadaroğlu, 2000; Patton ve Harris, 2007).

Ergenliğin en önemli belirtilerinden biri, hormonlarda ve bedensel gelişimde hızlı bir değişimin meydana geldiği ve cinsel olgunlaşma, boy ve ağırlık artışının gözlemlendiği erinlik (puberte) dönemidir (Santrock, 2011). Başlangıçta erinlik döneminde olmak üzere ergenlik döneminin genelinde meydana gelen fiziksel değişimlerin yanında psikolojik gelişimde hormonların büyük rolü bulunmaktadır (Susman ve Rogol, 2004; Wańkowska ve Polkowska, 2010). Örneğin, ergenlikteki hormonal değişimler sonucu meydana gelen fiziksel gelişme sonucu özellikle erken ergenlik dönemindeki kızların beden imgeleri erkeklerin beden imgelerine kıyasla daha olumsuzdur (Bearman ve diğerleri, 2006). Yine ergenlik döneminde dopamin hormonu düzeyi artmakta (Ernst ve Spear, 2009); bu durum ise ergenlerin ödül arama (Doremus-Fitzwater ve diğerleri, 2009; Ernst ve Spear, 2009), risk alma ve bağımlılık yapan ilaç kullanımı davranışlarını tetiklemektedir (Stansfield ve Kirstein, 2006; Wahlstrom ve diğerleri, 2010). Bununla birlikte erken ergenlik dönemindeki erkekler arasında testosteron hormonu düzeyi yüksek olanların sosyal anlamda daha yeterli olduğu belirlenmiştir (Nottelman ve diğerleri, 1987). Fakat ergenlikteki sosyal faktörler, depresyon ve öfkeyi yordamada hormonlardan daha fazla role sahiptir (Brooks-Gunn ve Warren, 1989) ve stres, yeme bozuklukları, spor, gerilim, depresyon gibi davranış ve ruhsal durumlar hormonları etkilemektedir (DeRose ve Brooks-Gunn, 2008; Sontag ve diğerleri, 2008). Dolayısıyla ergenlerin psikolojik

gelişimi üzerinde etkili olan tek faktörün hormonlar olmadığı söylenebilir (Susman ve Rogol, 2004).

Ergenlerin davranışlarını etkileyen bir diğer faktörün beyindeki önemli yapısal değişimler olduğu söylenebilir (Bava ve diğerleri, 2010; Lenroot ve diğerleri, 2009). Sosyal gelişimsel nöroloji alanındaki gelişmeler sonucunda ergen beyinde meydana gelen değişimler, sosyal ve duygusal süreçler bağlamında incelenmeye başlanmıştır (De Haan ve Gunnar, 2009). Beynin akıl yürütme, karar verme ve kendini kontrol etme ile ilgili olan ön lobunun gelişimi 18 ile 25 yaşları arasında tamamlanırken beyin öfke, tutku, korku ve heyecan gibi duyguları yönlendiren genellikle “amigdala” olarak bilinen “corpus amygdaloideum” adındaki kısmın gelişimi daha erken yaşlarda tamamlanır. Bu nedenle özellikle erken ve orta ergenlik dönemindeki bireyler, sahip oldukları güçlü duygularını kontrol etmekte zorlanabilir (Nelson, 2003). Ergen beyindeki değişimlerin bu sonuçları, dopamin hormonu düzeyinin artmasının sonuçları ile birlikte düşünüldüğünde ergenlik döneminde beyinde ve hormonal sistemde meydana gelen değişimlerin ödül arama ve riskli davranışlara neden olabileceği söylenebilir. Bununla birlikte ergenlerin davranışlarında beyindeki biyolojik değişimlerden ziyade bu değişimlere neden olan yaşantılar daha önemli olabilir (Lerner ve diğerleri, 2008). Bir araştırmada akran baskısına karşı çıkan ergenlerin beyin ön lobunun kalınlaşarak daha fazla sinirsel bağlantı kurulduğunun belirlenmesi (Paus ve diğerleri, 2007), bu durumu destekler niteliktedir.

Ergenlik döneminde meydana gelen bilişsel olgunlaşma, ergenlerin değişim yaşadığı diğer bir gelişim alanı olarak değerlendirilebilir. Piaget (1965), bilişsel gelişimi açıkladığı kuramında bireylerin zihinsel süreçlerinin yaklaşık 11-12 yaşlarından itibaren yalnızca somut yaşantılarla sınırlı olmadığını, bu yaştan itibaren bireylerin soyut işlemler dönemine girerek varsayımsal olayları, soyut önermeleri ve gerçekliğin taklit edildiği durumları anlayarak bunlar hakkında mantıksal akıl yürütme yapabildiklerini belirtmiştir. Piaget’ye göre ergenlik döneminin başından itibaren başlayan soyut düşünmenin belirtilerinden biri, sözlü problem çözme yeteneğidir. Somut işlemler dönemindeki çocuk, akıl yürütmek için somut olarak algılayabileceği öğelere ihtiyaç duyarken soyut işlemler dönemindeki bireylere akıl yürütmek için yalnızca sözlü ifadeler yeterlidir. Ergenlerin soyut işlemler döneminde olduğunu gösteren işaretlerden bir diğeri olan düşünce hakkında düşünme (metaboliş) ise düşünceye ve düşüncenin soyutluğuna

yoğunlaşmayı içermektedir. Piaget'nin kuramındaki kavramlardan soyut işlemler döneminde en belirgin olanının özümleme olduğu söylenebilir. Özümleme işlevi ile ergenler kendilerinde ve diğer bireylerde görmek istedikleri özellikler hakkında kapsamlı teoriler üreterek kendilerini başkalarıyla karşılaştırırken yüksek standartlar benimserler. Bununla birlikte Piaget, ergenlerin bu şekilde idealist düşünürken aynı zamanda daha mantıklı düşünceler de üretmeye başladığını belirtmektedir. Ergenlik döneminden önce çocukların karşılaştıkları problemleri deneme-yanılma yoluyla; ergenlik döneminde ise kuramsal-tümdengelimsel akıl yürütme adı verilen bir yolla çözmeye çalıştığına dikkat çekmektedir. Kuramsal-tümdengelimsel akıl yürütme, problemleri çözerken bir bilim insanının yaptığı gibi hipotezler üreterek ve planlar geliştirerek bunların sistemli biçimde sınanması olarak açıklanabilir. Piaget'nin belirtmiş olduğu ergenlik dönemindeki tüm bu bilişsel değişimler sonucunda ergenlerin biliş ve düşüncelerinin farklılaştığı ifade edilebilir.

Ergenlerin kendi davranışları ve görüntüsü hakkındaki öz farkındalığının artmasının, ergenlik döneminde meydana gelen bilişsel gelişimin sonuçlarından biri olduğu söylenebilir. Elkind (1967), ergenlerin bu konudaki öz farkındalıklarının artmasını ergen ben merkezliliği olarak tanımlamış; hayali seyirci ve kişisel hikaye olmak üzere iki boyuttan oluştuğunu ifade etmiştir. Elkind, ergen ben merkezliliğinin hayali seyirci boyutunu, ergenin kendisine yoğunlaştığı ve ilgilendiği gibi diğer insanların da onunla ilgilendiği ve yoğunlaştığına inanması, dikkat çekici davranışlarla ilgiyi kendi üzerinde tutma ve görünür olma çabası olarak açıklamıştır. Özellikle erken ergenlik dönemindeki bireylerin kendilerini sahnedeki bir başrol oyuncusu, diğer bireyleri ise seyirci olarak hissettiğini ifade etmiştir. Kişisel hikaye boyutunu ise ergenin eşsiz, sağlam ve yenilmez olma duygusuyla ilgili olduğunu belirtmiştir. Ergenlerin kişisel hikaye kapsamında hissettiği eşsizlik duygusu sonucunda ergenlerde kendilerini kimsenin anlamayacağı düşüncesi ortaya çıkabilir; ergenler kendilerini eşsiz hissetmeye devam edebilmek için hayallerle dolu hikayeler yaratabilirler. Sağlamlık ve yenilmezlik duyguları ise ergenlerin, diğer bireylerin yaşadığı felaket ve tehlikelere karşı kendilerini daha güvende ve yaralanmaz olmalarını düşünmelerine yol açabilir. Alberts ve diğerleri (2007) ergenlerin kişisel hikaye kapsamında hissettiği sağlamlık ve yenilmezlik hislerinin riskli davranış düzeylerini arttırdığını bildirmektedir. Sonuç olarak ergenlikteki bilişsel değişimlerin kişisel hikaye düşüncesinin oluşmasına neden olduğunu; dolayısıyla riskli davranışlara da neden olabileceğini söylemek mümkündür.

Ergenlerin yaşadığı değişikliklerin bir kısmının ise sosyoduygusal gelişim alanı ile ilgili olduğu söylenebilir. Ergenlikte meydana gelen önemli sosyoduygusal değişikliklerden bazıları bireyin kendini anlama çabaları, kimlik arayışı ve diğer bireylerle olan ilişkilerdeki farklılaşmalar olarak sıralanabilir. Öz saygı, ergenlikte değişime uğrayan sosyoduygusal özelliklerden biri olup öz saygısı çocuklukta yüksek olan bireyler ergenlik çağına ulaştığında özellikle kızların öz saygısı önemli düzeyde düşmektedir (Robins ve diğerleri, 2002). Ergenliğin özellikle ilk yıllarında kızların öz saygısının erkeklere göre daha fazla düşmesi, kızların erinlik döneminde sahip olduğu olumsuz beden imgesi (Bearman ve diğerleri, 2006) ile açıklanabilir. Buna ek olarak, bir araştırmada elde edilen, erinlik dönemindeki kızların sosyal ilişkilere duyduğu ilginin toplum tarafından ödüllendirilmediği bulgusunun (Impett ve diğerleri, 2008) da ergen kızlardaki düşük öz saygıyı açıkladığı söylenebilir. Ayrıca ergenlik dönemindeki düşük öz saygının yetişkinliği de olumsuz etkilediğinden söz edilebilir. Trzesniewski ve diğerleri (2006) tarafından yapılan boylamsal bir araştırmada bedensel ve zihinsel sağlığı zayıf, ekonomik durumu kötü ve suç davranışı düzeyi yüksek genç yetişkinlerin ergenlik döneminde düşük öz saygıya sahip olduğu belirlenmiştir.

Öz saygının gerçekte uyuşmayan algıları yansıttığı söylenebilir (Krueger ve diğerleri, 2008). Örneğin yüksek öz saygı bireyin değerli olduğuna ve başarılarına ilişkin doğru algıları içerebildiği gibi gösteriş, kendini beğenmişlik ve haksız bir üstünlük duygularını da içerebilmektedir. Öz saygının gerçekte uyuşmayan bu tür duygular içermesi sonucunda ergenlerde narsisizm görülebilir. Narsisizm, bireyin benliğini aşırı büyütmesi, saygınlık, kontrol, başarı ve statü sahibi olma, başkalarının hayran olunma isteği, kendine duyduğu sevginin diğer bireyler tarafından pekiştirilmesi ve kendisine ayrıcalık gösterilme arzusunun içeren bir kişilik boyutudur (Morf ve Rhodewalt, 2001). Geçmişteki ve günümüzdeki ergenlerin narsisizm düzeylerinin karşılaştırıldığı alanyazındaki araştırmalara bakıldığında, eski ve yeni kuşak ergenler arasında narsisizm açısından farklılık olmadığını gösteren bulgular (Trzesniewski ve diğerleri, 2008) olduğu gibi yeni kuşak ergenlerin eski kuşaktakilere göre daha öz güvenli ve kendinden memnun olduğunu işaret eden bulgular (Twenge ve diğerleri, 2008) da mevcuttur. Dolayısıyla geçmişteki ve günümüzdeki ergenler arasında öz saygı bakımından fark olup olmadığı hakkında kesin bir yorum yapılamayacağı söylenebilir.

Ergenlik dönemindeki bireylerin yaşadığı en önemli gelişimsel krizlerden birinin kimlik arayışı olduğu söylenebilir. Ergenlik döneminde kimlik gelişimi, Erikson'un (1950) Psikososyal Gelişim Kuramı'nda detaylı biçimde açıklanmıştır. Erikson, gelişimi incelerken insanın sosyal doğasını merkeze alarak diğer insanlarla olan etkileşimi ön plana çıkarmış, gelişimin yaşamın başından sonuna kadar devam ettiğini savunmuş ve yaşam boyu gelişimin, her biri kendine özgü gelişimsel kriz içeren sekiz dönemde gerçekleştiğini belirtmiştir. Bu sekiz dönemin her birindeki gelişimsel krizlerin ne kadar başarılı biçimde çözümlerse gelişimin de o düzeyde sağlıklı olacağını ifade etmektedir. Erikson, ergenlik döneminde çözülmesi gereken krizin kimlik kazanma olduğunu ifade etmiş ve bu dönemi "kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası" olarak adlandırmıştır. Ona göre ergenlik dönemindeki bireyler, kim olduklarını, ne olacaklarını ve yaşamlarında neler yapacaklarını belirlemeye yönelik çaba gösterirler. Rollerini sağlıklı biçimde keşfetmeyi ve yaşamlarında takip edecekleri yolu belirlemeyi başarabilen ergenlerin olumlu bir kimlik edineceğini; başaramayanların ise kimlik karmaşası yaşayacağını belirtmiştir.

Erikson (1968) ergenlikteki kimlik kazanma sürecinde çocukluktaki güven ile yetişkin özerkliği arasındaki farkı nitellemek için "psikososyal moratoryum" terimini kullanmıştır. Bu terim, ergenlerin kimlik kazanmak için farklı rolleri denediği süreç olarak açıklanabilir. Ergenlik dönemindeki bireyler, farklı kimlikleri denemesi için toplum tarafından sorumluluklarından bir miktar muaf tutulur. Ergenlerin bu kimlikleri denemesi, bilinçli çabalar olup dünyanın neresine uygun olduklarını anlamasına yardımcı olur. Bu sürecin sonunda ise çoğu ergen, benimseyemediği rolleri atarak onlardan vazgeçer. Erikson, birbiri ile çatışan rollerle başarılı şekilde baş edebilen ergenlerin yeni ve kabul edilebilir bir benlik edindiğini; bu bunalımla baş edemeyen ergenlerin ise kimlik karmaşası yaşadığını ifade etmiştir. Kimlik karmaşası yaşayan ergenlerin ise ya kendilerini aile ve arkadaşlarından soyutlayarak geri çekildiğini ya da kendilerini akranlarının arasına sokarak kendi kimliklerini kalabalık içinde kaybettiğini belirtmiştir.

Marcia (1980), Erikson'un kimlik kazanmaya ilişkin görüşlerini detaylandırarak ergenlerin kimlik kazanma sürecinde farklı kimlik statülerinde bulunabileceğini; hangi kimlik statüsünde bulunduğu ise bunalım ve bağlanma yaşayıp yaşamama durumlarına göre belirlendiğini ifade etmiştir. Marcia'ya göre bunalım, ergenin anlamlı alternatifleri keşfedip bunlar arasından seçim yapmaya çalıştığı bir kimlik gelişimi

dönemi; bağlanma ise ergenin yaşamda ne yapacağına ilişkin bireysel kararı ve kimliğe yapılan kişisel yatırımdır. Marcia, (a) dağınık kimlik, (b) ipotekli kimlik, (c) moratoryum (kararsız/askıya alınmış) kimlik ve (d) başarılı kimlik olmak üzere kimliğin dört statüsü olduğunu belirtmiştir. Bu kimlik statüleri aşağıda özetlenmiştir (Marcia, 1980):

Dağınık kimlik. Alternatifleri henüz araştırmaya başlamayan, başka bir ifadeyle henüz kimlik bunalımı yaşamayan veya alternatifleri araştırmaya başlayıp bir kimlik bunalımı yaşamış olsa bile herhangi bir bağlanmada bulunmayan ergenlere ait kimlik statüsüdür. Bu kimlik statüsündeki ergenler mesleki ve ideolojik tercihlere çok az ilgi gösterirler ve bu konularda kararsızlardır.

İpotekli kimlik. Herhangi bir kimlik bunalımı yaşamaksızın bağlanmada bulunan ergenlere ait kimlik statüsüdür. Bu kimlik statüsünde bulunan bireylere, farklı uğraşı, meslek, yaklaşım ve ideolojiler hakkında ergenlerin kendi seçimlerini ve yaklaşımlarını açıklayarak karar vermesi yerine ebeveynlerinin karar verdiği ergenler örnek gösterilebilir.

Moratoryum (kararsız/askıya alınmış) kimlik. Bir kimlik bunalımının içinde olan fakat bir kimliğe belli belirsiz biçimde bağlanmada bulunmuş veya net bir şekilde bağlanmada henüz bulunmamış ergenlere ait kimlik statüsüdür.

Başarılı kimlik. Bir kimlik bunalımı geçirmiş ve bir bağlanmada bulunmuş olan ergenlere ait kimlik statüsüdür.

Ergenlik döneminde değişime uğrayan unsurlardan bir diğeri akran ilişkileridir. Akranlar, ergenlerin yaşamında oldukça büyük bir öneme sahiptir (Brown ve Dietz, 2009; Vitaro ve diğerleri, 2009). Ergen arkadaşlıklarına değinen kuramcılardan biri olan Sullivan (1953) ergenlerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla arkadaşlık ilişkilerinden yararlanma düzeyinin diğer gelişim dönemlerindeki bireylere kıyasla daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak, özellikle ergenliğin ilk yıllarında yakın ilişki ihtiyacının daha yoğun olması nedeniyle yakın arkadaş arayışına girildiğini vurgulayarak yakın arkadaşlık kuramayan ergenlerin yalnızlık yaşadığını ve kendilerini değersiz hissettiğini vurgulamıştır. Ergenlikle özel ve kişisel bilgilerin arkadaşlara açıklanma durumunun çocukluk dönemine kıyasla daha çok gözlenmesi (Buhrmeister, 1998) ve ergenlerin güven ve yakın ilişki ihtiyacını gidermek amacıyla ebeveynleri yerine arkadaşlarını tercih etmesinin ergenlerin mutluluk düzeyiyle ilişkili olması (Bukowski ve

diğerleri, 2009; Laursen ve Pursell, 2009) yönündeki araştırma bulguları, Sullivan'ın görüşlerini doğrular niteliktedir. Öte yandan ergenler arasındaki arkadaşlık ilişkilerinde baskın konulardan biri dedikodular olup (Buhrmeister ve Chong, 2009) diğer bireylere zarar vermek amacıyla yayılan küçük düşürücü dedikodular, ilişkisel zorbalık haline gelebilir (Underwood, 2002). Ayrıca ergenler, akranlarının özellikle antisosyal standartlarına uyarak onlarla birlikte hareket etme eğilimine sahiptirler (Brown ve Larson, 2004; Brown ve diğerleri, 2008). Yaşça kendilerinden büyük gençlerle arkadaşlık ilişkisi kuran ergenlerde daha yüksek düzeyde erken yaşta cinsel davranış ve suç davranışları gözlenmektedir (Poulin ve Pedersen, 2007). Dolayısıyla ergenlikte arkadaş çevresinin ön plana çıkması durumu ergenler için faydalı olabileceği gibi olumsuz durumlara da neden olabileceği söylenebilir.

Ergenlerin akranlarıyla olan ilişkilerinin başka bir boyutunu ise flört ve romantik ilişkileri oluşturmaktadır (Collins ve diğerleri, 2009). Conolly ve McIsaac (2011) ergenlik dönemi boyunca romantik ilişkilerin üç aşamada ilerlediğini belirtmiştir. Birinci aşama olan 11 ile 13 yaşları arası, ergenlerin yakın ilişkiler ve romantik çekime girdiği dönemdir. Bu aşama, erinlik ile başlayan, ergenlerin romantizm ile fazlaca ilgilendikleri, birçoğunun birisine karşı aşk beslediği ve bu konuyu aynı cinsiyetten arkadaşları ile sıkça konuştukları dönemdir. Bu dönemdeki bazı ergenler, aşk besledikleri birey ile etkileşime girebilirken bazıları giremeyebilir. Eğer flört başlamışsa bu çoğu zaman arkadaş grubu ortamında gerçekleşir. 14 ile 16 yaşları arasındaki ergenler ise romantik ilişkilerin keşfedildiği ikinci aşamadır. Bu aşamada gerçekleşebilecek iki tür romantik ilişki bulunmaktadır. Bunlardan biri, sıradan flört olarak adlandırılan, karşılıklı olarak birbirini çekici bulan bireyler arasında gerçekleşen ve ortalama birkaç hafta, en fazla birkaç ay süren romantik ilişkilerdir. Bu aşamadaki diğer romantik ilişki türü olan gruplar halinde flört ise ergenler arasında daha yaygındır ve ergenlerin, arkadaşlarının romantik ilgisini karşıya ileterek bu ilginin karşılıklı olup olmadığını kontrol etmek suretiyle bir ilişkinin başlamasını kolaylaştırdığı romantik ilişkilerdir. Üçüncü aşamayı oluşturan 17 ile 19 yaşlar arasındaki ergenler ise ikili romantik bağları tekrar gözden geçirir; bu ergenlerin romantik ilişkileri artık daha ciddi, dayanıklı ve kararlıdır, güçlü duygusal bağlar içermesi bakımından yetişkinlerin romantik ilişkilerine benzer ve genellikle bir yıl veya daha uzun sürer (Conolly ve McIsaac, 2011).

Flört ve romantik ilişkilerin, ergenlerin uyumları üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Collins ve diğerleri, 2009; Conolly ve McIsaac, 2009). Ergenlerde romantik deneyim ile toplumsal kabul, arkadaşlık yeteneği, romantizm yeteneği, madde kullanımı, suç davranışları ve cinsel davranışlar arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir (Furman ve diğerleri, 2009). Problemlerini arkadaşları ile aşırı düzeyde tartışan ergen kızların daha çok romantik ilişkiye girmeye ve depresif semptomlarda artışa neden olduğu bulunmuştur (Starr ve Davilla, 2009). Ayrıca erken yaşta flörtün ergen gebelikleri, okul ve aile ile ilgili problemler ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Florsheim ve diğerleri, 2003).

2.1.2. Siber Zorbalık

Günümüzde bilgisayar, internet, cep telefonu ve bunlara benzer diğer teknolojik araçlar, sosyal ilişkileri ve normları oluşturarak arkadaş edinme ve arkadaşlıkları sürdürme konusunda işlevsellik kazanmış ve insan yaşamının önemli bir parçası haline gelmiştir (Yaman ve diğerleri, 2011). Bu araçlar, diğer bütün teknolojilerde olduğu gibi, insan hayatına girerken neden olduğu yararların yanında tehlikeleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle genç bireylerin internet kullanım düzeylerinin hızlı bir şekilde artması eğitim, eğlence ve alışveriş gibi faaliyetleri kolaylaştırdığı söylenebilir; bunun yanında saldırganlık ve zorbalık davranışlarının çevrimiçi halini tanımlamak için kullanılan kavramların ortaya çıkmasına da zemin hazırladığı savunulabilir.

Çevrimiçi saldırganlık davranışlarını ifade etmek amacıyla kullanılan birçok kavram bulunmaktadır (Baldry ve diğerleri, 2018). Bazı araştırmacılar “siber zorbalık” kavramını kullanırken (Smith ve diğerleri, 2008; Calvete ve diğerleri, 2010) bazıları elektronik zorbalık, siber saldırganlık, siber şiddet, ısrarcı siber takip (cyberstalking) ve siber taciz gibi daha spesifik kavramları vurgulamaktadır (Blaya, 2013; Grigg, 2010; Sticca ve diğerleri, 2013; Vance, 2010; Wachs, 2012). Alan yazında bu tür davranışları tanımlamak için kullanılan en kapsamlı kavram, “siber zorbalık” kavramıdır (Berne ve diğerleri, 2013; Corcoran ve diğerleri, 2015).

Siber zorbalık kavramı 2003 yılında Bill Belsey tarafından Kanada’da siber zorbalığı ele alan bir internet sayfasının (www.cyberbullying.ca) açılmasıyla alan yazında ilk kez tanımlanmıştır (Bauman ve Bellmore, 2015). Burada siber zorbalık, diğer insanlara zarar vermek isteyen birey veya grupların kasıtlı, tekrarlı ve düşmanca

davranışını desteklemek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanması olarak tanımlanmaktadır (Belsey, 2003). Smith ve diğerleri (2008) siber zorbalığı, “bir birey veya grup tarafından elektronik iletişim biçimleri kullanılarak kendisini kolaylıkla savunamayacak kişi veya kişilere karşı sürekli ve tekrarlayan biçimde yapılan saldırgan ve kasıtlı eylemler” olarak değerlendirilmektedir. Hinduja ve Patchin (2009) ise siber zorbalığı “bilgisayar, cep telefonu ve diğer elektronik aygıtlar kullanarak kasıtlı ve tekrarlı bir zarar verme davranışı” olarak ifade etmiş ve bir davranışın siber zorbalık kapsamında değerlendirilebilmesi için aşağıdaki dört ölçütü karşılaması gerektiğini belirtmiştir:

Kasıtlılık. Davranışın tesadüfen değil, önceden planlanmış şekilde yapılmalıdır.

Tekrar etme. Zorbalık, tek bir bağımsız olaydan ziyade bir davranış örüntüsü oluşturmaktadır.

Zarar verme. Mağdur bireyin, kendisinin zarar gördüğünü hissetmelidir.

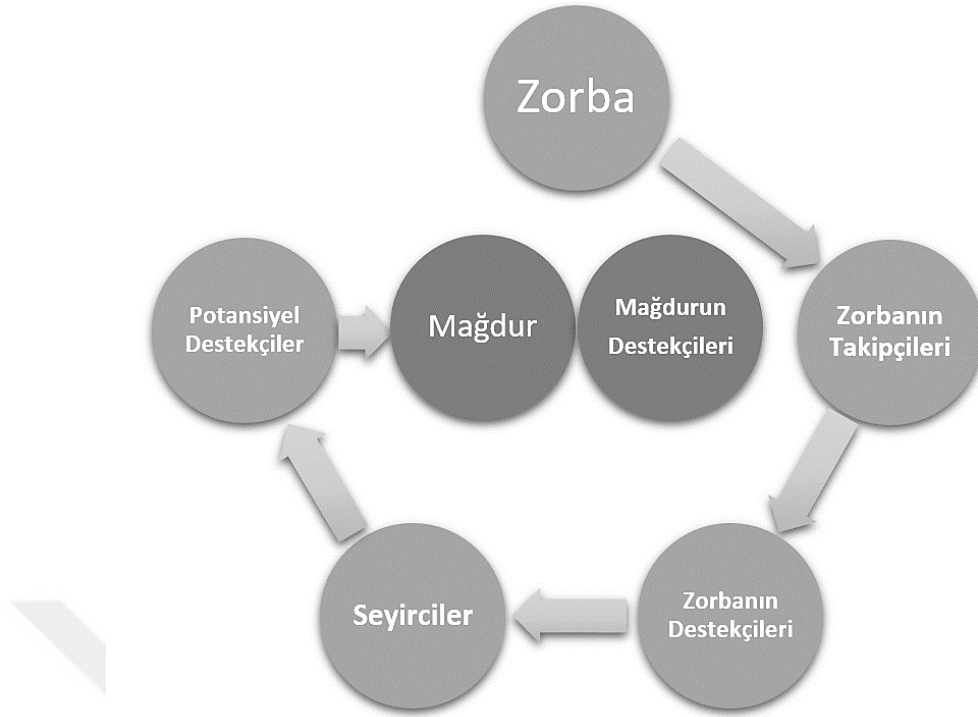
Bilgisayar, cep telefonu ve diğer elektronik aygıtlar. Bu araçlar siber zorbalığı yüz yüze yapılan akran zorbalığından açık bir biçimde farklı kılar.

Siber zorbalık kavramını tanımlamaya ilişkin ifadeler doğrultusunda siber zorbalığın tanımı, savunmasız olarak algılanan kişi veya gruplara belli bir zaman aralığında kasıtlı, tekrarlı ve sistemli bir şekilde zarar verici, saldırgan ve düşmanca davranışların çevrimiçi yollarla uygulanması şeklinde özetlenebilir.

Siber zorbalık davranışlarını diğer birtakım davranışlardan ayırt etmek her zaman kolay olmayabilmektedir. Çevrimiçi ortamdaki her sözlü tartışma ve bunun gibi diğer birtakım davranışlar, siber zorbalık olarak değerlendirilmemelidir. İncitici bir mesaj veya e-posta alan birey bu durumu siber zorbalık olarak görebilirken bu mesajı gönderen birey için bu zararsız bir eğlence olarak algılanıyor olabilir. Bireyin dış görünüşü, vücut şekli veya tuttuğu takım gibi özellikleri hakkındaki diğer bireylerin yorumları kırıncı olabilir. Hunter’a (2012) göre birey çevrimiçi ortamlarda yorum veya espri yaparken diğer kişinin bu davranışı nasıl algılayacağını düşündüğü zaman karşıdaki bireyin yanlış anlayacağını ve bunu espri olarak algılayamayacağını düşünürse veya mesajı gönderen bireyde, siber zorbalığın tanımında bahsedildiği üzere, saldırganlık niyeti varsa bu davranış siber zorbalık olarak değerlendirilebilir.

Teknolojideki gelişmeler nedeniyle zorbalık davranışlarında fiziksel şiddetten sanal şiddete doğru bir dönüşüm olmuş ve internet, ergenlerin kimliğini gizleyerek ebeveynlerinin denetiminden nispeten daha uzak bir şekilde bir şeyler yapabilecekleri yeni bir etkileşim alanı haline gelmiştir (Ang ve Goh, 2009). Siber zorbalıkta iletişim teknolojileri farklı şekilde kullanılması nedeniyle siber zorbalık, yüz yüze zorbalıktan ayrılmaktadır. Chadwick'e (2014) göre siber zorbalık, okulda veya diğer mekânlarda gerçekleşebilecek zorbalığın bir uzantısı olarak kabul edilebilir fakat zorbalık davranışı gösteren bireyler diğer bireyleri utandırmak, aşağılamak, rahatsız etmek, korkutmak ve tehdit etmek için web siteleri, kısa mesaj, sosyal medya siteleri ve e-posta kullanır. Siber zorbalık davranışları, bu davranışların geniş kapsamlı olması, bu davranışları gösteren bireylerin büyük bir kısmının kimliğinin gizli olması ve gönderilen/alınan mesajın yok edilmesinin zor olması yönleriyle yüz yüze zorbalıktan ayrılmaktadır (Chadwick, 2014). Özellikle ergenlerdeki siber zorbalık davranışlarında, mağdurun siber zorbayı tanıdığı durumlar oldukça nadirdir (Netzley, 2014). Siber zorbaların kimliklerinin gizliliği ile ilgili olarak Ybarra ve Mitchell (2004), siber zorbaların %84'ünün hedef aldığı kurbanı tanıdığını; bunun yanında siber mağdurların sadece %31'inin kendilerini hedef alan siber zorbayı tanıdığını bildirmiştir. Siber zorbalık davranışlarının farklı türlerinin, bu davranışları yüz yüze zorbalıktan biraz daha ayırttığı söylenebilir.

Siber zorbalık davranışları sadece zorba ve mağdurdan oluşan bir dinamik değildir; doğrudan veya dolaylı bir şekilde çevredeki diğer insanların etkilediği veya etkilendiği bir döngü özelliğine sahiptir. Şekil 1'de siber zorbalıkta genel olarak zorba ve kurbanın haricinde izleyici/seyirci, zorbayı destekleyen ve mağduru savunanlar şeklinde sınıflandırılan gruplara dahil bireylerin de yer aldığı, yedi adımdan oluşan bir döngüden söz edilmiştir.

Şekil 1. Siber Zorbalık Döngüsü

Pepler ve Craig (1997); Salmivalli (1999, 2001); Salmivalli ve diğerleri (1996); Willard (2007) referans alınarak hazırlanmıştır.

Zorba. Siber zorbalık davranışlarını başlatan ve aktif şekilde uygulayan kişidir.

Zorbanın takipçileri. Siber zorbalık davranışlarını başlatan kişiler değildir fakat aktif şekilde siber zorbalık yaparlar.

Zorbanın destekçileri. Siber zorbalık davranışlarını aktif olarak yapmayan fakat siber zorbaları tutumları ile destekleyen kişilerdir.

Seyirciler. Siber zorbalık davranışlarını sadece izleyen, zorbaya ya da mağdura destek vermeyen, “beni ilgilendirmez” deyip tepkisiz kalan kişilerdir.

Mağdurun potansiyel destekçileri. Zorbanın gösterdiği siber zorbalık davranışını onaylamayan, mağdura destek olması gerektiğini bilen fakat birtakım nedenlerden dolayı destek olmayan kişilerdir.

Mağdur. Siber zorbanın saldırılarının hedefi olan kişidir.

Mağdurun destekçileri. Zorbanın gösterdiği siber zorbalık davranışını onaylamazlar ve mağduru savunarak ona destek olurlar.

2.1.2.1. Siber Zorbalık Türleri

Günümüzde ergenler iletişim teknolojilerinin farklı biçimlerini eğlencenin doğal bir yolu olarak, diğer bireylerle mesajlaşmak ve bilgi ortaya çıkar çıkmaz ona ulaşma fırsatını yakalamak için kullanılmaktadırlar (Weber ve Pelfrey, 2014). Ergenlerin bu teknolojileri kullanırken sıkça sergilediği diğer bir davranış ise siber zorbalıktır. Siber zorbaların tacizinden kaçışın olmaması veya yüz yüze zorbalığa göre çok zor olması nedeniyle siber zorbalık genellikle en zarar verici zorbalık şekli olarak yorumlanmaktadır (Parks, 2013). Geçmişte zorbalar kurbanlarını sadece okulda, okul yolunda veya okul dışındaki mekânlarda hedef alıyorken günümüzde iletişim teknolojilerinin yaygınlığı ve çeşitliliği nedeniyle kurbanların zorbalıktan kaçmaları çok daha zor bir hale gelmiştir (Hunter, 2012). Akran zorbalığının yüz yüze halinden farklı olarak siber zorbalık, çevrimiçi ortamlarda gerçekleşen bir davranış olması nedeniyle birçok yolla ve farklı sanal ortamlarda gerçekleştirilebilir. Siber zorbalık davranışlarının uygulandığı iletişim kanalları cep telefonu, sosyal medya, doğrudan mesaj, e-posta, internet siteleri, bloglar, çevrimiçi oyunlar ve sohbet odalarıdır (Hinduja ve Patchin, 2008, 2009; Hunter, 2012; Kowalski ve diğerleri, 2008; Li, 2007; Rogers, 2010; Smith ve diğerleri, 2006; Slonje ve Smith, 2008; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Weber ve Pelfrey, 2014).

Şekil 2. Siber Zorbaliğın Uygulandığı İletişim Kanalları

Hinduja ve Patchin (2008, 2009); Hunter (2012); Kowalski ve diğerleri (2008); Li (2007); Rogers (2010); Smith ve diğerleri (2006); Slonje ve Smith (2008); Raskauskas ve Stoltz (2007); Weber ve Pelfrey (2014) referans alınarak hazırlanmıştır.

Siber zorbalık davranışlarının gerçek kaynağının belirlenmesini zorlaştıran durum olan anonimlik, yani zorbanın kimliğinin gizli olması durumu, bu tür davranışların anahtar bileşenidir ve bu durum, siber zorbalığın açık veya örtük şekilde yapılabilmesine neden olmaktadır (Chadwick, 2014). Alan yazında çevrimiçi ortamda gösterilen bazı davranışlar siber zorbalık kavramı içerisinde yer almaktadır. Bu davranışlar aşağıda özetlenmiştir (Baştürk, 2020; Chadwick, 2014; Chisholm, 2014; Hinduja ve Patchin, 2009; Hunter, 2012; Patchin ve Hinduja, 2012; Rogers, 2010; Willard, 2007):

- Kasıtlı olarak saldırgan bir iletişim tarzı benimseme, parlamla (flaming)
- Birisine utandırıcı içerikler (fotoğraf, video, vb.) veya fiziksel saldırı görüntüleri gönderme
- Birisiyle ilgili utandırıcı, kırıcı ve zarar verici bilgi ve içerikler (fotoğraf, video, vb.) yayma (ifşa ve düzenbazlık)
- Dedikodu yayma

- Fiziksel olarak zarar vereceğine yönelik tehdit etme
- Çevrimiçi ortamlarda gizlice takip ederek taciz etme (cyberstalking)
- Birisini utandırıcı, kırıcı ve zarar verici nitelikte kötü niyetli internet sayfası oluşturma
- Birisini dışlamak için çevrimiçi ortamları manipüle etme
- Birisinin sırlarını ifşa etme
- E-posta veya sosyal medya hesabının ele geçirme, birisinin haberi olmadan cihazının kontrolün ele geçirerek dosyalarına ulaşma
- Takma ad kullanılarak kimliği gizleme yoluyla insanlarla etkileşim kurma
- Birisini yanlış tanıtmak veya iftira atmak için çevrimiçi ortamlarda oymuş gibi davranarak o kişinin kimliğine bürünme
- Çok oyunculu çevrimiçi oyunlarda saldırgan bir iletişim tarzı benimseme, hile yapma ve zararlı gruplar oluşturma
- Müstehcen görüntüler paylaşma
- Birisine fiziksel şiddet uygulayıp görüntü kaydına aldıktan sonra bu görüntüleri paylaşma (Neşeli tokat)

Siber zorbalığın bazı türleri, ilişkisel saldırganlık içeren niteliktedir (Chisholm, 2014). İncitici veya tehdit edici içerikli sözler, aynı zamanda yüz yüze zorbalığın bir özelliği olmakla birlikte bu tür içeriklerin elektronik ortamdaki mesajlar aracılığıyla aktarılması, ilişkisel saldırganlık içeren siber zorbalık şekillerinden biridir (Hunter, 2012; Netzley, 2014). Bu davranışlar bireylerin internet sayfaları, e-postaları veya sosyal medya hesaplarının doğrudan mesaj kısmına genellikle söz dalaşı niteliğinde, art niyetli, kaba tarzda, bazen de hakaret ve tehdit içerikli mesajlar gönderilmesini içermektedir (Ekinci ve Kayapalı-Yıldırım, 2020). Kişiler hakkında bilgi veya dedikodu yaymak da yüz yüze zorbalığın bir şekli olup, siber zorbalık ortaya çıkmadan önce bu bilgi veya dedikoduların yayılması sadece okulla veya bireyin bulunduğu mekânla sınırlı kalırken artık tek bir mesaj veya e-posta ile bu bilgiler çok daha geniş çevrelere yayılabilmektedir (Hunter, 2012).

Birisini dışlamak için iletişim teknolojilerini kullanmak da siber zorbalığın ilişkisel saldırganlık boyutunun bir parçasıdır. Bu davranış, bireyi genellikle arkadaş listesinden veya bir gruptan silerek (Chisholm, 2014), bireyin bu gruplara dahil olmasını engelleyerek ya da grup üyelerinin, bireyin mesajlarını cevapsız bırakarak (Willard,

2007) gerçekleştirilebileceği gibi bireyin kendi sosyal medya veya e-posta hesabına erişimini engellemeye kadar varabilir (Ekinci ve Kayapalı-Yıldırım, 2020). Bir gruba ait olma, sosyal psikolojide de belirtildiği üzere temel bir insani ihtiyaç olduğu için çevrimiçi veya çevrimdışı ortamdaki bir gruptan dışlanma durumu özellikle genç bireylerin sosyalleşme süreci ve özgüvenleri üzerinde olumsuz sonuçları olabileceği söylenebilir (Baştürk, 2020).

Siber zorbalığı diğer zorbalık türlerinden ayıran bir diğer türü ise başkasının kimliğine bürünmedir. Siber zorbaların kurbanlarıymış gibi davranarak onların yerine doğru olmayan bilgiler paylaşmaları, çevrimiçi iletişimin doğası gereği çok daha kolaydır ve bu durum, siber zorbaların mağdurlara eziyet etmelerinin en travmatik yollarından biridir (Chadwick, 2014; Hunter, 2012; Parks, 2013). Siber zorbalar, kurban olarak seçtiği bireyin adını kullanarak sahte (fake) e-posta veya sosyal medya hesabı alarak ya da bu bireye ait e-posta veya sosyal medya hesabını ele geçirerek bu bireyin kişisel bilgilerini paylaşır, tehdit eder, itibarına zarar vermeye çalışır (Ekinci ve Kayapalı-Yıldırım, 2020; Willard, 2007). Siber zorbalığın bu şekilde yapılmasını ortaya çıkaran nedenlerden birisi, yakın arkadaşların birbirleriyle sosyal medya hesap şifrelerini paylaşmaları ve arkadaşlık bozulduğu zaman hesaplarının şifrelerini bilen gençlerin o kişi adına paylaşımlar yaparak intikam almaya çalışmalarıdır (Baştürk, 2020). Bunun sonucu olarak siber mağdur, siber zorbanın bu hesaplardan kendisiyle ilgili dijital olarak değiştirilmiş fotoğraflar gibi utandırıcı, aşağılayıcı veya ahlaksız içerikler paylaşmasını engelleyemez (Chadwick, 2014; Parks, 2013).

Birisine ait sırları veya utandırıcı bilgileri içeren yazılı mesaj veya e-posta gibi içerikleri başkalarıyla paylaşmak (ifşa) veya bunları başkalarıyla paylaşması için bireyi kandırmak (düzenbazlık), siber zorbalığın başka bir türüdür (Chadwick, 2014). Bu tür içerikler, birey için başkalarının bilmesini asla istemediği türden bilgiler olup (Kowalski ve diğerleri, 2008) genellikle arkadaşlık ilişkilerinin bozulması veya biten bir ilişki sonucunda paylaşılmaktadır (Baştürk, 2020). Bu tür içeriklerin paylaşılmasının amacı, mağduru gülünç duruma düşürmek, aşağılamak veya ona şantaj yapmaktır (Ekinci ve Kayapalı-Yıldırım, 2020).

Siber zorbalığın başka bir türü olan siber taciz ise birisini elektronik iletişim kanalları aracılığıyla tekrarlayıcı biçimde ve kendi güvenliğinden endişe etmesine neden olacak düzeyde rahatsız ederek arama, takip ve tehdit etmektir (Chadwick, 2014; Hunter,

2012; Kowalski ve diğeri, 2008). Siber tacizin; tehdit, çevrimiçi saygınlığına zarar verme, zararlı yazılımlar kullanarak rahatsız etme ve farklı teknolojik kanallar üzerinden özel bilgilere erişim sağlama olmak üzere dört türü olduğu gözlenmektedir (Baştürk, 2020). Hunter'a (2012) göre siber tacizciler eski sevgililer, sadece çevrimiçi olarak sürmüş ve sonlandırılmış ilişkideki bireyler veya rastgele herhangi birisi olabilir. Siber tacizciler, siber ortamlarda sadece saldırgan davranışlar gösteren kişilerden daha korkutucu ve tehlikelidir (Kowalski ve diğeri, 2008). Bunun nedeni bu bireylerin taciz davranışlarını sanal dünyadan gerçek dünyaya taşıyabilme olasılığıdır (Hunter, 2012).

Zaman içinde teknolojideki gelişmeler hızlı bir şekilde devam etmekte ve siber zorbalık davranışları farklı şekiller almakta ve farklı çevrimiçi mekânlara taşınmaktadır. Örneğin günümüzde birçok çocuk ve ergen, çevrimiçi oyunlara giderek artan bir ilgi göstermektedir. Bunun sonucu olarak da siber zorbalığın bu ortamlara da taşınması kaçınılmaz olmuştur. Çevrimiçi oyunlarda bireylerin neredeyse tamamının takma ad kullanması nedeniyle kimliği gizlidir. Ayrıca her oyunda olduğu gibi, bu tür oyunlarda da oyunun heyecanı ile bireylerin sinirlenmesi sonucunda memnuniyetsizliklerini diğer insanlara yansıtma eğilimleri artabilmektedir. Bu durumlar da bireylerin oyunda yeni başlayanları taciz etmelerine, takımın bir parçası gibi davranmayarak oyunu sabote etmelerine, hem oyun içinde hem de bu oyunlardaki sohbet odaları ve tartışma forumlarında saldırgan ve aşağılayıcı bir iletişim tarzı benimsemelerine neden olmaktadır (Hunter, 2012; Kowalski ve diğeri, 2008).

Diğer siber zorbalık türlerine göre adı henüz yeni duyulan neşeli tokat adındaki davranışların da siber zorbalığın dünya genelinde en yaygın türlerinden biri haline geldiği söylenebilir. Her ne kadar kulağa eğlenceli gelse de genellikle tanımadığı kişiler tarafından tehdit veya taciz yoluyla saldırıya uğramalarının kayıt altına alınıp çevrimiçi ortamlarda paylaşılarak küçük düşürülmesi (Ekinci ve Kayapalı-Yıldırım, 2020) nedeniyle mağdur için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Neşeli tokat saldırısında bir kişi başka bir kişiye fiziksel saldırıda bulunurken diğer bir kişi bu olayın görüntülerini genellikle bir cep telefonu kullanarak kaydeder. Kaydedilen bu görüntüler ise çevrimiçi ortamda paylaşılır ve defalarca izlenir. Dolayısıyla siber zorbalığın bu türünü, bireye uygulanan şiddetin görüntü kaydı alınarak bunun çevrimiçi ortamlarda paylaşılması ve başkaları tarafından izlenmesi olarak özetlemek mümkündür. Buradaki şiddet davranışı

çoğu zaman tokattan çok daha fazlasıdır ve ölüme kadar varabilecek düzeyde ciddi ve yasal sonuçları olabilecek düzeydedir (Hunter, 2012; Kowalski ve diğerleri, 2008).

Sonuç olarak, teknolojinin gelişmesi nedeniyle yüz yüze uygulanması mümkün olmayan zorbalık davranışları da dahil olmak üzere, siber zorbalık davranışlarının oldukça farklı biçimlerde gözlendiği ve siber zorbalıkların iletişim teknolojilerini kullanma konusundaki bilgi ve beceriler açısından hedef olarak seçtiği bireylere göre avantajlı olduğu durumlarda daha kolay zorbalık yaptıkları söylenebilir.

2.1.2.2. Siber Zorbalığın Yaygınlığı

Çevrimiçi ortamlardaki zorbalık davranışları, günümüzde diğer tüm zorbalık türlerinden daha fazla gözlenmeye başlamıştır (Waasdorp ve Bradshaw, 2015). İletişim teknolojileri kullanılarak yapılan saldırganlık ve taciz ile ilgili yapılan araştırmalarda söz konusu bu davranışlar farklı biçimlerde tanımlandığı ve kullanılan örnekleme yöntemleri başta olmak üzere diğer araştırma yöntemleri farklılaştığı için siber zorbalığın görülme sıklığına ilişkin bulgular farklılaşmaktadır (Tokunaga, 2010). Bu nedenle siber zorbalığın yaygınlığına ilişkin elde edilen oranların araştırmanın yürütüldüğü ülkeye göre; hatta aynı ülkede yakın tarihlerde yürütülmüş farklı araştırmaların sonuçları birbirinden farklılık göstermektedir (örn. Kocaşahan, 2012; Peker, 2013). Bu nedenle siber zorbalık davranışlarının ne kadar yaygın olduğuna ilişkin belirli bir oran vermek oldukça zordur.

Siber zorbalığın yaygınlığı ile farklı ülkelerde elde edilmiş bulguların değişkenlik gösterdiği ifade edilebilir. Calvete ve diğerleri (2010), İspanya'da ergenler üzerinde yürüttükleri araştırma sonucunda siber zorbalık davranışlarının yaygınlığını %44 olarak ifade etmişlerdir. Fakat Kowalski ve Limber (2007), siber zorbalığın görülme oranını, ABD'nin güneydoğusu ve kuzeybatısındaki ortaokullarda öğrenim görmekte olan öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırmada %4; Mishna ve diğerleri (2012) ise Kanada'daki ergenler üzerinde yaptıkları araştırmada %8 olarak belirlemişlerdir. Ybarra ve Mitchell (2004) tarafından ABD'de yürütülen araştırmanın sonuçlarına göre ergenlerin %12'si siber zorba iken Dehue ve diğerleri (2008) Hollanda'daki erken ergenlik dönemindeki bireylerde siber zorbalığın görülme oranını %16 olarak bulmuşlardır.

Siber zorbalığın Türkiye'deki yaygınlığı incelendiğinde, birçok ülkede gözlenen oranlardan daha yüksek oranlarla karşılaşılmaktadır. Çalışkan-Pala ve diğerleri (2021) siber zorbalık davranışlarının lise öğrencileri arasında %65 gibi oldukça yüksek bir

oranda gözleendiğini belirlemiştir. Benzer şekilde Peker'e (2013) göre siber zorbalığın öğrencilerde görülme oranı %46'dır. Öte yandan Köse ve diğerleri (2018), üniversite öğrencilerinde siber zorbalığın görülme oranını %9 olarak saptamıştır. Kocaşahan (2012) yaptığı araştırma sonucunda, ergenlerin %12'sinin siber zorba olduğunu bulmuştur. Arıca (2009) tarafından yürütülen araştırmanın bulgularına göre üniversite öğrencilerinin neredeyse %20'si siber zorbadır. Başka bir çalışmada ise üniversite öğrencilerinin %22'sinin hayatında en az bir kez siber zorbalık yaptığı bulunmuştur (Dilmaç, 2009). Bu sonuçlarda da görüldüğü üzere siber zorbalık davranışlarının gözlenme oranları %4 ile %65 arasında değişmektedir. Dolayısıyla bu oranların, araştırmaların yürütüldüğü zamana bağlı olmaksızın hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde farklılık gösterdiği söylenebilir.

2.1.2.3. Siber Zorbalık Kuramları

Siber zorbalık davranışlarını açıklamaya yönelik birtakım kuramsal açıklamalar bulunmaktadır. Bunların bir bölümü zorbalığın yüz yüze yapılan formu ile ilgili kuramlar olup siber zorbalığa ilişkin çeşitli ek açıklamalarda bulunmuştur. Bazı kuramlar ise daha yeni olup spesifik olarak siber zorbalığı açıklamayı amaçlamaktadır. Barlett (2017) siber zorbalığa doğrudan açıklama getirmeyi amaçlamayan saldırganlık, davranış ve genel psikoloji ile ilgili birtakım kuramların kritik ilişkileri ortaya çıkarsa da siber zorbalığı yeterince açıklayamadığını savunmuştur. Bununla birlikte doğrudan siber zorbalıkla ilgili olarak geliştirilmemiş kuramların siber zorbalığı açıklamada ve yordamada ne kadar etkili olduğunu belirlemek amacıyla yürütülen araştırmaların varlığı (örn. Chapin, 2016; Cross ve diğerleri, 2015; Doane ve diğerleri, 2014, 2016; Espelage ve diğerleri, 2012; Görzig ve Machackova, 2015; Heirman ve Walrave, 2012; Holt ve diğerleri, 2012; Johnson ve Pupilampu, 2008; Papatraianou ve diğerleri, 2014; Patchin ve Hinduja, 2011; Runions ve diğerleri, 2013; Tanrıkulu, 2014, 2019; Tanrıkulu ve Erdur-Baker, 2019), bu kuramların siber zorbalığı açıklamada göz önünde bulundurulabileceğini düşündürmektedir. Siber zorbalığı açıklamada kullanılan kuramların bazılarında Tablo 2'de söz edilmiştir:

Tablo 1

Siber Zorbalığı Açıklamak Amacıyla Kullanılan Kuramlar

Kuramın Adı	Geliştirenler	Temel Varsayımı
Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Kuramı	Barlett ve Gentile (2012)	Siber zorbalık, bu davranışı ulaşılabılır kılan ve olumlu algılanmasına neden olan öğrenme deneyimlerine dayanır ve nihayetinde kişiliğin parçası haline gelir.
Ekolojik Kuram	Bronfenbrenner (1977)	Zorbalık; akran grupları, okullar, aileler, mahalleler, topluluklar ve ülkeleri içine alan geniş bir sosyal bağlamda ele alınır.
Genel Saldırganlık Kuramı	Anderson ve Bushman (2002)	Bilişsel bilgi yapıları, kişisel ve durumsal faktörler, mevcut içsel durumu etkileyen bilişsel, duyuşsal faktörler ve uyarılma rotaları, davranışa neden olan değerlendirme süreçleri, zorbalığı açıklamada önemlidir.
Gerekçeli Eylem Kuramı ve Planlı Davranış Kuramı	Ajzen (1991), Constantine ve diğerleri (2000)	İnançlar ve tutumlar, algılanan okul ve ev iklimi, algılanan öz yeterlik, davranışlar ve davranış niyeti, zorbalığı yordamada kritik faktörlerdir.
Rutin Aktivite Kuramı	Cohen ve Felson (1979)	Olumsuz davranışlar rutin aktivite ve yaşam tarzı ile ilgili suç kuramları ile ilişkilidir; olumsuz davranışların ortaya çıkması için bu davranışlar için motive bir birey, uygun bir hedef ve yetersiz denetim olmalıdır.
Sosyal Bilgi İşleme Modeli	Dodge ve diğerleri (1986), Dodge ve Coie (1987)	Zorbalık, sosyal uyaranlara uygun tepki verme ve sosyal sorun çözme becerisinin yetersizliğinden kaynaklanır. Zorbalar genellikle niteleme hatalarına sahiptir, betimleme seviyeleri yetersiz ve sosyal sorun çözme becerileri sınırlıdır.
Seçim Kuramı	Glasser (1997)	Bireyin bütün davranışları temel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Bireyler özellikle psikolojik ihtiyaçlarını sağlıklı yollardan karşılayamadıkları zaman zorbalık yoluyla karşılamaya çalışabilir.
Sosyal Bilişsel Kuram ve Ahlaki Çözülme Kuramı	Bandura (1986, 1990, 2002)	Bireyler birçok davranışı gözlem yoluyla öğrenir, eğer gözlenen davranış dış çevre tarafından teşvik ediliyorsa bu davranış model alınır. Davranışları belirlemede bilişler de önemli rol oynamaktadır. Zorbalık davranışları da bu öğrenme yoluyla edinilebilir.
Önlem Edinme Süreci Modeli	Weinstein (1988)	Önlem alma davranışı, sağlığa karşı özel bir durumla ilgili riski azaltma isteğine dair bir motivasyonla ortaya çıkar. Zorbalık gibi olumsuz durumların farkında olup bunları bir problem olarak görmek, ortaya çıkma olasılığını azaltabilir.
Koruma Motivasyon Kuramı	Rogers (1975)	Zorbalık gibi tehditler ile karşılaşılınca ortaya çıkan bilişsel süreçler olan algılanan ciddiyet, algılanan hassasiyet, tepkilerin etkililiği ve öz yeterlik, tehdidi azaltmak için gösterilecek davranışlarla ilişkilidir.
Genel Gerilim Kuramı	Agnew (1985)	Sağlıklı ve yasal yollarla amacına ulaşamayan ya da acıdan kaçamayan bireyler gerilim yaşayarak zorbalık gibi olumsuz davranışlara yönelmektedir.
Genel Suç Kuramı	Gottfredson ve Hirschi (1990)	Kendilerini kontrol edemeyen bireyler, genellikle davranışlarının sonuçlarını göremez; dolayısıyla antisosyal davranışlar sergileyebilir.
Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı	Katz (1959)	Kişilik özellikleri bireyleri zorbalık gibi davranışlar yapmaya itebilir, kişisel ihtiyaçlarının ve amaçlarının farkında olan bireyler bunları karşılayabilmek için zorbalık gibi davranışları bilerek tercih edebilir.

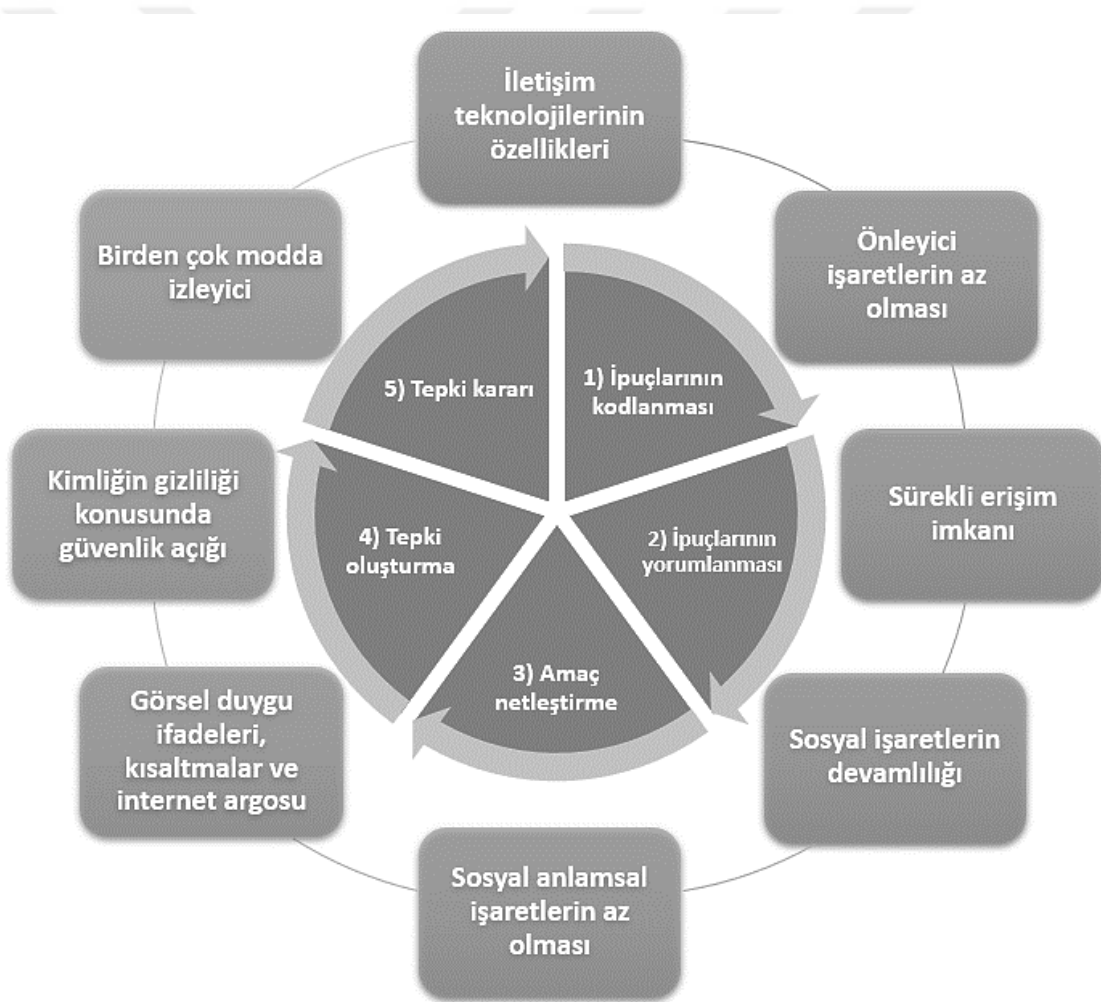
Zorbalığı açıklamak için kullanılan kuramlardan biri Genel Saldırganlık Kuramı'dır (Anderson ve Bushman, 2002). Bu kuramın temel niteliği, bilişsel bilgi yapılarının (şema) yanında kişisel ve durumsal etmenler, mevcut içsel durumu etkileyen bilişsel, duyuşsal ve uyarılma rotaları ve davranışı şekillendiren karar verme stratejilerine odaklanmasıdır. Genel Saldırganlık Kuramı'nda bilişsel bilgi yapıları, kuramdaki girdilerin temel dayanağı olup bireylerin sosyal durumlar karşısında yansıttıkları kişilik özellikleri olarak açıklanmaktadır. Buna ek olarak, siber zorbalığa dahil olan bireylerin geçmiş deneyimleri, tutumları, kişilik özellikleri, istekleri ve güdülerinin kişiliğin bireysel yönünü oluşturduğu ve bu yönün zorbalığa mağdur, zorba veya seyirci olarak dahil olma durumlarına göre farklılaştığı savunulmaktadır (Çetinkaya-Yıldız ve Derin, 2020).

Genel Saldırganlık Kuramı'nda saldırgan davranışlar birtakım bireysel ve durumsal etmenle açıklanmaktadır. Bireysel etmenler cinsiyet, yaş, kişilik özellikleri, uzun vadeli hedefler, inançlar, değerler ve davranış kalıpları gibi özellikler olabilirken durumsal etmenler, yaşanan çevrenin sosyal özelliklerinin saldırganca davranmayı ne kadar teşvik ettiği veya engellediği ile ilgili özellikleridir. Siber zorbalık bağlamında düşünülecek olursa, en etkili bireysel ve durumsal etmenlerden bazılarının teknoloji kullanımı ve algılanan anonimlik olduğu ifade edilebilir. Genel Saldırganlık Kuramı'ndaki bireysel ve durumsal etmenler, davranışları biliş, duyuş ve davranış olmak üzere üç yolla etkiler (Anderson ve Bushman, 2002).

Siber zorbalılar ve mağdurlar kişisel, durumsal etmenler ve içsel durumlardan sonra yakın süreç olarak adlandırılan değerlendirme sürecine girer. Örneğin bir siber mağdur, bilişsel ve duygusal kaynakları yeterliyse kontrollü biçimde davranabilir; ancak kaynaklarının yetersiz olduğunu hissediyor ve süreci stresli olarak geçirdiyse dürtüsel davranarak kendisine siber zorbalık yapan kişiye karşılık olarak zorba mesajlar gönderebilir. Genel Saldırganlık Kuramı'nın bu yönüyle siber mağdurların siber zorbalara dönüşme sürecini açıklama konusunda yardımcı olduğu söylenebilir (Kowalski ve diğerleri, 2014). Uzak süreçte ise siber zorba ve mağdurlarda kaygı, depresif belirtiler, yalnızlık, özgüven düşüklüğü, suça karışma, akademik başarısızlık, okul devamsızlığı gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Didden ve diğerleri, 2009; Hinduja ve Patchin, 2008; Kowalski ve diğerleri, 2008; Şahin, 2012; Ybarra ve Mitchell, 2004).

Saldırgan davranışları açıklamayan kuramlardan bir diğeri Sosyal Bilgi İşleme Modeli'dir (Dodge ve diğeri, 1986; Dodge ve Coie, 1987). Bu modelin odak noktası, sosyal uyaranlara verilen tepkileri belirleyen bilişsel ve duygusal süreçlerdir (Runions ve diğeri, 2013). Zorbalık davranışlarının ise sosyal uyaranlara uygun tepkiler verme ve sosyal sorun çözme becerilerinin yetersiz olmasından kaynaklandığını; zorbalının nitelme hatalarına (örn. bir kişiyi düşman olarak nitelme) sahip, betimleme seviyelerinin yetersiz (diğer bireylerin psikolojik durumunu iyi anlayamama) ve sosyal sorun çözme becerilerinin sınırlı olduğunu öne sürmektedir (Crick ve Dodge, 1994).

Runions ve diğeri (2013) iletişim teknolojilerinin bazı özelliklerini ele alarak Sosyal Bilgi İşleme Modeli'ni siber zorbalığa Şekil 3'te görüldüğü gibi uyarlamışlardır:

Şekil 3. Sosyal Bilgi İşleme Modelinin Siber Zorbalığa Uyarlanması

Sosyal Bilgi İşleme Modeli perspektifinden bakıldığında, siber zorbalık sürecinde sosyal ipuçlarının kodlanması ve yorumlanmasının, yüz yüze iletişimden farklılaştığı

söylenbilir. Bu durumun nedeni, çevrimiçi yollarla gerçekleştirilen iletişimde yüz ifadesi, ses tonu ve içinde bulunulan sosyal durumun çoğu zaman karşıdaki bireyin niyeti hakkında fikir vermemesi; hatta bazen karşıdaki bireyin gerçek kimliğinin bile bilinmemesi ile açıklanabilir. Buradan hareketle, çevrimiçi ortamdaki saldırgan davranışların artmasına neden olan önemli faktörlerden birinin anonimlik olduğu söylenebilir (Kowalski ve Limber, 2007). Anonimliğin sosyal normların etkisini azaltarak öz denetim düzeyini düşürmesi nedeniyle siber zorbalık sürecinde zorbanın güç elde etmesine ve mağdur için dezavantajlı bir durum oluşmasına neden olduğu ifade edilebilir (Smith ve diğerleri, 2008).

Siber zorbalık sosyal bilgi işleme ile ilişkili olan diğer bir öge, zorbalık olaylarının kalıcı olmasıdır. Yüz yüze zorbalık olayları sadece bireylerin aklında kaldığı kadar varlığını sürdürürken siber zorbalık, birçok kişinin aynı anda erişimine açık olan sosyal medya platformlarında gerçekleştiği için bireyler arasında gerçekleşen yazışmalar, çevrimiçi ortamda oldukça hızlı ve kolay biçimde yayılabilir. Ayrıca bu durum, siber zorbalığa farklı zaman ve ortamlarda tekrar tekrar maruz kalmaya da neden olabilir (Runions ve diğerleri, 2013). Çevrimiçi ortamda bir kez yer almış bilgilerin kaldırılması ise çoğu zaman mümkün olmamaktadır (Heirman ve Walrave, 2008).

Sosyal Bilgi İşleme Modeli'nde ipuçlarının kodlanması ve yorumlanması aşamaları arasında geri bildirim süreci ile ilgili bir döngü olduğu ifade edilebilir. Yüz yüze iletişimdeki aksine, bireylerin çevrimiçi iletişimdeki sosyal davranışlarının anlamına dair yaptığı yorumlar net olmayabilir. Bunun nedeni çevrimiçi iletişimde ses tonu, yüz ifadesi ve tonlama gibi sosyal ipuçların çoğu zaman olmaması veya yeterince algılanamaması, bunu sonucu olarak da niyetin yanlış yorumlanabilmesidir. Bu durum ise kişiyi "Ne demek istedi?" diye düşünmek suretiyle sorgulamaya yapmaya ve kendi yorumuyla cevap vermeye itecektir. Sonuç olarak birey, verdiği bu cevaba göre karşıdaki kişiye siber zorbalık da dahil olmak üzere bazı tepkiler gösterebilir. (Runions ve diğerleri, 2013).

Sosyal Bilgi İşleme Modeli'nde sosyal ipuçların yorumlanmasının ardından verilecek tepki ile ilgili değerlendirmeler yapılır. Gençler muhtemel tepkilerinin iyi ve kötü sonuçlarını genellikle akran kabulü ve ait olma konularını ön plana alarak (Ojanen ve diğerleri, 2005; Waldinger ve diğerleri, 2002) değerlendirir ve sosyal amaçlarını belirler. Bununla birlikte, iletişim teknolojileri ile ulaşılan grubun büyük olması ve

anonimlik gibi zorbalığı destekleyici unsurlar nedeniyle siber zorbalığın hangi kitlelere ulaşabileceğinin kestirilememesi, gençlerin siber zorbalıkta sosyal amaçların ne anlama geldiğini belirlemesini oldukça zorlaştırmaktadır (Runions ve diğerleri, 2013).

Sosyal Bilgi İşleme Modeli'ne göre sosyal durumlara verilecek muhtemel tepkiler değerlendirildikten sonra bunlardan en uygun olduğu düşünülen tepki seçilir. İletişim teknolojileri, zorbalar için akran onayı sağlaması veya az miktarda risk içermesi nedeniyle saldırganlığın ortaya çıkma olasılığının yüksek olduğu bir bağlamdır (Runions ve diğerleri, 2013). Araştırmalar, siber zorbaların yüz yüze zorbalık yapan bireylere göre daha az vicdan azabı hissettiğini (Slonje ve diğerleri, 2012); hatta siber zorbalığın doğrudan bireyin yüzüne karşı yapılmaması nedeniyle siber zorbaların suçluluk hissetmediğini, bu nedenle siber zorbalığın yüz yüze zorbalıktan daha kötü olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir (Mishna ve diğerleri, 2009b).

Bandura'nın (1986) öne sürdüğü Sosyal Bilişsel Kuram, siber zorbalığı açıklamak için kullanılan bir diğer kuramdır. Sosyal Bilişsel Kuram, bireyler birçok davranışı gözlem yoluyla öğrendiğini, eğer gözlenen davranış dış çevre tarafından teşvik ediliyorsa bu davranışın model alındığını ve bilişlerin de davranışlar üzerinde önemli rol oynadığını vurgulamaktadır. Siber zorbalığın da Sosyal Bilişsel Kuram'da bahsedilen öğrenme yoluyla gerçekleşebileceği söylenebilir. Swearer ve diğerleri (2014) gençlerin zorbalık davranışlarını çevredekilerin teşvik etmesi ve gözleyerek öğrenme aracılığıyla öğrenebildiklerini; güvensiz bir mahallede yaşayan, istismara tanık olan ve saldırgan akranlarla ilişki kuran gençlerin daha fazla zorbalık yaptığını belirlemiştir.

Sosyal Bilişsel Kuram doğrultusunda, sosyal medyada üstü kapalı siber zorbalık içeren paylaşımların diğer bireyler tarafından beğenilmesinin siber zorbalığı teşvik edeceği söylenebilir (Espelage ve diğerleri, 2012). Holt ve diğerleri (2012) Sosyal Bilişsel Kuram'ın siber zorbalığa dahil olmuş akranlar aracılığıyla siber zorbalığı açıklayabildiğini ortaya çıkarmıştır. Benzer şekilde Tanrıkulu (2019) da gençlerin ev ve okuldaki ilişkiler sonucu edindikleri sosyal öğrenmelerin siber zorbalığa neden olabileceğini belirlemiştir.

Sosyal Bilişsel Kuram'ın gözlem yoluyla öğrenme dışında davranışı açıklamak için vurguladığı bir diğer nokta, davranışın ahlaki yönüdür. Sosyal Bilişsel Kuram ahlaki davranışın birey ve toplum etkileşiminin bir ürünü olduğunu savunmaktadır (Bandura,

2002). Bu doğrultuda Bandura, Sosyal Bilişsel Kuram'ın devamı niteliğinde olan ve iyi insanların neden kötü davranışlar sergilediği sürecini inceleyen Ahlaki Çözülme Kuramı'nı öne sürerek bireylerin ahlaka aykırı davranışlarını açıklamayı amaçlamıştır (Polihronis, 2009). Bireyler yaşları ilerledikçe doğru ve yanlış kavramlarını tanımlamaya başlar, birtakım ahlaki standartlar belirler ve bu standartları karşılamayan davranışlardan kaçınarak kendilerini değerli hisseder (Bandura, 1990). Bireylerin bazen ahlak dışı davranışlarda da bulunabileceği, bu nedenle de suçluluk hissederek bu ahlak dışı davranışın gerçekleşmesini engellemeye çalışabileceği söylenebilir. Ancak ahlaki çözülme durumunda bireyler, davranışların için kendilerini haklı görmeye çalışarak ahlaki standartları ile ahlak dışı davranışları arasındaki bilişsel uyumsuzluğu ve gerilimi azaltmaya çalışır (Bandura, 2002). Başka bir ifadeyle, yanlış davranışların sergilenmesi ahlaki çözülmenin ortaya çıkmasına bağlıdır.

Ahlaki Çözülme Kuramı'na göre bireyin ahlaki çözülme yaşamayı, sekiz mekanizmadan en az birinin yeniden çerçevelenerek bireyin kendini haklı göstermesi yoluyla gerçekleşir. Bu mekanizmalar (a) ahlaki gerekçe sunmak (meşrulaştırmak), (b) davranışın olumsuz yönünü azaltan veya davranışı saygın gösteren dil kullanmak, (c) avantajlı karşılaştırma yapmak, (d) sorumluluğu üstlenmemek, (e) sorumluluğu başkalarına dağıtmak, (f) sonuçları önemsememek veya çarpıtmak, (g) insanı değersizleştirmek ve (h) suçu başkalarına yüklemektir (Bandura, 1990, 2002).

Ahlaki çözülme, yüz yüze iletişimde ortaya çıkabileceği gibi sosyal-duygusal ipuçlarının az olması, iletişimin çevrimiçi ortamda daha hızlı gerçekleştirilebilmesi, diğer bireylere yönelik sonuçların görmezden gelenebilmesi, ahlaki gerekçelendirme, hafifletici kıyaslamaların yapılabilmesi ve insanların değersizleştirilmesi hatta insandışılaştırılması nedeniyle çevrimiçi iletişimde de ortaya çıkabilir (Runions ve Bak, 2015; Slonje ve Smith, 2008). Dolayısıyla siber zorbalığı Ahlaki Çözülme Kuramı perspektifinden incelemek önemli olabilir. Cinsiyet, yaş, okul ortamı, kültür, sosyal ilişkiler, akademik başarı, etnik köken, aile sistemi, psikolojik durum, maneviyat değişkenlerinin ahlaki çözülme eğilimini ve dolayısıyla siber zorbalığı etkilediği belirlenmiştir (George, 2014). Gini ve diğerleri (2014) ahlaki çözülme ile gençlerin zorbalık davranışları arasında ilişki olduğunu bulmuştur. Başka bir araştırmada ise (McNulty, 2014) empati ve ahlaki çözülmenin siber zorbalığı yordadığı saptanmıştır. Benzer şekilde Robson ve Witenberg (2013) de ahlaki çözülmenin siber zorbalığı yordadığını bildirmiştir.

Araştırma sonuçlarından hareketle, sosyal süreçlerin önemli bileşenleri olan; davranışları gözleyerek model alma, davranışların çevre tarafından teşvik edilmesi ve davranışların ahlaki yönünün siber zorbalığın açıklanmasında kritik etmenler olduğu söylenebilir. Bu nedenle Sosyal Bilişsel Kuram ve Ahlaki Çözülme Kuramı, siber zorbalığı incelemek için göz ardı edilmemesi gereken bakış açıları olarak değerlendirilebilir.

Olumsuz davranışlarla ilgili çağdaş bir kuram olan Genel Gerilim Kuramı da zorbalığın yüz yüze ve siber hali ile ilgili etmenleri açıklamaya katkıda bulunan görüşlerden biridir. Sosyal bilimlerde gerilim kuramı ilk kez 1938 yılında Merton tarafından ortaya atılmıştır. Bu kuramda istekler ve beklentiler arasındaki farkın stres ve hayal kırıklığına neden olarak insanları amaçlarına ulaşmak için suç davranışlarına iteceği savunulmuştur. Merton'un (1938) bu gerilim kuramı, bireylerin isteklerini sadece maddi ve ekonomik anlamda ele alması bakımından dar bir bakış açısına sahipti. Bunun üzerine diğer bazı araştırmacılar (Dollard ve diğerleri, 1939; Miller, 1941), stres ve hayal kırıklığına dair sonuç odaklı ve daha geniş kapsamlı kavramsallaştırmalar ortaya koymuşlardır.

Agnew (1985, 1992) gerilimle ilgili klasik kuramlara eleştiriler getirmiş ve daha detaylı bir kavramsallaştırma ile gerilim kuramını revize ederek Genel Gerilim Kuramı'nı oluşturmuştur. Bu kuramın odak noktası, bireyin yaşadığı gerilim sonucunda verdiği tepki olup bireyler arasındaki olumsuz ilişkileri incelemektedir. Agnew'e (2000) göre gerilim yaşamak, bireylerin öfkeli, hayal kırıklığına uğramış, depresif veya kaygılı hissetmesine neden olmak suretiyle kendilerini kötü hissetmesine neden olur. Gerilim kuramının eski hali, gerilimin maddi ve ekonomik nedenlerine odaklanırken Agnew'in Genel Gerilim Kuramı ise gerilimin kaynağını daha kapsamlı biçimde incelemektedir. Genel Gerilim Kuramı (a) olumlu hedeflere ulaşmada başarısızlık veya engellenme, (b) sahip olunan olumlu şeylerin kaybı veya kaybedilme olasılığının hissedilmesi ve (c) olumsuz veya zararlı uyaranların sunulması şeklinde üç gerilim kaynağı olduğunu savunmaktadır (Agnew, 1992, 2006a). Bu kaynaklardan birincisi, geleneksel gerilim kuramlarını hatırlatsa da diğer ikisinin, strese neden olan sonuçlar açısından Genel Gerilim Kuramı'na, kuramın önceki halinden daha geniş bir spektrum oluşturduğu söylenebilir.

Genel Gerilim Kuramı'na göre gerilim suç davranışına doğrudan neden olmaz. Gerilim hissetmek öncelikle öfke veya hayal kırıklığı gibi olumsuz duygulara neden olur. Suç davranışı ise gerilim yaşayan bireylerin olumsuz duyguları sonucu ortaya çıkan bir baş etme veya uyum sağlama mekanizması olarak yorumlanabilir (Agnew, 1992). Buradan hareketle, gerilim sonucunda sadece kendisini öfkeli ya da hayal kırıklığına uğramış hisseden gençlerin suç davranışına başvuracağı söylenebilir (Agnew, 2006b).

Araştırmalar, gençlerin deneyimlediği birçok yaşantının gerilime neden olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Akran reddi, öğretmenler tarafından eleştirilme (Paez, 2016), okula yönelik problemler yaşama (Hinduja ve Patchin, 2008), cezalandırılma, sınav kaygısı, aile çatışması, cezai mağduriyet (Moon ve diğerleri, 2011), düşük düzeyde algılanan sosyal destek (Lianos ve McGrath, 2017), maddi sorunlar, yüz yüze zorbalık mağduru olma (Jang ve diğerleri, 2014; Lianos ve McGrath, 2017), siber mağduriyet (Wright ve Li, 2013; Xiao ve Wong, 2013), stres (Aseltine Jr. ve diğerleri, 2000) ırk ayrımcılığına maruz kalma, öfke ve depresyon gibi olumsuz duygular (Moon ve Jang, 2014), öz denetim ve benlik saygısının düşük olması, saldırgan tutumlar (Cullen ve diğerleri, 2008), gerilime neden olan etmenler arasında yer almaktadır.

Bireylerde oluşan gerilim öfke, kaygı, hayal kırıklığı gibi olumsuz duygulara neden olur. Bunun sonucunda bireyde olumsuz duyguları azaltmak ve gerilimi hafifletmek amacıyla intikam alma ya da suça yönelme gibi düzeltici davranışlar sergileme eğilimi oluşur. Dolayısıyla olumsuz duyguların gerilim ve olumsuz davranışları birbirine bağladığı ifade edilebilir (Agnew, 1992, 2001, 2002, 2006b). Gerilim hisseden bir gencin hissettiği bu gerilimi hafifletmek ve öfke, kaygı, hayal kırıklığı gibi duygularını azaltmak amacıyla sergileyebileceği olumsuz davranışlardan birinin de zorbalık olduğu söylenebilir (Lessert, 2012; Wright ve Li, 2013). Alan yazında gerilim ile zorbalık arasındaki ilişkiyi inceleyerek Genel Gerilim Kuramı'na kanıt teşkil eden araştırmalar mevcuttur (Jang ve diğerleri, 2014; Keith, 2017; Lianos ve McGrath, 2017; Moon ve Jang, 2014; Paez, 2016; Patchin ve Hinduja, 2011; Xiao ve Wong, 2013). Patchin ve Hinduja (2011) yüz yüze ve siber zorbalığın nedenlerini Genel Gerilim Kuramı perspektifinden incelemiş, gerilimin öfke/ hayal kırıklığını, gerilim ve öfke/hayal kırıklığının ise yüz yüze ve siber zorbalığı yordadığını bulmuşlardır. Benzer şekilde Lianos ve McGrath (2017), genç yetişkinlerde gerilimin siber zorbalığın önemli bir yordayıcısı olduğunu ve bu ilişkide öfkenin aracı rolü olduğunu saptamışlardır. Ayrıca

gerilimin öfkeye yol açtığını, bu durumun ise siber zorbalığa neden olduğunu belirlemişlerdir. Sonuç olarak, bu yöndeki varsayımlarının alan yazındaki araştırma bulguları tarafından doğrulanması nedeniyle Genel Gerilim Kuramı'nın siber zorbalık davranışlarının açıklanması için önemli olduğu söylenebilir.

Zorbalık davranışlarını açıklamak için kullanılan diğer bir kuram olan Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı ise kişiliğin rolünü vurgulamaktadır (Katz, 1959). Bu kuram, ihtiyaçları karşılamak ve amaçlara ulaşmak için bazı davranışların sergilenebileceğini savunur (Alonzo ve Aiken, 2004). Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı'na göre bireylerin bazı davranışları kasıtlı olarak sergilemesinin nedeni kişilik özellikleri ve ihtiyaçlarıdır. Teknolojinin potansiyelinin yanında kişilik özelliklerinin de farkında olan bireylerin başkalarına kasıtlı olarak zarar vermek amacıyla siber zorbalığa başvurabileceği söylenebilir. Tanrikulu ve Erdur-Baker (2019) üniversite öğrencilerinin çevrimiçi disinhibisyon, ahlaki çözüme, narsisizm ve saldırganlık özellikleri ile siber zorbalığa başvurmalarına neden olabilecek eğlence, intikam, zarar verme ve baskınlık güdülerindeki etkileşimi araştırmak suretiyle Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı'nı siber zorbalık bağlamında test etmişlerdir. Sonuç olarak siber zorbalık davranışlarında kişilik özelliklerinin önemli bir rolü olduğu belirlenmiştir, bu nedenle de siber zorbalığı önlemede kişilik özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yüz yüze zorbalık ile siber zorbalığı birbirinden ayıran ve aynı zamanda çevrimiçi ortamlarla ilgili belirgin kuramsal varsayımlar sunan tek psikolojik kuram Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Kuramı'dır (Barlett, 2017). Bu kuram Genel Saldırganlık Kuramı (Anderson ve Bushman, 2002) ve Genel Öğrenme Kuramı (Gentile ve diğerleri, 2009) olmak üzere iki sosyal öğrenme modelinden etkilenmiştir. Her iki kuram da bir uyarana ilgili deneyimlerin, bireyin bilişsel, duygusal veya güdüleyici hisleri ile sosyal ve davranışsal çıktılarının eşleştirildiği bir öğrenme girişimi olduğunu savunur. Ayrıca devamlı olarak olumlu biçimde pekiştirilen benzer uyarıların birtakım öğrenilmiş çıktılarının olduğu, her iki kuramda da yer alan görüşlerdendir.

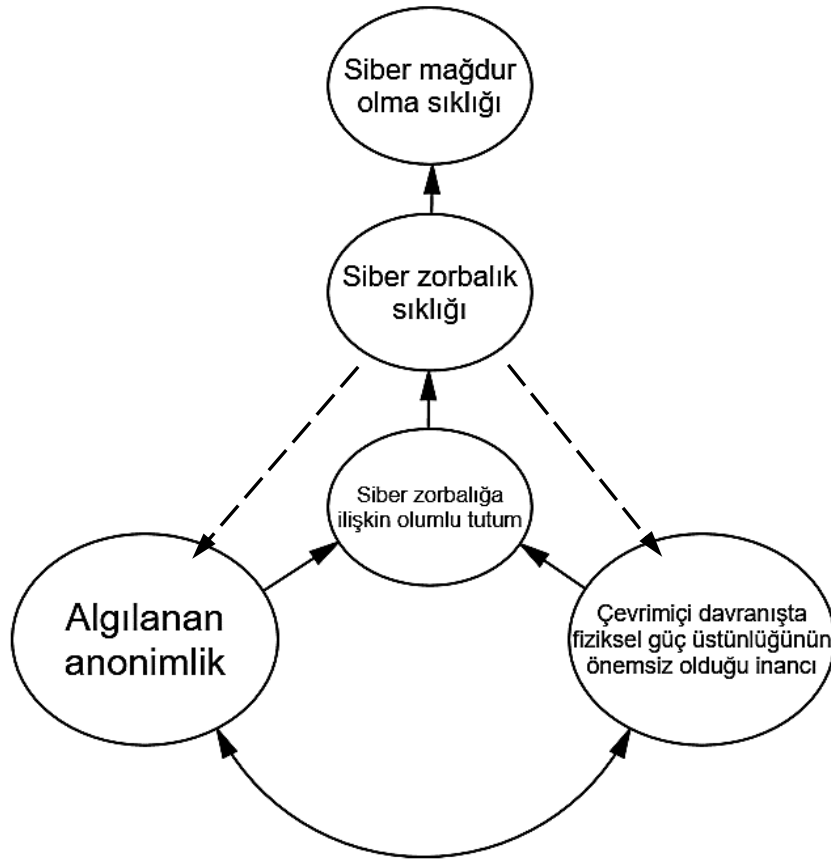
Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Kuramı'nda (Barlett ve Gentile, 2012) öne sürülen dört önerme bulunmaktadır. Bu önermeler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Siber zorbalık yapma becerisi veya öz yeterliği, iletişim teknolojileri aracılığıyla yapılan ve bir öğrenme denemesi niteliği taşıyan önceki saldırganlıklardan

etkilenmektedir. Bu davranışlarda zorba, kimliğinin mağdur tarafından belirlenemediğini (anonimlik), bu tür zorbalıkta kendisi ile mağdur arasındaki fiziksel güç farkının önemli olmadığını, bu tür zorbalığın mağdurun bedeninde yara veya morluk gibi gözlenebilir bir iz bırakmadığını ve mağdurda bıraktığı etkiyi görmek durumunda kalmadığını görür. Ayrıca siber zorba, yaptığı zorbalığın çoğu zaman belirlenememesi nedeniyle ceza almaktan kurtulmaktadır.

2. Ortaya çıkan öğrenme çıktıları davranışı ulaşılabilir ve otomatik hale getirerek siber zorbalığa ilişkin olumlu bir tutum oluşturmaktadır.
3. Siber zorbalığa ilişkin olumlu tutumun, kişiliğin parçası haline geldikten sonra bireyin siber zorbalık davranışları sergileme olasılığını arttırdığı, alanyazındaki araştırmalar (Barlett ve diğerleri, 2016, 2017) tarafından da desteklenmektedir.
4. Yüz yüze zorbalık ile siber zorbalık arasında yüksek düzeyde ilişki olsa da bu kuramda belirtilen anonimlik, fiziksel gücün önemsizliği ve siber zorbalığa ilişkin olumlu tutum gibi etmenler, yüz yüze zorbalıktan ziyade siber zorbalığı açıklamada daha ayırt edici rol oynamaktadır.

Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Kuramı'nda siber zorbalığı açıklamak amacıyla oluşturulan model, Şekil 4'te verilmiştir (Barlett, 2017; Barlett ve Gentile, 2012). Modeldeki tek yönlü oklar neden sonuç ilişkisini; çift yönlü oklar karşılıklı ilişkiyi göstermektedir. Kesikli çizgiler ise hipotetik bir döngüyü temsil etmektedir.

Şekil 4. Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Modeli

Barlett ve Gentile'nin oluşturduğu bu siber zorbalık kuramı'nda öne sürülen önermeler, araştırma bulguları ile desteklemiştir. Bu amaçla yürütülen bir araştırmada (Barlett ve Gentile, 2012) çevrimiçi davranışta fiziksel güç üstünlüğünün önemsiz olduğu inancı ve anonimlik değişkenlerinin siber zorbalıklar ilgili olumlu tutumları yordadığı belirlenmiştir. Fakat bu araştırma, ilişkisel bir çalışma olduğu için nedensel sonuçlar çıkarılamayacağı nedeniyle Barlett ve diğerleri (2017), üç aşamalı boylamsal bir çalışma aracılığıyla modeli test etmişlerdir. Birinci aşamada çevrimiçi davranışta fiziksel güç üstünlüğünün önemsiz olduğu inancı ve anonimlik değişkenleri, ikinci aşamada siber zorbalığa ilişkin olumlu tutum değişkeni, son aşamada ise siber zorbalık değişkeni ölçülmüştür. Araştırma sonucunda Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Kuramı için güçlü boylamsal destek sağlanmıştır. Birinci aşama verilerinin, ikinci aşama verilerini; ikinci aşama verilerinin ise üçüncü aşama verilerini anlamlı düzeyde ve pozitif yönde yordadığı belirlenmiş; Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Kuramı'nın siber zorbalığı açıklama konusunda güçlü bir kuram olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.1.2.4. Siber Zorbalığın Nedenleri

Siber zorbalık davranışlarını açıklayan kuramlardan bir kısmı bireylerin ihtiyaçlarına, bazıları bireyin sosyal çevresine bazıları bireyin deneyimlediği öğrenme sürecine, bazıları ise bireyin kişilik özelliklerine odaklanmakla birlikte siber zorbalığın nedenlerinin açıklanması konusunda bu görüşlerin tümü göz önünde bulundurulmalıdır (Çetinkaya-Yıldız ve Derin, 2020). Siber zorbalık davranışlarına sebep olan önemli faktörlerden birisinin, siber zorbanın hedef aldığı kişilerin kırılgan ve duygusal olması şeklindeki karakteristikleri olduğu bilirse de bu davranışların diğer sebepleri ve tetikleyici öğeleri net olarak bilinmemektedir (Ekinci ve Kayapalı-Yıldırım, 2020). Dolayısıyla, siber zorbalığın nedenleri hakkında fikir sahibi olabilmek için siber zorbalık ile birtakım davranış ve nitelikler arasındaki ilişkilerin belirlendiği araştırmaların incelenmesinde yarar vardır.

Bu bölümde alanyazından faydalanılarak yer verilen siber zorbalık davranışlarının nedenleri aşağıda özetlenmiştir:

- Problemlerli internet kullanımı
- İnternet kullanım süresinin yüksek olması
- İnternet bağımlılığı
- Siber mağduriyet
- Akran zorbalığı mağduriyeti
- Ahlaki değerlerden uzaklaşma (Ahlaki çözülme)
- Akran gruplarının etkisi
- Yüksek sosyoekonomik düzey
- İntikam alma isteği
- Arkadaşlık ilişkilerinin bozulması
- Çevrimiçi ortamların yapısından kaynaklanan empati yoksunluğu
- Aşağılık kompleksi
- Düşük akademik başarı
- Baskın bir karaktere sahip olma
- Saldırgan davranışlar
- Düşmanca duygular (hostilite)
- Psikotik belirtiler

- Sevgiden yoksun bir aile ortamında yetişme
- Ailede fiziksel şiddete maruz kalma
- Temel ihtiyaçların aile tarafından yeterince karşılanmaması
- Ebeveyn bağlanmasının düşük olması

Alanyazın incelendiğinde, başta internet olmak üzere çevrimiçi iletişim ile ilgili kavramların siber zorbalığa neden olma konusunda önemli bir role sahip olduğu dikkat çekmektedir. Bunun nedeni, teknolojideki gelişmeler nedeniyle bilgisayar, cep telefonu ve internetin özellikle gençler için daha ulaşılabilir hale gelerek çevrimiçi ortamlardaki kontrol edilemeyen olumsuz davranışların artmasına neden olmasıdır. Jung ve diğerlerine (2014) göre problemlili internet kullanım düzeyi fazla olan özellikle erkek ergenlerde daha yüksek siber zorbalık düzeyi görülmektedir. Benzer şekilde Eroğlu ve Güler (2015) de problemlili internet kullanımının siber zorbalığı pozitif yönde yordadığını belirlemiştir. Bilgisayar ve çevrimiçi iletişim araçlarının kullanım süresinin fazla olması, siber zorbalığı arttıran başka bir faktördür (Mishna ve diğerleri, 2012; Sticca ve diğerleri, 2013; Topcu ve diğerleri, 2008). İnternet bağımlılığı da siber zorbalık ile yakından ilişkili bir kavram olup internet bağımlısı ergenlerin daha fazla siber zorbalık sergilediğini söylemek mümkündür (Chang ve diğerleri, 2015). Bunlara ek olarak, siber mağdur olma durumunun da siber zorbalık davranışları gösterme eğilimini arttırdığı ifade edilebilir (Erdur-Baker, 2010; Kowalski ve Limber, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004). Burada da görüldüğü üzere, internet ile ilgili kavramlardan problemlili internet kullanımı, internet kullanım süresinin fazla olması, internet bağımlılığı ve siber mağduriyet, siber zorbalığa neden olan faktörlerden bazılarıdır.

Siber zorbalığın sebebi olarak sadece interneti ve sağladığı imkânları göstermek, elbette ki yeterli olmayacaktır. Siber zorbalık, birtakım sosyal ve toplumsal koşulların etkisi sonucu ortaya çıkmış bir davranış biçimi olarak da değerlendirilebilir. Sosyal ve toplumsal yapı ile ilgili kavramlardan biri olan ahlaki değerlerden uzaklaşma (ahlaki çözülme), siber zorbalık davranışları ile yakından ilişkilidir (Lazuras ve diğerleri, 2013). Kowalski ve diğerleri (2014) tarafından yapılan meta-analiz çalışması da saldırganlık hakkındaki normatif inançlar ve ahlaki çözülme değişkenleri ile gençlerin siber zorbalık davranışları arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çocuk ve gençlerin sosyal eğilimleri, bulunulan gruptaki tutum ve davranışlar veya okul ve mahalle arkadaşlıkları aracılığıyla şekillenmektedir (İrfaner, 2009). Bu noktada

özellikle okul dönemindeki çocukların daha fazla siber zorbalık davranışı göstermesinde akran gruplarının etkisinden söz edilebilir. Arkadaşlarının birçoğunun akran zorbalığı ve siber zorbalık davranışı gösterdiğini düşünen ergenler daha fazla siber zorbalık yapmaktadır (Hinduja ve Patchin, 2013). Sonuç olarak ahlaki değerlerden uzaklaşma ve akran etkisinin siber zorbalık üzerinde etkili olan sosyal etkenler olduğu söylenebilir.

Siber zorbalığın nedenleri arasına teknolojiye ulaşmayı ve bu konudaki becerileri arttırmayı kolaylaştıran önemli faktörlerden biri olduğu için yüksek sosyoekonomik düzey de dahil edilebilir (Stys, 2004; Fırat ve Ayran, 2016). Teknolojik araçlara kolayca ulaşabilen ve bu araçları nasıl kullanacağını bilen bireylerin siber zorbalık eğiliminin daha yüksek olduğu ifade edilebilir (Walker, 2010).

Genç bireyler ile ilgili olan birçok kişisel faktörün de siber zorbalığa neden olduğunu söylemek mümkündür. Kowalski ve diğerlerine (2008) göre kendisine kötü davranan bireylerden sanal ortamda intikam almak isteme duygusu gençleri siber zorbalık yapmaya itmektedir. Bu nedenle mağdurlar, zorbalardan intikam alma arzusu duyabileceği için siber mağdur veya akran zorbalığı mağduru olma durumlarının da siber zorbalık davranışlarına neden olacağı söylenebilir (Hinduja ve Patchin, 2005; Kowalski ve diğerleri, 2012, 2014; Livingstone ve diğerleri, 2011; Mishna ve diğerleri, 2012; Staude-Müller ve diğerleri, 2009; Ybarra ve Mitchell, 2007). Bunun yanında bireyler, herhangi bir zorbalığa maruz kalmış olmasa bile, arkadaş çevrelerindeki bozulan ilişkiler sonucunda hissettiği duygusal tatminsizliğe eşlik eden başkalarına yönelik öfke ve nefret duyguları nedeniyle bu kişilere karşı intikam ve kıskançlık duyguları artabilmekte; bu duyguların artması ise siber zorbalık davranışlarına dönüşebilmektedir (Özdemir ve Akar, 2011). Özetle, gençlerin problemlili akran ilişkilerine sahip olması durumunun siber zorbalık davranışı gösterme sıklığı ile yakından ilişkili olduğunu belirtmek mümkündür.

Çevrimiçi ortamlar, siber zorbanın tutum ve davranışlarının hedef aldığı kişiler üzerindeki etkisini göremediği için zorbada pişmanlık veya benzeri duyguların ortaya çıkmasına ket vurmaktadır; bu durum ise zorbanın empati düzeyini azaltmaktadır. (Willard, 2007). Bu nedenle siber zorbalığa neden olan diğer bir unsur olarak çevrimiçi ortamların yapısından kaynaklanan bir empati yoksunluğundan söz edilebilir. Ayrıca bireyin, başka bir birey karşısında kendisini daha yetersiz hissetmesi, o birey hakkında çevrimiçi ortamda hakaret veya iftira niteliğinde paylaşımlar yapma eğilimini arttırabilir. Dolayısıyla bireyin aşağılık kompleksi yaşaması da siber zorbalık davranışları

göstermesine neden olan bir diğer faktör olarak değerlendirilmektedir. (Ekinci ve Kayapalı-Yıldırım, 2020). Akademik başarısı düşük olan gençler, kendisini yetersiz hisseden ve aşağılık kompleksi yaşayan birey gruplarından biri olarak gösterilebilir. Akademik başarının düşük olmasının siber zorbalık davranışlarına neden olabilen diğer bir faktör olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Fırat ve Ayran, 2016), akademik başarısı düşük bir gencin kendisini yetersiz hissettiği için öğretmenlerine veya yüksek akademik başarı gösteren öğrencilere siber zorbalık yapmasının muhtemel olduğu ifade edilebilir.

Gençlerin sahip olduğu bazı kişilik özelliklerinin siber zorbalığın ortaya çıkmasında rol oynadığı söylenebilir. Siber zorbalık davranışlarına sıklıkla başvuranların baskın bir kişiliğe sahip, kurallara uyma konusunda sıkıntılar yaşayan ve saldırgan davranışlar sergileyen bireyler olduğu bildirilmektedir (Jung ve diğerleri, 2014). Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalar ise düşmanca duygulara (hostilite) sahip, psikotik belirtiler taşıyan, saldırganlık eğilimi olan, ilgi görme isteği duyan ve duyguları anlama konusunda yetersiz üniversite öğrencilerinde siber zorbalık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir (Arıca, 2009; Dilmaç, 2009).

Siber zorbalığa neden olan faktörlerden bir kısmı ise aile ile ilgili nedenlerdir. Çocuğun gelişiminde en büyük payın ailelere ait olması nedeniyle ailelerin tutum ve davranışları, siber zorbalık da dahil olmak üzere bireyin birçok davranışını etkileyebilir (Ekinci ve Kayapalı-Yıldırım, 2020). Çocukluk döneminde sevgiden yoksun bir aile ortamında olan, fiziksel şiddete maruz kalan ve temel ihtiyaçları yeterince karşılanmayan bireylerin siber zorbalık davranışları sergileme eğilimleri yüksektir (Sönmezay, 2010). Bu durum, bireylerin ebeveynlerini rol model alması sonucu olumsuz davranışları sıradan davranışlar olarak kabul etmeleri şeklinde açıklanabilir. Buna ek olarak, Chang ve diğerleri (2015), ergenlerde düşük düzeyde ebeveyn bağlanmasının siber zorbalık davranışlarını arttıran bir faktör olduğunu ifade etmiştir.

2.1.3. Siber Mağduriyet

İletişim teknolojileri kullanılarak yapılan zorbalık davranışlarının genç bireyler üzerindeki olumsuz etkileri, giderek önem kazanan bir konu haline gelmiştir (Gerson ve Rappaport, 2011; Landoll ve diğerleri, 2015; Slonje ve diğerleri, 2013). Ergenlerin neredeyse %90'ının internet erişimi olduğu ve zamanlarının üçte birini teknolojik araçlar kullanarak geçirdiği gerçeği (Lenhart ve diğerleri, 2010; Rideout ve diğerleri, 2010) de

göz önüne alındığında, çevrimiçi risklerin önemi daha belirginleşmektedir. Siber mağduriyet ile ilgili alanyazın nispeten yeni olduğundan dolayı bu kavramın standart bir tanımını henüz bulunmamakla birlikte e-posta, anlık mesaj veya kısa mesaj gibi araçlar kullanılarak yapılan kasıtlı ve tekrarlı zorbalık davranışlarından alınan zararı içeren farklı tanımları mevcuttur (Feinstein ve diğerleri, 2014). Bahsedilen bu siber zorbalık davranışlarına maruz kalan bireyler ise siber mağdur olarak adlandırılmaktadır (Brown ve diğerleri, 2014).

Siber mağduriyetin yaygınlık düzeyi hakkında da belirli bir oran belirtmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Alanyazında siber mağduriyetin gençler arasındaki yaygınlığının %4'den %54'e kadar çıkabildiğini gösteren bulgular mevcuttur (Arıcak, 2009; DePaolis ve Williford, 2014; Diamanduros ve diğerleri, 2008; Finn, 2004; Dursun ve diğerleri, 2020; Kowalski ve Limber, 2007; Kraft ve Wang, 2010; Lindsay ve Krysik, 2012; Mishna ve diğerleri, 2010; Mitchell ve diğerleri, 2011; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Reyns ve diğerleri, 2012; Wang ve diğerleri, 2009; Wolak ve diğerleri, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004; Ybarra ve diğerleri, 2011). Siber mağduriyet davranışlarının yaygınlığı ile ilgili bu düzeyde geniş bir aralığın oluşması, incelenen grupların özelliklerinin ve kullanılan ölçme araçlarının farklılaşması ile açıklanabilir (Von Marées ve Petermann, 2012). Dolayısıyla siber mağdurların özelliklerinin bilinmesi, bu konunun derinlemesine incelenmesi konusunda faydalı olabilir.

Bireylerin sahip olduğu bazı kişisel özelliklerin siber zorbalığa maruz kalmayı arttırdığı gözlenmektedir. Campfield'a (2008) göre arkadaşlarına kızgınlık duyan, sosyal ve duygusal sorunları olan, arkadaşlık ilişkileri memnun edici düzeyde olmayan, az sayıda arkadaşı olan ve depresyon belirtileri gösteren bireylerin siber mağdur olma ihtimalleri daha yüksektir. Özellikle majör depresyon geçmişi olan bireylerin siber mağduriyet yaşama olasılığı, hafif düzeyde depresyon geçmişi olan ve depresyon geçmişi olmayan bireylere kıyasla üç kat daha fazladır (Ybarra, 2004). Ybarra ve diğerleri (2006) ise yüz yüze zorbalığa maruz kalma, siber zorbalık davranışları gösterme, borderline kişilik bozukluğu ve klinik açıdan önemli sosyal problemlere sahip olma durumlarının siber mağduriyeti arttırdığını belirtmektedir.

Siber zorbalığa maruz kalan bireylere ilişkin niteliklerin dışında siber mağduriyetin bireyler üzerindeki birtakım fiziksel, psikolojik ve sosyal etkilerinden de söz etmek mümkündür. Siber mağduriyet yaşayan bireylerin karşılaştığı en belirgin

olumsuz etkilerden biri depresyon belirtileridir (Hinduja ve Patchin, 2010; Mitchell ve diğeri, 2007; Machmutow ve diğeri, 2012; Ybarra, 2004; Ybarra ve diğeri, 2006). Siber mağdurların büyük bir bölümünün duygusal stres, yalnızlık, dışlanma, üzüntü, hayal kırıklığı, düşük öz saygı, güvensizlik, korku, utanç ve umutsuzluk hissettikleri bildirilmektedir (Breguet, 2007; Hinduja ve Patchin 2007; Patchin ve Hinduja, 2006; Ybarra, 2004; Ybarra ve Mitchell 2007). Yine yüksek düzeyde kaygı (Dursun ve diğeri, 2020; Fredstrom ve diğeri, 2011), gergin ve öfkeli hissetme, olay hakkında düşünmeyi bırakamama (Wolak ve diğeri, 2006) gibi stres belirtilerine de siber mağdurlarda rastlamak mümkündür. Waasdorp ve Bradshaw (2015) ise siber mağdurların yüz yüze gerçekleşen türdeki akran zorbalığı mağdurlarına kıyasla özellikle ilişkisel zorbalık olmak üzere zorbalığın farklı türlerine maruz kalma riskinin daha fazla olduğunu ve yüksek düzeyde içselleştirme ve dışsallaştırma belirtileri gösterdiğini belirlemiştir. Ayrıca siber mağduriyetin baş-karın ağrısı ve uykusuzluk gibi psikosomatik belirtiler ile konsantrasyon sorunları, kilo değişimi, yeme bozuklukları, madde ve alkol kullanımı şeklindeki sonuçları da bulunmaktadır (Dehue ve diğeri, 2008; Dursun ve diğeri, 2020; Fosse ve Holen, 2006; Patchin ve Hinduja, 2012; Reed ve diğeri, 2016; Tural-Hesapçioğlu ve Ercan, 2017; Ybarra ve Mitchell, 2007).

Siber mağdur olma durumunun belki de en çok öne çıkan sonuçlardan biri de siber mağdurların intihar düşüncesine sahip olmasıdır (Hinduja ve Patchin, 2010; Kowalski ve diğeri, 2008). Yüksek düzeyde risk taşıyan bir problem alanı olması nedeniyle siber mağduriyet sonucu oluşan intihar düşüncesi ciddi bir sorun olarak görülmelidir. Bununla birlikte siber mağduriyetin intihar üzerindeki etkisini incelendiğinde siber mağdur bireylerin kişilik özellikleri, arkadaşlık ilişkileri ve içinde buldukları sosyal çevreyi de göz önünde bulundurmamak, intiharın sınırlı bir bakış açısı ile ele alınmasını önleyecektir (Barutçu-Yıldırım, 2020).

Siber mağduriyetin akademik yaşamı olumsuz etkileyecek nitelikte sonuçlarından da bahsetmek mümkündür. Siber mağdurlar okula ve derslere dikkatini verme konusunda zorlanmaktadır (Beran ve Li, 2005; Juvonen ve Gross, 2008; Ybarra ve diğeri, 2006). Siber mağduriyet okula karşı tutumları ve okul bağlılığını da olumsuz etkilemektedir. Bayar ve Uçanok'a (2012) göre siber mağdurlar okulu ve öğretmenleri daha olumsuz algılamaktadır. Sourander ve diğeri (2010) ise siber mağdurların okuldayken kendilerini güvende hissetmediğini bildirmektedir. Bunlara ek olarak, siber mağdurların

okula yabancılaştığı (Han ve Demirtaş, 2020) ve bu bireylerin okula olan bağlılıklarının zayıfladığı (Schneider ve diğerleri, 2012) yönündeki bulgular da alanyazında mevcuttur. Bu iki durumun nedeni, siber mağdurların tekrar siber mağduriyet yaşamaktan endişe duyduğu için okula gelmek istememesi olarak açıklanabilir. Birçok siber mağdurun siber zorbalığa maruz kalmaktan korktukları için okula gelmek istemediğini işaret eden bulgular (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Han ve Demirtaş, 2020), bu durumu destekler niteliktedir. Okula gelmek istemeyen öğrencilerin okula ve öğretmenlere olan algılarının olumsuz etkileneceği, devamsızlık yapabileceği, bu nedenle de okula olan bağlılıklarının zaman içinde azalacağı söylenebilir.

Bireylerin akademik yaşamını olumsuz etkileyen siber mağduriyetin bazı sonuçları daha ciddi durumları içermekte olup siber mağdurun kendisi dışındaki diğer bireyleri de olumsuz etkilemektedir. Siber mağdur olma durumu okuldan uzaklaştırılma, disiplin cezası alma, okuldan kaçma, kopya çekme (Patchin ve Hinduja, 2012; Ybarra ve diğerleri, 2007) gibi sonuçlara yol açtığı belirlenmiştir. Bunun yanında siber mağduriyet, diğer bireylere siber zorbalık davranışları göstermek de dahil olmak üzere (Chapin ve Coleman, 2017), saldırganlık ve şiddet içerikli davranışlar (Calvete ve diğerleri, 2010), suç teşkil edecek davranışlar sergileme (Hay ve diğerleri, 2010), gözaltına alınma ve kendini güvende hissetmediğinden dolayı okula silah getirme (Agatston ve diğerleri, 2007; Keith, 2018; Mitchell ve diğerleri, 2007; Ybarra ve diğerleri, 2007) gibi sonuçlara da neden olabilmektedir.

Siber mağduriyetin akademik yaşam da olmak üzere tüm alanlardaki sonuçları, bu davranışların hedefindeki bireylerin yaşadığı olumsuzlukların göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğunu göstermektedir. Böylece bireylerin siber mağdur olmalarını önlemek amacıyla bilinçlendirilmesi, siber zorbalık davranışlarının ortaya çıkmadan önlenmesi ve var olan siber zorbalık davranışlarının ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların önemi ön plana çıkmaktadır.

2.1.4. Akran Zorbalığı

Alanyazında yıldırma, bezdiri, yıpratma, sindirme (Arpacıoğlu, 2008; Bayrak-Kök, 2006) gibi farklı şekillerde adlandırılan zorbalık kavramından ilk kez 1960'lı yıllarda mobbing adıyla Avusturyalı bilim insanı Konrad Lorenz söz etmiştir. Lorenz, bu kavramı bazı kuşların daha güçlü bir hayvanı korkutmak amacıyla toplu şekilde saldırmalarını ifade etmek için kullanmıştır (Lorenz, 1991). “Mobbing” sözcüğünün

kökünü oluşturan mob sözcüğü, “mobile” sözcüğünden; zorbalık anlamına gelen “bullying” sözcüğü ise “vulgar” sözcüğünden türetilmiş olup “mobile” ve “vulgar” sözcükleri toplanmak, saldırmak, birine üşüşüp hücum etmek, şiddet eylemleri olmak üzere benzer aktiviteler için bir araya gelmiş insan topluluğu gibi anlamlara gelmektedir (Davenport ve diğerleri, 2003).

Akran zorbalığı ile ilgili İsveç’te yapılan araştırmalar konunun dünya genelinde ilgi çekmesini sağlamıştır. İsveçli araştırmacı Olweus (1978), zorbalık kavramını inceleyen ilk araştırmacılardan biri olup zorbalığı ifade etmek için başta mobbing terimini kullanmış ancak bu davranışların, grubun bireye uyguladığı saldırganlığın yanında bireyin bireye uyguladığı saldırganlığı da kapsamı nedeniyle mobbing teriminin bu davranışları tam anlamıyla karşılamadığını fark ederek zorbalık anlamına gelen “bullying” terimini kullanmıştır. Olweus (1978), akran zorbalığının temel sebebi olarak başka bireyler üzerinde baskıyı veya istediği şeyleri zorbaca davranışlarla elde edebileceğinin, aile içi yaşantılar sonucunda öğrenilmesi olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar aile içi yaşantıların sonucu olarak öğrenilen bir davranış olsa da Gürhan (2017), akran zorbalığının okul dışındaki ortamlardan ziyade okul içinde daha çok sergilenen bir davranış olduğunu belirtmiştir.

Akran zorbalığı ile ilgili birçok araştırmacı tarafından yapılan ortak ve farklı noktaları mevcut tanımlardan söz etmek mümkündür. Zorbalık kavramını ilk defa örgütsel bağlamda ele alan İsveçli psikolog Leymann’a göre zorbalık, bir veya birkaç kişinin hedef seçtikleri bir kişiye, kendisini ifade etmesini engelleme, sosyal ilişkilerine, sosyal kişiliğine, çalışma hayatına ve sağlığına saldırmak kaydıyla sistematik olarak düşmanca ve etik dışı davranışlar sergilemeleridir (Leymann, 1990, 1996). Roland (1989), akran zorbalığını, kendisini savunamayacak durumda olan bireye karşı uzun süreli ve sistematik bir şekilde fiziksel veya psikolojik güç kullanılması olarak tanımlamıştır. Olweus (1999) ise zorbalığı, bir bireyin bir ya da daha fazla birey tarafından sürekli olarak olumsuz eylemlere maruz bırakılması olarak tanımlamış, fiziksel ve sözel yollarla doğrudan eylemlerin yanında gruptan dışlama, jest ve mimiklerle bireyi rahatsız etme gibi dolaylı eylemleri de kapsadığını ifade etmiştir. Ayrıca bir eylemin zorbalık olarak nitelendirilebilmesi için kasıtlı olarak zarar vermeyi amaçlaması, süreklilik göstermesi ve zorba ile mağdur arasında güç dengesizliği içermesi gerektiğini vurgulamıştır (Olweus, 1999). Burada yer verilen tanımlarda görülmektedir

ki akran zorbalığının bazı temel öğeleri fiziksel, psikolojik ve sosyal şiddet içermesi, tekrarlayıcı ve sistematik bir yapısının olmasıdır.

Akran zorbalığının bazen toplumca kabul edilebilir şekilde ortaya çıktığını, dolayısıyla bazı yönlerden saldırganlık kavramından ayrıldığını belirten görüşler mevcuttur. Besag (1995) zorbalığın bir eylemden ziyade bir tutum olduğunu, toplumca kabul edilebilir bir biçimde ortaya çıkabildiğini ve mağdur bireyde gelecekte bu olayın tekrarlanacağı endişesini uyandırdığını bildirmektedir. Smith ve Sharp (1994) ise zorbalığı saldırganlıktan ayıran üç yönün (a) zorbalının potansiyel mağduru titizlikle seçerek üzerinde kontrol elde etmeyi sağlayacak çatışma ortamı oluşturmayı amaçlamak, (b) mağdurun zorla parasını alma, eşyasına zarar verme, hakkında dedikodu çıkarma ve dışlama gibi eylemleri içermek ve (c) tekrarlayıcı biçimde gerçekleşmek olduğunu ifade etmektedir.

Rigby (2002) akran zorbalığının hem bir davranış hem de bir tutum olduğunu belirtmiş ve bu kavramı, insanlara zarar verme isteği taşıyan kişinin bu isteğini yerine getirmesi için kendisinden fiziksel, psikolojik ve zekâ bakımından daha dezavantajlı konumdaki kişileri çaresiz hissettirici düzeyde tekrarlayıcı şekilde rahatsız etmesi olarak tanımlamıştır. Sexton-Radek'e göre (2005) zorbalık, bireyin diğer insanlardan daha güçlü olduğunu kanıtlamak, insanlar üzerinde kontrol kurmak veya üyesi olduğu akran grubunda statü kazanmak için kasten sergilediği saldırganca davranışları içermektedir.

Akran zorbalığı ile ilgili yapılan tanımlamaların ortak noktaları birleştirildiğinde bu kavrama dair daha kapsamlı bir tanım yapmak mümkündür. Bu durumda akran zorbalığı, bir bireyin veya grubun içinde bulunduğu akran grubundaki özellikle kendisinden fiziksel, psikolojik, ekonomik veya zekâ bakımından daha zayıf bireylere, onlardan üstün olduğunu hissettirmek veya grupta statü kazanmak amacıyla belirli bir süre tekrarlayarak devam eden fiziksel, psikolojik, duygusal, sosyal, ilişkisel veya maddi anlamda planlı, kasıtlı ve sistematik biçimde doğrudan veya dolaylı yolla zarar verme davranışları şeklinde tanımlanabilir.

Akran zorbalığının geniş kapsamlı bir problem olmasının yanında yaygın görülen bir problem olduğunu da söylemek mümkündür. Bunun yanında akran zorbalığının sıklığı ile ilgili verilerin, bu kavramın tanımlanmasında ortak bir noktada buluşulamaması nedeniyle farklılaştığı gözlenmektedir. Örneğin Baldry (2004) tarafından İtalya'da

yürütülen araştırmada akran zorbalığı oranı %50 olarak saptanırken Fekkes ve diğerleri (2005) tarafından Hollanda’da yapılan araştırmada ise bu oran %6 olarak bulunmuştur. Mellor (1997) İskoçya’da öğrenciler arasında akran zorbalığı davranışları gösterenlerin oranını %44 olduğunun belirtmiştir. Akran zorbalığının Almanya’daki sıklığını ortaya çıkarmak amacıyla Scheithauer ve diğerleri (2006) tarafından yürütölen araştırmada akran zorbalığının oranı %14 olarak tespit edilmiştir. Strohmeier ve Spiel (2003), Avusturyalı öğrenciler arasında akran zorbalığı sıklığının %9 olarak bildirmektedir. Svensson (2001) tarafından İsveç’te yapılan araştırmada ise öğrencilerin %10’unun akran zorbalığı davranışları sergiledikleri belirlenmiştir.

Akran zorbalığının ABD ve Kanada’daki yaygınlığı ile ilgili veriler de diğer ölkelerle benzerlik göstermektedir. ABD’de yürütölen araştırmalara bakılacak olursa, Duncan (1999) ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı oranının %28 olduğunu belirlemiştir. Spriggs ve diğerleri (2007) tarafından ergenler üzerinde yürütölen araştırmada akran zorbalığı oranı %12 olarak tespit edilmiştir. Kowalski ve Limber (2013) ergenlerin %12’sinin ayda en az 2–3 kez akran zorbalığı davranışları gösterdiğini bildirmektedir. Volk ve diğerleri (2006) ise Kanada’daki ergenler arasında akran zorbalığının görölme sıklığının %7 olduğunu saptamıştır.

Dünya genelindeki duruma benzer şekilde Türkiye’de akran zorbalığının sıklığı ile ilgili bulgular da birbirinden farklılaşmaktadır. Dölek (2002) tarafından yapılan araştırmada akran zorbalığının oranı %8 olarak bildirilirken Siyez ve Kaya (2011) ise akran zorbalığı davranışları gösteren öğrencilerin oranını %64 olarak belirlemiştir. Yurtal ve Censeven (2005), ilkokul ve ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı oranının %22; Kocaşahan (2012), lise ve üniversite öğrencileri arasında akran zorbalığı oranının %26 olduğunu bulmuştur. Bütün bu bilgilerden hareketle, incelenen örneklemlerin birbirinden farklı olması ve akran zorbalığı kavramının tanımlanması konusunda araştırmacıların bazı noktalarda birbirinden ayrılması nedeniyle dünya genelinde akran zorbalığı davranışlarının görölme sıklığının %6 ile %64 arasında değiştiğini söylemek mümkündür.

Bireylerin akran zorbalığı davranışları göstermesinin nedenlerine bakıldığında, doğuştan gelen ve çevresel etmenlerin var olduğu görölmektedir. Garrett’e (2003) göre zorbalığın en önemli nedeni mizaç olmakla birlikte aktif ve dürtösel bireylerde daha sık görölmektedir. Coloroso (2003) ise akran zorbalığında hem doğuştan gelen hem de

çevresel faktörlerin önemini vurgulamıştır. Parsons (2005) bazı zorbalarda davranış bozukluğu olarak sınıflandırılabilir niteliklerin erken yaşlardan itibaren gözlenebildiğini, dolayısıyla bu bireylerin insan ilişkilerini yanlış yorumladığı, zorbalığı ise insanlarla iletişim kurarken tehdit algıladığı durumlarda gösterilen tepkisel bir davranış olarak görme eğiliminde olduğunu savunmaktadır. Ayrıca zorbalık davranışlarının, bireyin zaman içerisinde yerleşmiş kişisel değerleri sonucu oluştuğunu ve dünyayı nasıl algıladığıyla ilişkili olduğunu belirtmektedir (Parsons, 2005).

Akran zorbalığı gösteren bireylerin zorbalık davranışlarının nedeni olarak gösterilebilecek ve diğer bireylerden farklı birtakım özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu özelliklerden biri, zorbaların fiziksel gücüdür. Duffy'e (2004) göre zorbalar, fiziksel anlamda üstün olmanın kendilerine avantaj sağlamasından ötürü genellikle davranışlarının hedefi olarak fiziksel anlamda kendilerinden daha güçsüz bireyleri seçerler. Atlas ve Pepler (1998) zorbaların boy ve kilolarının mağdurlara göre daha fazla olduğunu belirlemiştir. Olweus'a (1978) göre zorbaların fiziksel gücü sadece hedef olarak seçtiği mağdurdan değil, o ortamdaki bireylerin çoğundan daha fazladır. Zorbalık yapan öğrencilerin kayda değer bir kısmı öğretmenleri tarafından da çoğu zaman sınıfın en güçlü öğrencisi olarak görülmektedir (Lagerspetz ve diğerleri, 1982).

Akran zorbalarında gözlenen özelliklerin sınıflandırılabilir olduğu diğer kategori ise kişisel özelliklerdir. Düşük öz saygı (Andreou, 2000; Hazler, 1996; O'Moore ve Kirkham, 2001), düşük anksiyete (Olweus, 1978), depresyon ve intihar eğilimi (Bosworth ve diğerleri, 1999; Rigby, 1998; Roland, 2002; Seals ve Young, 2003; Sourander ve diğerleri, 2000), şiddet davranışlarına karşı olumlu tutum (Espelage ve diğerleri, 2001; Lagerspetz ve diğerleri, 1982; Olweus, 1978) ve Makyavelizm eğilimi (Andreou, 2000; Sutton ve Keogh, 2000), akran zorbalarında görülen kişisel özelliklerden bazılarıdır.

Akran zorbalığı davranışları gösteren bireylerin bazı sosyo-bilişsel özelliklere sahip olduğu belirtilebilir. Kaukiainen ve diğerlerine (1999) göre dolaylı zorbalık davranışlarına daha fazla başvuran bireylerin sosyal zekâsı daha yüksektir. Slee (1993) ise zorbaların çatışma çözme becerisinin zorbalığa hiç karışmamış bireylere göre daha düşük olduğunu saptamıştır. Camodeca ve diğerleri (2003) ise zorbaların sosyal bilgi işleme sürecinin tepki üretme aşamasında problem yaşadıklarını bildirmektedir.

Bireylerin akran ilişkilerine dair bir özellik olan saygınlığın ve popülerliğin, zorbalık davranışları ile ilişkili bir özellik olduğu ifade edilebilir. Pellegrini (2002) zorbalık davranışlarının nedenlerinden birinin saygınlık kazanma ihtiyacı olduğunu bildirmektedir. Lagerspetz ve diğerlerine (1982) göre zorbaların akran grubundaki saygınlığı, zorbalığa karışmamış bireylerden düşük, mağdurlardan yüksektir. Slee ve Rigby (1988) ise zorbalık eğilimine sahip bireylerin akranları tarafından popüler olarak görüldüğünü bildirmektedir. Benzer şekilde, zorbalık davranışları gösteren bireylerin daha kolay arkadaş edindikleri söylenebilir (Nansel ve diğerleri, 2001).

Akran zorbalığı davranışları gösteren bireylerin bir kısmının en az bir kez akran zorbalığı mağduriyeti de yaşadığına ilişkin veriler, alanyazında mevcuttur (Kowalski ve Limber, 2013; Scheithauer ve diğerleri, 2006; Spriggs ve Haynie, 2007; Svensson, 2001; Wang ve diğerleri, 2009, 2011). Dolayısıyla akran zorbalığının bu tür davranışlara maruz kalabilecekleri; bununla birlikte akran zorbalığı mağduru olan bazı bireylerin de akran zorbalığı davranışlarına başvurdukları ifade edilebilir. Bir kişiye uygulanan akran zorbalığı davranışı o kişinin de başka bireylere akran zorbalığı yapmasına neden olabilir. Dolayısıyla akran zorbalığının nedenlerinden birinin akran zorbalığına maruz kalmak; akran zorbalığına maruz kalmanın sonuçlarından birinin ise akran zorbalığı davranışları sergilemek olduğu belirtilebilir. Başka bir ifadeyle akran zorbalığının hem nedenlerinden hem de sonuçlarından birinin yine akran zorbalığı olduğu, yani zorbalığın zorbalığı doğurduğu ifade edilebilir.

Araştırmalar, zorbaların ailelerine özgü birtakım nitelikler olduğunu işaret etmektedir. Bu özelliklere bakıldığında ailenin aşırı cezalandırıcı olması, fiziksel ceza ve tehdit gibi disiplin yöntemleri kullanılması, otoriter ebeveyn tutumu benimsenmesi (Baldry ve Farrington, 1998, 2000; Besag, 1995; Olweus, 1980) ön plana çıkmaktadır. Çocuklarına karşı bahsedilen bu yaklaşımı seçen ebeveynler çocuklarından ailede belirlenen kurallara kayıtsız şartsız uymalarını beklemekte ve uymadıkları zaman uygun olmayan yöntemlerle cezalandırdıkları için (Baldry ve Farrington, 2000) çocuklar, üstünlük sağlamak istediği kişilere yönelik kullanacağı iletişim tarzı olarak uygun olmayan yöntemlere başvurmayı öğrenmektedir. Bununla birlikte Aypay ve diğerleri (2016) ebeveyn izlemesi ile fiziksel ve sözel zorbalık, korkutma/sindirme ve diğerlerinin şahsi eşyalarına zarar verme şeklindeki akran zorbalığı arasında negatif yönde ilişki olduğunu belirlemiştir. Buradan hareketle, ebeveynlerin çocuğa aşırı düzeyde sınırlayıcı

davranmasının yanında çocuğun günlük etkinlikleri hakkında ebeveynlerin bilgisinin sınırlı olmasının da akran zorbalığı davranışlarını arttırabileceği söylenebilir.

Akran zorbalarının ailelerinde genellikle duygusal uzaklık, ailede etkili iletişim kurulamaması ve ebeveynler arasında anlaşmazlıkların bulunması şeklinde sorunlar yaşadığı gözlenmektedir (Berdondini ve Smith, 1996; Bowers ve diğerleri, 1994; Espelage ve diğerleri, 2001; Mitchell ve O'Moore, 1988; Rigby, 1994). Bu durum ise ebeveynlerin çocuklarına kültürel değerleri sağlıklı biçimde aktaramaması ve çocukların sosyal ilişkilerde demokratik olmayan kuralları benimsemesine yol açtığı (Rigby, 1994) için zorbalık davranışlarına neden olmaktadır. Ayrıca ebeveynlerin ilgisiz olması ve destekleyici yaklaşmaması biçiminde ortaya çıkan zayıf ve olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkileri (Baldry ve Farrington, 1998; Flouri ve Buchanan, 2003; Olweus, 1980; Rigby, 1993) sonucunda çocuğun güvensiz-kaçınan bağlanma tarzına sahip olması (Troy ve Sroufe, 1987) da akran zorbalarının ailelerine dair başka bir özellik olarak değerlendirilebilir.

Zorbaca davranışlarının nedenlerinden bazıları, bu davranışın hedefi olan mağdur bireylere dair özelliklerdir. Bireylerin duygusal anlamda hassas olması, sosyal beceri ve özgüven eksikliği yaşaması nedeniyle içe kapanık olması ve kendini ifade etmede zorlanması, baskılara karşı duramaması, kişisel hak ve hürriyetini savunmada pasif kalması, bazı alanlarda iyi performans sergilemesi nedeniyle kıskanılması, grup normlarına uymaması da akran zorbalığı mağduru olma potansiyelini arttırmaktadır (Baillien ve diğerleri, 2009; Hecker, 2007; Hodson ve diğerleri, 2006; Kırel, 2008; Salin ve Hoel, 2003; Yılmaz ve diğerleri, 2008). Bu özelliklerin yanında bireylerin aşırı kilolu veya aşırı zayıf olması (Janssen ve diğerleri, 2004; Wang ve diğerleri, 2010), cinsiyeti, karakteristik ve kültürel özellikleri de akran zorbalığına maruz kalmasına yol açabilir (Aquino ve Byron, 2002; Salin ve Hoel, 2003; Tınaz, 2006; Tınaz ve diğerleri, 2008; Zapf ve Einarsen, 2001).

Akran zorbalığı davranışlarının hem zorba hem de mağdur için oldukça yıkıcı sonuçları bulunmaktadır. Bireyin zorbalık davranışları sergilemesinin, zorbalık dışındaki diğer olumsuz davranışları da sergilemesine neden olduğunu destekleyen bulgular alanyazında mevcuttur. Zorbalık davranışları sergilemek, bireylerin sigara içme, alkol ve madde kullanımı gibi riskli davranışlar ile hırsızlık, saldırganlık, suç işleme ve vandalizm gibi antisosyal davranış eğilimlerinin artmasına neden olmaktadır (Alikaşifoğlu ve Ercan,

2007; Garrett, 2003; Olweus, 1993; Rigby, 1996). Olweus (1995) akran zorbalığı yapan ortaokul ve lise öğrencileri ile yürüttüğü boylamsal bir araştırmada, bu öğrencilerin yarısından fazlasının genç yetişkinlik döneminde en az bir suçtan hüküm giydiğini saptamıştır. Ayrıca Garrett (2003) akran zorbalılarının zorbalık yapmaktan dolayı suçluluk hissetmelerinden dolayı akran zorbalığı yapmayanlara kıyasla daha çok depresyona girdiğini bildirmektedir.

Akran zorbalığının mağdurlar üzerindeki etkilerine bakıldığı zaman dikkati çeken ilk durum, akran zorbalığı mağduru olmanın bu davranışlara maruz kalma olasılığını arttırmasıdır. Başka bir ifadeyle akran zorbalığı mağduru olmak, akran zorbalığı mağduriyetinin tekrarlanmasına neden olmaktadır. Kochenderfer ve Ladd'a (1997) göre zorba ile mağdur arasındaki bu ilişki okulöncesi döneminde başlamakta ve aynı öğrenciler arasındaki bu ilişki lise döneminde pekişerek devam etmektedir. Perry ve diğerleri (1998) 3. sınıfta zorbalık mağduru olan çoğu öğrencinin 6. sınıfa geçtikleri zaman da halen zorbalık mağduru olmaya devam ettiğini belirlemiştir. Benzer şekilde Olweus (1977) ise 6. sınıfta mağdur olan öğrencilerin bu durumunun 9. sınıfta da sürdüğünü saptamıştır. Alanyazındaki bulgular da göstermektedir ki bireyler arasındaki zorbalık ilişkisi erken yaşlarda başlayabilir ve yaş ilerledikçe de etkisi artarak devam edebilir.

Psikolojik uyum ve akran ilişkileri sorunları ile özellikle cinsel ve sözel zorbalığa daha fazla maruz kalan bireylerde depresyon, akran zorbalığı mağdurlarında gözlenen diğer sonuçlardandır (Kapçı, 2004; Karaman-Kepeneci ve Çınkır, 2006). Batsche ve Knoff'a (1994) göre akran zorbalığı mağduru olan bireylerin diğer akranları, dışlanmamak ve zorbalık mağduru olmamak için mağdurlarla iletişim kurmaktan kaçınmaktadır; bu durum ise mağdurun sosyal anlamda dışlanmasına sebep olmaktadır. Akran zorbalığı mağduru öğrencilerin zorbalığa tekrar maruz kalmaktan korktuğu için okula gitmekten çekinmesi (Nishina ve Juvonen, 2005; Han ve Demirtaş, 2020) de bu bireylerin dışlanmasına zemin hazırlamaktadır. Sınıf ortamında kendilerini güvende hissetmemesinin sonucu olarak zorbalık mağduru öğrenciler okuldan kaçtığı veya okula gitmekten çekindiği için okula yabancılaşmakta; bu nedenle de akademik başarıları düşmektedir (Han ve Demirtaş, 2020, 2021; Ladd ve diğerleri, 1997). Buna ek olarak, özellikle zorba-mağdurlarda hiperaktivite, sosyal ilişki kuramama, depresyon, psikosomatik rahatsızlıklar, anhedoni (zevk duygusundan yoksunluk) gibi duygusal ve

davranışsal sorunlar, psikiyatrik tanılama için psikiyatri servisine sevk edilme durumlarına sıkça rastlanmaktadır (Alikashioglu ve Ercan, 2007; Kumpulainen ve diğeri, 1999).

Zorbalığın uygulanma süresi arttıkça mağdurlar üzerindeki olumsuz etkilerinin şiddetlendiğinin söylemek mümkündür. Craig (1998) bireylerin akran zorbalığına maruz kalmasının, önceden sahip oldukları depresyon ve kaygıyı daha da şiddetlendirdiğini belirlemiştir. Egan ve Perry (1998) ise uzun süre zorbalığa maruz kalan bireylerin öz saygısının giderek azaldığını ve kendilerini daha yalnız hissettiklerini saptamıştır. Benzer şekilde Olweus (1993) ortaokul döneminde akran zorbalığına uğrayan bireylerin genç yetişkinlik döneminde daha çok depresyona girdiklerini ve öz saygı düzeylerinin diğeri bireylere kıyasla daha düşük olduğunu bulmuştur. Ayrıca akran zorbalığına maruz kalma süresinin artması mağdurun öz saygı düzeyini düşürmekte, mağdurun öz saygı düzeyi düştükçe maruz kaldığı zorbalığın şiddeti ve süresi artmakta; zorbalığın şiddeti ve süresi arttıkça da bireyin öz saygı düzeyinin daha da düşmesi gibi bir kısır döngüye neden olmaktadır (Olweus, 1993; Crick ve Grotpeter, 1996).

2.1.5. Karanlık Üçlü

Kişilik özellikleri, insan davranışlarının şekillenmesinde kritik faktörlerden biri olması nedeniyle psikoloji alanının en önemli başlıklarından biri olup bu alandaki araştırmacıların uzun yıllardır ilgisini çekmektedir. Kişilik hakkında yürütülen araştırmalar belli bir zamana kadar normal ve olumlu kişilik özellikleri üzerine odaklanmış iken özellikle son 12 yıl içerisinde yürütülen araştırmalar bireylerin uygunsuz davranışlarını incelemek amacıyla insanın karanlık yönüne odaklanmaya başlamıştır (örn. Akhtar ve diğeri, 2018; Bolys ve diğeri, 2017; Endriulaitienė ve diğeri, 2018; Furnham ve diğeri, 2013; Jonason ve diğeri, 2012; Jonason ve Webster, 2010; Jones ve Paulhus, 2011; Maples ve diğeri, 2014; McDonald ve diğeri, 2012; O'Boyle ve diğeri, 2012, 2013 Schyns, 2015; Skeem ve diğeri, 2011). Bu durum ise kişiliğin manipülatiflik, bencillik ve çıkarıcılık gibi yönlerinin incelenmesine zemin hazırlamıştır (Harms ve Spain, 2015).

Kişiliğin işlevselliğini inceleyen araştırmalara göre kişilik özellikleri bireylerin sosyal ortamlara adapte olmak zorunda kalması nedeniyle ortaya çıkmıştır ve bu özelliklerin arkadaşlık ilişkileri kurma, toplumda statü kazanma ve bu statüyü koruma gibi işlevleri bulunmaktadır (Buss, 1991). Bu işlevler sosyal anlamda olumlu özellikler

benimsenmek suretiyle vicdanlı ve uzlaşmacı olunarak yerine getirilebileceği gibi bazen kişisel çıkarlar nedeniyle sosyal olarak olumsuz nitelikler kullanılarak da yerine getirilmeye çalışılmaktadır (Jonason ve Webster, 2010). Kowalski'nin (2001) değinmiş olduğu sosyal olarak itici olan bu kişilik özellikleri arasından alanyazında en çok dikkat çekenlerin narsisizm, Makyavelizm ve psikopati olduğu söylenebilir. Kişiliğin karanlık yönü olarak anılan ve birbiriyle ilişkili olan narsisizm, Makyavelizm ve psikopati adındaki bu istenmedik ve antisosyal kişilik yapılarının oluşturduğu birleşime “karanlık üçlü” (dark triad) adı verilmektedir (Paulhus ve Williams, 2002). Karanlık Üçlü kişilik özelliklerine sahip bireylerde sahte bir abartılı benlik algısı (narsisizm), hedeflere ulaşmak için diğer bireyleri manipüle etme (Makyavelizm) davranışı ile düşük düzeyde empati ve vicdan (psikopati) gözlenmektedir (Crysel ve diğerleri, 2013).

Karanlık üçlü kavramı dahilindeki narsisizm, Makyavelizm ve psikopati boyutları klinik tanı öncesi yani subklinik formda yer almaktadır; bu boyutların karanlık üçlüdeki hali herhangi bir psikiyatrik tanıyı veya psikopatolojiyi ifade etmemektedir; sadece söz konusu kişilik boyutlarından nispeten daha yüksek puan alan bireyleri nitelemek için kullanılmaktadır (Rauthmann ve Kolar, 2012). Subklinik ifadesi, “klinik belirtiler oluşturmamak” anlamına gelmekte olup klinik bir rahatsızlığın önceki aşamasını belirtmektedir; ancak bu aşamadaki bireylerde klinik belirtiler henüz gözlenmemektedir (Özsoy ve Ardıç, 2017).

Karanlık Üçlü'yü oluşturan kişilik boyutları olan narsisizm, Makyavelizm ve psikopatinin kökenleri her ne kadar birbirinden farklılaşsa bile birtakım ortak özelliklerinin olduğu ifade edilebilir. Klinik alanyazında kişiliğe ilişkin bu üç yapı arasındaki ilişkiler uzun bir süredir incelenmektedir (örn. Hart ve Hare, 1998). Ancak normal bireylerde de narsisizm, Makyavelizm ve psikopatiye dair ilişkiler, bu üç yapıya dair klinik olmayan ölçme araçlarının geliştirilmesiyle incelenmeye başlanmıştır (Paulhus ve Williams, 2002). Bu durum ise Makyavelizm ve psikopati (Fehr ve diğerleri, 1992; McHoskey ve diğerleri, 1998), narsisizm ve psikopati (Gustafson ve Ritzer, 1995) ve Makyavelizm ve narsisizm (McHoskey, 1995) boyutları arasında ortak özelliklerin varlığına dair görgül kanıtlar ortaya çıkarılmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, Karanlık Üçlü'yü oluşturan boyutların üçünde de değişen düzeylerde olmak üzere kendini üstün görme, duygusal soğukluk, ikiyüzlülük, bencillik, uyumsuzluk, dürtüsellik, saldırganlık, manipülasyon, amaç odaklı olma, yüzeysel ve menfaat odaklı ilişki kurma

eğilimi şeklinde ortaya çıkan, sosyal anlamda kötü niyetli karaktere sahip olma özelliğinin gözlemlendiği belirlenmiştir (Özsoy ve Ardıç, 2017; Paulhus ve Williams, 2002; Satıcı ve diğerleri, 2019). Bu bilgiler ışığında, kişiliğin narsisizm, Makyavelizm ve psikopati boyutlarının normal bireyler göz önüne alındığında birbirine oldukça yakın kavramlar olduğu vurgulanarak “Karanlık Üçlü” adı altında aynı kategori altına alınmasının mümkün olduğu söylenebilir.

2.1.5.1. Narsisizm

Narsisizm teriminin kökeni Yunan mitolojisinde yer alan Narcissus’a dayanmakta olup (Hamilton, 1978) ilk kez 1898’de Havelock Ellis’in “Narcissus gibi” anlamına gelen “Narcissuslike” kavramını, bireyin cinsel duygularını absorbe etmek için kendine hayranlık duyması şeklinde ifade etmesiyle psikoloji alan yazınına girmiştir (Raskin ve Terry, 1988). Narsisizm kavramının güncel haline bakıldığında ise bu kişilik boyutu baskın bireylerin abartılmış benliğinin temelinde, bireyin sahip olmadığı bazı temel özellikler ve karşılayamadığı psikolojik gereksinimlerin bastırılması dürtüsünün yer aldığı görülmektedir (Özsoy ve Ardıç, 2017).

Alanyazında narsisizm bir kişilik bozukluğu olarak ve subklinik narsisizm olarak iki farklı şekilde ele alınarak klinik olarak incelenmesinin yanında normal açıdan da incelenmektedir (Özsoy ve Ardıç, 2017). Narsisizmin genellikle bir kişilik bozukluğu olarak ele alındığı çalışmalar klinik psikoloji ve psikiyatri alanında yürütülmektedir. Amerikan Psikiyatri Birliği’nin hazırladığı “Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı’nda (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM)” (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013; DSM-V) narsisistik kişilik bozukluğunun düşlemlerde ya da davranışlarda büyüklenme, beğenilme ihtiyacı ve eşduyum yapamama gibi nitelikleri kapsadığı belirtilmiştir. Bu tanıyı almış bireylerin başarı ve yeteneklerini, olduğundan çok daha üst konumda algılayarak çoğu zaman bu üstünlüğün diğer bireyler tarafından da takdir edilmesini bekledikleri DSM-V’te ifade edilmiştir. Ayrıca bu kişilik bozukluğuna ilişkin tanı ölçütleri sunulmuş, bu dokuz ölçütten beşinin gözlenmesi durumunda narsisistik kişilik bozukluğu teşhisi konulabileceği bildirilmiştir.

Kişilik psikolojisi hakkında çalışan araştırmacılar narsisizmin daima bir kişilik bozukluğu olarak değil bir kişilik tipi olarak da gözlenebileceğini savunmaktadır (Rhodewalt ve Peterson, 2009). Raskin ve Hall’un (1979) DSM’de tanımlanmış bu kişilik

bozukluğunun normal olarak ifade edilebilecek halini betimleme girişimi sonucu narsisizmin subklinik formu ortaya çıkmıştır. Narsisizm, bireyin benliğini aşırı büyütmesi, saygınlık, kontrol, başarı ve statü sahibi olma, başkalarının hayran olunma isteği, kendine duyduğu sevginin diğer bireyler tarafından pekiştirilmesi ve kendisine ayrıcalık gösterilme arzusunun içeren bir kişilik boyutudur (Morf ve Rhodewalt, 2001). Narsisist bireyler genellikle diğer insanları değersiz görürken kendi benliklerini abartılı düzeyde büyütürler (Morf ve Rhodewalt, 1993, 2001), kendi çıkarı için diğer insanları kullanırlar, gücünün, başarısının ve zekâsının sınırsız olduğuna inanırlar (Ronningstam, 2010), olağanüstü düzeyde kendilerini beğenirler ve yetki sahibi olduklarını hissederler (Raskin ve Terry, 1988). Dolayısıyla narsisistlerin bu özellikleri nedeniyle toplumca çok olumlu karşılanamayacağı düşünülebilir.

Subklinik narsisizm ile klinik bir sendrom olan narsisistik kişilik bozukluğu öncelikle kendini beğenme ve olduğundan büyük (grandiöz) algılama, yetki sahibi hissetme ve üstün görme olmak üzere birçok noktada birbiriyle örtüşmektedir (Paulhus ve Williams, 2002). Bununla birlikte bu iki kavramın birbirinden ayrıldığı temel nokta, subklinik narsisizmdeki narsisizm eğiliminin narsisistik kişilik bozukluğuna kıyasla daha düşük olmasıdır (Özsoy ve Ardiç, 2017). Ayrıca bu iki kavram, değerlendirilme yöntemleri bakımından da farklılaşmaktadır. Subklinik narsisizmin değerlendirilmesi için öz değerlendirme, yani bireylerin kendi kendini değerlendirmesi yöntemi (örn. Jonason ve Webster, 2010; Jones ve Paulhus, 2014; Raskin ve Terry, 1988) kullanılırken narsisistik kişilik bozukluğu DSM'deki tanı ölçütlerine göre değerlendirilerek teşhis edilmektedir.

Narsisizmin sağlıklı ve olumlu yönlere de sahip olduğunu savunan görüşlere alanyazında rastlanmaktadır. Foster ve Campbell'a (2007) göre eğer narsisizm belli bir düzeyde seyredip tehlikeli biçimde düzeyi artmazsa zararsız hatta ihtiyaç duyulan bir niteliktir. Ancak narsisist bireyler çoğu zaman başarılarını abartmaları, eleştirileri kaldıramamaları, uzlaşmacı davranamamaları ve sadece kendilerine hayranlık duyan bireylerle kişilerarası ve romantik ilişki kurmaları nedeniyle sağlıklı özgüven ve özsaygı sahibi bireylerden ayrılmaktadır (Resick ve diğerleri, 2009).

Narsisist bireyler bazen yüksek statü (Brunell ve diğerleri, 2008; Young ve Pinsky, 2006), liderlik pozisyonu (Deluga, 1997), kısa süreli popülerlik (Back ve diğerleri, 2010) ve kısa vadeli romantik ilişkiler kurma (Rhodewalt ve Eddings, 2002)

şeklinde olumlu sonuçlara ulaşabilir veya ulaştıklarını iddia edebilir (Rauthmann ve Kolar, 2012). Bunların yanına narsisizmin incinebilirlik (Miller ve diğerleri, 2011), düşük düzeyde dürüstlük (Blair ve diğerleri, 2008), uzun süreli romantik ilişkilerde istikrarsızlık (Campbell ve Foster, 2002; Campbell ve diğerleri, 2002) ve özellikle eleştirildikleri veya dışlandıkları zaman saldırgan tutum benimseme (Buffardi ve Campbell, 2008) gibi olumsuz yönleri de bulunmaktadır.

2.1.5.2. Makyavelizm

Makyavelizm'e temel oluşturan görüşlerin 15. ve 16. yüzyılda yaşamış İtalyan yazar ve politikacı Niccolò di Bernardo dei Machiavelli'ye dayanması nedeniyle kavram, bu kişinin ismi ile anılmaktadır. Machiavelli, siyasi gücü elde etme ve korumayı konu edindiği “*Prens*” adlı eserinde erdem kavramını, bir amaca ulaşmak için elverişli fırsatlardan yararlanarak ve şans faktörünün olumsuz etkilerinin üstesinden gelerek uygun araçları kullanma yetisi olarak tanımlayarak bu kavramın ahlaki veya dini anlamının ötesinde bir anlam taşıdığını; güç, beceri, yetenek ve kararlılık gibi anlamları içerdiğini belirtmiştir (Atakay, 2019). Dolayısıyla Machiavelli, bu eserde felsefi düşüncelerden ziyade tarihteki olayları örnek göstererek ahlaklı bir bireyin bile vicdansız insanlarla mücadele etmek için seçeceği yöntemlerin hilekâr, acımasız ve ahlaksız olması gerektiğini savunmuştur (Forsyth ve diğerleri, 2012).

Christie ve Geis (1970) Machiavelli'nin “*Hükümdar*” adlı eserinde siyaset ile ilgili olarak savunduğu bakış açısı, strateji ve taktiklerin çoğu bireyin kişilik özellikleri ile örtüştüğünü ifade etmiş, bu düşünce tarzının dünya genelinde geçerli bireysel bir farklılık olduğunu savunarak bu özelliği “Makyavelizm” olarak adlandırmıştır. Daha sonra yine bu esere dayanarak, Makyavelizm'i ölçmek amacıyla dünyada en çok kullanılan Makyavelizm ölçeği olan Mach-IV ölçeğini geliştirmişlerdir. Böylece bu tarihten itibaren Makyavelizm kavramının psikoloji alanında çalışılmaya başlanarak araştırmacıların dikkatini çektiği söylenebilir.

Makyavelistlere göre davranışlarının doğruluğu, bu davranışların ne kadar etkili ve faydalı olduğuna bağlıdır; bu bireyler diğer bireyleri amaçlarına erişmek için araç olarak görmeleri (Christie ve Geis, 1970) nedeniyle “amaçlar araçları haklı gösterir” ve “amaca ulaşan her yol mubahtır” düşüncelerine sahiptir (Rauthmann ve Kolar, 2012; Özsoy ve Ardıç, 2017). Makyavelist kişilik, birbiriyle ilişkili üç değer ile karakterize

edilebilir; bunlar (a) diğer insanlarla mücadele ederken manipülatif yöntemlerin işe yaradığına inanma, (b) insanın doğasının özünde iyi olmadığına inanma ve (c) çıkarların ilkelere daha öncelikli olduğuna inanmadır (Toplu-Yaşlıoğlu ve Atılgan, 2018). Christie ve Geis (1970) ise Makyavelizmi, kişisel çıkar elde etmek amacıyla diğer bireylere düşük düzeyde anlayış göstererek sosyal ortamlarda onları kullanma, aldatma ve manipüle etme olarak açıklamıştır.

Genel olarak yüksek düzeyde Karanlık Üçlü kişilik özellikleri gösteren bireyler için geçerli olsa da özellikle Makyavelist bireyler, iş ile ilgili ortamlar da dahil olmak üzere (Jonason ve diğerleri, 2012) yaşamın her alanında (Jonason ve Webster, 2012) sosyal etki ve manipülasyon amacıyla hafif veya sert stratejilere başvurabilir (Jonason ve diğerleri, 2013). Makyavelist insanlar şahsi menfaatlerini en üst düzeye çıkarmak ve hedeflerini yerine getirmek amacıyla her yola başvurabileceklerini düşünmektedir (Özsoy ve Ardıç, 2017). Bu bireyler yalan, aldatma, yalakalık ve duygu sömürüsü davranışlarına sıklıkla başvurur, soğuk, alaycı, faydacı ve ahlaksız düşünce tarzına sahiplerdir, zayıflıklarını gizlemek amacıyla mükemmel görünmek isterler, uzun vadeli stratejik planlar yaparlar ve motivasyon kaynakları genellikle güç veya para gibi araçsal kavramlardır (Christie ve Geis, 1970; Fehr ve diğerleri, 1992; Jones ve Paulhus, 2009; Rauthmann, 2011; Rauthmann ve Will, 2011; Sherry ve diğerleri, 2006). Makyavelist bireylerin yaptığı uzun vadeli stratejik planlar, sahip oldukları bu kişilik özelliğinin toplum tarafından onaylanmaması nedeniyle meydana gelebilecek olası zararları analiz edip asgari düzeyi indirmeye yönelik girişimlere yöneliktir (Bogart ve diğerleri, 1970).

Makyavelist bireyler diğer insanların kötü olduğunu düşünmekte ve ahlaki anlamda şüphe oluşturabilecek kararlar alma eğilimine sahiptirler (Fehr ve diğerleri, 1992); bu durum ise Makyavelist bireylerin sahip olduğu özelliklerin ortaya çıkma nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Ancak tüm bu özelliklerine rağmen Makyavelist bireylerin antisosyal davranışlara sıklıkla başvurduklarını söylemek zordur (Ferris ve King, 1996). Ayrıca birçok birey, Makyavelist bireylerin sahip olduğu özelliklerin birkaçına belli ölçüde sahip olsa bile bir bireyin Makyavelist eğiliminin yüksek olduğunun söylenebilmesi için söz konusu özelliklerin tamamını yüksek düzeyde göstermesi gerekmektedir (Özsoy ve Ardıç, 2017).

Makyavelist bireyler genellikle sosyal ortamlarda istenmeyen bireylerdir; çünkü bu bireyler kendi hakkındaki izlenimlerini kurnazca yöneten, çıkarıcı, prososyal

yönelimleri az, iş hayatlarındaki içsel motivasyonları düşük ve güç odaklı bireyler olarak tanımlanırlar (Barker, 1994; Becker ve O’Hair, 2007; Judge ve diğerleri, 2009; McHoskey, 1999). Ancak Kessler ve diğerleri (2010) olumsuz özelliklerine rağmen Makyavelizmin daima olumsuz bir özellik olarak nitelendirilmemesi gerektiğini, Makyavelizmin bazı durumlarda başarı sağlamak için gerekli olabileceğini savunmaktadır. Makyavelist bireylerin diğer bireyler tarafından olumlu olarak değerlendirildiği ve lider olarak tercih edildiğini işaret eden araştırmalar da alanyazında mevcuttur (Coie ve diğerleri, 1990; Deluga, 2001; Drory ve Gluskinos, 1980; Hawley, 2003; Ickes ve diğerleri, 1986; Newcomb ve diğerleri, 1993; Wilson ve diğerleri, 1998).

2.1.5.3. Psikopati

Psikopatinin subklinik alana uyarlanması, karanlık üçlüdeki diğer iki kişilik özelliğine göre daha sonra gerçekleştirilmiştir (Hare, 1985; Lilienfeld ve Andrews, 1996). Daha önceleri psikopati, tıpkı narsisizm gibi kişilik bozukluğu şeklinde klinik bir kavram olarak görülürken yakın geçmişte yapılan araştırmalar sonucunda psikopatinin bir kişilik özelliği olarak da algılanabileceği belirlenmiştir (Levenson ve diğerleri, 1995). Entelektüel olarak normal ve psikotik belirti göstermeyen ancak davranışlarının ne kadar ahlaklı olduğu konusunda kaygı duymayan, kontrolsüzce davranan ve bundan pişmanlık duymayan bireylerin psikopati düzeyinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür (Schulsinger, 1972).

Araştırmacılar, psikopatinin genel olarak iki boyutu olduğunu düşünmektedir. Bu boyutlardan biri olan birincil ve araçsal psikopati sığ duygular, düşük empati, psikopatiye özgü kişiler arası soğukluk gibi özellikler içerir; bununla birlikte bu özellikleri yüksek düzeyde gösteren bireyler bazen duygusal anlamda istikrarlı psikopatlar olarak adlandırılmaktadır. Diğer boyut olan düşmanca/tepkisel psikopati ise psikopatinin sosyal olarak manipülatif ve sapkın boyutlarından oluşmaktadır; bu durum ise genellikle saldırgan, dürtüsel ve nevrotik psikopati olarak adlandırılmaktadır (Falkenbach ve diğerleri, 2007; Hicks ve diğerleri, 2004).

Psikopati yüksek dürtüsellik, sığ duygular, düşük empati ve vurdumduymazlık ile karakterize bir kişilik özelliğidir (Jonason ve diğerleri, 2013; Paulhus ve Williams, 2002; Tamborski ve Brown, 2011). Bu kişilik yönü baskın bireyler istediklerini elde edebilmek için suç niteliğindeki ahlak dışı davranışlarda bulunurlar (Hare ve Neumann, 2009).

Psikopat bireyler ayrıca ahlaki değerlerden yoksunluk, çabuk öfkelenme, zorbalık, bencillik (Arrigo ve Shipley, 2001; Lyons, 2019), sorumluluk almama, kişilerarası manipülasyona başvurma, açık şekilde şiddet içeren antisosyal davranışlar gösterme, küçümseyici davranışlar sergileme, korku ve kaygı gütmeksizin dürtüsel heyecan arama (Hare, 2003; Paulhus ve Williams, 2002; Nathanson ve diğerleri, 2006; Mullins-Nelson ve diğerleri, 2006; Williams ve diğerleri, 2003), suçluluk hissetmeme, sahtekârlık, alaycılık, duyarsızlık (Tamborski ve Brown, 2011), duygu dengesizliği, olumlu ruh halinin daha az olması (Egan ve diğerleri, 2014; Zeigler-Hill ve Vonk, 2015) gibi özelliklere de sahiptir.

Kişiliğin psikopati yönünün bazı durumlarda bireye faydalı olduğunu ifade etmek mümkün olsa bile bireyin kendisine ve çevresine birçok olumsuz etkisi de söz konusudur. Psikopat bireylerin iş hayatında başarılı olmanın yolunu çoğu zaman buldukları (Babiak ve Hare, 2006; Boddy, 2006) ve kısa vadeli romantik ilişkilerde iyi performans sergiledikleri (Jonason ve diğerleri, 2009) gözlenebilir. Bunun yanında psikopat bireylerin alkol tüketimi, şiddet (Neumann ve Hare, 2008), suiistimal ve suçluluk (Williams ve diğerleri, 2007) gibi niteliklere sahip olmaları nedeniyle kendilerine ve diğer bireylere karşı yıkıcı olduklarını söylemek mümkündür.

2.1.6. Riskli Davranışlar

Ergenlik dönemindeki bireyler hem fizyolojik anlamda hem de akademik ve sosyal sorumluluklarının artması nedeniyle psikolojik ve sosyal anlamda hızlı bir gelişim sürecine girmektedir (Gençtanırım ve Ergene, 2014). Ergenlerin bu dönemde geçirmiş olduğu gelişim süreçlerinden bir diğeri ise kişilik yapısıyla ilgili olup farklı birtakım arayışlar, yetişkinliğe hazırlanma, aile bireyleri arasındaki etkileşime farklı biçimde bakmaya başlama ve nihayetinde kimlik edinme gibi değişimleri içermektedir (Set ve diğerleri, 2006). Bu değişim sürecinin bir sonucu olarak ergenin değer ve inançları oluşur; ebeveynlerinin ergen üzerindeki etkileri azalırken akranlarının baskısı artar. Ayrıca ergenlik dönemindeki bahsedilen bu gelişim görevlerinin yerine getirilmesi sürecinin ergenlerde neden olduğu stresten de söz etmek mümkündür (Gençtanırım, 2014). Buna ek olarak yirminci yüzyılın son yarısında dünya genelinde kentleşme ve sanayileşme nedeniyle bireyselleşmenin artması, aile yapısının değişime uğraması, fakirlik ve işsizlik gibi etmenlerin ön plana çıkmasıyla çocuk ve ergenlerin risk altındaki bir grup haline gelmesi (Catalano ve diğerleri, 2002; Morris, 2002; Yılmaz, 2000) de söz konusudur.

Tüm bu durumlar ise bireyin yaşamını ergenlik döneminden başlamak üzere bütün gelişim dönemlerinde özellikle fizyolojik ve psikolojik sağlığını olumsuz etkileyen birçok davranış değişikliğine neden olur (Şimşek ve Çöplü, 2018; Uludağlı ve Sayıl, 2009). Ergenlik döneminde “riskli davranışlar” adı altında sınıflandırılan davranışların ortaya çıkması, bahsedilen davranış değişikliklerinden biri olduğu söylenebilir.

Jessor (1998) riskli davranış kavramını “doğrudan ya da dolaylı olarak gençlerin sağlığını, hayat akışını ve iyi oluşlarını sosyal, kişisel ya da gelişimsel anlamda olumsuz şekilde etkileyebilecek ve potansiyel olarak olumsuz sonuçları olabilecek davranışlar” biçimde tanımlamıştır. Riskli davranış kavramının diğer bir tanımı ise “ergenlerin iyilik halini tehdit eden ve sorumlu birer yetişkin olma potansiyelini sınırlayan kasıtlı davranışlar” biçimindedir (Elliott, 1993; Resnick ve Burt, 1996). Sağlığı olumsuz etkileyen, ölüm tehlikesi oluşturan, yaralanma, hastalık ve ölüme bile neden olabilen riskli davranışlara, diğer gelişim dönemlerine kıyasla ergenlik döneminde, özellikle 16-18 yaş arasında daha sık rastlandığı bildirilse (Ozakar-Akca ve Yıldız, 2014; Somayaji, 2003) de meslek hayatına hazırlık sürecinde olan geç ergenlik dönemindeki üniversite öğrencileri de birçok zorlukla aynı anda başa çıkma sürecinde zorlanmaları nedeniyle riskli davranış eğilimi gösterebildikleri ifade edilmektedir (Gençtanırım, 2014).

Ergenler, içinde bulunduğu gelişim döneminin yanı sıra sonraki gelişim dönemlerinde de göz ardı edilemeyecek düzeyde önemli sorunlara yol açabilecek birçok riskli davranışlar sergileyebilir. Derslere karşı ilgisizlik, yetersiz sosyal veya mesleki beceriler, okuldan veya evden kaçma, okulu bırakma, antisosyal davranış, suç işleme, tehlikeli biçimde (süratli, ehliyetsiz, kemer takmadan veya alkol etkisindeyken) araç kullanma, sigara, alkol ve madde kullanma, herhangi bir koruma olmadan güneş ışığına uzun süre maruz kalma, sağlıksız beslenme, erken cinsel etkinlik, hareketsiz yaşam, intihar eğilimi, ergenlik döneminde en çok dikkat edilmesi gereken riskli davranışlardır (Gençtanırım, 2004; Jessor, 1991; McWhirter ve diğerleri, 2004; Moore ve Rosenthal, 1992, 1993; Peterson ve diğerleri, 2003). Bunlardan özellikle sigara, alkol ve madde kullanma, tehlikeli biçimde araç kullanma ve şiddet içerikli davranışlar, Türkiye’deki ergenler için önemli düzeyde risk teşkil etmektedir (Aras ve diğerleri, 2007). Ergenlerin yüksek düzeyde riskli davranış sergilemelerinin, okul güvenliğine dair sorunların ortaya çıkma ihtimalini de arttırma olasılığı bulunduğu unutulmamalıdır (Gençtanırım ve Ergene, 2014).

Riskli davranış sergileyen bireylerin, sağlığını ve iyi oluşlarını olumsuz etkileyecek diğer davranışlar sergilemeye yatkın olduğu ifade edilebilir (Moore ve Gullone, 1996). Metzler ve diğerleri (1992) 14 ile 18 yaşları arasındaki ergenlerden oluşan üç bağımsız örneklem üzerinde yürüttükleri araştırmada, güvenli olmayan cinsel aktivite ile sigara, alkol ve madde kullanımı gibi sağlığı olumsuz etkileyen diğer davranışlar arasında yüksek ilişki olduğunu bildirmektedir. Moore ve Rosenthal (1992) geç ergenlik dönemindeki bireylerde birden fazla kişiyle ve korunmadan cinsel ilişkiye girme, sigara kullanımı ve hızlı araç kullanma arasında ilişki olduğunu, ergenlerde risk algısını yordayan etmenlerin tüm riskli davranışlara genellenebilir olmadığını, belirli riskli davranışlara özgü olduğunu belirlemiştir. Buna ek olarak Haase ve Silbereisen (2011), ergenlerin risk algısının yetişkinlerden daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla riskli davranış eğilimine sahip ergenlerde birden fazla riskli davranış türünün gözlenmesi mümkündür.

Riskli davranışlar, gençlik döneminde veya daha sonraki dönemlerde sosyal ve psikolojik sorunlar, hastalık, engel ve ölüm gibi sonuçlara neden olarak ergenlerin hayatını ve gelişim sürecini olumsuz etkilemektedir (Gençtanırım ve Ergene, 2014; Peterson ve diğerleri, 2003). Örneğin, ergenlik döneminde alkollü araç kullanma sonucu meydana gelen ciddi kazalar veya aşırı dozda madde kullanımı sonucu ortaya çıkan sağlık sorunları ve hatta ölüm riski gibi durumlar, olumsuz sonuçlarının belirgin ve hızlı biçimde ortaya çıkması nedeniyle nispeten daha çarpıcıdır. Öte yandan ergenlik döneminde başlayan veya ilerleyen sigara kullanma veya güneş ışığına çok uzun süre maruz kalma gibi sağlığa zararlı alışkanlıkların ise uzun vadeli etkilerinin daha az belirgin olduğu düşünülse bile bu alışkanlıklar ciddi düzeyde olumsuz sonuçlara neden olma potansiyeline sahiptir (Moore ve Gullone, 1996).

Ergenlerde riskli davranışlarla ilgili en yaygın ve en geniş bakış açısına sahip görüş, Jessor ve Jessor tarafından 1977 yılında oluşturulan Problem Davranış Kuramı'dır. Bu kuram, ergenlerdeki riskli davranışları toplumsal bir problem olarak nitelendirerek bu davranışların toplumsal yasa ve normlara uymadığını vurgulayan psikososyal bir bakış açısıdır. Toplumsal ve yasal normlara uymayan, baskın durumdaki kültürün onaylamadığı ve otoriteye ters düşen her davranış, bu yaklaşıma göre problem davranış olarak adlandırılmaktadır. Burada problem davranışlar olarak antisosyal davranışlar, riskli cinsel davranışlar, alkol kullanımı ve madde kullanımı davranışları kast

edilmektedir. Problem Davranış Kuramı ergenlikte riskli davranışlara rastlanmasını sadece bir etmenle açıklamaz; bu davranışları kişilik yapısı, davranış sistemi ve algılanan sosyal çevre gibi üç değişkenle açıklamaktadır. Bireyin algılanan sosyal çevresi ve kişilik yapısı, problem davranışları saptama işlevine sahiptir. Dolayısıyla bu kuramın problem davranışların ortaya çıkmasında çevresel etmenlerin yanında bireysel etmenlere de vurgu yaptığı ifade edilebilir (Jessor ve Jessor, 1977).

Riskli davranışlar, diğer tüm davranışlar gibi, bireyin bir ihtiyacını gidermeye yönelik ve bir işlevi olan davranışlardır (Gençtanırım, 2014). Ergenlerin riskli davranışlarına özellikle bu dönemde değişen hormonal denge olmak üzere birtakım biyolojik etmenler ve işlevsiz baş etme mekanizmaları neden olabilmektedir. Öte yandan bu riskli davranışlar ergenin, akranları tarafından onaylanması ve kabul edilmesi, ebeveynlerinden bağımsızlığını kazanması, değerini ortaya çıkarması ve özgüven kazanması, geleneksel norm ve değerlere karşı çıkması, başarısızlık korkusu ile baş etmesi, kaygı ve engellemelerin üstesinden gelmesi ve sonuç olarak olgunlaşması ve yetişkin kimliğini kazanmasına aracılık etmektedir. Bu durum ise ergenlerin ebeveyn ve okul denetimine yönelik bir başkaldırıya benzer bir tutum benimsemesine neden olmaktadır (Aras ve diğerleri, 2007; Çavuş ve diğerleri, 2017; Gençtanırım-Kurt, 2010; Ozakar-Akca ve Selen, 2016). Bu tutumun etkisiyle, ergenler isteklerine kurallarına uyararak ya da çalışarak ulaşamayacaklarını hissettiklerinde topluma olan bağları; ebeveynleri ile olan yakınlığı azaldığında ise aileye olan bağları zayıflayabilir; bu durum ergenlerin riskli davranış sergileyen akranlarına yönelmesine yol açabilir (Yılmaz, 2000). Riskli davranışlar sergileyen akranlarıyla arkadaşlık eden ergenler, akran baskısı görüyorsa ve bu baskıya direnme becerilerine yerince sahip değilse riskli davranışlara daha çok yönelir (Peterson ve diğerleri, 2003). Ebeveynlerin de riskli davranışlar sergilemesi veya ergenin bu tür davranışlarına onay vermesi (Yılmaz, 2000), ebeveynlerin yetersiz yönlendirme ve denetimi, aile içerisindeki problemler gibi durumlar da ergenlerin riskli davranış eğilimini arttırabilir (Peterson ve diğerleri, 2003).

Ergenlerin davranışlarında özellikle kitle iletişim araçları olmak üzere teknolojinin etkileri de göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır (Atıcı, 2004). Türkiye’de günlük ortalama televizyon izleme süresi dünyada ilk sıralarda yer almakta; televizyondaki haberlerin büyük çoğunluğu ise cinayet, intihar ve şiddet içermektedir (Aras ve diğerleri, 2007). Bu türdeki yayınlar ise öncelikle çocuk ve gençler olmak üzere

her bireyi etkileyerek olumsuz davranışları arttırmaktadır (Dağ ve diğerleri, 2005). Bu bilgilere dayanarak, teknolojinin ergenlerde riskli davranışları arttırmak suretiyle ergen davranışları üzerinde etkili olduğunu vurgulamak mümkündür.

2.1.7. Prososyal Davranışlar

Prososyal davranışlar, bir bireye ya da gruba fayda veya yardım sağlamak amacıyla herhangi bir dışsal yarar veya ödül beklemezsizin sergilenen gönüllü davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg, 1983; Eisenberg ve Mussen, 1982). Hoffmann (1982) prososyal davranışın, diğer insanların yararına olan paylaşma veya yardımlaşma gibi davranışlar olduğunu belirtmiştir. Krebs (1982) prososyal davranışı, bireyin kendi faydasına olan bir durumu başka birey uğruna feda etmesi olarak ifade etmiştir. Staub (1978) ise prososyal davranışı, diğer bireylere yarar sağlamayı amaçlayan gönüllü olarak yapılan davranışlar olarak tanımlamıştır. Diğer insanların iyiliğini gözetme, insanlara yardım etme ve insanlarla paylaşımda bulunma eğilimi ile karakterize edilebilen prososyal davranış eğilimi (Flouri ve Sarmadi, 2016), sosyal ilişkileri desteklemesinin yanında hem çocukların (Eisenberg ve diğerleri, 2006) hem de yetişkinlerin öznel iyi oluşları (Weinstein ve Ryan, 2010) ile ilişkili bir özelliktir. Prososyal davranışlar, ahlak gelişiminin olumlu tarafı ve antisosyal davranışların karşıtı olan davranışlar olarak nitelendirilebilir (Flouri ve Sarmadi, 2016; Uzmen ve Mağden, 2002; Vivier ve diğerleri, 2014). Alanyazındaki özellikle Türkiye’de yürütölmüş araştırmalar incelendiğinde “olumlu sosyal davranış” kavramının prososyal davranış kavramı ile aynı anlamda kullanıldığı dikkat çekmektedir (Çalık ve diğerleri, 2009; Gözün-Kahraman, 2012; Özdemir, 2010).

Bireylerin doğdukları ilk andan itibaren prososyal davranışlarına rastlanabileceği, bu davranışların bir ile iki yaşlar arasında artarak yaygınlaştığı ifade edilebilir. Bu durumun nedenini, bebekler ve çocuklardaki duyuşsal ve dil gelişimi ile basitçe açıklamak mümkündür. Bebekler önceleri basit sesleri ve gülümsemeyi kullanarak uyaranlara tepki verirken ilerleyen dönemlerde elindeki nesnelere yakınındakilere uzatarak onlarla paylaşmak ister. Çocukların dil gelişimleri ilerledikçe duygularını daha açık biçimde ifade edebilir; zihinsel ve sosyal gelişimleri ilerledikçe de kendi ve diğer bireylerin duygularını anlayıp tartışabilme becerisini edinir, bu durum ise bireyin başkalarına yardımlaşma ve paylaşım sergilemesine, karşılık verirken empati ile yaklaşmasına katkıda bulunur (Yavuzer, 2012). Daha sonraki gelişim dönemlerinde ise

birey soyut düşünme ve perspektif alma kabiliyetini kazanması sonucunda kendisinden farklı özelliklere sahip veya o an kendisi ile aynı ortamda bulunmayan bireylere de empatik tepki gösterebilir (Eisenberg ve diğerleri, 2006; Gander ve Gardiner, 2010). Bununla birlikte araştırmacılar, prososyal davranışların gelişim sürecini anlama konusunda ergenlik döneminin, prososyal davranış eğilimini arttıran sosyal ve zihinsel değişimleri içermesi nedeniyle diğer gelişim dönemlerine göre daha önemli olduğunu belirtmektedir (Carlo ve diğerleri, 2003; Fabes ve diğerleri, 1999).

Alanyazında prososyal davranışlarla ilgili araştırma ve kuramlar incelenerek prososyal davranışın altı türü tanımlanmıştır. Burada ele alınan prososyal davranışın türleri, aynı zamanda prososyal davranışın alt boyutları olup bunlar aşağıda açıklanmıştır (Carlo ve Randall, 2001, 2002; Carlo ve diğerleri, 2003).

Özgeci prososyal davranış. Bireyin, açık biçimde ödüllendirilmeyeceğini bilmesine rağmen veya doğrudan bir karşılık beklemezsizin diğer bireylere yardım etmesidir.

İtaatkâr prososyal davranış. Bireyin kendisinden istenildiği takdirde sorgulamaksızın sergilediği yardım davranışlarıdır.

Duygusal prososyal davranış. Duygusallığı hatırlatan durumlarda diğer bireylere yararlı olmak amacıyla sergilenen davranışlardır.

Kamusal prososyal davranış. Diğer insanların onayını alma, değer görme, saygınlık elde etme ve kendini önemli hissetme güdüsüyle insanlara, başkalarının görebileceği şekilde faydalı olmak için sergilenen yardım davranışlarıdır.

Gizli prososyal davranış. Yardım alan kişinin ve diğer bireylerin, yardım edenin kimliğinden haberdar olmadığı yardım davranışlarıdır.

Acil prososyal davranış. Herhangi bir acil durum veya kriz durumu olduğu zaman sergilenen yardım davranışlarıdır.

Araştırmalar, prososyal davranışların gelişimini etkileyen birtakım biyolojik ve çevresel etmenlerin olduğunu ortaya çıkarmıştır (Bağcı, 2015; Knafo ve Israel 2008; Yoleri ve Seven 2014). Biyolojik etmenler mizaç (Miller ve De Haar, 1997), yaş (Carlo ve diğerleri, 1999), cinsiyet (Altay ve Güre, 2012; Yıldız ve diğerleri, 2012; Yoleri ve

Seven, 2014) ve beyin ile ilgili fizyolojik özellikler (Thijssen ve diğerleri, 2015) olarak sıralanmaktadır. Çevresel etmenler ise ailesel özellikler (Altay ve Güre, 2012; Bağcı, 2015; Carlo ve diğerleri, 1999; Daniel ve diğerleri, 2016; Orte ve diğerleri, 2015; San-Bayhan ve Artan 2012), akran ilişkileri (Yazgan-İnanç ve diğerleri, 2012), eğitim (Gözün-Kahraman, 2012; Schellenberg ve diğerleri, 2015; Uzman ve Mağden, 2002) ve kültür (Özdemir, 2010) olarak ifade edilebilir.

Prososyal davranışların açıklanması ve nasıl bir gelişim süreci geçirdiğinin kapsamlı biçimde incelemesi için bu davranışların merkezindeki öğelerin bilinmesi gerekmektedir. Empati, sempati, perspektif alma, özgecilik, kendine değer verme ve rol üstlenme gibi kavramların prososyal davranışların temelindeki öğeler olduğu söylenebilir (Bağcı, 2015; Karadağ ve Mutaftçılar, 2009; Knafo ve Israel, 2008). Bu kavramlar aşağıda açıklanmıştır.

Empati. Bireyin diğer insanların yaşadığı duygu veya durumları, kendisini doğrudan onun yerine koyarak yaşayabilme ve anlayabilme yeteneğidir (Acar, 2013). Prososyal davranışların gelişimini etkileyen en önemli faktörlerden biri olup prososyal davranışın birincil ve önemli amacıdır (Altıntaş ve Bıçakçı, 2017).

Sempati. Diğer bireylere yarar sağlamak için onlara yardım etme davranışını içermesi nedeniyle prososyal davranışın ortaya çıkmasını kolaylaştırır (Bağcı, 2015).

Perspektif alma. Diğer bireylerin gereksinimlerini anlayarak duygusal anlamda destek olma ve yardım etme becerilerini kapsamaması nedeniyle empati ve sempati gelişimini kolaylaştırır. Dolayısıyla prososyal davranışın ortaya çıkma olasılığını artırır (Acar, 2013).

Özgecilik. Diğer bireylere karşılık ve ödül beklemeden, haz duyarak gönüllü biçimde yardım etme davranışdır. Bu şekilde yapılan davranışlar içselleştirilmiş ilke ve normlara dayanır. Başka bir ifadeyle, diğer bireylere sempati duyulması nedeniyle onların iyilik hali ve ihtiyaçlarını dikkate alarak sıkıntısını ortadan kaldırmak için gönüllülükle sergilenen davranışlardır (Kumru ve diğerleri, 2004).

Kendine değer verme. Bireyin başkalarıyla olan ilişkileri nasıl anladığı, başkalarına yönelik tutumların yanında kendine yönelik tutumlarıyla da ilişkilidir.

Dolayısıyla prososyal davranışların kendine değer verme kavramından etkilendiği söylenebilir (Karadağ ve Mutaşçılar, 2009).

Rol üstlenme. Bireyin başka bir bireyin gereksinimlerini anlamasına ve değerlendirmesine izin vererek karşılığında yardım davranışları konusunda motive edebilmektir (Karadağ ve Mutaşçılar, 2009; Bağcı, 2015).

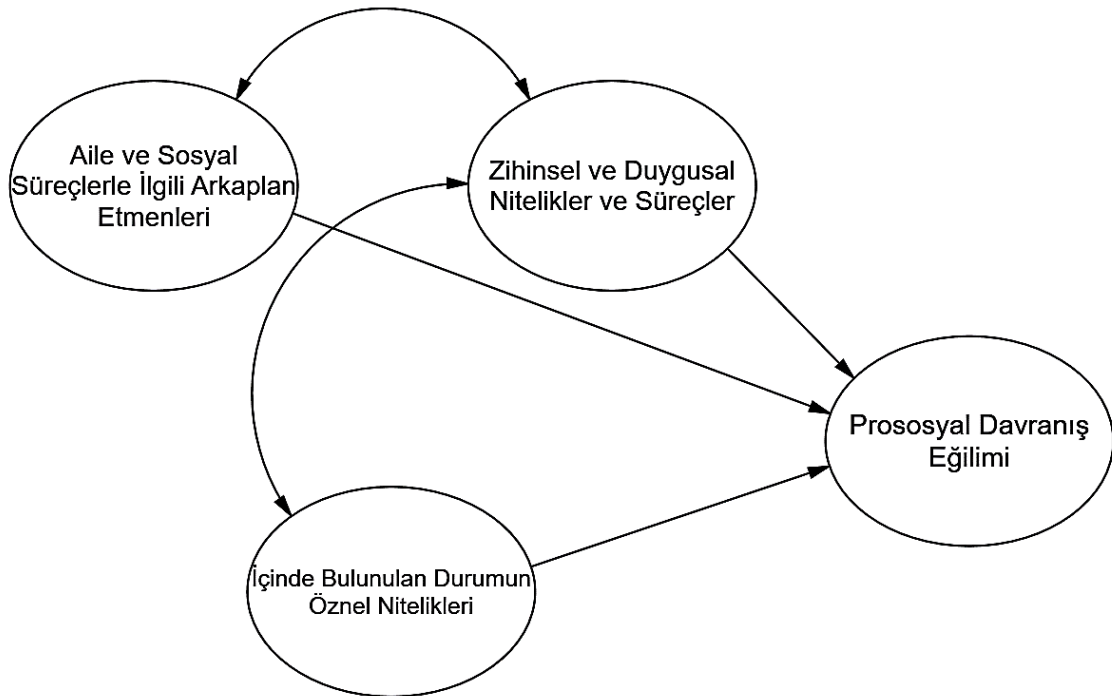
Prososyal davranış kavramı alanyazında genellikle ruhsal veya durumsal yaklaşımlar olmak üzere farklı bakış açılarından incelenmektedir. Ruhsal yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, ergen prososyal davranışlarının kişiliğin bir işlevi olduğunun savunarak prososyal davranışlarla ilgili bilişsel ve duygusal özellikleri içeren birtakım kişisel etmenler ortaya koymuşlardır (Kumru, 2002). Araştırmalar empati, sempati ve ahlaki muhakeme düzeyi yüksek ergenlerin prososyal davranış eğilimlerinin de yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Eisenberg ve diğerleri, 1991; Roberts ve Strayer, 1996). Öte yandan, prososyal davranışları sosyalleşme perspektifinden inceleyen araştırmacılar ise bireylerin birbirlerine prososyal davranışlar gösterme olasılığını arttıran ve azaltan sosyal süreçlere odaklanarak prososyal davranışlarla ilişkili olan aile bağlamına dair birtakım etmenler olduğunu savunmaktadır (Kumru, 2002). Araştırmalar sahiplenici ebeveyn tutumu, ebeveyn akıl yürütmesi ve ebeveynlerin prososyal davranış için model olması gibi sosyal süreçlerin, çocuk ve ergenlerin kendi akranlarına ve diğer yetişkinlere yönelik prososyal duyarlılığıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Eisenberg, 1990; Radke-Yarrow ve diğerleri, 1983). Birtakım kişisel, ruhsal ve sosyal etmenlerin prososyal davranışlarla olan ilişkisinin ortaya konması ise prososyal davranışların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Prososyal davranışları etkileyen bütün gelişimsel ve sosyal etmenleri açıklamak amacıyla Eisenberg (1986) tarafından çok yönlü bir model geliştirilmiştir. Eisenberg (1986) prososyal davranışın, birçok bireysel ve durumsal etmenin sonucu olduğunu savunmuş; prososyal eylemlerin gelişimi ve verimliliğini anlamak amacıyla birçok kuram ve perpektiften yararlanarak bir model oluşturmuştur. Oluşturduğu bu model bireylerin prososyal duyarlılığıyla ilişkili durumsal, sosyal ve kişiliğe dair etmenleri vurgulamasının yanında bilişsel ve duyusal süreçlere aynı anda odaklanmıştır.

Eisenberg'in prososyal davranışları açıklamak için oluşturduğu bu çok yönlü modelin başlangıç noktası sosyal süreçlerin etkisi ve bireyin sosyobilişsel gelişim

düzeyidir. Sosyal süreçlerin etkisini kültür, ebeveynler, öğretmenler ve akranlar olarak kategorize ederek değerler, davranışlar ve disiplin yöntemlerinin model alındığını vurgulamıştır. Ayrıca sosyobilişsel gelişimi, sosyal olguları anlamak ve yorumlamak için kullanılan perspektif alma ve ahlaki muhakeme gibi bilişsel becerilerin gelişimi olarak tanımlamıştır. Bunun yanında, biyolojik etmenlerin bireyin sosyobilişsel gelişimi, sosyal ilişkileri ve empati yeteneği gibi bireysel özelliklerinin yanında bireyin sosyal süreçlerini de etkilediğini, aynı zamanda bireysel özellikler ve sosyal süreçlerin de birbirini etkilediğini savunmaktadır. Bu etmenlerin tümü ve içinde bulunulan durumun öznel niteliklerinin ise bireyin, diğer insanların belirli bir bağlamdaki ihtiyaçlarına dair olayları nasıl yorumladığını, dolayısıyla prososyal davranış eğilimini etkilediğini ifade etmiştir (Eisenberg, 1986).

Carlo ve Randall (2001) prososyal davranışları açıklamak için Eisenberg'in oluşturduğu çok yönlü modelden (1986) yola çıkarak "sosyoekolojik gelişimsel model" adında bir kuramsal yaklaşım geliştirmiştir. Sosyoekolojik gelişimsel model bireysel, sosyal, kişilerarası ve ekolojik ilişkilerin prososyal davranış üzerindeki bütün etkilerini birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu model geliştirilirken Eisenberg'in çok yönlü modelinin (1986) yanında Bronfenbrenner'in ekolojik kuramı (1979), Bandura'nın sosyal bilişsel kuramı (1986) ve prososyal davranışı açıklamak için geliştirilmiş mevcut diğer birtakım modellerden de (Knight ve diğerleri, 1995; Latane ve Darley, 1970; Staub, 1978, 1979) yararlanılmıştır.

Şekil 5. Prososyal Davranışları Açıklamaya Yönelik Sosyoekolojik Gelişimsel Model

Sosyoekolojik gelişimsel modelde prososyal davranışları etkileyen üç değişken kategorisi sosyal ve ailesel arka planı, zihinsel ve duygusal nitelikler ve içinde bulunulan duruma dair niteliklerdir. Sosyal ve ailesel arka planına dair değişkenler aile (anne, baba, kardeşler, akrabalar, vb.), akran (arkadaşlar, akran beklentileri, akran normları, vb.) ve kültür (cinsiyet, medya, normlar, okul, yasalar, vb.) değişkenleri olarak üç bölüme ayrılmaktadır. Zihinsel ve duygusal değişkenler doğuştan gelen duygusal özellikler ile genel ve belirli zihinsel beceriler olarak sınıflandırılmaktadır. Prososyal davranışların temelinde yer alan değerler, muhakeme yeteneği, öz yeterlik ve benlik algısı, algılar, yüklemeler ve beller süreci gibi kavramlar, zihinsel değişkenlere örnek olarak sunulabilir. Bu zihinsel değişkenlerle ilgili daha çok yaş ilerledikçe gelişen ahlaki muhakeme ve perspektif alma becerileri kast edilmektedir. Prososyal davranışlarla ilgili duygusal değişkenlerle ilgili en önemli özelliğin ise empati olduğu savunulmaktadır. Son değişken kategorisi olan durumsal özellikler ise kendisine yardım edilen bireylerin ve durumların niteliğinin yardım davranışlarının ortaya çıkıp çıkmamasını ne kadar etkilediğini göstermektedir (Carlo ve Randall, 2001).

2.2. İlgili Araştırmalar

Alayazında ergenlerin siber zorbalığa dahil olma düzeyinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde bu konuda oldukça dikkat çekici oranların bulunduğu birçok

araştırmaya rastlanmaktadır. Ergenlerin zorba, mağdur veya zorba/mağdur olarak siber zorbalığa dahil olma oranının farklı araştırmaların bulgularında %10 ile %72 arasında değiştiği gözlenmektedir (Azami ve Taremian, 2021; Burnukara ve Uçanok, 2012; Dilmaç, 2009; Jung ve diğerleri, 2014; Juvonen ve Gross, 2008; Kocaşahan, 2012; Li, 2007; Mishna ve diğerleri, 2012; Pettalia ve diğerleri, 2013; Taştekin ve Bayhan, 2018). Alanyazındaki araştırmalarda ergenlerdeki siber zorbalık oranı %4 ile %65; siber mağduriyet oranı %11 ile %72; siber zorba/mağdur olma oranı ise %5 ile %31 arasında değişmektedir (Arıcak, 2009; Azami ve Taremian, 2021; Çalışkan-Pala ve diğerleri, 2021; Dilmaç, 2009; Hinduja ve Patchin, 2010; Kocaşahan, 2012; Kowalski ve Limber, 2007; Li, 2007; Mishna ve diğerleri, 2012; Sourander ve diğerleri, 2010; Tran ve diğerleri, 2018; Ünlü ve diğerleri, 2019; Ybarra ve Mitchell, 2004). Bu bulgulara dayanarak, siber zorbalığa ilişkin oranların geniş bir aralıkta olduğu ve çok yüksek sayılabilecek düzeylere kadar çıkabildiğini ifade etmek mümkündür.

Ergenlerin siber zorbalık sürecine dahil olma düzeyinin belirlendiği araştırmaların ardından siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkilerin ele alındığı araştırmalar incelenmiştir. Siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkiler, alanyazında iki şekilde ortaya konulmaktadır. Alanyazındaki araştırmalar incelendiğinde, bu iki kavram arasındaki ilişkilerin doğrudan incelendiği araştırmaların yanında siber zorba/mağdur olan bireylerin oranının da bulgulandığı araştırmalara da rastlanmıştır. Alanyazındaki araştırmalar siber zorbalık ile siber mağduriyet arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir (Bingöl ve Tanrıku, 2014; Erdur-Baker, 2010; Eroğlu ve Güler, 2015; Padır ve diğerleri, 2015; Peker ve diğerleri, 2012; Sticca ve diğerleri, 2013; Şahin ve diğerleri, 2012; Taştekin ve Bayhan, 2018; Ünlü ve diğerleri, 2019; Varghese ve Pistole, 2017). Bunun yanında siber zorba/mağdur ergenlerin oranının göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğunu ortaya çıkaran araştırma bulgularına da alanyazında rastlanmaktadır. Siber zorba/mağdur ergenlerin oranının sunulduğu araştırmaların da siber zorbalık-siber mağduriyet ilişkisi hakkında fikir verebileceği söylenebilir. Siber zorba/mağdur olma oranını Azami ve Taremian (2021) %31, Mishna ve diğerleri (2012) %25, Arıcak (2009) %18, Kocaşahan (2012) %6, Sourander ve diğerleri (2010) %5, Tran ve diğerleri (2018) ise %4 olarak belirlemiştir. Sonuç olarak, alanyazındaki araştırmalarda siber zorbalık ve siber mağduriyetin birbirini etkileyen iki önemli kavram olarak yer aldığı söylenebilir.

Siber mağduriyete ek olarak akran zorbalığının da siber zorbalıkla ilişkili olduğu, araştırma bulgularında görülebilmektedir. Alanyazındaki araştırmalar incelendiğinde siber zorbalığa dahil olma ile akran zorbalığına dahil olma arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların olduğu gözlenmektedir. Buna ek olarak, siber zorbalığının statüleri ile akran zorbalığının statüleri (zorba, mağdur ve zorba/mağdur) arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalara da rastlanmaktadır. Ayrıca, siber zorbalık ile saldırganlık ve şiddet arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırmalar da konu ile ilgili fikir verebileceğinden dolayı dikkate alınabilir. Alanyazındaki bulgular genel olarak, siber zorbalık ile akran zorbalığı arasında pozitif yönde ilişki olduğu yönündedir (Kocatürk ve Türk-Kurtça, 2021; Sticca ve diğerleri, 2013; Topcu ve Erdur-Baker, 2012; Wong ve diğerleri, 2014; Wright ve diğerleri, 2020; Ybarra ve Mitchell, 2007). Ayrıca, akran zorbalığındaki statülerin siber zorbalıktaki aynı statüyü (zorba, mağdur ve zorba/mağdur) yordadığının belirlendiği araştırmalara da rastlanmaktadır (Burnukara ve Uçanok, 2012; Raskauskas ve Stoltz, 2007). Bunlara ek olarak, Juvonen ve Gross (2008) tekrarlanan akran zorbalığının siber zorbalığı pozitif yönde yordadığını tespit etmiştir. Hinduja ve Patchin (2008) akran zorbalığı yapan ergenlerin siber zorbalığa başvurma olasılığının daha fazla olduğunu bulmuştur. Kowalski ve diğerlerine (2014) göre akran zorbalığı ve saldırganlığa ilişkin normatif inançlar, siber zorbalığın en önemli risk faktörlerindedir. Renati ve diğerleri (2012) siber zorbalının proaktif ve reaktif saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Calvete ve diğerleri (2010) proaktif şiddet ve şiddeti meşrulaştırma değişkenlerinin siber zorbalığı pozitif yönde yordadığını saptamıştır. Bütün bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, alanyazında siber zorbalık ile akran zorbalığı, saldırganlık ve şiddet arasında pozitif yönde ilişki olduğunu gösteren bulgular yer almaktadır.

Siber zorbalığın siber mağduriyet ve akran zorbalığı ile ilişkisini ele alan araştırmaların yanında kişilik bağlamında da incelendiği araştırmalara rastlanmaktadır. Bu araştırmaların bir kısmında ise siber zorbalık ile karanlık üçlü arasındaki ilişkilere değinildiği görülmektedir. Alanyazında siber zorbalık ile karanlık üçlü kişilik özelliklerinin tamamı arasında pozitif yönde ilişki olduğunun bulunduğu araştırmaların (Brown ve diğerleri, 2019; Hajlo ve diğerleri, 2015; Nocera ve Dahlen, 2020; Safaria ve diğerleri, 2020; Wright ve diğerleri, 2020) yanında bu kişilik özelliklerinin biri veya ikisi ile siber zorbalık arasında ilişki olduğunun belirlendiği araştırmalar da mevcuttur. Azami ve Taremian (2021) psikopati düzeyi yüksek ergenlerin daha çok siber zorba/mağdur

olduğunu tespit etmiştir. Schade ve diğerlerine (2021) göre Makyavelizm, birincil ve ikincil psikopati ve incinebilir narsisizm, siber zorbalığı pozitif yönde yordamaktadır. Öztürk (2020) Makyavelizm ve psikopatinin siber zorbalığı pozitif yönde yordadığını saptamıştır. Balakrishnan ve diğerlerine (2019, 2020) göre psikopati, siber zorbalığın belirlenmesinde önemli bir faktördür. Antoniadou ve diğerleri (2016) psikopatinin siber zorbalığı yordadığını bulmuştur. Goodboy ve Martin (2015) psikopatinin siber zorbalığı pozitif yönde yordadığını belirlemiştir. Buradan hareketle araştırma bulgularının, siber zorbalık ile karanlık üçlü arasındaki pozitif yönde ilişkiyi gösterir nitelikte olduğu söylenebilir.

Alanyazın incelendiğinde, siber mağduriyet, akran zorbalığı ve kişilik özelliklerinin haricinde, başta riskli davranışlar olmak üzere ergenlerin iyi oluşunu olumsuz etkileyecek bazı özelliklerinin siber zorbalık üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmalara da rastlanmaktadır. Erden-Çınar ve diğerleri (2021) yıkıcı davranış ve heyecan arama düzeyi yüksek ergenlerin daha çok siber zorbalık yaptığını saptamıştır. Siber zorbalığın kurallara uymama ve antisosyal davranışlar ile ilişkisinin ortaya konulduğu araştırmalar da mevcuttur (Garaigordobil, 2017; Jung ve diğerleri, 2014; Sticca ve diğerleri, 2013; Ybarra ve Mitchell, 2004, 2007). Ybarra ve diğerleri (2007) siber zorbalığın daha çok devamsızlık yaptığını, okuldan uzaklaştırıldığını ve gözaltına alındığını belirlemiştir. Deryol ve Wilcox (2020) siber zorbalarda ve zorba/mağdurlarda sağlıksız yiyecekler tüketme, kavga etme ve silah taşıma oranının yüksek olduğunu belirtmektedir. Tran ve diğerleri (2018) saldırganlık nedeniyle disiplin cezası alan ve sigara kullanan ergenlerin siber zorbalık düzeyinin daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Alanyazındaki birtakım araştırmalarda siber zorbalık ile alkol kullanımı arasında ilişki olduğu saptanmıştır (Sourander ve diğerleri, 2010; Kowalski ve diğerleri, 2014). Chang ve diğerleri (2015) siber zorbalığın sigara ve alkol kullanma düzeyini pozitif yönde yordadığını bulmuştur. Van Geel ve diğerleri (2014) siber zorbalık ile intihar düşüncesi arasında ilişki olduğunu bildirmektedir. Benzer şekilde Hinduja ve Patchin (2010) de siber zorbalığa dahil olan ergenlerin intihar düşüncelerinin daha fazla ve intihar girişiminde bulunma eğiliminin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bazı araştırmalarda ise siber zorbalık ile psikiyatrik ve depresif belirtiler arasında ilişkiler olduğu saptanmıştır (Arıca, 2009; Jung ve diğerleri, 2014; Ybarra, 2004). Sonuç olarak alanyazındaki bulgular, ergenlerin iyi oluşunu etkileyecek riskli davranışlar, depresyon ve psikiyatrik belirtilerin siber zorbalık düzeyini arttırdığı yönündedir.

Alanyazındaki araştırmalardan hareketle, siber zorbalık düzeyini etkileyebilecek diğer bir değişkenin ise prososyal davranışlar olduğu ifade edilebilir. Siber zorbalık ile prososyal davranış arasındaki ilişkiler alanyazında daha çok prososyal davranışların temelinde yer alan ögelerden biri olan empati, perspektif alma ve kendine değer verme ile prososyal davranışlarla negatif yönde ilişkili olduğu ifade edilebilecek bir kavram olan ahlaki zlme bağlamında incelenmiştir. Sourander ve diğerlerine (2010) göre siber zorbalık ile prososyal davranışlar arasında negatif yönde ilişki vardır. Brewer ve Kerslake (2015) düşük düzeyde empati ve benlik saygısının siber zorbalık davranışlarını arttırdığını tespit etmiştir. Varghese ve Pistole (2017) de düşük siber zorbaların öz saygısının düşük olduğunu ifade eden araştırmacılarıdır. etin (2019) siber zorbalık ile duyarlı sevgi arasında negatif yönde ilişki olduğunu bildirmiştir. nl ve diğerlerine (2019) göre ağır düzeydeki siber zorbalık davranışları ile empati arasında negatif yönde ilişki bulunmaktadır. Schultze-Krumbholz ve Scheithauer (2009) siber zorbalığa dahil olan ergenlerin empati ve perspektif alma düzeylerinin daha düşük olduğunu saptamıştır. Renati ve diğerlerine (2012) göre siber zorbaların empati düzeyi düşük, ahlaki zlme düzeyi yüksektir. Benzer şekilde, alanyazında siber zorbalık ile empati ve ahlaki zlme arasında negatif yönde ilişki olduğunun belirtildiği diğer araştırma bulgularına (lvarez-García ve diğerleri, 2016; Ang ve Goh, 2010; Casas ve diğerleri, 2013; Del Rey ve diğerleri, 2016b; Garaigordobil, 2017; Gini ve diğerleri, 2014; Kocatürk ve Türk-Kurtça, 2021; Kowalski ve diğerleri, 2014; McNulty, 2014; Robson ve Witenberg, 2013; Schultze-Krumbholz ve Scheithauer, 2013; Topcu ve Erdur-Baker, 2012; Topcu ve diğerleri, 2010; Zych ve diğerleri, 2019) rastlanmaktadır. Özetle, alanyazındaki bulgular prososyal davranış ve bu kavramla yakından ilişkili empati, perspektif alma ve kendine değer verme düzeyi düşük olan, bununla birlikte ahlaki zlme düzeyi yüksek olan ergenlerin siber zorbalık düzeyinin yüksek olduğu yönündedir.

Bu bölümde, araştırmanın asıl konusu olan siber zorbalık ile araştırmanın bağımsız değişkenleri olan siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık l, riskli davranışlar, prososyal davranışlar ve siber zorbalıkla ilişkisi bu değişkenlerle birlikte incelenmiş diğer birtakım kavramlar arasındaki ilişkileri konu edinen alanyazındaki bazı araştırmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Geng ve diğerleri (2022) siber mağduriyet ile internet ortamındaki özgeci davranışlar arasındaki ilişkiyi ve temel öz değerlendirmeler ile cinsiyetin bu ilişkideki

aracılık etkisini incelemiştir. Bu kapsamda Çin’de 10 ile 16 yaşları arasındaki 820 ergenden veri toplayarak elde edilen veriler hiyerarşik regresyon ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları internet ortamındaki özgeci davranışların siber mağduriyeti yordadığını göstermiştir. Temel öz değerlendirmeler ve cinsiyetin aracılık etkisi incelendiğinde, temel öz değerlendirmeleri düşük ergenlerin ve erkeklerin internet ortamında özgeci davranışları daha fazla olmasının siber mağdur olma olasılığını arttırdığı gözlenmiştir. Siber mağduriyet ile internet ortamındaki özgeci davranışlar arasındaki ilişkinin temel öz değerlendirmesi daha düşük olan erkekler arasında daha güçlü olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte temel öz değerlendirmesi yüksek olan ergenlerde internet ortamındaki özgeci davranışların siber mağduriyeti yordamadığı saptanmıştır.

Azami ve Taremian (2021) tarafından siber zorbalığın risk ve koruyucu faktörlerini ortaya çıkarmak amacıyla yürütülen araştırmada siber zorbalığa dahil olma rolleri (zorba, mağdur, zorba/mağdur) ile benlik saygısı, karanlık üçlü, ebeveyn-ergen çatışması, okul iklimi, akran zorbalığına dahil olma (zorba veya mağdur olarak), cinsiyet ve internet kullanım süresi değişkenleri arasındaki ilişkileri incelenmiştir. Bu kapsamda İran’da toplam 404 lise öğrencisinden veri toplanmıştır. Verilerin analiz edilmesi sonucunda siber zorbalık oranı %7.7, siber mağduriyet oranı %10.9, hem siber zorba hem siber mağdur (zorba/mağdur) olma oranı %31.4, siber zorbalığa dahil olmayanların oranı ise %50 olarak bulunmuştur. Siber mağdur ergenlerin %65.9’unun günlük internet kullanım süresinin iki ile yedi saat arasında olduğu, %25.6’sının akran zorbalığı mağduru, %20.5’inin akran zorbalığı yaptığı saptanmıştır. Siber zorba ergenlerin %74.2’sinin günlük internet kullanım süresinin iki ile yedi saat arasında olduğu, %16.1’inin akran zorbalığı mağduru olduğu, %32.3’ünün akran zorbalığı yaptığı belirlenmiştir. Siber zorba/mağdur ergenlerin %62.5’inin günlük internet kullanım süresinin iki ile yedi saat arasında olduğu, %20.8’inin günlük internet kullanım süresinin yedi saatten fazla olduğu, %34.9’unun akran zorbalığı mağduru olduğu, %38.9’unun akran zorbalığı yaptığı belirlenmiştir. Yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda psikopatinin siber mağdur ve siber zorba/mağdur olma olasılığını arttırdığı, narsisizmin ise siber zorba/mağdur olma olasılığını arttırdığı bulunmuştur. Erkeklerin siber zorba/mağdur olma olasılığının kızlara göre neredeyse iki kat fazla olduğu, akran zorbalığı mağduru olan ergenlerin siber zorba/mağdur olma olasılığının akran zorbalığı mağduru olmayan ergenlere göre iki kat fazla olduğu, akran zorbalığı yapan ergenlerin siber zorba/mağdur olma olasılığının akran

zorbalığı yapmayan ergenlere göre neredeyse üç kat fazla olduğu saptanmıştır. Ayrıca, okul iklimi değişkeninin siber mağdur olma olasılığını arttırdığı, günlük internet kullanım süresi bir saat veya daha az olan ergenlerin siber zorba/mağdur olma olasılığının günlük internet kullanım süresi yedi saatten fazla olan ergenlerden daha düşük olduğu gözlenmiştir.

Erden-Çınar ve diğerleri (2021) ergenlerin heyecan arayışı, yıkıcı davranış ve üst bilişsel farkındalıklarının siber zorbalık davranışlarını yordama düzeyini incelemek amacıyla 13 ve 14 yaşındaki 536 ergenle bir araştırma yürütmüştür. Araştırma sonucunda siber zorbalıkla yıkıcı davranış ve kısa heyecan arayışı arasında pozitif; siber zorbalıkla üst bilişsel farkındalık arasında negatif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Çoklu regresyon analizi sonucunda siber zorbalığı yıkıcı davranış ve heyecan arayışının pozitif; üst bilişsel farkındalığın negatif yönde yordadığı, söz konusu değişkenlerin siber zorbalıktaki varyansın toplam %19'unu açıkladığı saptanmıştır. Yıkıcı davranışın siber zorbalıktaki varyansın %14'ünü açıkladığı, yıkıcı davranışın etkisi kontrol edildiğinde heyecan arayışının siber zorbalıktaki varyansın ek olarak %3'ünü açıkladığı, yıkıcı davranış ve heyecan arayışının etkisi kontrol edildiğinde üst bilişsel farkındalığın siber zorbalıktaki varyansın ek olarak %2'sini açıkladığı bulunmuştur.

Kocatürk ve Türk-Kurtça (2021) akran zorbalığı, siber zorbalık, ahlaki çözümler ve empatik ilgi arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüştür. Bu kapsamda 18 ile 25 yaşları arasındaki 270 üniversite öğrencisinden veri toplanmıştır. Toplanan verilerin basit doğrusal regresyon ile incelenmesi sonucunda ahlaki çözümler, akran zorbalığı ve mağduriyeti değişkenlerinin siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Buna ek olarak, çoklu regresyon analizi sonucunda ise ahlaki çözümler ve empatik ilginin akran zorbalığı ve mağduriyetini pozitif yönde yordadığı gözlenmiştir.

Schade ve diğerleri (2021) karanlık üçlü, siber zorbalık, duygusal zeka ve empati arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapısal eşitlik modellemesinden yararlandıkları araştırmada Almanya ve Avusturya'da 19 ile 81 yaşları arasındaki toplam 749 katılımcıdan veri toplamışlardır. Ayrıca söz konusu değişkenlerin cinsiyete özgü örüntülerini ortaya koymak amacıyla erkekler ve kadınlar için çoklu grup modelleri de oluşturulmuştur. Analiz sonucunda empati değişkeni, araştırmanın çıktı değişkenleri ile anlamlı ilişkilerinin olmadığı belirlenmesi nedeniyle modele dahil edilmemiştir. Araştırmanın bulguları duygusal zekâ, birincil ve ikincil psikopati, liderlik, incinebilir

narsisizm, Makyavelizm ve yaş değişkenlerinin siber zorbalığı pozitif yönde doğrudan etkilediğini işaret etmiştir. Erkeklerde siber zorbalığı en güçlü şekilde yordayan değişkenlerin ikincil psikopati ve incinebilir narsisizm olduğu saptanmıştır. Yetki ve teşhircilik değişkeninin ise erkeklerdeki siber zorbalığa zayıf ve dolaylı etkisi olduğu bulunmuştur. Kadınlarda ise birincil psikopati, liderlik, incinebilir narsisizm, Makyavelizm ve yaş değişkenleri siber zorbalığı pozitif yönde dolaylı olarak etkilediği, bu ilişkiye duygusal zekânın aracılık ettiği belirlenmiştir.

Akyüz ve Koç (2020), empati yönelimli bir psiko-eğitim programının ergenlerin empati düzeylerine ve siber zorbalığa dahil olma durumları üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma kapsamında dokuzuncu ve onuncu sınıf öğrencilerinden oluşan 12'şer kişilik deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Deney grubuna sekiz hafta boyunca empati yönelimli siber zorbalık psiko-eğitim grubu uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, uygulanan psiko-eğitim programının ergenlerin siber zorbalık, siber mağduriyet ve empati düzeyleri üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Deryol ve Wilcox (2020) akran zorbalığı ve siber zorbalığa dair fiziksel sağlık, riskli yaşam tarzı ve psikososyal uyum ile ilgili risk faktörlerini incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu kapsamda 8873 ergenden topladıkları verileri lojistik regresyon ile analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda sağlıksız yiyecekler tüketme, kavga etme, silah taşıma ve akran sapkınlığının siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir. Siber mağduriyeti olumlu beden imgesinin negatif; somatik sorunlar ve kavga etmenin ise pozitif yönde yordadığı saptanmıştır. Siber zorba/mağdur olma durumunu yeterli beslenememe, somatik sorunlar, bilgisayar oyunu oynama, kavga etme, silah taşıma ve yaşam doyumunun pozitif; olumlu beden algısının ise negatif yönde yordadığı bulunmuştur. Somatik sorunlar, sağlıksız yiyecekler tüketme, kavga etme, silah taşıma, alkol kullanımı ve akran sapkınlığının akran zorbalığını pozitif; akran desteği ve okul başarısının akran zorbalığını negatif yönde yordadığı belirlenmiştir. Kendini aşırı kilolu veya zayıf hissetme, somatik sorunlar ve silah taşımının akran zorbalığı mağduriyetini pozitif; sağlıksız yiyecekler tüketme, madde kullanımı, olumlu beden imgesi, olumlu akran ilişkilerinin akran zorbalığı mağduriyetini negatif yönde yordadığı bulunmuştur. Akran zorbalığında zorba/mağdur olma durumunu pozitif yönde yordayan değişkenlerin somatik sorunlar, kavga etme, silah taşıma ve alkol kullanımı; negatif

yönde yordayan değişkenlerin ise olumlu beden imgesi ve olumlu akran ilişkileri olduğu saptanmıştır.

Nocera ve Dahlen (2020) üniversite öğrencilerinin siber zorbalık davranışları ve karanlık üçlü kişilik özellikleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yürüttüğü araştırmada 297 öğrenciden veri toplamıştır. Araştırmanın bulguları narsisizm, Makyavelizm ve psikopati ile siber zorbalık arasında pozitif yönde ilişki olduğunu göstermiştir. Cinsiyetin, karanlık üçlü ile siber zorbalık arasında aracı rolü bulunmadığı, araştırmanın diğer bir bulgusudur.

Öztürk (2020) siber zorbalığın karanlık üçlü ve dürtüsellik üzerindeki etkisini incelemek amacıyla 372 üniversite öğrencisinden veri toplamıştır. Araştırma sonucunda siber zorbalık puanlarında cinsiyet açısından erkekler lehine anlamlı farklılık olduğu gözlenirken siber mağduriyet puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Siber zorbalık ile karanlık üçlü kişilik özelliklerinden Makyavelizm ve psikopati; dürtüsellüğün boyutlarından motor dürtüsellik ve dikkat dürtüselligi arasında orta düzeyde ve pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Siber mağduriyet ile karanlık üçlü kişilik özelliklerinden Makyavelizm, narsisizm ve psikopati; dürtüsellüğün boyutlarından plan yapamama, motor dürtüsellik ve dikkat dürtüselligi arasında zayıf düzeyde pozitif yönde ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca, çoklu regresyon analizi sonucunda karanlık üçlü kişilik özelliklerinden Makyavelizm ve psikopati ile dürtüsellüğün boyutlarından motor dürtüsellüğün siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı saptanmıştır.

Safaria ve diğerleri (2020) siber zorbalık ile karanlık üçlü arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Endonezya'nın 11 şehrindeki 12 ile 18 yaşları arasındaki 2407 ergenden veri toplayarak bir araştırma yürütmüşlerdir. Verilerin incelenmesi sonucunda siber zorbalık ile karanlık üçlü kişilik özelliklerinin tamamı arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Yapılan çoklu regresyon analizi ise karanlık üçlü kişilik özelliklerinin tamamının siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı, siber zorbalığı en güçlü şekilde yordayan karanlık üçlü kişilik özelliğinin Makyavelizm olduğu, Makyavelizmi sırasıyla psikopati ve narsisizmin takip ettiği saptanmıştır.

Wright ve diğerleri (2020) karanlık üçlü, siber zorbalık ve akran zorbalığı arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Çin, Hindistan ve Japonya'da toplam 1637 ergenin katıldığı bir araştırma yürütmüşlerdir. Verilerin çoklu regresyon ile analiz

edilmesi sonucunda örneklemin tamamında akran zorbalığının siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı gözlenmiştir. Çin ve Hindistan örneklemindeki ergenlerde narsisizm ve psikopatinin siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Ayrıca Çin ve Hindistan örneklemindeki erkek ergenlerin siber zorbalık davranışlarına kız ergenlere göre daha sık başvurduğu saptanmıştır. Hindistan örneklemindeki ergenlerde ise Makyavelizmin siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir. Öte yandan cinsiyet değişkeninin karanlık üçlü ile siber zorbalık arasındaki ilişkide aracı rolü olmadığı saptanmıştır.

Balakrishnan ve diğerleri (2019) tarafından yürütülen bir araştırmada kişilik özelliklerine dayanarak siber zorbalığı belirleme amacıyla bir model geliştirilmiştir. Araştırmada geliştirilen model, bireylerin beş faktör (big five) ve karanlık üçlü kişilik özellikleri ile Twitter'daki zorbalık davranışları arasındaki ilişkileri incelenmeye odaklanmıştır. Toplamda 9484 tweet incelenerek zorba, saldırgan, spam mesaj gönderici ve normal olmak üzere dört kategori altında düzenlenmiştir. Ayrıca, incelenen tweetlerin sahibi hesaplara dair bahsedilme sayısı, takipçi ve takip ettiği hesap sayısı, popülerlik, beğeni sayısı, durum sayısı ve hashtag sayısı gibi özellikler de değerlendirilmiştir. Araştırmaya dahil edilen veriler makine öğrenmesi ile incelenmiştir. Verilerin analizi sonucunda, siber zorbalığın belirlenmesinde kişilik özelliklerinin büyük ölçüde kolaylaştırıcı bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Siber zorbalığın belirlenmesinde daha etkili olan kişilik özelliklerinin beş faktör kişilik özelliklerinden dışa dönüklük, uyumluluk ve nevroitiklik; karanlık üçlünden ise psikopati olduğu belirlenmiştir. Balakrishnan ve diğerleri (2020), diğer bir araştırmada ise kapsamı biraz daha genişleterek kişilik özelliklerine duygusal özellikleri ekleyerek Twitter kullanıcıları arasında siber zorbalığı tespit etmek amacıyla bir araştırma daha yürütmüştür. Araştırmada kişilik özellikleri olarak beş faktör kişilik özellikleri ve karanlık üçlü kullanılmış ve 5453 tweet, makine öğrenmesi ile analiz edilerek bir önceki araştırmada olduğu gibi zorba, saldırgan, spam mesaj gönderici ve normal olmak üzere dört kategori altında düzenlenmiştir. Elde edilen sonuçların bir önceki araştırmaya benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Kişilik özelliklerinin siber zorbalığın belirlenmesini kolaylaştırdığını; duygusal özelliklerin ise bu konuda bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Siber zorbalığı belirlemede beş faktör kişilik özelliklerinden dışa dönüklüğün, uyumluluğun ve nevroitikliğin; karanlık üçlü kişilik özelliklerinden ise

psikopatinin, araştırmada incelenen diğer kişilik özelliklerine göre daha etkili olduğu belirlenmiştir.

Brown ve diğerleri (2019) tarafından yrtlen araştırmada, narsisizm, Makyavelizm ve psikopatiden oluşan Karanlık l'ye sadizm kişilik özelliğinin de eklenmesiyle oluşturulan Karanlık Dörtlü kişilik özelliklerinin farklı kültürdeki bireylerin siber zorbalık düzeylerini yordama düzeyi incelenmiştir. 1464 katılımcıdan topladıkları verilerin incelenmesi sonucunda karanlık dörtlü ile siber zorbalık arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu belirlenmiştir. Buna ek olarak, karanlık drtly oluşturan kişilik özelliklerinin tamamının, Asya kökenli, siyahi ve beyaz bireylerdeki siber zorbalığı yordadığı bulunmuştur. Kadınların karanlık dörtlü puanlarının erkeklerinkinden daha düşük olduğu, araştırmanın diğer bir bulgusudur.

etin (2019) psikolojik iyi oluş ve duyarlı sevgi ile siber zorbalık arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla 449 niversite öğrencisinden veri toplayarak bir araştırma yrtmştir. Araştırma sonucunda duyarlı sevgi ile siber zorbalık arasında negatif yönde ilişki olduğu bulunmuştur. Psikolojik iyi oluş ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasında da negatif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyinin erkeklerde daha yüksek bulunması; siber zorbalık ve siber mağduriyet ile internet kullanım süresi arasında, siber zorbalık ve siber mağduriyet ile sosyal medya kullanıcı sayısı arasında pozitif yönde ilişki olduğunun belirlenmesi, araştırmanın diğer bulguları arasındadır.

nl ve diğerleri (2019) siber zorbalık, siber mağduriyet ve empati arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla yedinci ve sekizinci sınıf ğrencisi olan 140 ergenden veri toplamışlardır. Verilerin incelenmesi sonucunda örneklemdaki ergenlerin %56.1'inin en az bir kez siber zorbalık yaptıklarını, %71.8'inin en az bir kez siber mağduriyet yaşadığı belirlenmiştir. Siber zorbalık ile siber mağduriyet arasında pozitif, ağır siber zorbalık ile duygusal empati arasında negatif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Öte yandan siber mağduriyet ile empati arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Zych ve diğerleri (2019) siber zorbalığa dahil olma rolleri üzerinde empatinin rolünü incelemek amacıyla üç farklı kıtada toplam 15 ülkede yrtlmş 25 araştırma üzerinde bir meta-analiz çalışması gerçekleştirmiştir. Meta-analize empati ve farklı siber zorbalık rolleri arasındaki ilişkilerin araştırıldığı, 18 yaş altındaki örneklemden veri

toplanan, İngilizce veya İspanyolca dilinde raporlaştırılan boylamsal veya kesitsel araştırmalar dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda siber zorbalık ile hem duygusal ve bilişsel empatinin toplam etkisi hem de duygusal ve bilişsel empatinin her biriyle ayrı ayrı negatif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Siber mağduriyet ile duygusal ve bilişsel empatinin toplam etkisi arasında ilişkili olmadığı; bunula birlikte siber mağduriyet ile duygusal empati arasında pozitif yönde ilişki olduğu bulunmuştur. Siber zorba/mağdur olma ile duygusal ve bilişsel empatinin toplam etkisi arasında ilişkili olmadığı belirlenmiştir. Siber mağdurları savunma ile duygusal ve bilişsel empatinin toplam etkisi arasında pozitif yönde ilişki olduğu saptanmıştır.

Kırcaburun ve diğerleri (2018) tarafından yürütülen bir araştırmada siber zorbalık, siber taciz ve siber trollemenin (belirli bir neden olmaksızın sergilenen saldırgan, yıkıcı, aldatıcı ve rahatsız edici çevrimiçi davranışlar) karanlık dörtlü kişilik özellikleri ile problemlili sosyal medya kullanımı arasında aracı rolü olup olmadığını değerlendirmek amacıyla 18 ile 28 yaşları arasında 761 katılımcıdan veri toplanmış, toplanan veriler çoklu aracılık analizi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda erkek örnekleminde siber zorbalık ve siber tacizin, Makyavelizm ile problemlili sosyal medya kullanımı arasında aracılık ettiği ortaya çıkmıştır. Kadın örnekleminde narsisizmin, siber taciz ile problemlili sosyal medya kullanımı arasında kısmi aracılık rolü olduğu belirlenmiştir. Genel örnekleme bakıldığında ise siber zorbalık ve siber tacizin, sadizm ve problemlili sosyal medya kullanımı arasında aracı rolü olduğu bulunmuştur. Araştırmanın diğer bir bulgusu ise siber trollemenin sadizm, psikopati ve Makyavelizm ile ilişkili olduğu; problemlili sosyal medya kullanımı ile ilişkili olmadığıdır.

Taştekin ve Bayhan (2018) ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyeti çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla 2015-2016 eğitim öğretim yılında Ankara ilinin Çankaya, Mamak ve Yenimahalle ilçelerinde bulunan 12 lisede öğrenim görmekte olan 895 ergenden veri toplayarak yürüttükleri araştırmada siber zorbalık veya siber mağduriyetin en az birine dahil olma oranının %70 olduğunu belirlemişlerdir. Siber zorbalık ve siber mağduriyet oranlarının erkeklerde daha yüksek olduğunu, siber zorbalık ile siber mağduriyet arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu saptamışlardır. Siber zorbalık düzeyinin 17 yaşındaki ergenlerde 14 yaşındaki ergenlere; her gün internete giren ergenlerde ayda bir, haftada bir ve haftada 2-6 gün arası internete giren ergenlere oranla daha yüksek olduğu bulunmuştur. İnternette günlük harcadığı zamanı fazla olan

ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyinin internette günlük harcadığı zamanı daha az olan ergenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tran ve diğerleri (2018) Vietnam'daki lise öğrencilerinde siber zorbalıkla ilişkili faktörleri incelemek amacıyla 406 ergenden veri toplamışlardır. Araştırma sonucunda ergenlerin %13'ünün siber zorba, %10'unun siber mağdur, %4'ünün ise siber zorba/mağdur olduğu belirlenmiştir. Verilerin lojistik regresyon ile analiz edilmesi sonucunda saldırganlık nedeniyle disiplin cezası alan, sigara kullanan ve şiddete nadiren tanık olan ergenlerin siber zorba olma olasılığının daha fazla olduğu saptanmıştır. Şiddet davranışı sergileyen, intihar düşüncesine sahip ve aile üyeleri tarafından şiddete uğrayan ergenlerin ise siber mağdur olma olasılığının daha fazla olduğu bulunmuştur.

Garaigordobil (2017), siber zorbalığı ölçmek amacıyla geliştirdiği anketin psikometrik özelliklerini incelemek amacıyla İspanya'da 12 ile 18 yaşları arasındaki 3026 ergenden veri toplamıştır. Veriler üzerinde yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin siber seyirci, siber zorba ve siber mağdur olmak üzere üç boyutunun olduğu belirlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin bu üç boyutlu yapısı, uyum indekslerinde yeterli değerlerin elde edilmesi sonucunda doğrulanmıştır. Ölçeğin ölçüt ve ayrılma geçerliliğini sınamak amacıyla yapılan analizler sonucunda siber mağduriyetin çatışma çözmek için kullanılan stratejilerin çeşitliliği, yüksek düzeyde nevrozizm, açıklık, antisosyal davranış, duygusal dikkat, akademik sorun, utangaçlık ve çekingenlik, psikopatolojik bozukluk, kaygı, psikosomatik belirti; düşük düzeyde uyumluluk, sorumluluk, benlik saygısı ve sosyal uyumla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Siber zorbalığın ise çatışma çözmek için agresif stratejiler kullanma, yüksek düzeyde nevrozizm, antisosyal davranış, akademik sorun, psikopatolojik ve psikosomatik bozukluk; düşük düzeyde empati, uyumluluk, sorumluluk, duygu düzenleme ve sosyal uyumla ilişkili olduğu bulunmuştur.

Van Geel ve diğerleri (2017) beş faktör (big five) ve karanlık dörtlü kişilik özelliklerinin akran zorbalığını ve siber zorbalığı yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla bir araştırma yürütmüştür. Bu kapsamda 16 ile 21 yaşları arasındaki 1568 ergenden veri toplamışlardır. Veriler hiyerarşik regresyon ile analiz edilmiş, yaş ve cinsiyet değişkeni kontrol edildiğinde beş faktör kişilik özelliklerinden uyumluluk, karanlık dörtlü kişilik özelliklerinden ise Makyavelizm, psikopati ve sadizm

değişkenlerinin akran zorbalığını yordadığı bulunmuştur. Uyumluluk ve sadizm değişkenlerinin ise siber zorbalığı yordadığı saptanmıştır.

Varghese ve Pistole (2017) öz saygı, depresyon, yalnızlık ve bağlanmanın siber zorbalığı yordama düzeyini incelemek amacıyla 18 ile 26 yaşları arasındaki 338 üniversite öğrencisinden çevrimiçi olarak veri toplamışlardır. Araştırmanın bulguları siber zorbalık ile siber mağduriyet arasında pozitif yönde ilişki olduğunu göstermiştir. Verilerin çok değişkenli varyans analizi ile incelenmesi sonucunda siber mağdurların depresyon, yalnızlık ve maternal bağlanma kaygısı düzeyinin yüksek olduğunu; siber zorbalığın ise öz saygılarının düşük, maternal bağlanma kaygısının yüksek olduğunu göstermiştir. Regresyon analizi sonucunda ise maternal bağlanma kaygısının siber zorbalık ve siber mağduriyeti yordayan tek değişken olduğu belirlenmiştir.

Álvarez-García ve diğerleri (2016) ergenlerin siber zorbalık davranışlarını ölçmek amacıyla geliştirdikleri ölçeğin psikometrik özelliklerini değerlendirdikleri bir çalışma kapsamında 12 ile 18 yaşları arasındaki 3148 ergene ulaşarak geliştirdikleri ölçeği ve okul saldırganlığı, dürtüsellik ve empati ölçekleri uygulamışlardır. Geliştirdikleri siber zorbalık ölçeğinin yapısal özelliklerini belirlemek amacıyla gerçekleştirdikleri faktör analizleri sonucunda ölçeğin ölçüm modelinin iyi uyum gösterdiği, kimliği gizleme, görsel-cinsel siber zorbalık ve sözel-dışlayıcı siber zorbalık olmak üzere üç boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Ölçeğin ölçüt geçerliliğini test etmek amacıyla okul saldırganlığı, dürtüsellik ve empati ile olan ilişkileri incelenmiş, alanyazındaki araştırma bulgularıyla tutarlı bir şekilde, okul saldırganlığı ve dürtüsellik ile pozitif; empati ile negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla, geliştirilen siber zorbalık ölçeğinin ölçüt geçerliliğinin sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik düzeyi de incelenerek yeterli güvenilirlik düzeyinde olduğu gözlenmiştir.

Antoniadou ve diğerleri (2016) akran zorbalığı ve siber zorbalıkla ilişkili çevrimiçi kısıtlamasızlık (disinhibisyon), kişilik özellikleri, sosyal beceri ve ilişkiler, internet kullanımı gibi bireysel özellikleri araştırmak için Yunanistan'da 12 ile 16 yaşları arasındaki 146 ergenle bir araştırma yürütmüştür. Elde edilen veriler Kruskal-Wallis testi ve hiyerarşik regresyon analizi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda akran zorbalığında ve siber zorbalıkta aynı rolde olan bazı ergenlerin bireysel özelliklerinin benzer olduğu saptanmıştır. Ancak birçok ergenin, akran zorbalığı ve siber zorbalığın zıt rollerinde (örn. akran zorbalığı yapan ve siber mağdur olan ergen veya akran zorbalığı mağduru ve siber

zorba olan ergen) bulunarak araştırmada incelenen bir ya da iki bireysel özelliğine sahip olduğu gözlenmiştir. Erkek olma, çevrimiçi kısıtlamasızlık, internet kullanımı ve psikopatinin siber zorbalığı; erkek olma, çevrimiçi kısıtlamasızlık ve heyecan arama davranışlarının ise akran zorbalığını yordadığı belirlenmiştir. Çevrimiçi kısıtlamasızlık, hakkını arama ve düşük düzeyde akran ilişkilerinin siber mağduriyeti; internet kullanım becerileri ve dürtüsel-sorumsuz davranışların ise akran zorbalığını yordadığı bulunmuştur.

Athanasiades ve diğerleri (2016) internet kullanımı, ebeveyn arabuluculuğu, akran zorbalığı, cinsiyet ve empatinin siber zorbalığı yordamadaki rolünü incelemek amacıyla yürüttükleri boylamsal araştırmada Yunanistan'da 12 ile 14 yaşları arasındaki 440 ergenden dört ay arayla iki kez veri toplamışlardır. Elde edilen veriler çoklu regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda siber zorbalığı ve mağduriyeti en güçlü biçimde yordayan değişkenin akran zorbalığına zorba veya mağdur olarak dahil olma durumu olduğu, yordama düzeyinin zaman içerisinde sabit kalarak devam ettiği belirlenmiştir. İnternet kullanım düzeyi ve cinsiyet değişkenlerinin de siber zorbalığı ve mağduriyeti yordadığı fakat bu değişkenlerin siber zorbalığı ve mağduriyeti yordayıcılığının zaman içerisinde ortadan kalktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Del Rey ve diğerleri (2016b) duygusal ve bilişsel empatinin akran zorbalığı ve siber zorbalık üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yürüttükleri bir araştırmada Yunanistan ve İspanya'da 11 ile 17 yaşları arasındaki toplam 564 ergenden veri toplamışlardır. Duygusal ve bilişsel empatinin akran zorbalığı ve siber zorbalığı yordama gücünü belirlemek için yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları bilişsel ve duygusal empatinin akran zorbalığını ve siber zorbalığı negatif yönde yordadığını göstermiştir. Kız ergenlerin ve yaşça daha büyük ergenlerin empati düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yaşça daha büyük ergenlerin siber zorbalık puanlarının da daha yüksek olduğu bulunmuştur. Fakat empatinin akran zorbalığı ve siber zorbalık üzerindeki etkisinin cinsiyet, yaş ve ülkeye göre değişmediği saptanmıştır.

Festl (2016), Planlı Davranış Kuramı'nın kapsamını, daha geniş zaman dilimindeki siber zorbalık davranışlarını açıklamak amacıyla kuramda yer alan faktörlere, birtakım tutumlar, sosyal ve ortamsal yapıları da eklemek suretiyle genişleterek bir kuramsal önerme oluşturmuştur. Bu kapsamda Almanya'da 1428 ergenle boylamsal bir çalışma yürüterek altı ay arayla iki kez veri toplamış, oluşturduğu önermeyi yapısal eşitlik

modellemesi kullanarak test etmiştir. Araştırma sonucunda yüksek düzeyde algılanan davranış kontrolünün gelecekteki siber zorbalık davranışlarını doğrudan yordadığı, siber zorbalığa yönelik olumlu tutumlar ve siber zorbalık yanlısı öznel normların siber zorbalığı doğrudan yordamadığı saptanmıştır. Gelecekteki siber zorbalık davranışlarını önceki siber zorbalık davranışlarının ve kısmen de olsa önceki akran zorbalığı davranışlarının yordadığı ve bu ilişkiye, algılanan davranış kontrolünün aracılık ettiği bulunmuştur. Siber mağduriyet ve akran zorbalığı mağduriyetinin ise siber zorbalığı yordamadığı saptanmıştır. Yüksek çevrimiçi yeterlilik ve sosyal medya kullanım düzeyinin siber zorbalığı yordadığı ve bu ilişkiye, algılanan davranış kontrolünün aracılık ettiği belirlenmiştir. Ergenlerin siber zorbalık davranışları üzerinde yakın arkadaşlarının etkisinin düşük ama anlamlı düzeyde etkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, ergenlerin arkadaşlarının sergilediği siber zorbalık davranışlarının gelecekteki siber zorbalık davranışlarını, kişinin siber zorbalıkla ilgili tutumlarıyla ilişkisi olmaksızın yordadığı saptanmıştır. Sosyal kaynakların (örn. sosyal kabul, popülerlik ve sosyal sempati) ise diğer bireylerin tanık olduğu siber zorbalık davranışlarını doğrudan yordadığı, diğer bireylerin tanık olmadığı siber zorbalık davranışlarını yordamadığı bulunmuştur.

Fousiani ve diğerleri (2016) ergenlerin siber zorbalık davranışları ile algıladıkları ebeveynlik tarzı arasındaki ilişkide ergenlerin özerklik ve aile ile ilişkililik ihtiyaçlarının karşılanması, empatik kaygı, siber zorba ve mağdurların sahip olduğu insani özelliklerin anlaşılmasının rolünü incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu kapsamda, lise öğrencisi olan 548 ergenden veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda algılanan ebeveynlik tarzı ile siber zorbalık arasında doğrudan ve dolaylı ilişkiler olduğu ortaya çıkmıştır. Psikolojik kontrol tarzında algılanan ebeveynliğin siber zorbalığı doğrudan yordadığı, özerkliği destekleyici tarzda algılanan ebeveynliğin ise düşük düzeydeki siber zorbalığı dolaylı olarak yordadığı; bu ilişkiye ergenlerin özerklik ihtiyaçlarının karşılanması, empatik kaygı, siber zorba ve mağdurların sahip olduğu insani özelliklerin diğer bireyler tarafından anlaşılması değişkenlerinin aracılık ettiği belirlenmiştir. Bu ilişkide özerkliği destekleyici tarzda algılanan ebeveynliğin, ergenlerin özerklik ihtiyaçlarını; ergenlerin özerklik ihtiyaçlarının, empatik kaygıyı; empatik kaygının, zorba ve mağdurların sahip olduğu insani özelliklerin anlaşılmasını, zorba ve mağdurların sahip olduğu insani özelliklerin anlaşılmasının ise siber zorbalığı yordadığı gözlenmiştir.

Brewer ve Kerslake (2015) benlik saygısı, empati ve yalnızlığın siber zorbalık ve mağduriyete etkisini incelemek amacıyla 16 ile 18 yaşları arasındaki 90 ergenle bir araştırma yürütmüşlerdir. Elde edilen verilerin çoklu regresyon ile analiz edilmesi sonucunda yalnızlık, empati ve öz saygının toplam etkisinin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerini yordadığı belirlenmiştir. Benlik saygısının, siber zorbalığı ve mağduriyeti tek başına yordayan bir değişken olduğu, düşük düzeyde benlik saygısının siber zorbalığa dahil olma olasılığını arttırdığı bulunmuştur. Siber zorbalığı tek başına yordayan değişkenlerden bir diğerinin ise empati olduğu, düşük düzeyde empatinin siber zorbalık davranışları sergileme olasılığını arttırdığı saptanmıştır.

Chang ve diğerleri (2015) ergenlerde internet bağımlılığı, ebeveyn arabuluculuğu, siber zorbalık, sigara ve alkol kullanımı ile depresyon arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu doğrultuda Tayvan'daki 1808 lise öğrencisinden veri toplayarak elde ettikleri verileri lojistik regresyon analizi ile incelemişlerdir. Araştırma sonucunda düşük düzeyde ebeveyn bağlanması algılayan ergenlerin daha çok internet bağımlısı olduğu, daha çok siber zorbalık yaptığı, daha fazla sigara kullandığı ve depresyon eğiliminin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İnternet bağımlılığı, siber zorbalık ve depresyonun sigara ve alkol kullanma düzeyini pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. İnternet bağımlılığı, siber mağduriyet ve düşük akademik başarının ise depresyonu pozitif yönde yordadığı bulunmuştur.

Eroğlu ve Güler (2015) Sakarya Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan 505 üniversite öğrencisi ile yürüttüğü araştırmasında siber zorbalık ve mağduriyet üzerinde riskli internet davranışları, içsel ve dışsal koşullu öz değer alanlarının etkisini yapısal eşitlik modellemesi yoluyla incelemiştir. Yapısal eşitlik modellemesinde içsel öz değer alanları erdem ve aile desteğinden; dışsal öz değer alanları ise akademik yeterlik, onay alma ve rekabet değişkenlerinden oluşturulmuştur. Ayrıca koşullu öz değer alanları, riskli internet davranışları, siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. Araştırma sonucunda siber zorbalık ile siber mağduriyet, riskli internet davranışları ve fiziksel görünüm arasında pozitif yönde; siber zorbalık ile erdem ve aile desteği arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Siber mağduriyet ile erdem ve aile desteği arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Kurulan yapısal eşitlik modellemesinin ise siber zorbalığın ve siber mağduriyetin %42'sini açıkladığı, siber zorbalığı ve siber mağduriyeti riskli internet davranışları ve

dışsal öz değer alanlarının pozitif; içsel öz değer alanlarının ise negatif yönde yordadığı saptanmıştır.

Garaigordobil ve Martínez-Valderrey (2015), geliştirdikleri bir müdahale programının akran zorbalığı, siber zorbalık ve empati üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla deneysel bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu amaçla İspanya’da 13 ile 15 ergenden oluşan 93 kişilik bir deney grubu, 83 kişilik bir kontrol grubu oluşturularak her iki gruba ön test ve son test uygulanmıştır. Araştırma sonucunda programın akran zorbalığı ve siber zorbalığa dahil olma düzeylerinin düşmesine ve empati düzeyinin artmasına katkıda bulunduğu gözlenmiştir.

Goodboy ve Martin (2015) karanlık üçlü ile görsel yolla ve metin yoluyla yapılan siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 227 üniversite öğrencisinden veri toplamıştır. Verilerin analiz edilmesi sonucunda karanlık üçlü kişilik özellikleri ile görsel yolla ve metin yoluyla yapılan siber zorbalık davranışları arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Yapılan çoklu regresyon analizi yalnızca psikopatinin görsel yolla ve metin yoluyla yapılan siber zorbalığı pozitif yönde yordadığını ortaya çıkarmıştır.

Hajlo ve diğerleri (2015) karanlık üçlü kişilik özelliklerinin ergenlerdeki siber zorbalığı hangi düzeyde yordadığını belirlemek amacıyla 200 katılımcıdan e-posta aracılığıyla veri toplamışlardır. Araştırmanın sonucunda karanlık üçlü kişilik özelliklerinin tümü (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati) ve siber zorbalık arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, yapılan regresyon analizi aracılığıyla, Makyavelizm ve psikopatinin siber zorbalığı daha yüksek düzeyde yordadığı saptanmıştır.

Pabian ve diğerleri (2015) ergenlerde karanlık üçlü kişilik özellikleri ve facebook kullanım düzeyi ile siber zorbalık arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yürüttükleri bir araştırmada 14 ile 18 yaşları arasındaki 324 ergenden veri toplayarak bir yapısal eşitlik modellemesi oluşturmuşlardır. Verilerin incelenmesi sonucunda siber zorbalık ile karanlık üçlü ve facebook kullanım düzeyi arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Ortaya çıkan yapısal modelde karanlık üçlü ve Facebook kullanım düzeyi değişkenlerinin siber zorbalıktaki varyansın %33.6’sını açıkladığı gözlenmiş, yaş ve cinsiyet değişkenleri kontrol edildiğinde facebook kullanım düzeyi ve psikopatinin siber

zorbalığı yordadığı saptanmıştır. Makyavelizm ve narsisizmin siber zorbalığı yordamadığı, karanlık üçlü kişilik özelliklerinin tamamının arasında pozitif yönde ilişki olduğu, Facebook kullanım düzeyi yüksek ergenlerin Makyavelizm ve psikopati düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Erkek ergenlerin Makyavelizm, psikopati ve siber zorbalık puanlarının; kız ergenlerin Facebook kullanım düzeyinin, yaşça daha küçük ergenlerin ise psikopati düzeyinin daha yüksek olduğu, araştırmanın diğer bulgularıdır.

Padır ve diğerleri (2015) siber zorbalık ve mağduriyet ile öznel mutluluk arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçladıkları araştırmada 2014-2015 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde Bayburt ilinde öğrenim görmekte olan 274 lise öğrencisine ulaşımlardır. Araştırmanın bulgularına göre siber zorbalık ile siber mağduriyet arasında pozitif yönde; siber zorbalık ile öznel mutluluk arasında negatif yönde; siber mağduriyet ile öznel mutluluk arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Siber zorbalık ve siber mağduriyetin öznel mutluluk tarafından açıklanma düzeyini belirlemek amacıyla kurulan yapısal eşitlik modeli ise öznel mutluluğun siber zorbalığı ve siber mağduriyeti negatif yönde yordadığını, başka bir ifadeyle öznel mutluluk düzeyi arttıkça siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin azaldığını ortaya çıkarmıştır.

Peker ve İskender (2015) insani değerler yönelimli bir psiko-eğitim programının siber zorba ergenler üzerindeki etkililiğini incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüştür. Bu amaçla bir lisenin dokuzuncu ve onuncu sınıf öğrencilerinden seçkisiz olarak 24 öğrenci belirlenmiştir. Uygulama sürecinde 12 kişilik deney ve 12 kişilik kontrol grubu oluşturularak her gruba uygulama başında ön test, uygulama bitiminde son test ve son testin uygulanmasından iki ay sonra izleme testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının ergenlerin siber zorbalık düzeyini azalttığı, yapılan izleme sonucunda bu etkinin korunduğu gözlenmiştir.

Bingöl ve Tanrıkulu (2014), siber zorba ve siber mağdur olma durumları ile aile, arkadaş ve öğretmenden algılanan sosyal destek düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla İstanbul'da öğrenim görmekte olan 14 ile 19 yaşları arasındaki 436 ergenden veri toplamıştır. Verilerin incelenmesi sonucunda siber zorbalık ile siber mağduriyet arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Ayrıca siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri ile arkadaştan algılanan sosyal destek ve öğretmenden algılanan sosyal destek arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın

diğer bulguları ise siber zorbalık düzeyinin erkeklerde kızlara göre; fen lisesi öğrencilerinde diğer lise türlerinde öğrenim görmekte olan öğrencilere göre; özel okul öğrencilerinde devlet okulu öğrencilerine göre daha yüksek olduğu şeklinde özetlenebilir.

Jung ve diğerleri (2014) tarafından yürütülen bir araştırmada Güney Kore'deki ergenler arasındaki siber zorbalık ile problemlili internet kullanımı ve psikopatolojik belirtiler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yürütülen bir araştırmada 11 ile 14 yaşları arasındaki 4531 ergenden veri toplanmıştır. Verilerin incelenmesi sonucunda örneklemdaki ergenlerin %9.7'sinin siber zorbalığa dahil olduğu, %3.3'ünün sadece siber mağdur olduğu, %3.4'ünün sadece siber zorba olduğu, %3'ünün ise siber zorba/mağdur olduğu, siber zorbalığa erkeklerin kızlardan daha fazla dahil olduğu saptanmıştır. Lojistik regresyon analizi sonucunda siber zorbalığa zorba, mağdur ya da zorba/mağdur olarak dahil olmanın problemlili internet kullanımını, siber mağduriyetin depresyonu, siber zorba ve siber zorba/mağdur olmanın ise kurallara uymama ve saldırgan davranışları yordadığı belirlenmiştir.

Kowalski ve diğerleri (2014) tarafından genel saldırganlık kuramı (Anderson ve Bushman, 2002) temel alınarak gençlerde siber zorbalık ve siber mağduriyetin risk faktörleri ve sonuçlarını belirlemek amacıyla bir meta-analiz çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda siber zorbalık veya siber mağduriyet ile bu değişkenlerin en an bir yordayıcısını ölçüldüğü ve siber zorbalık veya siber mağduriyetin en az bir madde kullanılarak sıralama veya aralık ölçeği ile ifade edildiği araştırmalar dikkate alınmıştır. Bu ölçütler doğrultusunda araştırmaya toplam 131 akademik çalışma dahil edilmiştir. Meta-analiz sonucunda siber zorbalığın en önemli risk faktörlerinin siber mağduriyet, akran zorbalığı, saldırganlığa ilişkin normatif inançlar ve ahlaki çözülme; en önemli sonuçlarından birinin madde ve alkol kullanımı olduğu bulunmuştur. Siber mağduriyetin ise en önemli risk faktörlerinden birinin akran zorbalığına (zorba veya mağdur olarak) dahil olma, en önemli sonuçlarının ise stres ve intihar düşüncesi olduğu saptanmıştır.

Sampasa-Kanyiga ve diğerleri (2014) tarafından yürütülen bir araştırmada ergenlerde akran zorbalığı mağduriyeti ve siber mağduriyet ile kahvaltılık yapmama arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu amaçla Kanada'da 3035 ergenden toplanan veriler lojistik regresyon analizi ve yol analizi ile incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, siber mağdurların ve akran zorbalığı mağdurlarının haftanın birçok günü kahvaltılık yapmadığını göstermiştir. Sınıf, cinsiyet, beden algısı, sigara ve alkol kullanımı değişkenleri kontrol

altına alındığı zaman da siber mağdur ve akran zorbalığı mağdurlarının kahvaltı öğününü atlamaları ile ilgili benzer bulgulara ulaşılmıştır. Akran zorbalığı mağduriyeti ile kahvaltı öğününü sıklıkla atlama arasındaki ilişkide depresyonun tam aracılık etkisi olduğu bulunmuştur. Akran zorbalığı mağduriyeti ve siber zorbalık mağduriyeti ile kahvaltı öğününü sıklıkla atlama arasındaki ilişkide depresyonun kısmi aracılık etkisi olduğu belirlenmiştir.

Van Geel ve diğerleri (2014) akran zorbalığı mağduriyeti ve siber mağduriyet ile intihar düşüncesi ve intihar girişiminde bulunma arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla bir meta-analiz çalışması yürütmüştür. Araştırmaya zorbalık ile intihar düşüncesi arasındaki ilişkilerin incelendiği ve toplam 284375 katılımcıdan toplanan verilerin analiz edildiği 34 çalışmanın yanında zorbalık ile intihar girişiminde bulunma arasındaki ilişkilerin incelendiği ve toplam 70102 katılımcıdan toplanan verilerin analiz edildiği dokuz çalışma dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda akran zorbalığı mağduriyeti ile intihar düşüncesi arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Siber zorbalık ve akran zorbalığı ile intihar düşüncesi arasında ilişki olduğu; ayrıca siber zorbalık ile intihar düşüncesi arasındaki ilişkinin akran zorbalığı ile intihar düşüncesi arasındaki ilişkiden daha güçlü olduğu bulunmuştur. Araştırmanın diğer bir bulgusu ise akran zorbalığı mağduriyeti ile intihar girişiminde bulunma arasında ilişki olduğudur.

Wong ve diğerleri (2014) siber zorbalık, akran zorbalığı ve siber mağduriyet durumunda verilen tepkiler ile öz yeterlilik, empati, okul uyumuna dair duygular, okula aidiyet duygusu ve psikososyal iyi oluş arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Hong Kong'da 12 ile 15 yaşları arasındaki 1917 ergenden veri toplamıştır. Toplanan verilerin analiz edilmesi sonucunda erkeklerin siber zorba ve siber mağdur olma olasılığının kızlardan daha yüksek, siber zorbalık ve siber mağduriyetin psikososyal iyi oluş ve okula aidiyet ile negatif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Siber zorbalık ve akran zorbalığı arasında pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. Yapılan regresyon analizi ise erkek olma, okula aidiyet duygusunun düşük olması, akran zorbalığı davranışları sergileme ve siber mağdur olma durumlarının yüksek düzeydeki siber zorbalık eğilimini yordadığını göstermiştir.

Casas ve diğerleri (2013) ergenlerde akran zorbalığı yordayan birtakım değişkenlerin siber zorbalığı da yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla İspanya'da 11 ile 19 yaşları arasındaki 893 ergenle bir araştırma yürütmüşlerdir. Elde edilen veriler

yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda oluşturulan yapısal modelin iyi uyum gösterdiği belirlenmiş; empati ve okul ikliminin boyutlarından okul ortamındaki algılanan güvenlik sorunları, öğretmen desteği, olumlu akran ilişkileri ve olumsuz akran ilişkilerinin akran zorbalığını doğrudan etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, bu değişkenlerin akran zorbalığını, okul ikliminin boyutlarından biri olan “kuralların tutarlı ve açık olması” değişkeni aracılığıyla dolaylı yoldan da etkilediği bulunmuştur. Olumlu akran ilişkileri ve olumsuz akran ilişkilerinin akran zorbalığından etkilendiği belirlenmiştir. Okul ortamındaki algılanan güvenlik sorunları, olumlu akran ilişkileri, olumsuz akran ilişkileri, internet bağımlılığı ve bilgi üzerinde algılanan kontrol, akran zorbalığı ve empatinin siber zorbalığı etkilediği saptanmıştır. Birtakım etmenlerin siber zorbalık rollerini yordayıcılığı açısından akran zorbalığından ayırdığı, araştırmanın başka bir bulgusudur. Bu durumu açıklamak gerekirse, siber zorbalık sürecinde zorbalık rolünü daha güçlü biçimde yordayan değişkenlerin olumsuz akran ilişkileri, akran zorbalığı, empati ve internet bağımlılığı; siber mağduriyet rolünü daha güçlü biçimde yordayan değişkenin ise bilgi üzerinde algılanan kontrol olduğu belirlenmiştir. Bunlara ek olarak, düşük düzeyde öğretmen desteğinin ve empatinin internet bağımlılığını, bilgi üzerinde algılanan kontrol düzeyinin düşük olmasının olumlu akran ilişkilerini, kısmi olarak internet bağımlılığının olumsuz akran ilişkilerini, bilgi üzerinde algılanan kontrol ve akran zorbalığının zorbalığa dahil olma ve internet bağımlılığını yordadığı saptanmıştır.

Kowalski ve Limber (2013) ergenlerdeki siber zorbalık ve akran zorbalığı davranışları ile psikolojik sağlık, fiziksel sağlık ve akademik başarı arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yürüttükleri araştırmada 931 ortaokul ve lise öğrencisinden veri toplamışlardır. Araştırma sonucunda akran zorbalığı oranı %17, akran zorbalığı mağduriyeti oranı %15, akran zorbalığında zorba/mağdur olma oranının %19 olduğu belirlenmiştir. Siber zorbalıkta ise zorbalık oranı %6, mağduriyet oranı %10, zorba/mağdur olma oranı %5.3 olarak saptanmıştır. Siber zorbalık ve siber mağduriyet ile kaygı, depresyon, intihar düşünceleri, okulda devamsızlık yapma ve okuldan kaçma arasında pozitif, öz saygı ve akademik başarı arasında negatif yönde ilişki olduğu bulunmuştur. Akran zorbalığında da benzer bir tablo olduğu gözlenmiştir. Akran zorbalığı ile kaygı, depresyon, intihar düşünceleri, okulda devamsızlık yapma ve okuldan kaçma arasında pozitif, öz saygı ve akademik başarı arasında negatif yönde ilişki olduğu

tespit edilirken akran zorbalığı mağduriyetinin ise okulda devamsızlık yapma haricinde diğer tüm değişkenlerle aynı biçimde ilişkili olduğu görülmüştür.

Low ve Espelage (2013) siber zorbalık ve fiziksel olmayan zorbalıkta (örn. sözel-ilişkisel zorbalık) ailedeki uyumsuz sosyal dinamiklerin rolünü, bireysel koruyucu ve risk faktörlerini sosyal öğrenme kuramı bağlamında inceledikleri boylamsal bir araştırma yürütmüştür. Bu kapsamda 1020 ergenden zorbalık, ailede çatışma, ebeveyn izlemesi, düşmanca duygular (hostilite), depresif belirtiler, empati, alkol ve madde kullanımı ile ilgili olarak altı ay aralıklarla üç kez veri toplanmıştır. Elde edilen veriler çoklu regresyon kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analiz edilmesi sonucunda, araştırma kapsamında aynı zamanda toplanan verilerdeki siber zorbalık ile fiziksel olmayan zorbalığın birbiriyle örtüştüğü, bununla birlikte boylamsal verilerdeki bu iki değişkenin birbiriyle daha az örtüştüğü görülmüştür. Yapılan üçüncü uygulamada özellikle ebeveyn izlemesinin yüksek düzeyde siber zorbalıkla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Fiziksel olmayan zorbalığın yüksek düzeyde aile içi şiddet ve düşük ebeveyn izlemesi ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu ilişki, beyaz erkekler için düşmanca duygularla; Afro-Amerikan erkekler için depresif belirtilerle açıklanmaktadır.

Pettalia ve diğerleri (2013), Kanada'da 12 ile 15 yaşları arasındaki 260 ergenle yürüttükleri bir araştırmada siber zorbalığa dahil olma, duygusal ve bilişsel empati, ergenlerin siber zorbalık sürecinde zarar verme, bildirme ve yaptığı zorbalığın sonuçlarından etkilenme olasılığı konusundaki algılarını incelemiştir. Araştırmanın verileri analiz edildiğinde, ergenlerin %67'sinin siber zorbalık sürecine dahil olduğu, siber mağduriyet ve siber zorbalık/mağduriyet deneyimi yaşayan kız ergenlerin bu durumu başkalarına bildirme eğiliminin erkeklere göre daha fazla olduğu görülmüştür. Siber mağdurların zarar görme olasılığının siber zorbalıların kendi zorbalık davranışlarının sonuçlarından etkilenme olasılığından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Siber mağdur ve siber zorba/mağdur olduğunu başkalarına bildiren ergenlerin bilişsel empati düzeyinin siber zorbalık sürecine dahil olmayan ergenlerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Siber zorba/mağdurların duygusal empati düzeyinin siber zorbalardan ve siber zorbalığa dahil olmayanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Schultze-Krumbholz ve Scheithauer (2013) empati ve sosyoduygusal sorunlar ile siber zorbalık arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla kısa dönemli bir boylamsal araştırma yürütmüştür. Araştırmada ergenlerde düşük düzeydeki duygusal ve bilişsel

empatinin beş ay sonraki siber zorbalık düzeyini yordayıp yordamadığı; ayrıca ergenlerde siber zorbalığın beş ay sonraki psikopatolojik belirti ve sosyal geri çekilme düzeyini yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda kısa bir süre içerisinde siber zorbalık davranışlarını etkileme konusunda duygusal empatinin önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Düşük düzeyde duygusal empatinin siber zorbalığı yordadığı; bunun yanında siber mağduriyeti yordamadığı bulunmuştur. Bilişsel empatinin ise siber zorbalığı ve siber mağduriyeti yordamadığı belirlenmiştir. Siber zorbalık ve siber mağduriyetin sosyal geri çekilme ve psikopatolojik belirtileri yordamadığı saptanmıştır.

Burnukara ve Uçanok (2012) siber zorbalık ve akran zorbalığı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 12 ile 18 yaşları arasındaki 868 ergenle yürüttükleri araştırmada akran zorbalığına dahil olma oranının %32, siber zorbalığa dahil olma oranının ise %22 olduğunu saptamışlardır. Erkeklerin siber zorbalık davranışlarını kızlara göre daha fazla sergiledikleri, yaşça küçük ergenlerin siber mağduriyet riskinin daha yüksek olduğu, araştırmanın diğer bulguları arasındadır. Akran zorbalığı ve siber zorbalık arasında %63'lük bir örtüşme bulunduğu gözlenmiştir. Lojistik regresyon analizi sonucunda akran zorbalığının zorba, mağdur ve zorba/mağdur statülerinde yer alma durumunun siber zorbalıkta da aynı statülerde yer almayı, ilişkisel yolla yapılan akran zorbalığı mağduriyetinin siber mağduriyeti, sosyal dışlama yoluyla akran zorbalığının ise siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir.

Del Rey ve diğerleri (2012) çevrimiçi iletişim araçlarının daha yararlı kullanılması için siber zorbalık, internet bağımlılığı ve bireylerin sosyal medyada yer alan kişisel bilgilerinin kontrol dışına çıkması gibi sorunlarla mücadele etmek amacıyla "ConRed" adında bir müdahale programı geliştirmişlerdir. Bu program normatif sosyal davranış kuramına (Lapinski ve Rimal, 2005; Rimal ve Real, 2005; Rimal ve diğerleri, 2005) dayalı, tüm okul yaklaşımının benimsendiği ve ergenler, aileler ve öğretmenlerin de sürece dahil olduğu bütünsel bir müdahale programıdır (Del Rey ve diğerleri, 2012; 2016a). Geliştirilen bu programın etkililiğini ölçmek amacıyla yaşları 11 ile 19 arasında değişen ergenlerden oluşan 595 kişilik bir deney grubu ve 298 kişilik bir kontrol grubu oluşturularak her iki gruba siber zorbalık, internet bağımlılığı ve bilgi üzerinde algılanan kontrol düzeyinin ölçüldüğü ön test ve son test uygulanmıştır. Araştırma sonucunda deney grubunun ön test ve son test puanları arasında siber zorbalık, siber mağduriyet, kişilerarası internet bağımlılığı ve bilgi üzerinde algılanan kontrol düzeyleri bakımından

anlamli fark gözlenirken kontrol grubunun ön test ve son test puanlari arasında herhangi bir değişken bakımından anlamli fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Böylece ergenlerin çevrimiçi deneyimlerinin kalitesini arttırma konusunda ConRed programının geçerliliği kanıtlanmıştır. ConRed programının etkililiğinin incelendiği başka araştırmalar da alanyazında mevcuttur. Ortega-Ruiz ve diğerleri (2012) ise ConRed programının etkililiğini siber zorbalık, internet bağımlılığı ve bilgi üzerinde algılanan kontrol düzeyine ek olarak bilişel empati, duygusal empati ve okul ortamındaki algılanan güvenlik düzeyi bakımından aynı gruplar üzerinde test etmişlerdir. Deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test puanlarının siber zorbalık, siber mağduriyet, akran zorbalığı mağduriyeti, bilgi üzerinde algılanan kontrol düzeyleri ve duygusal empati açısından deney grubunun lehine farklılaştığı bulunmuştur. Araştırma bulguları cinsiyet bakımından incelendiğinde, uygulama sonunda erkek ergenlerde okul ortamındaki algılanan güvenlik düzeyi, akran zorbalığı ve mağduriyeti; kız ergenlerde ise duygusal empati bakımından daha fazla farklılaşma gözlenmiştir. Del Rey ve diğerleri (2016a) ConRed programının ergenlerin siber zorba, siber mağdur, siber zorba/mağdur ve siber zorbalık sürecindeki seyirci gibi farklı siber zorbalık rollerinde bulunma durumuna etkisini değerlendirmek amacıyla da bir araştırma yürütmüşlerdir. Araştırma kapsamında 11 ile 19 yaşları arasındaki 586 ergen deney grubuna, 289 ergen ise kontrol grubuna dahil edilmiş ve her iki gruba ön test uygulanmıştır. Üç aylık bir dönemde öğrencilerle sekiz, öğretmenlerle iki, ailelerle ise bir oturum gerçekleştirilerek deney ve kontrol gruplarına son test uygulanmıştır. Ön test ve son testlerde ergenlerden akran zorbalığı, internet bağımlılığı, siber zorbalık, empati ve bilgi üzerinde algılanan kontrolle ilgili veri toplanmıştır. Araştırma sonuçları, uygulanan programın siber zorbalının internet bağımlılığı, akran zorbalığı, erkek ergenlerdeki siber zorbalık ve duygusal empati; siber mağdurların bilgi üzerinde algılanan kontrol, kişilerarası internet bağımlılığı, siber mağduriyet, akran zorbalığı mağduriyeti ve erkek ergenlerdeki duygusal empati; siber zorba/mağdurların siber zorbalık, erkek ergenlerdeki kişisel internet bağımlılığı, siber mağduriyet, akran zorbalığı mağduriyeti; siber zorbalık sürecindeki seyircilerin ise bilgi üzerinde algılanan kontrol, kişilerarası internet bağımlılığı ve duygusal empati düzeylerine olumlu etkisinin olduğunu göstermiştir.

Kocaşahan (2012) lise ve üniversite öğrencilerinde siber zorbalık düzeyini belirlemek ve okul düzeyi, sınıf düzeyi ve cinsiyet açısından incelemek amacıyla yürüttüğü araştırmasında zorba, mağdur veya hem zorba hem mağdur (zorba/mağdur) olarak siber zorbalığa dahil olma oranının %30, siber zorbalık oranının %12, siber

mağduriyet oranının %11, hem siber zorba hem siber mağdur (siber zorba/mağdur) olma oranının %6 olduğunu saptamıştır. Lise öğrencilerine kıyasla üniversite öğrencilerinde siber zorbalık oranının daha düşük, siber mağduriyet oranının daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Lise ve üniversitedeki erkek öğrencilerin siber zorbalığın tüm statülerine kız öğrencilerden daha fazla dahil olduğu bulunmuştur. Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu, araştırmanın diğer bir bulgusudur.

Kowalski ve diğerleri (2012) tarafından siber zorbalık ve akran zorbalığında zorba ve mağdur rollerine ilişkin bir model geliştirmek amacıyla yürüttükleri araştırmada 11 ile 19 yaşları arasındaki 4531 ergenden topladıkları verileri yol analizi kullanarak incelemiştir. Analiz sonucunda, daha sık akran zorbalığı yapan ve daha sık akran zorbalığı mağduru olan ergenlerin aynı şekilde daha sık siber zorba ve siber mağdur olduğu belirlenmiştir. Kız ergenlerdeki akran zorbalığı ve mağduriyeti arasındaki ilişkinin; yine kız ergenlerdeki akran zorbalığı mağduriyeti ve siber mağduriyet arasındaki ilişkinin erkek ergenlerdekine göre daha güçlü olduğu saptanmıştır.

Machmutow ve diğerleri (2012) ergenlerde siber mağduriyetin depresif belirtiler üzerindeki etkisini hafifletici etmenleri ve siber mağduriyetin, depresif belirtiler için akran zorbalığı mağduriyetinin ötesinde ek bir risk faktörü olup olmadığını incelemek amacıyla boylamsal bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu kapsamda İsviçre’de 12 okuldaki 43 sınıfta öğrenim gören toplam 765 ortaokul öğrencisinden altı ay içerisinde iki kez akran zorbalığı mağduriyeti, siber mağduriyet ve depresif belirtilerin sıklığı ile ilgili veri toplanmıştır. Ayrıca ikinci ölçümlerde öğrencilere hayali bir siber zorbalık senaryosu ile nasıl başa çıkacakları ile ilgili soruları içeren bir anket de uygulanmıştır. Toplanan veriler kesitsel ve boylamsal genelleştirilmiş doğrusal modeller kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda akran zorbalığı mağduriyetinin ve siber mağduriyetin yüksek düzeyde depresif belirtiler ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Siber mağduriyetin depresif belirtilerde zaman içerisinde meydana gelen artışı yordadığı belirlenmiştir. Siber zorbalıkla başa çıkmak için sergilenen çaresizlik tepkilerinin ve savunucu stratejilerin depresif belirtilerle pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. Öte yandan, akran ve ebeveynlerinden yakın destek araması önerilmiş siber mağdurların depresif belirtilerinin zaman içerisinde düştüğü gözlenmiştir.

Mishna ve diğeri (2012) ergenlerde siber zorbalığa dahil olma düzeyini incelemek ve siber zorbalığa dahil olmaya ilişkin risk faktörlerini ortaya çıkarmak için Kanada'daki 2186 ortaokul ve lise öğrencisinden veri toplayarak yürüttükleri araştırmada zorba, mağdur veya hem zorba hem mağdur olarak siber zorbalığa dahil olma oranının %50, siber zorbalık oranının %8, siber mağduriyet oranının %23, hem siber zorba hem siber mağdur olma oranının %25 olduğunu belirlemişlerdir. Araştırma kapsamında yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda siber zorbalığa dahil olan ergenlerin akranlarına karşı daha fazla şiddet içerikli davranışlar sergilediği, günlük bilgisayar kullanma süresinin bir saatten fazla olduğu ve şifrelerini arkadaşlarıyla paylaştığı saptanmıştır. Ayrıca ebeveynleri evde İngilizce konuşan ergenlerin siber mağdur ve siber zorba/mağdur olma olasılığının; yaşça daha büyük ergenlerin siber zorba ve siber zorba/mağdur olma olasılığının; internet kullanırken kendini güvende hissetmeyen ergenlerin siber mağdur olma olasılığının; kız ergenlerin ve ebeveynleri internet güvenlik programı kullanan ergenlerin siber zorba/mağdur olma olasılığının siber zorbalığa dahil olmama olasılığına göre daha yüksek olduğu, araştırmanın diğeri bulguları arasındadır.

Peker ve diğeri (2012) tarafından yürütülen bir çalışmada empatik eğilim, cinsiyet, algılanan akademik başarı ve haftalık ortalama internet kullanım süresinin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmış, bu kapsamda 400 lise öğrencisinden veri toplanmıştır. Araştırmanın bulguları erkeklerin daha çok siber zorbalık yaptığını, empatik eğilim ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasında negatif, siber zorbalık ile siber mağduriyet arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, yapılan çoklu regresyon analizi empatik eğilim, cinsiyet ve algılanan akademik başarının siber zorbalığı, empatik eğilim ve haftalık ortalama internet kullanım süresinin ise siber mağduriyeti yordadığını göstermiştir. Araştırmanın diğeri bulgusu ise algılanan akademik başarının empatik eğilim ile siber zorbalık arasındaki ilişkide kısmen aracılık rolünün bulunmasıdır.

Renati ve diğeri (2012) tarafından bilişsel ve duygusal empati, proaktif ve reaktif saldırganlık ve ahlaki çözümlenin siber zorbalık davranışları üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla İtalya'da 819 ergenle bir araştırma yürütülmüştür. Araştırma kapsamında sadece siber zorba, sadece siber mağdur, siber zorba/mağdur ve siber zorbalığa dahil olmama şeklinde dört kategorideki ergenler, varyans analizi kullanılarak bilişsel ve duygusal empati, proaktif ve reaktif saldırganlık ve ahlaki çözümler açısından

karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda sadece siber zorba ve siber zorba/mağdur olan ergenlerin ahlaki çözülme, proaktif ve reaktif saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca siber zorbaların duygusal empati düzeyinin de düşük olduğu bulunmuştur.

Sticca ve diğerleri (2012) ergenlikte siber zorbalığın potansiyel boylamsal risk faktörlerini ortaya çıkarmak amacıyla İsviçre’de 820 ortaokul öğrencisiyle kısa dönemli boylamsal bir araştırma yürütmüştür. Bu bağlamda öğrencilere ait kişilerarası özelliklerden siber zorbalık ve mağduriyet, akran zorbalığı ve mağduriyeti, kurallara uymama ve çevrimiçi iletişim araçlarını kullanma düzeyi; bireysel özelliklerden ise ahlaki çözülme, empati ve benlik saygısı altı ay aralıkla iki kez ölçülmüştür. Verilerin incelenmesi sonucunda siber zorbalık ile siber mağduriyet ve akran zorbalığı arasında pozitif yönde ilişki olduğu bulunmuştur. Elde edilen verilerle yapılan lojistik regresyon analizi akran zorbalığı, kurallara uymama ve çevrimiçi iletişim araçlarını kullanma düzeyinin siber zorbalık sürecine zorba olarak dahil olmaya dair boylamsal bir risk faktörü olduğunu göstermiştir. Öte yandan siber mağduriyet, akran zorbalığı mağduriyeti ve araştırmada incelenen bireysel özellikler olan ahlaki çözülme, empati ve benlik saygısının siber zorbalığa dair boylamsal riski, antisosyal davranışlar ve çevrimiçi iletişim araçlarını kullanma düzeyi kadar arttırmadığı saptanmıştır.

Şahin ve diğerleri (2012) ergenlerde siber zorbalık, siber mağduriyet ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla 2009-2010 eğitim öğretim yılında Trabzon’da öğrenim görmekte olan 300 lise öğrencisiyle yürüttüğü araştırmada siber zorbalık ile siber mağduriyet arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Ayrıca siber zorbalık ile düşmanca duygular (hostilite) arasında; siber mağduriyet ile kişilerarası hassaslık, kaygı ve düşmanca duygular (hostilite) arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Siber zorbalık ve mağduriyet oranlarının kadınlara oranla erkeklerde; fen lisesi öğrencilerine oranla genel lise öğrencilerinde daha yüksek olduğu, araştırmanın diğer bulguları arasındadır.

Topcu ve Erdur-Baker (2012) akran zorbalığı ve siber zorbalık düzeyleri ile cinsiyet arasındaki ilişkide duygusal ve bilişsel empatinin aracılık etkisini incelemek amacıyla 13 ile 18 yaşları arasındaki 795 ergenle bir araştırma yürütmüşlerdir. Araştırma sonucunda akran zorbalığı ile siber zorbalık; duygusal empati ile bilişsel empati arasında pozitif yönde ilişki olduğu bulunmuştur. Akran zorbalığı ile duygusal ve bilişsel empati;

siber zorbalık ile duygusal ve bilişsel empati arasında negatif yönde ilişki olduğu saptanmıştır. Duygusal ve bilişsel empatinin toplam etkisinin yanında özellikle duygusal empatinin özgün etkisinin, akran zorbalığındaki cinsiyet etkisine aracılık ettiği belirlenmiştir. Siber zorbalıktaki cinsiyet etkisine ise yalnızca duygusal ve bilişsel empatinin toplam etkisinin aracılık ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Wang ve diğerleri (2012) örtük sınıf analizi kullanarak ergenlerin zorbalığın dört farklı türüne dahil olma durumlarını, demografik değişkenler ve dışsallaştırma problemleri açısından incelemiştir. Bu kapsamda altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 7508 ergenden veri toplanmıştır. Araştırmada fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, sosyal dışlama, dedikodu yayma ve siber zorbalık kategorilerinden oluşan model test edilmiştir. Analiz sonucunda her cinsiyet için üçer örtük kategori olduğu belirlenmiştir. Belirlenen örtük kategoriler, zorbalığın her kategorisine dahil olanlar, sözel/sosyal zorbalık ve zorbalığa dahil olmayanlardır. Erkek ergenlerin zorbalığın her kategorisine dahil olma oranının kızlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Belirlenen örtük kategorilere dahil olma durumunun dışsallaştırma problemleri açısından incelenmesi sonucunda madde kullanma ve silah taşıma riskinin en fazla olduğu kategorilerin sırasıyla, zorbalığın her kategorisine dahil olanlar, sözel/sosyal zorbalık ve zorbalığa dahil olmayan ergenler olduğu saptanmıştır. Ayrıca siber zorbalıkların büyük çoğunluğunun zorbalığın her kategorisine dahil olan ve saldırganlık düzeyi yüksek ergenlerden oluşan gruplara ait olduğu, araştırmanın bulguları arasındadır.

Ang ve Goh (2010) ergenlerde siber zorbalık, cinsiyet, bilişsel ve duygusal empati arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Singapur'da 12 ile 18 yaşları arasındaki 396 ergen üzerinde bir araştırma yürütmüşlerdir. Siber zorbalık düzeylerinin söz konusu diğer değişkenlere göre nasıl farklılaştığını incelemek amacıyla üç adımlı bir hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda duygusal empati düzeyi düşük kız ve erkek ergenlerin siber zorbalık düzeyinin daha yüksek olduğu, tam tersi biçimde, duygusal empati düzeyi yüksek kız ve erkek ergenlerin siber zorbalık düzeyinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan bilişsel empati düzeyi düşük ve yüksek olan kız ergenlerin benzer düzeylerde siber zorbalık davranışları sergilediği saptanmıştır.

Calvete ve diğerleri (2010) tarafından yürütülen bir araştırmada ergenlerde siber zorbalığın görülme oranını ve farklı şekillerini incelemek amacıyla bir ölçek geliştirilmiş, ayrıca siber zorbalık ile şiddet türleri, şiddete maruz kalma, akran kabulü ve akran reddi

arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma kapsamında 12 ile 17 yaşları arasındaki 1431 ergenden veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda, geliştirilen siber zorbalık ölçeğinin psikometrik özelliklerinin mükemmel uyuma işaret ettiği belirlenmiştir. Erkeklerin kızlardan daha fazla siber zorbalık yaptığı saptanmış; yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda proaktif şiddet, şiddeti meşrulaştırma, şiddete maruz kalma değişkenlerinin siber zorbalığı pozitif yönde; algılanan sosyal destek değişkeninin ise negatif yönde yordadığı bulunmuştur.

Erdur-Baker (2010) tarafından yürütülen araştırmada cinsiyet farklılıkları göz önünde bulundurularak siber zorbalık ve yüz yüze zorbalık arasındaki ilişkilerin, ayrıca sık ve riskli internet kullanımının siber zorbalık üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla 14 ile 18 yaşları arasındaki 276 ergenden veri toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda hem yüz yüze hem de siber zorbalıkta erkeklerin zorba ve mağdur konumlarında kızlara kıyasla daha çok bulunduğu; siber zorbalık ile siber mağduriyet, yüz yüze zorbalık, sık internet kullanımı ve riskli internet kullanımı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda erkek olmanın siber zorbalığı ve yüz yüze zorbalığı yordadığı; sık internet kullanımının kızlarda, riskli internet kullanımının ise erkeklerde siber zorbalığı yordadığı saptanmıştır.

Hinduja ve Patchin (2010) akran zorbalığı, siber zorbalık ve intihar düşüncesi arasındaki ilişkileri incelemek için yürüttükleri araştırmada Amerika Birleşik Devletleri'nde 10 ile 16 yaşları arasındaki 1963 ortaokul öğrencisinden veri toplamışlardır. Verilerin incelenmesi sonucunda örneklemden ergenlerin %20'sinin intihar girişiminde bulunmayı düşündüğü, %19'unun en az bir kez intihar girişiminde bulunduğu, akran zorbalığı yaygınlığının %6.5 ile %27.7; akran zorbalığı mağduriyeti yaygınlığının %10.9 ile %29.3 arasında değiştiği bulunmuştur. Siber zorbalık yaygınlığının %9.1 ile %23.1; siber mağduriyet yaygınlığının ise %5.7 ile %18.3 arasında değiştiği gözlenmiştir. Araştırmanın bulguları, akran zorbalığı ve siber zorbalığa dahil olan ergenlerin intihar düşüncelerinin daha fazla ve intihar girişiminde bulunma eğiliminin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Akran zorbalığı ve siber zorbalığa kıyasla, akran zorbalığı mağduriyetinin ve siber mağduriyetin intihar düşünceleriyle daha yüksek düzeyde ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Sourander ve diğerleri (2010) tarafından ergenlerde siber zorbalık ile psikiyatrik ve psikosomatik sorunlar arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırmada Finlandiya'daki 13 ile 16 yaşları arasındaki 2215 ergenden veri toplanmıştır. Örneklemeye dahil edilen ergenlerin %4.8'inin sadece siber zorba, %7.4'ünün sadece siber mağdur, %5.4'ünün ise siber zorba/mağdur olduğu belirlenmiştir. Yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda sadece siber mağdur olma durumunun, biyolojik ebeveynlerden en az birinin olmaması, duygusal problemler ve akran ilişkilerinde sorunlar, baş ağrısı, tekrarlayan karın ağrısı, uyku problemleri ve okulda kendini güvende hissetmeme durumuyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Sadece siber zorba olma durumunun hiperaktivite, davranış bozuklukları, düşük prososyal davranış, yüksek miktarda sigara ve alkol kullanımı, baş ağrısı ve okulda kendini güvende hissetmeme durumuyla ilişkili olduğu saptanmıştır. Siber zorba/mağdur olma durumunun ise bahsedilen bu etmenlerin tümüyle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca siber mağdurların aynı veya başka bir cinsiyetteki bir birey tarafından, tanınmayan biri tarafından ve bir grup tarafından siber zorbalığa maruz bırakılması durumlarının da travmaya neden olabilecek düzeyde güvenlik korkusu ile ilişkili olduğu, araştırmanın diğer bir bulgusudur.

Topcu ve diğerleri (2010), Jolliffe ve Farrington (2006) tarafından geliştirilen Temel Empati Ölçeği'ni, Türkçe'ye uyarlanması kapsamında 13 ile 21 yaşları arasındaki ergenlerden oluşan 358 ve 359 kişilik iki ayrı gruba uygulamışlardır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin yapı geçerliliğinin yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir. Temel Empati Ölçeği'nin ayrılma geçerliliğini sınamak amacıyla Topcu ve Erdur-Baker (2010) tarafından geliştirilen Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri ve Topcu (2008) tarafından geliştirilen Geleneksel Zorbalık Anketi ile ilişkisi incelenmiş, her iki zorbalık ölçeği ile negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Arıca (2009), psikiyatrik belirtilerin siber zorbalığı yordama düzeyini yapısal eşitlik modellemesi kullanarak incelediği araştırmasında 695 üniversite öğrencisinden veri toplamıştır. Verilerin incelenmesi sonucunda siber zorbalık oranının %19.7, siber mağduriyet oranının %54.4, sadece siber zorba olma oranının %2, sadece siber mağdur olma oranının % 36.7, siber zorba/mağdur olma oranının ise %17.7 olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların neredeyse yarısı çevrimiçi ortamlarda en az bir kez başkasıymış gibi davrandıklarını bildirmiştir. Çevrimiçi ortamlarda kimliğini gizleme ile siber zorbalık arasında pozitif yönde ilişki saptanmıştır. Erkeklerin siber zorbalık düzeyinin kadınlara

oranla daha yüksek ve gelecekte siber zorbalık yapmaya daha yatkın oldukları belirlenmiştir. Siber zorbalığa dahil olmayan, sadece siber zorba, sadece siber mağdur ve siber zorba/mağdur olanlar arasında psikiyatrik belirtiler açısından anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ortaya çıkan yapısal model, siber zorbalığa dahil olmamış bireylerin psikiyatrik belirti düzeylerinin sadece siber mağdur olanlardan ve siber zorba/mağdurlardan daha düşük olduğunu göstermiştir. Psikiyatrik belirtilerin alt boyutlarından kişilerarası duyarlılık ve psikotik belirtilerin siber mağduriyeti yordadığı belirlenmiştir. Araştırmanın diğer bir önemli bulgusu ise psikiyatrik belirtilerin alt boyutlarından düşmanca duygular (hostilite) ve psikotik belirtilerin siber zorbalığı yordadığıdır.

Dilmaç (2009) tarafından üniversite öğrencilerinde siber zorbalık ile psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmada öğrencilerin %23'ünün siber zorba, %55'inin siber mağdur, %3'ünün sadece siber zorba, %35'inin sadece siber mağdur, %20'sinin hem siber zorba hem siber mağdur olduğu, %42'sinin ise siber zorbalığa dahil olmadığı belirlenmiştir. Psikolojik ihtiyaçların siber zorbalık deneyimlerini yordama düzeyini incelemek amacıyla aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda saldırganlık ve ilgi görmenin siber zorbalığı pozitif yönde; duyguları anlamamanın siber zorbalığı negatif yönde; sebat ve yakınlığın siber mağduriyeti negatif yönde; değişim ihtiyacının ise siber mağduriyeti pozitif yönde yordadığı saptanmıştır.

Schultze-Krumbholz ve Scheithauer (2009) siber zorbalığın koruyucu ve risk faktörlerini incelemek amacıyla Almanya'daki 71 ergenle bir araştırma yürütmüştür. Araştırma sonucunda siber zorbalığa dahil olan ergenlerin, dahil olmayan ergenlere kıyasla empati ve perspektif alma düzeylerinin daha düşük, ilişkisel saldırganlık ve sosyal zeka düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Steffgen ve König (2009) akran zorbalığı mağduriyeti ve empatinin siber zorbalık üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yürüttükleri bir çalışmada Lüksemburg'da 2070 ortaokul öğrencisinden veri toplamışlardır. Verilerin analizi sonucunda akran zorbalarının ve akran zorbalığı mağdurlarının siber zorbalık eğilimine sahip olduğu belirlenmiştir. Siber zorbaların empatik tepki düzeylerinin daha düşük olduğu, araştırmanın diğer bir bulgusudur. Bunlara ek olarak, akran zorbalığı olaylarını duyan

veya bu tür olaylara tanık olan öğrencilerin siber zorbalık olaylarını duyma veya bu tür olaylara tanık olma olasılığının daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Hinduja ve Patchin (2008) cinsiyet, yaş ve ırk gibi demografik değişkenler ile okul sorunları, kişilerarası şiddet ve madde kullanımı değişkenlerinin siber zorbalığı ve mağduriyeti yordama düzeyini incelemek için yürüttükleri araştırmada 1378 gençten çevrimiçi yolla veri toplamışlardır. Toplanan verileri üzerinde yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda akran zorbalığı yapan ergenlerin siber zorbalığa başvurma olasılığının akran zorbalığı yapmayan ergenlere kıyasla en az beş kat daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Bilgisayar kullanma yeterliliği ve çevrimiçi ortamda harcanan süre değişkenlerinin siber zorbalığı ve mağduriyeti pozitif yönde yordadığı saptanmıştır. Okul sorunları, saldırganlık ve madde kullanımı değişkenlerinin ise sadece siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir. Cinsiyet ve ırk değişkenlerinin siber zorbalığı ve mağduriyeti yordamadığı bulunmuştur.

Juvonen ve Gross (2008) internet kullanan ergenlerdeki siber zorbalık ve akran zorbalığı arasındaki ortak yönleri vurgulamak amacıyla yürüttükleri araştırmada 12 ile 17 yaşları arasındaki 1454 ergenden veri toplamışlardır. Son bir yıl içerisinde ergenlerin en az bir kez siber zorbalığa dahil olma oranının %72, akran zorbalığına dahil olma oranının ise %85 olduğu bulunmuştur. Siber zorbalığın ve akran zorbalığının en yaygın türlerinin lakap takma ve hakaret etme olduğu; siber zorbalığın en çok anlık mesajlar yoluyla yapıldığı belirlenmiştir. Siber mağdurların üçte ikisinin zorbayı tanıdığı, bu mağdurlardan yarısının zorbaları okuldan tanıdığı, mağdurların büyük bir çoğunluğunun uğradığı zorbalığı hiçbir yetişkine söylemediği, siber zorbalıktan korunmak için çevrimiçi olarak önlem alan ergenlerin oldukça az olduğu, araştırmanın diğer bir bulgusudur. Siber zorbalığın tekrarlanmasına ilişkin risk faktörlerini incelemek amacıyla yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda yüksek düzeyde internet kullanımı, tekrarlanan akran zorbalığı, anlık mesaj kullanma ve web kamerası kullanma değişkenlerinin tekrarlanan siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir. Yapılan hiyerarşik regresyon analizi ise sosyal kaygının hem siber zorbalığı hem de akran zorbalığını pozitif yönde yordadığını ortaya koymuştur.

Kowalski ve Limber (2007) ortaokul öğrencilerinde siber zorbalığa dahil olma düzeyini incelemek ve siber zorbalıkta hangi iletişim araçlarının kullanıldığını belirlemek amacıyla yürüttükleri araştırmada toplam 3768 öğrenciden veri toplamıştır. Araştırmanın

sonucunda öğrencilerin son iki ay içerisinde %7'sinin hem siber zorba hem de siber mağdur, %11'inin sadece siber mağdur, %4'ünün ise sadece siber zorba olduğunu belirlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen siber zorba ve mağdurlar siber zorbalık amacıyla en çok kullanılan iletişim araçlarının anlık mesaj, sohbet odaları ve e-posta olduğunu bildirilmiştir. Araştırmada elde edilen başka bir bulgu ise siber mağdurların neredeyse yarısının zorbanın kimliği hakkında bilgisinin olmamasıdır.

Li (2007) tarafından yürütülen bir araştırmada akran zorbalığı ve mağduriyeti ile siber zorbalık ve siber mağduriyetin oranları belirlenerek bazı değişkenlerin bu davranışları yordayıp yordamadığının ortaya çıkarılması amacıyla Çin ve Kanada'da toplam 461 ergenden veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda örneklemdaki ergenlerin üçte birinin siber zorba, beşte birinin siber mağdur olduğu, yarısından fazlasının en az bir siber zorbalık olayını duyduğu veya siber zorbalığa bir şekilde dahil olduğu bulunmuştur. Siber mağdurların yarısına yakın bir kısmının ise zorbayı tanımadığı belirlenmiştir. Akran zorbalığı ve ülke değişkenlerinin siber zorbalığı ve mağduriyeti yordadığı; erkek ergenlerin kız ergenlere kıyasla daha fazla siber zorbalık yaptığı saptanmıştır.

Mitchell ve diğerleri (2007) siber mağduriyet, akran zorbalığı mağduriyeti, depresif belirtiler, suç davranışları ve madde kullanımı arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla 10 ile 17 yaşları arasındaki 1501 gençten veri toplamışlardır. Araştırmaya katılan gençlerin %57'si akran zorbalığı mağduriyeti, %23'ü siber mağduriyet yaşadığını bildirmiştir. Siber mağdurların %73'ü ise akran zorbalığı mağduru da olduğunu ifade etmiştir. Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Akran zorbalığı mağduriyeti ve siber mağduriyetin depresif belirtiler, suç davranışları ve madde kullanımını yordadığı, ayrıca çevrimiçi ortamda kendisinden ısrarla cinsel talepte bulunulan gençlerin depresif belirtiler gösterme ve yüksek düzeyde madde kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Raskauskas ve Stoltz (2007) akran zorbalığına ve siber zorbalığa dahil olma arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yürüttükleri araştırmada 13 ile 18 yaşları arasındaki 84 ergenden veri toplamışlardır. Elde ettikleri verileri lojistik regresyon analizi ile test ederek ergenlerin akran zorbalığındaki rolünün (zorba veya mağdur) siber zorbalıktaki aynı rolü yordadığını belirlemişlerdir. Ayrıca, siber mağduriyetin akran zorbalığıyla ilişkili olduğunu, bununla birlikte akran zorbalığı mağduru olma durumunun siber zorbalığı yordamadığını saptamışlardır.

Ybarra ve Mitchell (2007) farklı düzeylerde siber zorbalık yapan ergenleri psikososyal ve davranışsal özellikler açısından karşılaştırmak amacıyla 10 ile 17 yaşları arasındaki 1500 ergenden telefon aracılığıyla veri topladıkları bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu kapsamda ergenleri siber zorbalık düzeyleri bakımından hiç, az düzeyde, ara sıra ve yüksek olmak üzere dört kategoriye ayırmış, ardından verileri regresyon analizi ile incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda siber mağduriyet, saldırgan ve kurallara uymayan davranışlar sergileme, yüksek düzeyde internet kullanmak, anlık mesaj kullanmak, beyaz olmak, erkek olmak ve yaş değişkenlerinin yüksek düzeyde siber zorbalık yapma durumunu pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir. Akran zorbalığı değişkeninin ara sıra siber zorbalık yapma durumunu pozitif yönde yordadığı saptanmıştır. Akran zorbalığı ve siber mağduriyet değişkenlerinin ise az düzeyde siber zorbalık yapma durumunu pozitif yönde yordadığı bulunmuştur.

Ybarra ve diğerleri (2007) tarafından yürütülen bir araştırmada siber zorbalık ve akran zorbalığı arasındaki ortak özellikleri, ergenlerin akademik başarı, devamsızlık yapma, okuldan uzaklaştırılma, gözaltına alınma ve okula silah getirme gibi özellikleri perspektifinden incelenmiştir. Bu amaçla 10 ile 15 yaşları arasındaki 1588 ergenden çevrimiçi olarak veri toplanmıştır. Araştırmaya katılan ergenlerin %35'inin son bir yıl içerisinde en az bir kez siber mağdur olduğu belirlenmiştir. Siber mağdur olduğu belirlenen ergenlerin %64'ünün akran zorbalığı mağduru olmadığı bulunmuştur. Öte yandan, siber zorbalık yapan ergenlerin devamsızlık yapma, okuldan uzaklaştırılma ve gözaltına alınma olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Siber mağduriyet yaşayan ergenlerin ise okula silah getirme olasılıklarının, diğer ergenlerden sekiz kat daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Ybarra (2004) siber zorbalık ile depresif belirtiler arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla yaşları 10 ile 17 arasında değişen toplam 1501 ergenden telefon aracılığıyla veri toplamıştır. Elde edilen veriler lojistik regresyon analizi ile incelenmiştir. Majör depresyon belirtilerine sahip ergenlerin siber zorbalık yapma olasılığının, hafif depresyon belirtilerine sahip ve depresif belirti göstermeyen ergenlere kıyasla üç kat fazla olduğu belirlenmiştir. Erkek ve kız ergenler ayrı ayrı değerlendirildiğinde, DSM-IV'te yer verilen majör depresyon belirtilerini gösteren erkek ergenlerin siber zorbalık yapma olasılığının, hafif depresyon belirtilerine sahip ve depresif belirti göstermeyen erkek ergenlere kıyasla üç kat daha fazla olduğu saptanmıştır. Günlük internet kullanım süresi

üç saat ve daha fazla olan erkek ergenlerin siber zorbalık yapma olasılığının, günlük internet kullanım süresi daha düşük olan erkek ergenlere göre dört kat daha fazla olduğu bulunmuştur. Akran zorbalığı mağduru olan erkek ergenlerin siber zorbalık yapma olasılığının akran zorbalığı mağduru olmayan erkek ergenlere kıyasla üç kat daha fazla olduğu belirlenmiştir. Günlük internet kullanım süresi iki saat ve daha fazla olan kız ergenlerin siber zorbalık yapma olasılığının, günlük internet kullanım süresi daha düşük olan kız ergenlere göre daha fazla olduğu bulunmuştur. İnterneti anlık mesaj ve e-posta amacıyla kullanan kız ergenlerin siber zorbalık yapma olasılığının, interneti diğer amaçlar için kullanan kız ergenlere göre daha fazla olduğu saptanmıştır.

Ybarra ve Mitchell (2004) tarafından yürütülen bir araştırmada siber zorbalığa dahil olan bireylere özgü özellikler ve sorunların neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya katılan 10 ile 17 yaşları arasındaki 1501 gencin %19'unun siber zorbalığa dahil olduğu, %3'ünün hem siber zorba hem siber mağdur, %4'ünün siber mağdur, %12'sinin ise siber zorba olduğu belirlenmiştir. Siber zorbaların %84'ünün hedef aldığı kişiyi tanıdığı, siber mağdurların ise %31'inin kendisine siber zorbalık yapan bireyi tanıdığı bulunmuştur. Bunlara ek olarak, hem siber zorba hem siber mağdur olan bireylerin, sadece siber mağdur olan bireylerden internet kullanım alışkanlıkları, ebeveyn ilişkileri ve psikososyal sorunlar açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda, problem davranışlar sergileyen, ebeveyn izlemesi düşük, internet kullanımı konusunda kendine güvene ve haftada en az altı gün internete giren gençlerin siber zorba/mağdur olma olasılığının sadece siber mağdur olma olasılığından daha fazla olduğu belirlenmiştir. Günlük internet kullanım süresi üç saat ve daha fazla olan ergenlerin siber zorba/mağdur olma olasılığının, sadece siber mağdur olma olasılığından iki kat daha fazla olduğu bulunmuştur.

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama süreci, veri toplama araçları, veri toplama araçlarının uygulanması ve verilerin analizi konusunda bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, kesitsel desende gerçekleştirilmiş betimsel bir nicel araştırma olup siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü kişilik özellikleri, riskli davranışlar ve prososyal davranışların ergenleri siber zorba olan ve olmayanlar olarak hangi doğruluk düzeyinde sınıflandırdığını belirlemeye yönelik geliştirilen bir regresyon modelinin sınanmasını amaçladığı için keşfedici korelasyonel bir araştırmadır. Keşfedici korelasyonel araştırmalar, değişkenler arasındaki ilişkilerin çözümlenerek önemli bir olayı anlamaya çalışmak veya uzak hedef neden-sonuç ilişkilerini belirlemek amacıyla kullanılır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2013). Dolayısıyla söz konusu değişkenler ile siber zorbalık arasındaki ilişkiler çözümlenerek bu değişkenlerin, siber zorba olan ve olmayan ergenleri ne düzeyde sınıflandırdığı incelendiği için bu araştırmanın keşfedici korelasyonel bir araştırma olduğu söylenebilir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, İnönü Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan 17 ile 20 yaş arasındaki öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini İnönü Üniversitesi'nde 2021-2022 eğitim öğretim yılında dokuz fakülte ve bir meslek yüksekokulunda öğrenim görmekte olan ve uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 1214 öğrenciden oluşmaktadır. Uygun örnekleme yöntemi, araştırma için veri toplamak amacıyla kolaylıkla ulaşılabilen bireylerin örnekleme dahil edilmesidir (Fraenkel ve diğerleri, 2012). Bu kapsamda, kolay ulaşılabılır olması ve işbirliği yapmaya yatkın fakülte/bölüm yönetimi ve öğretim

elemanlarının yer alması nedeniyle uygulama yapmaya uygun fakültelerde uygulama yapılması kararlaştırılmıştır. Uygulamanın gerçekleştirildiği dokuz fakülte ve bir meslek yüksekokulunda 2021-2022 eğitim öğretim yılında toplam 18702 öğrenci öğrenim görmektedir. Araştırmaya internet kullanan 17 ile 20 yaş arasındaki gönüllü ergenler dahil edilmiştir. Bu kriterleri karşılamayan ve bu kriterleri karşılayan fakat gönüllü olmayan ergenler araştırmaya dahil edilmemiştir. Uygulama sonunda, toplanan verilerden 61'i hatalı, eksik, özensiz doldurulması, altısında hiç internet kullanılmadığının bildirilmesi, 69'u 20 yaş üstü olması ve 126'sı aykırı (uç) değer olarak belirlenmesi nedeniyle veri setinden çıkarılmıştır. Sonuç olarak, internet kullanıcısı olan 17 ile 20 yaş arasındaki 952 ergenden elde edilen veriler değerlendirmeye alınmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2

Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken	n	%	Değişken	n	%		
Cinsiyet	Kadın	686	72.1	Günlük ortalama internet kullanım süresi	1 saatten az	40	4.2
	Erkek	266	27.9		1-3 saat arası	328	34.5
	Toplam	952	100		3-5 saat arası	351	36.9
Yaş	17	42	4.4		5 saatten fazla	233	24.5
	18	245	25.7		Toplam	952	100
	19	298	31.3	Sosyal medya hesabınız var mı?	Evet	867	91.1
	20	367	38.6		Hayır	85	8.9
	Toplam	952	100		Toplam	952	100
Sınıf	1	409	43	Sosyal medya kullanmaya başlama zamanı	6 aydan daha kısa zaman önce	40	4.6
	2	373	39.2		6-12 ay önce	30	3.5
	3	170	17.9		1-1 buçuk yıl önce	54	6.2
	Toplam	952	100		1 buçuk-2 yıl önce	77	8.9
Fakülte	Eğitim Fakültesi	199	20.9		2 yıldan daha önce	666	76.8
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	301	31.6	Toplam	867	100	
	Hemşirelik Fakültesi	29	3.0	Sosyal medya hesabı sayısı	1	332	38.3
	Mühendislik Fakültesi	65	6.8		2	243	28.0
	İktisadi ve İdari Bilimler Fak.	86	9.0		3	167	19.3
	Fen Edebiyat Fakültesi	105	11.0		4	46	5.3
	İletişim Fakültesi	67	7.0		5 ve üzeri	79	9.1
	Malatya Meslek Yüksekokulu	69	7.2		Toplam	867	100
	Hukuk Fakültesi	11	1.2	Günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi	Hiç	2	.2
	Spor Bilimleri Fakültesi	20	2.1		1 saatten az	92	10.6
Toplam	952	100	1-3 saat arası		417	48.1	
Kardeş sayısı	Tek çocuğum	23	2.4		3-5 saat arası	250	28.8
	2	142	14.9		5 saatten fazla	106	12.2
	3	279	29.3	Toplam	867	100	
	4	219	23.0	Sosyal medya hesaplarını günlük kontrol etme sayısı	Hiç	22	2.5
	5 ve üzeri	289	30.4		1-3 kez	174	20.1
	Toplam	952	100		4-6 kez	235	27.1
Anne-baba birlikte/ayrı yaşama durumu	Evet	874	91.8		7-10 kez	189	21.8
	Ayrı yaşıyorlar	17	1.8		Daha fazla	247	28.5
	Boşandılar	20	2.1	Toplam	867	100	
	Annem öldü	10	1.1				
	Babam öldü	31	3.3				
Toplam	952	100					

Tablo 2’de görüldüğü üzere örneklemin %72.1’i (n=686) kadın, %27.9’u (n=266) erkeklerden oluşmaktadır. Örneklemi oluşturan üniversite öğrencilerinin %4.4’ü (n=42) 17, %25.7’si (n=245) 18, %31.3’ü (n=298) 19 ve %38.6’sı (n=367) 20 yaşındadır. Örneklemi oluşturan üniversite öğrencilerinin %43’ü (n=409) birinci, %39.2’si (n=373) ikinci ve %17.9’u (n=170) üçüncü sınıfta öğrenim görmektedir. Örneklemi oluşturan üniversite öğrencilerinin öğrenim görmekte olduğu fakültelere/meslek yüksekokullarına bakıldığında öğrencilerin %20.9’unun (n=199) Eğitim, %31.6’sının (n=301) Sağlık Bilimleri, %3’ünün (n=29) Hemşirelik, %6.8’inin (n=65) Mühendislik, %9’unun (n=86) İktisadi ve İdari Bilimler, %11’inin (n=105) Fen Edebiyat, %7’sinin (n=67) İletişim, %1.2’sinin (n=11) Hukuk, %2.1’inin Spor Bilimleri Fakültesi’nde; %7.2’sinin (n=69) ise Malatya Meslek Yüksekokulu’nda öğrenim görmekte olduğu görülmüştür.

Örneklemi oluşturan üniversite öğrencilerinin kardeş sayıları incelendiğinde %2.4’ünün (n=23) tek çocuk, %14.9’unun (n=142) iki kardeş, %29.3’ünün (n=279) üç kardeş, %23’ünün (n=219) dört kardeş ve %30.4’ünün (n=289) beş ve daha fazla kardeş olduğu fark edilmektedir. Örneklemi oluşturan üniversite öğrencilerinin %91.8’i (n=874) annesinin ve babasının birlikte yaşadığını, %1.8’i (n=17) annesinin ve babasının ayrı yaşadığını, %2.1’i (n=20) annesinin ve babasının boşanmış, %1.1’i (n=10) annesinin öldüğünü ve %3.3’ü (n=31) babasının öldüğünü belirtmiştir.

Örneklemi oluşturan üniversite öğrencilerinin günlük ortalama internet kullanım süresine bakıldığında, üniversite öğrencilerinin %4.2’si (n=40) bir saatten az, %34.5’i (n=328) günde bir ile üç saat arasında, %36.9’u (n=351) üç ile beş saat arasında ve %24.5’i (n=233) beş saatten fazla günlük ortalama internet kullanım süreleri olduğunu belirtmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi örneklem grubunun %91.1’i (n=867) en az bir adet sosyal medya hesabına sahip olduğunu, %8.9’u (n=85) herhangi bir sosyal medya hesabına sahip olmadığını belirtmiştir. Bu bulgu, örneklem grubundaki üniversite öğrencilerinin neredeyse tamamının birer sosyal medya kullanıcısı olduğunu göstermektedir. Örneklem grubundaki sosyal medya kullanıcısı olan üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı ne zaman kullanmaya başladıklarına bakıldığında üniversite öğrencilerinin %4.6’sı (n=40) altı aydan daha kısa bir zaman önce, %3.5’i (n=30) 6-12 ay önce, %6.2’si (n=54) bir-bir buçuk yıl önce, %8,9’u (n=77) bir buçuk-iki

yıl önce ve %76.8'i (n=666) bir buçuk-iki yıl önce sosyal medyayı kullanmaya başladığını belirtmiştir. Bu bulguya dayanarak örneklem grubundaki üniversite öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun sosyal medya kullanmaya lise döneminde başladığı ifade edilebilir. Örneklem grubundaki sosyal medya kullanıcısı olan üniversite öğrencilerinin %38.3'ü bir adet, %28'i iki adet, %19.3'ü üç adet, %5.3'ü dört adet ve %9.1'i beş ve üzeri sayıda sosyal medya hesabına sahip olduklarını belirtmiştir. Örneklem grubundaki sosyal medya kullanıcısı olan üniversite öğrencilerinin günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi incelendiğinde %0.2'sinin (n=2) gün içerisinde sosyal medyaya zaman ayırmadığını; %10.6'sının (n=92) günde bir saatten az, %48.1'inin (n=417) bir ile üç saat arasında, %28.8'inin (n=250) üç ile beş saat arasında ve %12.2'sinin (n=106) beş saatten fazla sosyal medya kullandığını belirttiği görülmektedir. Örneklem grubundaki sosyal medya kullanıcısı olan üniversite öğrencilerinin sosyal medya hesaplarını günde kaç kez kontrol ettiği incelendiğinde %2.5'inin (n=22) hiç kontrol etmediğini, %20.1'inin (n=174) günde 1-3 kez, %27.1'inin (n=235) günde 4-6 kez, %21.8'inin (n=189) 7-10 kez ve %28.5'inin (n=247) günde 10'dan daha fazla kez kontrol ettiğini belirttiği görülmektedir.

3.3. Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci başlatılmadan önce İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Etik Kurulu'ndan araştırma için etik kurul onayı (bkz. Ek 2) alınmıştır. Ardından İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü ile İnönü Üniversitesi Rektörlüğü arasındaki resmi yazışmalar sonucunda İnönü Üniversitesi Rektörlüğü'nden üniversitenin fakülteleri, yüksekokulları ve meslek yüksekokullarında 2021-2022 eğitim öğretim yılı içerisinde uygulama yapabilmek amacıyla resmi izin (bkz. Ek 3) alınmıştır. Uygulama için gerekli onay ve izin alındıktan sonra uygulama yapmaya uygun (kolay erişilebilen, uygulamaya izin veren ve işbirliğine yatkın fakülte/bölüm yönetimleri ve öğretim elemanları) 9 fakülte ve 1 meslek yüksekokulunda uygulama yapılmasına karar verilmiştir. Ardından bu fakültelerdeki öğretim elemanlarıyla görüşülerek uygulama için gün ve saat belirlenmiştir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplamak amacıyla kişisel bilgi formu, Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2, Akran Zorbalığı Ölçeği, Kısaltılmış Karanlık Üçlü

Ölçeği Türkçe Formu, Riskli Davranışlar Ölçeği ve Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği kullanılmıştır. Kullanılan ölçme araçlarının geçerliliğini değerlendirmek amacıyla Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2 ve Akran Zorbalığı Ölçeği birinci düzey, Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği, Riskli Davranışlar Ölçeği ve Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde en yaygın kullanılan uyum indekleri, χ^2 (Ki-Kare) istatistiği, serbestlik derecesi (sd) ve χ^2 /sd değeridir (Brown, 2006; Loehlin, 1992; Sümer, 2000; Şencan, 2005). Büyük örneklerde χ^2 /sd değerinin 3 ve 3'ten küçük olması iyi uyum, 3 ile 5 arasında olması ise kabul edilebilir uyum anlamına gelmektedir. Ancak örneklem büyüdükçe χ^2 ve serbestlik derecesinin, dolayısıyla χ^2 /sd değerinin de büyümesi, yanlış yorumlamalara neden olabilmektedir (Bentler, 1988). Bu nedenle uyum iyiliğine dair değerlendirmelerin RMSEA, CFI, IFI, TLI (NNFI) gibi daha yeni uyum indekleri kullanılarak yapılması gerektiği vurgulanmaktadır (Brown, 2006; MacCallum ve diğerleri, 1996; Kline, 2011; Şencan, 2005; Tabachnick ve Fidell, 2015; Thompson, 2004). Bu bilgiler de dikkate alınarak bu çalışmada kullanılan ölçeklerin uyum iyiliği, alanyazında da önerildiği üzere (Brown, 2006; Çokluk ve diğerleri, 2018; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2011; Schermelleh-Engel ve diğerleri, 2003; Sümer, 2000; Şimşek, 2007; Tabachnick ve Fidell, 2015) χ^2 /sd (Ki-Kare/Serbestlik Derecesi), RMR (Artık Ortalamaların Karekökü), SRMR (Standardize Edilmiş Artık Ortalamaların Karekökü), IFI (Artımlı Uyum İndeksi), TLI (NNFI) (Tucker-Lewis İndeksi/Normlaştırılmamış Uyum İndeksi), CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi), RMSEA (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü) indekleri ile değerlendirilmiştir. Uyum indekslerine ait kabul edilebilir sınırlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

Uyum İndekslerine Ait Kabul Edilebilir Sınırlar

İndeks	Kabul Edilebilir Uyum	İyi Uyum
χ^2/sd	$3 < \chi^2/sd \leq 5$ (büyük örneklerde)	$0 \leq \chi^2/sd \leq 3$ (büyük örneklerde)
RMR	$.05 < RMR \leq .08$	$0 < RMR \leq .05$
SRMR	$.05 < SRMR \leq .08$	$0 < SRMR \leq .05$
IFI	$.90 \leq IFI < .95$	$.95 \leq IFI \leq .1.00$
TLI (NNFI)	$.90 \leq NNFI < .95$	$.95 \leq NNFI \leq .1.00$
CFI	$.90 \leq CFI < .95$	$.95 \leq CFI \leq .1.00$
RMSEA	$.05 < RMSEA < .08$	$0 < RMSEA \leq .05$

(Brown, 2006; Bryne, 1994; Çokluk ve diğerleri, 2018; Hooper ve diğerleri, 2008; Hu ve Bentler, 1999; Jöreskog ve Sörbom, 1993; Kelloway, 1989; Kline, 2005; Raykov ve Marcoulides, 2008; Schumacker ve Lomax, 2004; Sümer, 2000; Tabachnick ve Fidell, 2015; Thompson, 2004).

Ölçek maddelerinin standartlaştırılmış regresyon katsayısı (faktör yükü) ve ölçülen değişkendeki varyansın yüzde kaçını açıkladığı, doğrulayıcı faktör analizinde değerlendirilmesi gereken başka bir ölçüttür. Comrey ve Lee (1992), maddelerin değişkeni açıklama düzeyini değerlendirmek amacıyla standartlaştırılmış regresyon katsayısı (faktör yükü) ve açıkladığı varyans oranına ilişkin birtakım referans değerler belirtmiştir. Bu değerlere göre standartlaştırılmış regresyon katsayısı (faktör yükü) .30 ve daha az olan maddelere, açıkladığı varyansın çok düşük olması nedeniyle yer verilmemelidir. Standartlaştırılmış regresyon katsayısı (faktör yükü) .32 ve daha yüksek olan maddelerin ise ölçekte yer alabileceği ifade edilebilir.

Araştırmada kullanılan Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2, Akran Zorbalığı Ölçeği, Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği, Riskli Davranışlar Ölçeği ve Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'nin güvenilirlik düzeyi, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanarak ölçülmüştür. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .60 ve daha büyük olarak hesaplanan ölçekler ve alt boyutlarının güvenilirlik düzeyinin yeterli olduğu, dolayısıyla araştırmalarda kullanılabilirliği bildirilmektedir (Özdamar, 2017).

3.4.1. Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2

Bu araştırmada ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerini ölçmek amacıyla kullanılan Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2, Erdur-Baker ve Kavşut (2007) tarafından geliştirilen Siber Zorbalık Envanteri'nin Topcu ve Erdur-Baker

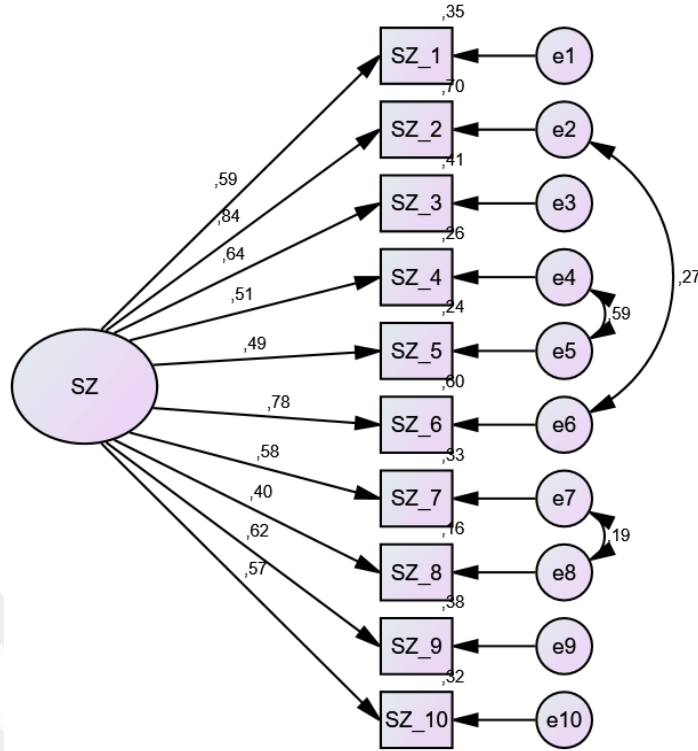
(2018) tarafından ikinci kez güncellenmiş halidir. Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2, iki paralel formdan ve 4'lü Likert (1=hiç, 2=bir kez, 3=iki veya üç kez, 4=üçten çok) puanlama ile değerlendirilen 10 maddeden oluşmaktadır. Bu formlardan biri, siber zorbalık düzeyini belirlemeye yönelik olan “ben yaptım” başlıklı; diğeri ise siber mağduriyet düzeyini belirlemeye yönelik olan “bana yapıldı” başlıklı sütundur. Envanterden siber zorbalık ve siber mağduriyet boyutlarının her biri için alınabilecek en düşük puan 10, en yüksek puan 40 olup, yüksek puanlar daha fazla siber zorbalık veya siber mağduriyet deneyimlemiş olma anlamına gelmektedir. Ayrıca envanterden alınan puanları kullanarak, siber zorba/mağdur olma durumunu belirlemeye yönelik bir sınıflama yapmak da mümkündür. Envanterden alınacak en düşük puan olan 10 puan, siber zorbalık/mağduriyet deneyimlenmediği anlamına gelmektedir. Yine siber zorba/mağdur olarak nitelendirilebilmek için olayın tekrarlanmış olması gerektiğinden, en fazla bir maddede sadece bir kez siber zorbalık/mağduriyet deneyimlediğini bildirip, diğere maddelere hiç yanıtını veren bireyler de siber zorba/mağdur olmadıkları şeklinde adlandırılabilir. Özetle, envanterden en fazla 11 puan alan bireylerin siber zorbalık/mağduriyet deneyimlemediklerini söylemek mümkündür. 11 puanın üzerinde alan bireyler ise puanı hangi boyuttan aldıklarına göre siber zorba/mağdur olarak adlandırılabilir. Bir birey aynı anda hem siber zorba hem de siber mağdur olarak adlandırılabilir (Topcu ve Erdur-Baker, 2018).

Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2'nin Topcu ve Erdur-Baker (2018) tarafından yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda siber zorbalık ve siber mağduriyet boyutlarının her biri için test edilmiştir. Ölçeğin siber zorbalık ($\chi^2= 303.22$, $sd= 33$, $RMSEA= .06$, $TLI= .91$, $CFI= .93$, $SRMR= .04$) ve siber mağduriyet ($\chi^2= 405.43$, $sd= 33$, $RMSEA= .07$, $TLI= .88$, $CFI= .91$, $SRMR= .04$) boyutlarının her biri için hesaplanan uyum indeksi değerleri ölçeğin iyi uyum gösterdiğini işaret etmektedir. Boyutların standartlaştırılmış regresyon değerlerinin siber zorbalık bölümünün .40 ile .65 arasında; siber mağduriyet bölümünün ise .36 ile .73 arasında olduğu gözlenmiştir. Envanterin iç tutarlılık düzeyini belirlemek için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı, siber zorbalık bölümü için .79; siber mağduriyet bölümü için .80 olarak bulunmuştur (Topcu ve Erdur-Baker, 2018).

Bu araştırma kapsamında Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2'nin siber zorbalık bölümü için araştırmanın verileri üzerinden birinci düzey doğrulayıcı

faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2'nin siber zorbalık bölümüne ait uyum indeksleri $\chi^2= 688.484$, $sd= 35$, $\chi^2/sd= 19.671$, $RMR= .03$, $SRMR= .08$, $IFI= .82$, $TLI (NNFI)= .77$, $CFI= .82$, $RMSEA=.140$ olarak bulunmuştur. Ancak uyum indekslerinden bazılarının ($\chi^2/sd= 19.671$, $IFI= .82$, $TLI (NNFI)= .77$, $CFI= .82$, $RMSEA=.140$) düşük değerlere sahip olması nedeniyle önerilen modifikasyon indeksleri incelenerek yapılabilecek üç modifikasyon ile uyum indekslerinin kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşabileceği belirlenmiştir. Modifikasyon önerilerine göre madde 2 (Başkasının hesabını izinsiz kullanarak onu küçük düşürecek paylaşımlar yapmak) ile madde 6 (Sahibinin görülmesinden rahatsızlık duyacağı bir fotoğrafı veya videoyu başkalarıyla paylaşmak) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 31.55'lik; madde 4 (Birine hakaret etmek) ile madde 5 (Utandırıcı veya kırıcı mesajlar göndermek) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 337.11'lik ve madde 7 (Bir sırrı sahibinin izni olmadan başkalarıyla paylaşmak) ile madde 8 (Dedikodu yaymak) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 32.44'lük bir iyileşmeye neden olacağı görülmüştür. Hata kovaryansı eklenecek maddeler incelendiğinde birbirine benzer içerikte olduğu gözlenmiş ve ilgili maddeler arasında hata kovaryansları eklenerek doğrulayıcı faktör analizi tekrarlanmıştır.

Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2'nin siber zorbalık bölümüne ait modifikasyon önerileri dikkate alınarak yapılan üç modifikasyonun ardından elde edilen uyum indeksleri $\chi^2= 230.740$, $sd= 32$, $\chi^2/sd= 7.211$, $RMR= .02$, $SRMR= .05$, $IFI= .95$, $TLI (NNFI)= .92$, $CFI= .95$, $RMSEA= .078$ olarak bulunmuştur. Modifikasyonlardan sonra elde edilen $\chi^2/sd= 7.211$ haricindeki diğer uyum indeksleri, Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2'nin siber zorbalık bölümünün kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğunu göstermiştir. Hata kovaryansları eklenmesi ile tekrarlanan doğrulayıcı faktör analizine ilişkin diyagram, Şekil 6'da verilmiştir.

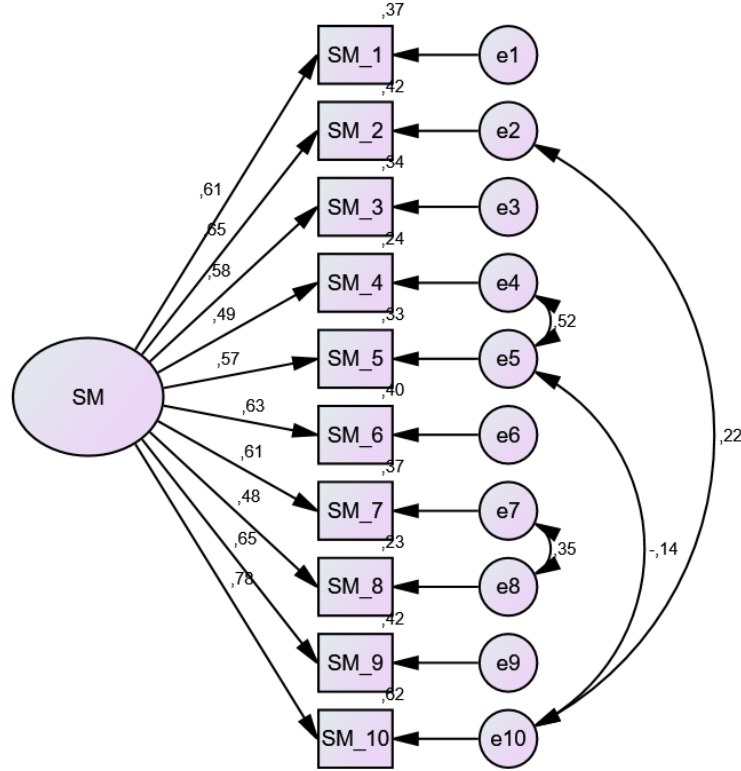
Şekil 6. Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2-Siber Zorbalık Bölümüne Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı

Şekil 6’da görüldüğü üzere, Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri 2’nin siber zorbalık bölümüne ilişkin maddelerin standartlaştırılmış regresyon katsayıları .40 ile .84 arasında değişmektedir. Sonuç olarak, 10 madde ve tek boyuttan oluşan Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2’nin siber zorbalık bölümünün Doğrulayıcı Faktör Analizinde birinci düzeyde doğrulandığı ve kabul edilebilir düzeyde geçerliliğe sahip olduğu belirtilebilir.

Bu araştırma kapsamında Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2’nin siber mağduriyet bölümü için araştırmanın verileri üzerinden birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinde Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2’nin siber mağduriyet bölümüne ait uyum indeksleri $\chi^2=803.515$, $sd=35$, $\chi^2/sd=22.958$, $RMR=.05$, $SRMR=.08$, $IFI=.79$, $TLI(NNFI)=.77$, $CFI=.85$, $RMSEA=.102$ olarak bulunmuştur. Ancak uyum indekslerinin düşük değerlere sahip olması nedeniyle önerilen modifikasyon indeksleri incelenerek yapılabilecek dört modifikasyon ile uyum indekslerinin kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşabileceği belirlenmiştir. Modifikasyon önerilerine göre madde 2 (Başkasının hesabını izinsiz kullanarak onu küçük düşürecek paylaşımlar yapmak) ile madde 10 (Küçük düşürücü

internet sitesi/sayfası oluşturmak) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 63.59'lük; madde 4 (Birine hakaret etmek) ile madde 5 (Utandırıcı veya kırıcı mesajlar göndermek) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 259.34'lük, madde 5 (Utandırıcı veya kırıcı mesajlar göndermek) ile madde 10 (Küçük düşürücü internet sitesi/sayfası oluşturmak) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 58.77'lik ve madde 7 (Bir sırrı sahibinin izni olmadan başkalarıyla paylaşmak) ile madde 8 (Dedikodu yaymak) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 101.95'lik bir iyileşmeye neden olacağı görülmüştür. Hata kovaryansı eklenecek maddeler incelendiğinde birbirine benzer içerikte olduğu gözlenmiş ve ilgili maddeler arasında hata kovaryansları eklenerek doğrulayıcı faktör analizi tekrarlanmıştır.

Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2'nin siber mağduriyet bölümüne ait modifikasyon önerileri dikkate alınarak yapılan dört modifikasyonun ardından elde edilen uyum indeksleri $\chi^2= 340.284$, $sd= 31$, $\chi^2/sd= 10.977$, $RMR= .03$, $SRMR= .06$, $IFI= .92$, $TLI (NNFI)= .90$, $CFI= .92$, $RMSEA= .074$ olarak bulunmuştur. Modifikasyonlardan sonra elde edilen $\chi^2/sd= 10.977$ haricindeki diğer uyum indeksleri, Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2'nin siber mağduriyet bölümünün kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğunu göstermiştir. Hata kovaryansları eklenmesi ile tekrarlanan doğrulayıcı faktör analizine ilişkin diyagram, Şekil 7'de verilmiştir.

Şekil 7. Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2-Siber Mağduriyet Bölümüne Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı

Şekil 7’de görüldüğü üzere, Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri 2’nin siber mağduriyet bölümüne ilişkin maddelerin standartlaştırılmış regresyon katsayıları .48 ile .78 arasında değişmektedir. Sonuç olarak, 10 madde ve tek boyuttan oluşan Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2’nin siber mağduriyet bölümünün Doğrulayıcı Faktör Analizinde birinci düzeyde doğrulandığı ve kabul edilebilir düzeyde geçerliliğe sahip olduğu belirtilebilir.

Bu araştırma kapsamında Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2’nin güvenilir olup olmadığı, iç tutarlılık düzeyi ölçülerek incelenmiştir. Bu kapsamda, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı siber zorbalık bölümü için .68; siber mağduriyet bölümü için .76 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2’nin güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirtilebilir.

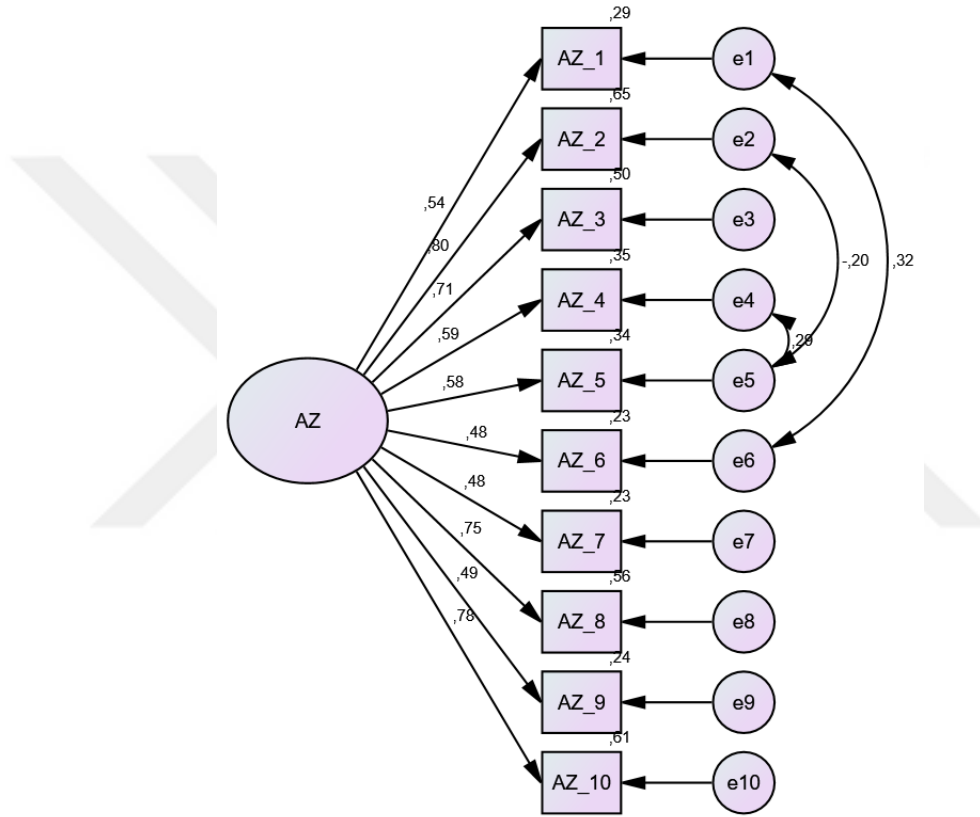
3.4.2. Akran Zorbalığı Ölçeği

Bu araştırmada ergenlerin akran zorbalığı düzeyini ölçmek amacıyla Shaw ve diğerleri (2013) tarafından geliştirilen ve Arslan (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Akran Zorbalığı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 5'li Likert (1=yapmadım, 2=bir ya da iki kez yaptım, 3=ayda bir kez yaptım, 4=haftada bir kez yaptım, 5=haftada birkaç kez yaptım) puanlama ile değerlendirilen 10 maddeden oluşmaktadır. Shaw ve diğerleri (2013), ölçeğin tek boyutlu bir yapıda olduğunu belirlemişler ve Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısını .86 olarak hesaplamışlardır. Arslan (2017) tarafından yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indeksi değerleri $\chi^2=198.22$, $sd=33$, $p=0.00$, $RMSEA=.11$, $NFI=.94$, $NNFI=.93$, $CFI=.95$, $IFI=.95$, $SRMR=.61$ şeklindedir. Ölçeğin düzeltilmiş madde korelasyon katsayılarının .49 ile .68 arasında değiştiği ve tek faktörlü yapıya sahip olduğu belirlenmiştir (Arslan, 2017).

Bu araştırma kapsamında Akran Zorbalığı Ölçeği için araştırmanın verileri üzerinden birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Akran Zorbalığı Ölçeği'ne ait uyum indeksleri $\chi^2=451.935$, $sd=35$, $\chi^2/sd=12.912$, $RMR=.02$, $SRMR=.06$, $IFI=.88$, $TLI(NNFI)=.85$, $CFI=.88$, $RMSEA=.106$ olarak bulunmuştur. Ancak uyum indekslerinden bazılarının ($\chi^2/sd=12.912$, $IFI=.88$, $TLI(NNFI)=.85$, $CFI=.88$, $RMSEA=.106$) düşük değerlere sahip olması nedeniyle önerilen modifikasyon indeksleri incelenerek yapılabilecek üç modifikasyon ile uyum indekslerinin kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşabileceği belirlenmiştir.

Modifikasyon önerilerine göre madde 1 (Kötü bir şekilde birisi ile alay ettim) ile madde 6 (Birisinin ismi ile dalga geçtim) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 85.95'lik; madde 2 (Birine ait olan sırları onu incitmek için başkalarına bilerek söyledim) ile madde 5 (Birisine kasıtlı olarak fiziksel zararda bulundum) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 41.96'lık ve madde 4 (Birisini kasıtlı olarak tehdit ettim) ile madde 5 (Birisine kasıtlı olarak fiziksel zararda bulundum) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 82.68'lik bir iyileşmeye neden olacağı görülmüştür. Hata kovaryansı eklenecek maddeler incelendiğinde birbirine benzer içerikte olduğu gözlenmiş ve ilgili maddeler arasında hata kovaryansları eklenerek doğrulayıcı faktör analizi tekrarlanmıştır.

Akran Zorbalığı Ölçeği'ne ait modifikasyon önerileri dikkate alınarak yapılan üç modifikasyonun ardından elde edilen uyum indeksleri $\chi^2= 243.897$, $sd= 32$, $\chi^2/sd= 7.622$, $RMR= .02$, $SRMR= .05$, $IFI= .94$, $TLI (NNFI)= .92$, $CFI= .94$, $RMSEA= .071$ olarak bulunmuştur. Modifikasyonlardan sonra elde edilen $\chi^2/sd= 7.622$ haricindeki diğer uyum indeksleri, Akran Zorbalığı Ölçeği'nin kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğunu göstermiştir. Hata kovaryansları eklenmesi ile tekrarlanan doğrulayıcı faktör analizine ilişkin diyagram, Şekil 8'de verilmiştir.

Şekil 8. Akran Zorbalığı Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı

Şekil 8'de görüldüğü üzere, Akran Zorbalığı Ölçeği'ndeki maddelerin standartlaştırılmış regresyon katsayıları .48 ile .80 arasında değişmektedir. Sonuç olarak, 10 madde ve tek boyuttan oluşan Akran Zorbalığı Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizinde birinci düzeyde doğrulandığı ve kabul edilebilir düzeyde geçerliliğe sahip olduğu belirtilebilir.

Bu araştırma kapsamında Akran Zorbalığı Ölçeği'nin güvenilir olup olmadığı, iç tutarlılık düzeyi ölçülerek incelenmiştir. Bu kapsamda, Akran Zorbalığı Ölçeği'nin

Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .69 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla Akran Zorbalığı Ölçeği'nin güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirtilebilir.

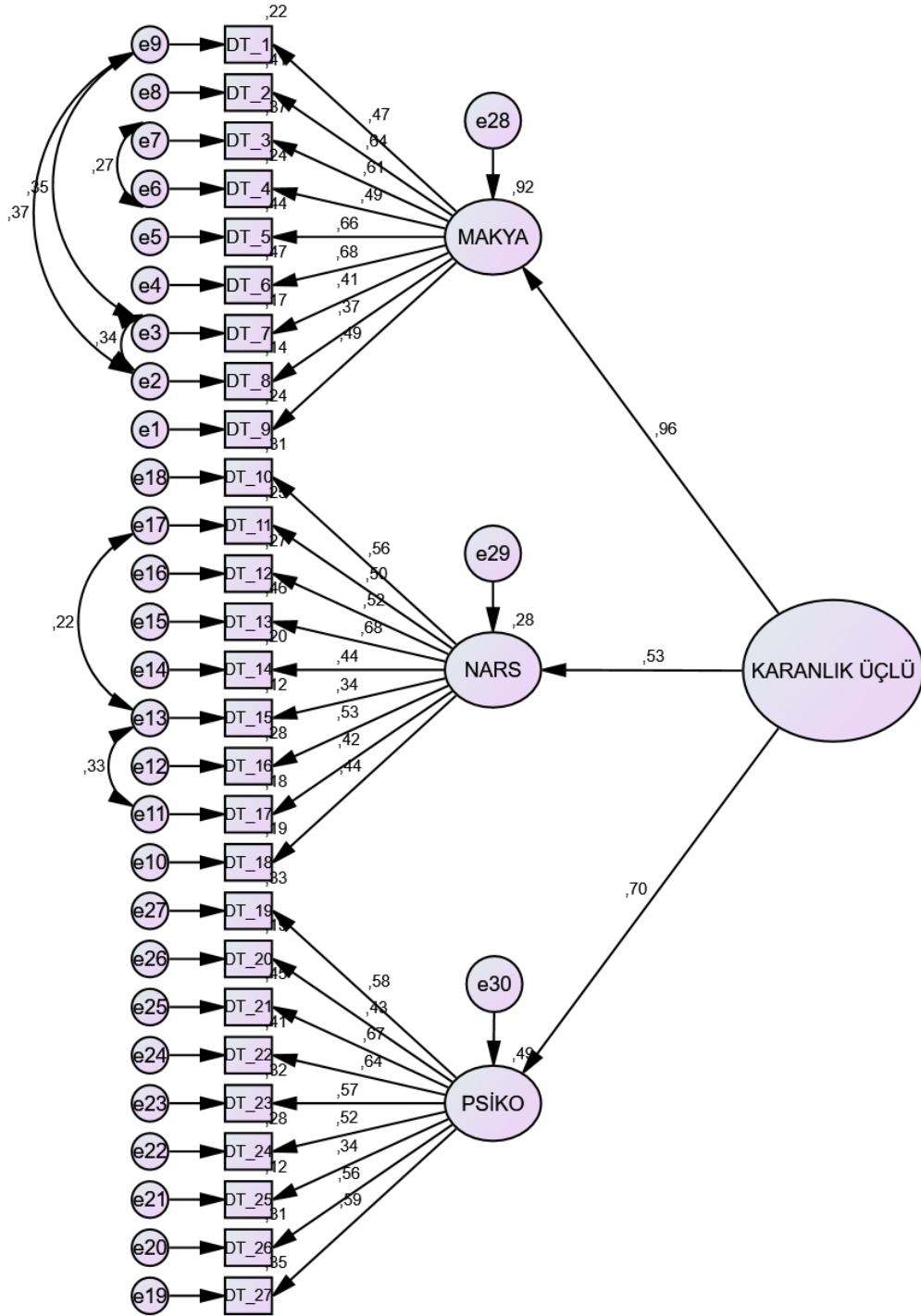
3.4.3. Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu (SD3-T)

Bu araştırmada ergenlerin karanlık üçlü kişilik özelliklerine sahip olma düzeylerini ölçmek amacıyla Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu (SD3-T) kullanılmıştır. Jones ve Paulhus (2014) tarafından geliştirilen, Özsoy ve diğerleri (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu, 5'li Likert puanlamayla (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=karasızım, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) değerlendirilen 27 maddeden ve Makyavelizm (1.-9. madde), narsisizm (10.-18. madde) ve psikopati (19.-27. madde) olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Narsisizm boyutundaki 11., 15. ve 17. maddeler; psikopati boyutundaki 20. ve 25. maddeler tersine puanlanmaktadır. Ölçeğin genelinden alınan yüksek puanlar, kişiliğin karanlık yönüne daha eğilimli olma; ölçeğin Makyavelizm, narsisizm ve psikopati alt boyutlarından alınan yüksek puanlar ise söz konusu kişilik özelliklerine daha fazla sahip olma anlamına gelmektedir. Özsoy ve diğerleri (2017) tarafından yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu'nun yeterli uyuma sahip olduğu ($\chi^2= 708.38$, $p < .01$, $\chi^2/sd= 2.21$, TLI= .79, CFI= .81, RMSEA= .06); faktör yüklerinin ise .32 ile .69 arasında olduğu saptanmıştır. Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu'nun güvenilirlik çalışmaları kapsamında Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı narsisizm ve psikopati boyutu için .79; Makyavelizm boyutu için .70 olarak hesaplanmıştır (Özsoy ve diğerleri, 2017).

Bu araştırma kapsamında Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu için araştırmanın verileri üzerinden ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu'na ait uyum indeksleri $\chi^2= 1728.948$, $sd= 321$, $\chi^2/sd= 5.386$, RMR= .09, SRMR= .07, IFI= .78, TLI (NNFI)= .76, CFI= .78, RMSEA=.068 olarak bulunmuştur. Ancak ölçüm modelinin uyum indekslerinden bazılarının (RMR= .09, IFI= .78, TLI (NNFI)= .76, CFI= .78) düşük değerlere sahip olması nedeniyle önerilen modifikasyon indeksleri incelenerek yapılabilecek altı modifikasyon ile uyum indekslerinin kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşabileceği belirlenmiştir.

Modifikasyon önerilerine göre Makyavelizm alt boyutundaki madde 1 (Sırlarınızı anlatmak akıllıca değildir) ile madde 7 (İnsanların bilmesi gerekmeyen şeyleri onlardan saklamalısınız) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 83.80'lik; madde 1 (Sırlarınızı anlatmak akıllıca değildir) ile madde 8 (Planlarınızın başkalarına değil, kendinize fayda sağlayacağından emin olun) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 97.84'lük; madde 3 (Her ne pahasına olursa olsun, önemli kişileri kendi tarafına çekmelisin) ile madde 4 (Başkalarıyla doğrudan çatışma yaşamaktan kaçın, çünkü bu kişiler ileride işinize yarayabilir) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 60.21'lik ve madde 7 (İnsanların bilmesi gerekmeyen şeyleri onlardan saklamalısınız) ile madde 8 (Planlarınızın başkalarına değil, kendinize fayda sağlayacağından emin olun) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 81.99'luk bir iyileşmeye neden olacağı görülmüştür. Narsisizm alt boyutundaki madde 11 (İlgi odağı olmaktan nefret ederim) ile madde 15 (Biri bana iltifat ederse mahcup olurum) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 50.69'luk ve madde 15 (Biri bana iltifat ederse mahcup olurum) ile madde 17 (Ortalama biriyim) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 103.29'luk bir iyileşmeye neden olacağı saptanmıştır. Hata kovaryansı eklenecek maddelerin aynı alt boyutu ölçtüğü ve birbirine benzer içerikte olduğu gözlenmiştir. İlgili maddeler arasında hata kovaryansları eklenerek doğrulayıcı faktör analizi tekrarlanmıştır.

Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu'na ait ölçüm modelinde modifikasyon önerileri dikkate alınarak yapılan altı modifikasyonun ardından elde edilen uyum indeksleri $\chi^2= 1242.371$, $sd= 315$, $\chi^2/sd= 3.944$, $RMR= .08$, $SRMR= .06$, $IFI= .93$, $TLI (NNFI)= .90$, $CFI= .93$, $RMSEA= .056$ olarak bulunmuştur. Buradan hareketle Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu'nun kabul edilebilir uyum gösterdiği söylenebilir. Hata kovaryansları eklenmesi ile tekrarlanan doğrulayıcı faktör analizine ilişkin diyagram, Şekil 9'da verilmiştir.

Şekil 9. Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formuna Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı

Şekil 9'da görüldüğü üzere, Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu'ndaki maddelerin standartlaştırılmış regresyon katsayıları .34 ile .68 arasında değişmektedir. Sonuç olarak, 27 madde ve üç alt boyuttan oluşan Kısaltılmış Karanlık

Üçlü Ölçeği Türkçe Formu'nun Doğrulayıcı Faktör Analizinde ikinci düzeyde doğrulandığı ve kabul edilebilir düzeyde geçerliliğe sahip olduğu belirtilebilir.

Bu araştırma kapsamında Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu'nun güvenilir olup olmadığı, iç tutarlılık düzeyi ölçülerek incelenmiştir. Bu kapsamda, Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu'nun Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı, ölçeğin geneli için .80; Makyavelizm alt boyutu için .74; narsisizm alt boyutu için .66 ve psikopati alt boyutu için .68 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu'nun güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirtilebilir.

3.4.4. Riskli Davranışlar Ölçeği

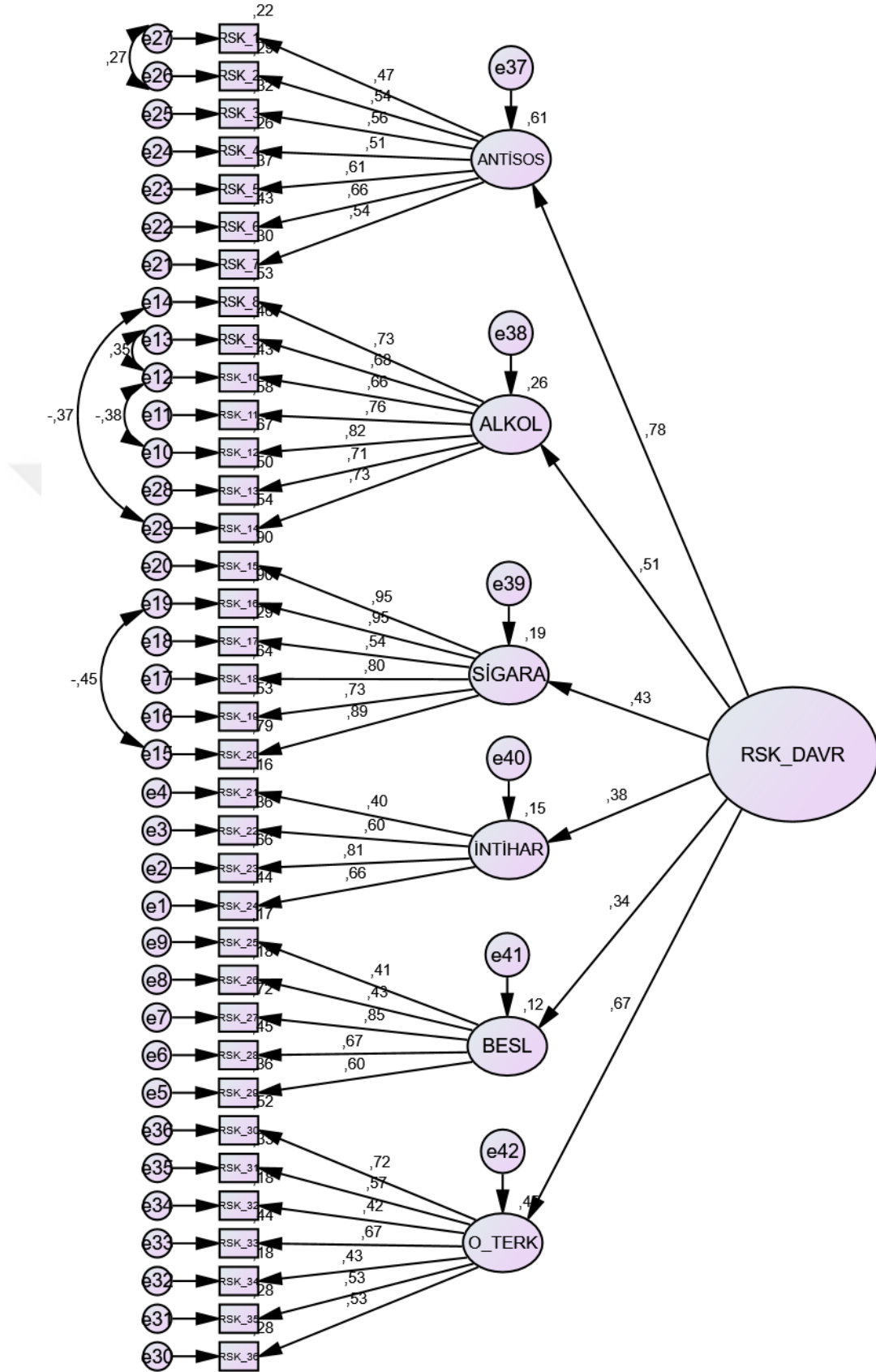
Bu çalışmada ergenlerdeki riskli davranış düzeyini ölçmek amacıyla Gençtanırım ve Ergene (2014) tarafından geliştirilen Riskli Davranışlar Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 36 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin maddeleri 5'li Likert (5=kesinlikle uygun, 4=uygun, 3=kısmen uygun, 2=uygun değil, 1=kesinlikle uygun değil) puanlamayla değerlendirilmektedir. Ölçek, antisosyal davranışlar (1.-7. madde), alkol kullanımı (8.-14. madde), sigara kullanımı (15.-20. madde), intihar eğilimi (21.-24. madde), beslenme alışkanlıkları (25.-29. madde) ve okul terki (30.-36. madde) olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. İntihar eğilimi boyutundaki 21. madde tersine puanlanmaktadır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda faktör yüklerinin antisosyal davranışlar boyutunda .49 ile .69 arasında; alkol kullanımı boyutunda .54 ile .79 arasında; sigara kullanımı boyutunda .66 ile .84 arasında; intihar eğilimi boyutunda .66 ile .79 arasında; beslenme alışkanlıkları boyutunda .54 ile .76 arasında; okul terki boyutunda ise .57 ile .76 arasında değişmektedir (Gençtanırım ve Ergene, 2014). Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları kapsamında Gençtanırım ve Ergene (2014), ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısının .90; ölçeğin alt boyutlarının test-tekrar test güvenilirlik katsayılarının ise sırasıyla .79, .77, .90, .63, .56, .68, .85 olduğunu belirlemiştir.

Bu araştırma kapsamında Riskli Davranışlar Ölçeği için araştırmanın verileri üzerinden ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Riskli Davranışlar Ölçeği'ne ait uyum indeksleri $\chi^2= 2693.834$, $sd= 588$, $\chi^2/sd= 4.581$, $RMR= .07$, $SRMR= .07$, $IFI= .85$, $TLI (NNFI)= .84$, $CFI= .85$, $RMSEA=.061$ olarak bulunmuştur. Ancak uyum indekslerinden bazılarının ($IFI= .85$, $TLI (NNFI)= .84$, $CFI= .85$) düşük değerlere sahip olması nedeniyle önerilen

modifikasyon indeksleri incelenerek yapılabilecek beş modifikasyon ile uyum indekslerinin kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşabileceği belirlenmiştir.

Modifikasyon önerilerine göre antisosyal davranışlar alt boyutundaki madde 1 (Arkadaşlarımla ağız kavgası yaptığım olur) ile madde 2 (Arkadaşlarımla küfürlü konuşurum) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 51.16'lık bir iyileşmeye neden olacağı görülmüştür. Alkol kullanımı alt boyutundaki madde 8 (Alkol kullandığımda sıkıntılarımın hafiflediğini hissediyorum) ile madde 14 (Ailemden gizli arkadaşlarımla alkol içmek için dışarı çıkarım) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 86.01'lik; madde 9 (Cesaretimi toplamak için alkol aldığım olur) ile madde 10 (Okula alkollü olarak geldiğim olur) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 128.71'lik ve madde 10 (Okula alkollü olarak geldiğim olur) ile madde 12 (Kendimi daha iyi hissetmek için alkol kullanırım) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 119.77'lik bir iyileşmeye neden olacağı saptanmıştır. Sigara kullanımı alt boyutundaki madde 16 (Okulda sigara içebilirim) ile madde 20 (Canım sıkıldığında sigara içerek rahatlarım) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 40.00'lık bir iyileşmeye neden olacağı gözlenmiştir. Hata kovaryansı eklenecek maddelerin aynı alt boyutu ölçtüğü ve birbirine benzer içerikte olduğu gözlenmiştir. İlgili maddeler arasında hata kovaryansları eklenerek doğrulayıcı faktör analizi tekrarlanmıştır.

Riskli Davranışlar Ölçeği'ne ait modifikasyon önerileri dikkate alınarak yapılan beş modifikasyonun ardından elde edilen uyum indeksleri $\chi^2= 2214.759$, $sd= 583$, $\chi^2/sd= 3.799$, $RMR= .06$, $SRMR= .06$, $IFI= .92$, $TLI (NNFI)= .90$, $CFI= .92$, $RMSEA= .054$ olarak bulunmuştur. Buradan hareketle Riskli Davranışlar Ölçeği'nin kabul edilebilir uyum gösterdiği söylenebilir. Hata kovaryansları eklenmesi ile tekrarlanan doğrulayıcı faktör analizine ilişkin diyagram, Şekil 10'da verilmiştir.

Şekil 10. Riskli Davranışlar Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı

Şekil 10'da görüldüğü üzere, Riskli Davranışlar Ölçeği'ndeki maddelerin standartlaştırılmış regresyon katsayıları .40 ile .95 arasında değişmektedir. Sonuç olarak, 36 madde ve altı alt boyuttan oluşan Riskli Davranışlar Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizinde ikinci düzeyde doğrulandığı ve kabul edilebilir düzeyde geçerliliğe sahip olduğu belirtilebilir.

Bu araştırma kapsamında Riskli Davranışlar Ölçeği'nin güvenilir olup olmadığı, iç tutarlılık düzeyi ölçülerek incelenmiştir. Bu kapsamda, Riskli Davranışlar Ölçeği'nin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı, ölçeğin geneli için .88; antisosyal davranışlar alt boyutu için .76; alkol kullanımı alt boyutu için .88; sigara kullanımı alt boyutu için .92; intihar eğilimi alt boyutu için .66; beslenme alışkanlıkları alt boyutu için .73; okul terki alt boyutu için .76 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla Riskli Davranışlar Ölçeği'nin güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirtilebilir.

3.4.5. Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği

Bu araştırmada ergenlerdeki prososyal davranış düzeyini ölçmek amacıyla kullanılan Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği, Carlo ve Randall (2002) tarafından geliştirilmiş, Kumru ve diğerleri (2004) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek, 5'li Likert (5=beni çok iyi tanımlıyor, 4=beni iyi tanımlıyor, 3=beni bir ölçüde tanımlıyor, 2=beni biraz tanımlıyor, 1=beni hiç tanımlamıyor) puanlamayla değerlendirilen 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin kamusal olumlu sosyal davranış (1., 3., 5. ve 13. maddeler), duygusal olumlu sosyal davranış (2., 12., 17. ve 21. maddeler), özgeci olumlu sosyal davranış (4., 10., 16., 20. ve 23. maddeler), acil durumlarda olumlu sosyal davranış (6., 9. ve 14. maddeler), itaatkar olumlu sosyal davranış (7. ve 18. maddeler) ve gizli olumlu sosyal davranış (8., 11., 15., 19. ve 22. maddeler) olmak üzere altı alt boyutu vardır. Ölçeğin özgeci olumlu sosyal davranış boyutundaki maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçeğin güvenirlik çalışmaları kapsamında alt ölçeklerin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayılarının .52 ile .68 arasında değişmekte olduğu bulunmuştur (Kumru ve diğerleri, 2004).

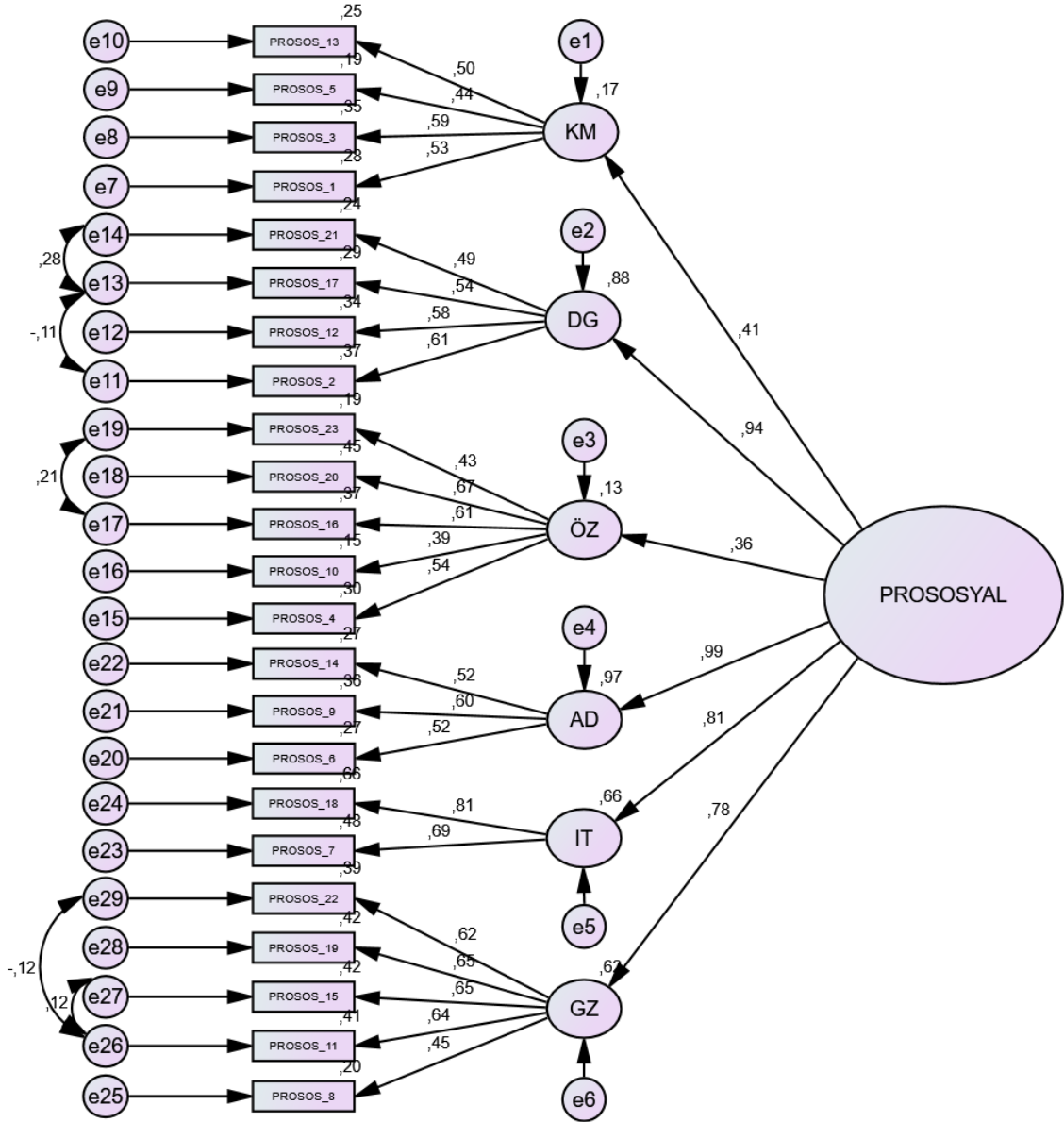
Bu araştırma kapsamında Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği için araştırmanın verileri üzerinden ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'ne ait uyum indeksleri $\chi^2= 1531.007$, $sd= 224$, $\chi^2/sd= 6.835$,

RMR= .10, SRMR= .09, IFI= .89, TLI (NNFI)= .87, CFI= .89, RMSEA=.078 olarak bulunmuştur. Ancak uyum indekslerinden bazılarının ($\chi^2/sd= 6.835$, RMR= .10, SRMR= .09, IFI= .89, TLI (NNFI)= .87, CFI= .89) düşük değerlere sahip olması nedeniyle önerilen modifikasyon indeksleri incelenerek yapılabilecek beş modifikasyon ile uyum indekslerinin kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşabileceği belirlenmiştir.

Modifikasyon önerilerine göre duygusal olumlu sosyal davranış alt boyutundaki madde 17 (Ortam oldukça duygusal ise başkalarına en iyi yardımla karşılık veririm) ile madde 21 (Duygusal ortamlar bende muhtaçlara yardım etme isteği uyandırır) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 64.15'lik ve madde 2 (Problemi olan birine yardım ettiğimde çok mutlu olurum) ile madde 17 (Ortam oldukça duygusal ise başkalarına en iyi yardımla karşılık veririm) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 22.41'lik bir iyileşmeye neden olacağı görülmüştür. Özgeci olumlu sosyal davranış alt boyutundaki madde 16 (Hayırseverliğe harcadığım zaman ve emek için daha fazla hatırlanmam gerektiğine inanıyorum) ile madde 23 (Eğer birilerine yardım edersem gelecekte onlar da bana yardım etmeliler diye düşünürüm) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 15.45'lik bir iyileşmeye neden olacağı saptanmıştır. Gizli olumlu sosyal davranış alt boyutundaki madde 11 (İhtiyacı olanlara en çok yardımı kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman yapma eğilimindeyim) ile madde 15 (Kimin yardım ettiği bilinmediğinde daha fazla yardım ederim) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 10.54'lük ve madde 11 (İhtiyacı olanlara en çok yardımı kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman yapma eğilimindeyim) ile madde 22 (Sık sık isimsiz bağışlar yapmak kendimi iyi hissetmemi sağlıyor) arasına eklenecek hata kovaryansının χ^2 üzerinde 10.45'lik bir iyileşmeye neden olacağı gözlenmiştir. Hata kovaryansı eklenecek maddelerin aynı alt boyutu ölçtüğü ve birbirine benzer içerikte olduğu gözlenmiştir. İlgili maddeler arasında hata kovaryansları eklenerek doğrulayıcı faktör analizi tekrarlanmıştır.

Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'ne ait modifikasyon önerileri dikkate alınarak yapılan beş modifikasyonun ardından elde edilen uyum indeksleri $\chi^2= 1402.796$, $sd= 219$, $\chi^2/sd= 6.405$, RMR= .08, SRMR= .07, IFI= .92, TLI (NNFI)= .90, CFI= .92, RMSEA= .075 olarak bulunmuştur. Modifikasyonlardan sonra elde edilen $\chi^2/sd= 6.405$ haricindeki diğer uyum indeksleri, Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'ne ait ölçüm modelinin kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğunu göstermiştir. Hata

kovaryansları eklenmesi ile tekrarlanan doğrulayıcı faktör analizine ilişkin diyagram, Şekil 11’de verilmiştir.

Şekil 11. Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı

Şekil 11’de görüldüğü üzere, Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği’ndeki maddelerin standartlaştırılmış regresyon katsayıları .39 ile .81 arasında değişmektedir. Sonuç olarak, 23 madde ve altı alt boyuttan oluşan Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği’nin kabul edilebilir düzeyde geçerliliğe sahip olduğu belirtilebilir.

Bu araştırma kapsamında Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'nin güvenilir olup olmadığı, iç tutarlılık düzeyi ölçülerek incelenmiştir. Bu kapsamda, Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'nin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, ölçeğin geneli için .70; kamusal olumlu sosyal davranış alt boyutu için .65; duygusal olumlu sosyal davranış alt boyutu için .67; özgeci olumlu sosyal davranış alt boyutu için .69; acil durumlarda olumlu sosyal davranış alt boyutu için .66; itaatkar olumlu sosyal davranış alt boyutu için .72; gizli olumlu sosyal davranış alt boyutu için .74 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'nin güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirtilebilir.

3.4.6. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda, katılımcılara ait birtakım bilgilerin öğrenilmesine yönelik sorular bulunmaktadır. Bu bilgiler fakülte/meslek yüksekokulu, cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, kardeş sayısı, ebeveynlerin birlikte yaşayıp yaşamadığı, günlük ortalama internet kullanım süresi, sosyal medya hesabına sahip olup olmama, ne zamandan beri sosyal medya kullandığı, sosyal medya hesabı sayısı, günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi ve sosyal medya hesaplarını günlük kontrol etme sayısıdır.

3.5. Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Araştırmanın verileri, uygulama için daha önce belirlenen gün ve saatlerde sınıflarda bulunan ve araştırmaya katılım sağlama konusunda gönüllü olan öğrencilerden toplanmıştır. Her uygulama öncesinde araştırma hakkında kısaca bilgi verilerek gerçekleştirilecek uygulamanın amacı, önemi ve sadece katılmaya gönüllü olan 17 ile 20 yaş arasındaki öğrencilerin katılması gerektiği belirtilmiştir. Uygulamanın yaklaşık 20 dakika sürdüğü gözlenmiştir. Uygulamaların tamamlanması sonucunda öğrencilere uygulanmış 1214 adet veri toplama formu elde edilmiştir.

3.6. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırma kapsamında 1214 ergene uygulanan her veri toplama formu teker teker incelenerek hatalı, eksik ve özen gösterilmeden doldurulduğu tespit edilen 61 form, hiç internet kullanmadığını belirten öğrencilere ait 6 form ve 20 yaşından büyük olduğunu belirten öğrencilere ait 69 form, araştırmadan çıkarılarak geriye kalan 1078 form

incelenmiştir. Kalan 1078 formun SPSS 22 programına girişi yapıldıktan sonra oluşan veri setinde hatalı veri kontrolü gerçekleştirilmiş, programa hatalı girildiği fark edilen veriler ilgili veri toplama formu dikkate alınarak düzeltilmiştir. Ardından veriler için aykırı (uç) değer analizi yapılarak aykırı (uç) değer olduğu tespit edilen 126 veri, araştırmaya dahil edilmemiştir. Sonuç olarak 952 öğrenciden toplanan veriler değerlendirmeye alınarak analizler, bu veriler üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçme amaçlarının doğrulayıcı faktör analizini gerçekleştirmek amacıyla AMOS 22, kullanılan ölçme amaçlarının güvenilirlik katsayılarını hesaplamak ve araştırmanın alt problemlerini test etmek amacıyla SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Bu araştırmanın birinci alt problemi “Ergenlerin siber zorbalığa (zorba, mağdur veya zorba/mağdur olarak) dahil olma oranı nedir?” olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bu alt problemi, yüzde ve frekans istatistiği ile test edilmiştir.

Bu araştırmanın ikinci alt problemi “Siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü kişilik özellikleri, riskli davranışlar ve prososyal davranışlar ergenlerin siber zorba olup olmadıklarını ne düzeyde yordamaktadır?” olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bu alt problemi ise lojistik regresyon analizi ile test edilmiştir. Lojistik regresyon analizi daha çok korelasyonel araştırma desenlerinde kullanılan bir istatistik olup bireyleri, kategorik bir bağımlı değişken bazında ait oldukları gruplara en az hata ile ayırmak için kullanılan bir işlemdir (Tatlıdil, 1996). Lojistik regresyon, bağımlı (yordanan) değişkenin kategorik (sınıflamalı) olduğu durumlar için uygun bir analiz olup bu analizde bireylerin hangi kategorinin üyesi olduğunun tahmin edilmesi amacıyla kullanılacak bir regresyon denklemi oluşturularak bu gruplara ilişkin üyelik tahmini yapılması ve bağımlı (yordanan) değişken ile bağımsız (yordayıcı) değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmaktadır (Mertler ve diğerleri, 2021). Bu araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında incelenen bağımlı (yordanan) değişken siber zorba olan ve olmayan ergenler biçiminde kategorize edildiği için bu alt problemin lojistik regresyon ile test edilebileceği ifade edilebilir. Bu araştırmada siber zorba olan ergenler “1” olarak, siber zorba olmayan ergenler “0” olarak kodlanmış ve lojistik regresyonun standart (enter) yöntemi kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Lojistik regresyonun standart (enter) yönteminde tüm değişkenler bir blok olarak regresyon modelinde yer almakta ve her bir blok için parametre kestirimleri hesaplanmaktadır (Çokluk ve diğerleri, 2018).

Lojistik regresyon analizinde, değişkenlerin dağılımı ile ilgili herhangi bir varsayımın karşılanması gerekliliği yoktur (Tabachnick ve Fidell, 2015). Verilerin analiz edilmesine başlamadan önce lojistik regresyon analizinin ön şartları olan aykırı (uç) değerler, çoklu bağlantı problemi ve örneklem büyüklüğü incelenmiştir. Öncelikle aykırı değerler incelenmiş ve 126 veri, aykırı değer olduğunun belirlenmesi nedeniyle araştırmaya dahil edilmemiştir (aykırı değerlerin belirlenmesinde $|z| < 3$ aralığı esas alınmıştır). Dolayısıyla analizlerin gerçekleştirildiği veri setinde aykırı değer yer almadığı ifade edilebilir. Ardından araştırmının değişkenleri arasında çoklu bağlantı olup olmadığı incelenmiştir. Yordayıcılıktan sapma durumuna yol açması nedeniyle, değişkenler arasındaki korelasyonların yüksek olması durumunda ($r > .90$) çoklu bağlantı probleminden söz edilmektedir (Çokluk ve diğerleri, 2018). Bu araştırmadaki değişkenler arasındaki korelasyonların tamamının .90 değerinden küçük olduğu tespit edilerek çoklu bağlantı probleminin olmadığı belirlenmiştir (bkz. Tablo 19). Son olarak lojistik regresyon analizinin gerektirdiği örneklem hacimleri de göz önüne alınarak araştırmının örneklem büyüklüğünün yeterli olup olmadığı kontrol edilmiştir. Çokluk ve diğerlerine (2018) göre, lojistik regresyon analizi sonucunda ulaşılan sonuçların kararlı olabilmesi için her bağımsız (yordayıcı) değişkende en az 50 kişilik grupların olması gerekmektedir. Bu araştırmada yer alan on yedi (17) bağımsız (yordayıcı) değişken (siber mağduriyet: 1, akran zorbalığı: 1, karanlık üçlü: 3, riskli davranışlar: 6, prososyal davranışlar: 6) 55'ten fazla katılımcı ile temsil edilmektedir. Dolayısıyla örneklemin yeterli büyüklükte olduğunu söylemek mümkündür.

BÖLÜM IV

4. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerinin test edilmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu araştırmanın birinci alt problemi “Ergenlerin siber zorbalığa (zorba, mağdur veya zorba/mağdur olarak) dahil olma oranı nedir?” olarak belirlenmiştir. Bu alt problemi test etmek amacıyla örneklem grubundaki siber zorba, siber mağdur, siber zorba/mağdur (hem siber zorba hem siber mağdur), sadece siber zorba, sadece siber mağdur olan ve siber zorbalığa dahil olmaya ergenlerin sayısı ve yüzdesi hesaplanarak Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4

Örneklem Grubundaki Ergenlerin Siber Zorbalığa Dahil Olma Düzeyleri

	Grup	n	%
Siber Zorbalık	Siber Zorba Olan	288	30.3
	Siber Zorba Olmayan	664	69.7
	Toplam	952	100
Siber Mağduriyet	Siber Mağdur Olan	383	40.2
	Siber Mağdur Olmayan	569	59.8
	Toplam	952	100
Siber Zorbalık Sürecine Dahil Olma	Sadece Siber Zorba	68	7.1
	Sadece Siber Mağdur	163	17.1
	Siber Zorba/Mağdur	220	23.1
	Siber Zorbalığa Dahil Olmayan	501	52.7
	Toplam	952	100

Tablo 4’te görüldüğü gibi örneklem grubundaki ergenlerin %52.7’sinin (n=501) siber zorbalık sürecine dahil olmadığı, %47.3’ünün (n=451) siber zorbalık sürecine siber zorba, siber mağdur veya siber zorba/mağdur olarak dahil olduğu belirlenmiştir. Örnekleme oluşturan ergenlerin %7.1’inin (n=68) siber zorbalık sürecinde sadece

zorbalık yaptığı, siber mağduriyet yaşamadığı bulunmuştur. Ergenlerin %17.1'inin (n=163) siber zorbalık sürecine sadece mağdur rolü ile dahil olduğu, siber zorbalık yapmadığı saptanmıştır. Örneklem grubundaki ergenlerin %23.1'inin (n= 220) ise siber zorbalık sürecinde hem zorba hem de mağdur olduğu gözlenmiştir. Buna ek olarak, örneklem grubunun %30.3'ünün (n=288) siber zorbalık davranışları sergilediği, %40.2'sinin (n=383) ise siber mağduriyet yaşadığı bulunmuştur. Bu bulgular incelendiğinde, örneklem grubundaki ergenlerin neredeyse yarısının siber zorbalığa zorba, mağdur veya zorba/mağdur olarak dahil olduğu, neredeyse üçte birinin siber zorbalık davranışları sergilediği, üçte birinden daha fazla bir kısmının siber mağduriyet yaşadığı, neredeyse dörtte birinin ise hem siber zorba hem de siber mağdur olduğu dikkat çekmektedir.

4.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi test edilmeden önce değişkenlere ilişkin korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Araştırmanın değişkenleri arasındaki korelasyon değerleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5

Değişkenlere İlişkin Korelasyon Değerleri

Değişken	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1) Siber Zorbalık	1	.44**	.56**	.18**	.14**	.22**	.33**	.07**	.15**	.15**	.15**	.22**	.04	.02	-.04	-.03	-.05	-.01
2) Siber Mağduriyet		1	.36**	.08**	.05	.04	.17**	.05	.12**	.11**	.10**	.18**	.00	.03	-.03	.06	.02	.01
3) Akran Zorbalığı			1	.26**	.18**	.31**	.40**	.25**	.19**	.08*	.13**	.32**	.14**	.01	-.16**	-.05	-.06	-.05
4) Makyavelizm				1	.35**	.43**	.32**	.08**	.11**	.13**	.07*	.20**	.21**	.13**	-.27**	.10**	-.02	.09**
5) Narsisizm					1	.28**	.18**	.14**	.07*	-.10**	.17**	.12**	.23**	.11**	-.28**	.10**	.03	.04
6) Psikopati						1	.50**	.24**	.23**	.17**	.10**	.34**	.18**	-.09**	-.21**	-.10**	-.18**	-.16**
7) Antisosyal Davr.							1	.32**	.31**	.25**	.23**	.40**	.17**	-.08**	-.18**	-.10**	-.16**	-.16**
8) Alkol Kullanımı								1	.37**	.07*	.06	.28**	.12**	-.13**	-.08*	-.07*	-.09**	-.18**
9) Sigara Kullanımı									1	.10**	.10**	.27**	.04	-.11**	.02	-.01	-.08*	-.14**
10) İntihar Eğilimi										1	.15**	.24**	-.00	.06	-.04	.01	-.06**	-.04
11) Beslenme Alışk.											1	.11**	.04	.07*	-.01	.04	.02	.05
12) Okul Terki												1	.17**	-.08*	-.10**	-.10**	-.15**	-.15**
13) K. O. S. D.***													1	.23**	-.54**	.17**	.04	-.02
14) D. O. S. D.***														1	-.37**	.59**	.52**	.51**
15) Ö. O. S. D.***															1	-.24**	-.13**	-.07*
16) A. D. O. S. D.***																1	.53**	.49**
17) İ. O. S. D.***																	1	.53**
18) G. O. S. D.***																		1

* $p < .05$ ** $p < .01$

***K. O. S. D.: Kamusal Olumlu Sosyal Davranış, D. O. S. D.: Duygusal Olumlu Sosyal Davranış, Ö. O. S. D.: Özgeci Olumlu Sosyal Davranış, A. D. O. S. D.: Acil Durumlarda Olumlu Sosyal Davranış, İ. O. S. D.: İtaatkar Olumlu Sosyal Davranış, G. O. S. D.: Gizli Olumlu Sosyal Davranış

Tablo 5'teki korelasyon değerleri incelendiğinde siber zorbalık ile olumlu sosyal davranışın alt boyutları olan kamusal olumlu sosyal davranış ($r = .04$ $p > .05$), duygusal olumlu sosyal davranış ($r = .02$ $p > .05$), özgeci olumlu sosyal davranış ($r = -.04$ $p > .05$), acil durumlarda olumlu sosyal davranış ($r = -.03$ $p > .05$), itaatkar olumlu sosyal davranış ($r = -.05$ $p > .05$) ve gizli olumlu sosyal davranış ($r = -.01$ $p > .05$) arasındaki ilişkilerin anlamlı olmadığı görülmektedir. Bunların dışında, siber zorbalık ile diğer tüm bağımsız (yordayıcı) değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, araştırmanın değişkenleri arasındaki bütün korelasyon değerlerinin .90'dan küçük olması nedeniyle değişkenler arasında çoklu bağlantı problemi olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla lojistik regresyon analizinin kullanılabileceği ifade edilebilir.

Bu araştırmanın ikinci alt problemi "Siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü kişilik özellikleri, riskli davranışlar ve prososyal davranışlar ergenlerin siber zorba olup olmadıklarını ne düzeyde yordamaktadır?" şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın bu alt problemi lojistik regresyon analizi ile test edilmiştir. Öncelikle siber zorba ergenler "1" olarak, siber zorba olmayan ergenler ise "0" olarak kodlanmıştır. Ardından, lojistik regresyon analizinin standart (enter) metodu kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Analizde öncelikle başlangıç bloğu (Blok 0) ya da başlangıç modeli için $-2\log$ olabilirlik ($-2\log$ likelihood/ $-2LL$) incelenerek iterasyon öyküsü sunulmuştur. Başlangıç modeline ilişkin iterasyon öyküsü Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6

Başlangıç Modeli İterasyon Öyküsü

İterasyon		$-2\log$ olabilirlik ($-2LL$)	Katsayılar
			Sabit
Adım 0	1	1167.540	-.790
	2	1167.124	-.835
	3	1167.124	-.835

Tablo 6 incelendiğinde başlangıç modeline ait $-2LL$ değerinin 1167.124 olduğu görülmektedir. $-2LL$ değeri, en çok olabilirlik kestiriminin ne düzeyde iyi uyuma sahip olduğunu gösteren bir model uyumu indeksidir. $-2LL$ değerinin "0" olması mükemmel uyum anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, $-2LL$ değeri sıfır olduğu zaman olabilirlik "1" olmaktadır. Lojistik regresyon analizinde başlangıç modeline (baseline model/constant-only model) ve amaçlanan modele (yordayıcı değişkenlerin modele dahil

olmasıyla oluşan model) ait olmak üzere iki adet farklı -2LL değeri hesaplanmaktadır. Yordayıcı değişkenlerin modeldeki iyileşmeye etkisi, elde edilen -2LL değerleri karşılaştırılarak değerlendirilmektedir (Çokluk ve diğerleri, 2018).

Lojistik regresyon analizindeki başlangıç modelinde tüm katılımcılar keyfi bir biçimde tek bir kategoride düşünülerek daha çok katılımcının yer aldığı kategoride sınıflandırmaktadır (Field, 2005). Tablo 7’de lojistik regresyon analizi sonucunda elde edilen başlangıç modelindeki sınıflandırma durumu sunulmuştur.

Tablo 7

Lojistik Regresyon Analizi Sonucunda Elde Edilen İlk Sınıflandırma Durumu

Gözlenen Durum	Beklenen Durum			
	Siber Zorbalık Durumu		Doğru Sınıflandırma Yüzdesi	
	Siber Zorba	Siber Zorba Değil		
Adım 0	Siber Zorba	0	288	0.00
	Siber Zorba Değil	0	664	100.00
Toplam Doğru Sınıflandırma Yüzdesi				69.7

Tablo 7’ye göre bu araştırmada ele alınan yordayıcı değişkenler açısından durum ele alındığında, başlangıç modelinde elde edilen ilk sınıflandırma sonuçları doğrultusunda örnekleme yer alan tüm ergenler %69.7’lik bir sınıflandırma yüzdesi ile “siber zorba değil” grubunda sınıflandırılmıştır. Bu oran, yordayıcı değişkenlerin modele girmesi ile tekrar hesaplanarak yordayıcı değişkenlerin yordanan değişkeni ne düzeyde sınıflandırdığına ilişkin bilgi vermektedir. Tablo 8’de başlangıç modelinde/eşitlikte yer alan değişkenlere yer verilmiştir.

Tablo 8

Başlangıç Modelinde/Eşitlikte Yer Alan Değişkenler

Adım 0	β	Standart Hata	Wald	sd	p	Exp(β)
Sabit	-.835	.071	140.162	1	.000	.434

Tablo 8 başlangıç modelini oluşturan sabit terim, sabit terime ilişkin standart hata, değişkenin anlamlılığını test eden Wald istatistiği, Wald istatistiğinin serbestlik derecesi ve anlamlılık düzeyi ile değişken için hesaplanan odds (olasılık) oranını ifade eden Exp(β), yani üstel lojistik regresyon katsayısı (exponentiated logistic coefficients) (Mertler ve diğerleri, 2021) yer almaktadır. Tablo 9’da ise başlangıç modelinde/eşitlikte yer almayan değişkenler sunulmuştur.

Tablo 9

Başlangıç Modelinde/Eşitlikte Yer Almayan Değişkenler

	Değişkenler	Skor	sd	<i>p</i>
	Siber Mağduriyet	177.079	1	.000
	Akran Zorbalığı	136.997	1	.000
	Makyavelizm	26.869	1	.000
	Narsisizm	6.650	1	.010
	Psikopati	26.542	1	.000
	Antisosyal Davranışlar	66.049	1	.000
	Alkol Kullanımı	.131	1	.718
	Sigara Kullanımı	13.313	1	.000
Adım 0	İntihar Eğilimi	14.852	1	.000
	Beslenme Alışkanlıkları	25.280	1	.000
	Okul Terki	16.897	1	.000
	Kamusal Olumlu Sosyal Davranış	.105	1	.746
	Duygusal Olumlu Sosyal Davranış	1.602	1	.206
	Özgeci Olumlu Sosyal Davranış	1.377	1	.241
	Acil Durumlarda Olumlu Sosyal Davranış	.001	1	.971
	İtaatkar Olumlu Sosyal Davranış	.476	1	.490
	Gizli Olumlu Sosyal Davranış	.190	1	.663
	Hata Ki-Kare İstatistiği ($\chi^2_{\beta_0}$)	269.520	17	.000

Tablo 9’da sunulan başlangıç modelinde/eşitlikte yer almayan değişkenler, araştırmanın yordayıcı değişkenleridir. Bu değişkenlere ilişkin verilen skor değerleri ve bu değere ilişkin *p* değerleri, yordayıcı değişkenlerin modele katkısının anlamlı olup olmadığını göstermektedir. Başlangıç modelinde yer almayan değişkenlerin modele anlamlı katkılar sağlayıp sağlamadığı hakkında yorumda bulunmak için hata ki-kare istatistiğinin ($\chi^2_{\beta_0}$) incelenmesi gerekmektedir. Hesaplanan hata ki-kare istatistiği anlamlı ise modelde yer alan tüm değişkenlerin modele katkıda bulunduğu söylenebilir (Field, 2005). Lojistik regresyon analizindeki başlangıç modelinde hesaplanan hata ki-kare istatistiğinin anlamlı olması ($p < .05$), modelde yer almayan yordayıcı değişkenlerin modele eklendiği takdirde modelin yordama gücünün artacağına işaret etmektedir (Çokluk ve diğerleri, 2018). Tablo 9’da görüldüğü üzere, bu çalışmada hata ki-kare istatistiğinin anlamlı [$\chi^2_{\beta_0} = 269.520$, $p = .000$] olduğu gözlenmiştir. Bu durum, çalışmadaki bütün yordayıcı değişkenlerin modelin yordama gücünün artmasına anlamlı katkı sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Değişkenlere ait skor değerleri, hangi değişkenlerin modele daha fazla katkıda bulunduğunu göstermektedir. Buradan hareketle modelde en büyük katkının siber mağduriyet değişkeninden geldiği; siber mağduriyet haricinde modele en çok katkı yapan değişkenlerin sırasıyla akran zorbalığı, antisosyal

davranışlar, Makyavelizm, psikopati, beslenme alışkanlıkları, okul terki, intihar eğilimi ve sigara kullanımı olduğu söylenebilir.

Buraya kadar yalnızca sabit terimin yer aldığı başlangıç modeliyle ilgili analizlere yer verilmiştir. Sonraki analizlerde ise yordayıcı değişkenlerin modele dahil edilmesi ile oluşan amaçlanan modelin bulgularına değinilmiştir. Amaçlanan modelde ilk olarak iterasyon öyküsü incelenmiştir. Tablo 10’da yordayıcı değişkenlerin modele girmesiyle oluşan amaçlanan modele ait iterasyon öyküsüne yer verilmiştir.

Tablo 10

Yordayıcı Değişkenlerin Modele Girdiği Durum için İterasyon Öyküsü

İterasyon	Katsayılar																			
	Adım	-2LL	Sabit	Siber Mağduriyet	Akran Zorbalığı	Makyavelizm	Narsisizm	Psikopati	Antisosyal Davranışlar	Alkol Kullanımı	Sigara Kullanımı	İntihar Eğilimi	Beslenme Alışkanlıkları	Okul Terki	Kamusal Olumlu Sosyal Davranış	Duygusal Olumlu Sosyal Davranış	Özgeci Olumlu Sosyal Davranış	Acil Durumlarda Olumlu Sosyal Davranış	İtaatkar Olumlu Sosyal Davranış	Gizli Olumlu Sosyal Davranış
1	910.138	-6.271	.165	.166	.011	.001	.014	.052	-.068	.010	.018	.029	-.020	-.020	.029	.013	-.020	-.020	.010	
2	889.621	-8.253	.205	.217	.019	.004	.021	.070	-.100	.014	.029	.044	-.028	-.032	.041	.016	-.028	-.033	.014	
3	889.072	-8.642	.212	.228	.020	.005	.022	.073	-.107	.015	.032	.047	-.030	-.035	.043	.017	-.030	-.037	.014	
4	889.072	-8.656	.212	.228	.021	.005	.022	.073	-.108	.015	.032	.048	-.030	-.035	.043	.017	-.030	-.037	.015	
5	889.072	-8.656	.212	.228	.021	.005	.022	.073	-.108	.015	.032	.048	-.030	-.035	.043	.017	-.030	-.037	.015	

Tablo 10’da görüldüğü üzere başlangıç modelinde 1167.124 olan -2LL değeri 889.072’ye kadar düşmüştür. Sadece sabit terimin yer aldığı başlangıç modeline yordayıcı değişkenler girdiğinde -2LL farkının 278.052 (1167.124 - 889.072) olduğu belirlenmiştir. Bu farkın anlamlı olması ise amaçlanan modeldeki yordayıcı değişkenlerin modelin yordama gücüne olumlu etkide bulunduğu anlamına gelmektedir.

Amaçlanan modele ait iterasyon öyküsünün ardından Omnibus Testi sonuçları incelenmiştir. Bu testte adım, blok ve model açısından ki-kare değeri hesaplanmaktadır. Model için hesaplanan ki-kare değeri, başlangıç ve sonuç modeli arasındaki fark hakkında bilgi verir. Ki-kare değerinin anlamlı olması, sonuç modelindeki yordayıcı değişkenlerin yordanan değişkenleri sınıflandırmasına katkıda bulunduğu işaret etmektedir. Tablo 11’de model katsayılarına ilişkin Omnibus Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 11

Model Katsayılarına İlişkin Omnibus Testi

Adım		χ^2	sd	<i>p</i>
1	Adım	278.052	17	.000
	Blok	278.052	17	.000
	Model	278.052	17	.000

Tablo 11 incelendiğinde adım, blok ve model ki-kare değerine ilişkin *p* değerinin anlamlı olduğu görülmektedir [$\chi^2 = 278.052$, $p = .000$]. Bu durum, modeldeki yordanan değişken ile yordayıcı değişkenler kombinasyonu arasında ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Amaçlanan lojistik regresyon modelinin yordanan değişkendeki (siber zorba olma/olmama) varyansı açıklama düzeyini belirlemek amacıyla Cox ve Snell R^2 ve Nagelkerke R^2 istatistikleri hesaplanmıştır. Bu iki değer, çoklu regresyondaki R^2 değerine benzer istatistikler olup yordanan değişkendeki model tarafından açıklanan varyans oranını göstermektedir (Hosmer ve Lemeshow, 2000; Huck, 2012). Analiz sonucunda Cox ve Snell R^2 değeri .253 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, yordayıcı değişkenler analize dahil edildiğinde modelin yordanan değişkendeki (siber zorba olma/olmama) varyansın %25.3’ünü açıkladığı anlamına gelmektedir. Modelin yordanan değişkendeki (siber zorba olma/olmama) varyansı açıklama düzeyine ilişkin başka bir değer olan Nagelkerke R^2 ise .358 olarak belirlenmiştir. Bu bulgu ise yordayıcı değişkenler modele dahil edildiğinde yordanan değişkendeki (siber zorba olma/olmama) varyansın %35.8’ini açıkladığını göstermektedir.

Lojistik regresyon modeline dahil edilen tüm değişkenlerin ortak yordama gücü açısından modeli bir bütün halinde değerlendirmek amacıyla Hosmer ve Lemeshow Testi kullanılmaktadır (Hosmer ve Lemeshow, 2000). Hosmer ve Lemeshow Testi'nin anlamsız olması ($p > .05$) modelin uyumunun kabul edilebilir olduğunu, anlamlı olması ($p < .05$) ise modelin araştırma verileri ile uyumlu olmadığını göstermektedir. Bu çalışmada yordayıcı değişkenler analize dahil olduğu durumda gerçekleştirilen Hosmer ve Lemeshow Testi'ne ilişkin ki-kare değerinin anlamlı olmadığı belirlenmiştir [$\chi^2_{(8)} = 27.701$, $p > .05$]. Bu bulguya dayanarak modeldeki veri uyumunun yeterli düzeyde olduğu, diğer bir ifadeyle modelin iyi uyuma sahip olduğu söylenebilir. Lojistik regresyon modeli sonucunda elde edilen sınıflandırma sonuçları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12

Lojistik Regresyon Modeli Sonucu Elde Edilen Sınıflandırma Durumu

Gözlenen Durum		Beklenen Durum		
		Siber Zorbalık Durumu		Doğru Sınıflandırma Yüzdesi
		Siber Zorba	Siber Zorba Değil	
Adım 1	Siber Zorba	144	144	50.0
	Siber Zorba Değil	56	608	91.6
Toplam Doğru Sınıflandırma Yüzdesi				79.0

Tablo 12'ye ilişkin değerlendirmede bulunmadan önce Tablo 7'de verilmiş olan siber zorba olan ergenlerin sayısının 288, siber zorba olmayan ergenlerin sayısının 664 olmak üzere (gözlenen durum) doğru sınıflandırma oranının %69.7 olarak belirlendiği ilk sınıflandırma sonuçlarının hatırlanmasında yarar vardır. Lojistik regresyon modeli sonucunda elde edilen Tablo 12'deki durum incelendiğinde ise yordayıcı değişkenlere göre yapılan sınıflandırma sonucunda siber zorba olan 288 ergenden 144'ünün doğru, 144'ünün yanlış sınıflandırıldığı ve doğru sınıflandırma oranının %50 olduğu görülmektedir. Siber zorba olmayan 664 ergenden 608'i doğru, 56'sı yanlış sınıflandırılmış olup doğru sınıflandırma oranı %91.6'dır. Amaçlanan modelde siber zorba olan ve olmayan ergenlerin toplam doğru sınıflandırma oranı ise %79 olarak saptanmıştır.

Lojistik regresyon modellerinde her bir yordayıcı değişkenin yordanan değişken üzerindeki kendine özgü katkısını test etmek amacıyla kullanılan istatistiklerden biri ki-kare dağılımı adındaki özel bir dağılıma sahip ve çoklu regresyondaki t Testine benzer bir istatistik olan Wald istatistiğidir (Morgan ve diğerleri, 2003). Wald istatistiğinde her

yordayıcı değişken için Beta (β) katsayısı ve bu katsayının anlamlılığına ilişkin p değeri hesaplanmaktadır (Çokluk ve diğerleri, 2018). Tablo 13'te amaçlanan modelde yer alan değişkenlere ait Wald istatistiği ve amaçlanan modele ilişkin katsayı tahminlerine yer verilmiştir.

Tablo 13

Amaçlanan Modele İlişkin Değişkenlerin Katsayı Tahminleri

Değişkenler	β	Std. Hata	Wald	sd	p	Exp(β) (%95 Güven Aralığı)
Siber Mağduriyet	.212	.024	79.726	1	.000	1.237 (1.180-1.296)
Akran Zorbalığı	.228	.039	34.303	1	.000	1.256 (1.164-1.356)
Makyavelizm	.021	.015	1.838	1	.175	1.021 (.991-1.051)
Narsisizm	.005	.018	.077	1	.782	1.005 (.970-1.041)
Psikopati	.022	.019	1.373	1	.241	1.022 (.985-1.061)
Antisosyal Davr.	.073	.026	7.999	1	.005	1.076 (1.023-1.132)
Alkol Kullanımı	.108	.036	8.981	1	.003	1.114 (1.038-1.195)
Sigara Kullanımı	.015	.014	1.144	1	.285	1.015 (.987-1.044)
İntihar Eğilimi	.032	.027	1.422	1	.233	1.032 (.980-1.088)
Adım 1						
Besl. Alışkanlıkları	.048	.020	5.515	1	.019	1.049 (1.008-1.091)
Okul Terki	-.030	.020	2.258	1	.133	.970 (.933-1.009)
K. O. S. D.*	-.035	.038	.841	1	.359	.966 (.897-1.040)
D. O. S. D.*	.043	.035	1.541	1	.215	1.044 (.975-1.118)
Ö. O. S. D.*	.017	.025	.436	1	.509	1.017 (.968-1.068)
A. D. O. S. D.*	-.030	.040	.567	1	.451	.970 (.897-1.050)
İ. O. S. D.*	-.037	.056	.428	1	.513	.964 (.863-1.076)
G.O. S. D.*	.015	.025	.332	1	.564	1.015 (.966-1.066)
Sabit	-8.656	1.176	54.138	1	.000	.000

*K. O. S. D.: Kamusal Olumlu Sosyal Davranış, D. O. S. D.: Duyusal Olumlu Sosyal Davranış, Ö. O. S. D.: Özgeci Olumlu Sosyal Davranış, A. D. O. S. D.: Acil Durumlarda Olumlu Sosyal Davranış, İ. O. S. D.: İtaatkar Olumlu Sosyal Davranış, G. O. S. D.: Gizli Olumlu Sosyal Davranış

Tablo 13'te görüldüğü üzere akran zorbalığı yordayıcı değişkenindeki bir (1) birimlik artış siber zorba olma (siber zorba olan ergenler "1" olarak kodlanmıştır) odds'unda %25.6'lık $[(1-1.256).100]$, siber mağduriyet yordayıcı değişkenindeki bir (1) birimlik artış siber zorba olma odds'unda %23.7'lik $[(1-1.237).100]$, alkol kullanımı yordayıcı değişkenindeki bir (1) birimlik artış siber zorba olma odds'unda %11.4'lük $[(1-1.114).100]$, antisosyal davranışlar yordayıcı değişkenindeki bir (1) birimlik artış siber zorba olma odds'unda %7.6'lık $[(1-1.076).100]$, beslenme alışkanlıkları yordayıcı değişkenindeki bir (1) birimlik artış siber zorba olma odds'unda %4.9'lük $[(1-1.049).100]$ artışa neden olmaktadır. Bu bulgular akran zorbalığı, siber mağduriyet, alkol kullanımı, antisosyal davranışlar ve beslenme alışkanlıkları değişkenlerinin siber zorba olan ve olmayan ergenlerin yordanmasına anlamlı katkılar sağladığını göstermektedir.

BÖLÜM V

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın alt amaçlarına ilişkin ulaşılan sonuçlar sunulacak alanyazın çerçevesinde tartışılmış ve bu sonuçlar doğrultusunda uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik birtakım önerilerde bulunulmuştur.

5.1. Sonuçlar ve Tartışma

Ergenlik, akran ilişkilerinin oldukça önemli olduğu ve bu ilişkilerin değişime uğradığı bir dönemdir (Brown ve Dietz, 2009; Vitaro ve diğerleri, 2009). Ergenlerin akranları ile olan ilişkilerine diğer gelişim dönemlerindeki bireylerden daha fazla yoğunlaşması durumunun ergenlerin psikososyal gelişim bağlamındaki birtakım ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olduğu söylenebilir (Sullivan, 1953). Ergenlerin ön plana çıkan diğer bir özelliği ise internet ve sosyal medyayı yoğun bir şekilde kullanmalarıdır (Chisholm, 2006; Patton ve diğerleri, 2014; Subrahmanyam ve diğerleri, 2009). Bu açıdan değerlendirilecek olursa, alternatif sosyalleşme ortamları olan internet ve sosyal medyanın akranlarla olan ilişkilerin yürütülmesi amacıyla ergenler tarafından sıklıkla tercih edebileceği ifade edilebilir. Ancak ergenlerin iletişim teknolojilerini aracılığıyla akranlarıyla iletişim kurmasının olumsuz sonuçlarından biri olarak siber zorbalık davranışları ortaya çıkmaktadır (Hinduja ve Patchin, 2013; Mishna ve diğerleri, 2012). Ergenlerde görülme oranının yüksek olması, çeşitli faktörlerden etkilenmesi ve göz ardı edilemeyecek düzeydeki olumsuz etkileri nedeniyle siber zorbalık, fazla miktarda araştırma ve önleme çalışması gerektiren dikkat çekici bir toplum sağlığı sorunu olarak değerlendirilmektedir (David-Ferdon ve Hertz, 2007). Bu çalışmada ergenlerin siber zorbalık sürecine zorba, mağdur ya da zorba/mağdur olarak dahil olma oranları belirlenmiş; ardından siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü, riskli davranışlar ve prososyal davranışlara ilişkin puanlarla oluşturulan lojistik regresyon modelinin siber zorba olan ve olmayan ergenleri yordama düzeyi incelenmiştir. Araştırma sonucunda ergenlerin neredeyse yarısının siber zorbalık sürecine dahil olduğu, neredeyse üçte birinin ise siber zorbalık davranışları sergilediği ortaya çıkmıştır. Oluşturulan lojistik regresyon

modelinin uyum iyiliğinin yeterli düzeyde olduğu, siber zorbalık ile araştırmanın yordayıcı değişkenleri olan siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü, riskli davranışlar ve prososyal davranışlar arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Modeldeki siber mağduriyet, akran zorbalığı, alkol kullanımı, antisosyal davranışlar ve beslenme alışkanlıkları değişkenlerinin zorba olan ve olmayan ergenleri anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır. Bu bölümde araştırmanın alt amaçlarına ilişkin ulaşılan bu sonuçlar sunulurken alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

5.1.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın birinci alt problemi “ergenlerin siber zorbalığa (zorba, mağdur veya zorba/mağdur olarak) dahil olma oranı nedir?” biçiminde ifade edilmiştir. Araştırmanın sonucunda ergenlerin %52.7’sinin siber zorbalık sürecine dahil olmadığı, %47.3’ünün siber zorbalık sürecine siber zorba, siber mağdur veya siber zorba/mağdur olarak dahil olduğu, %7.1’inin siber zorbalık sürecine sadece zorba, %17.1’inin sadece mağdur, %23.1’inin zorba/mağdur olarak dahil olduğu bulgulanmıştır. Ergenlerdeki toplam siber zorbalık oranının %30.3, toplam siber mağduriyet oranının ise %40.2 olduğu bulunmuştur. Araştırmada elde edilen bu sonuç alanyazındaki araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Azami ve Taremian’a (2021) göre ergenlerde siber zorbalığa dahil olma oranı %50, sadece siber zorba olma oranı %8, sadece siber mağdur olma oranı %11, zorba/mağdur olma oranı ise %31; Mishna ve diğerlerine (2012) göre ergenlerde siber zorbalığa dahil olma oranı %50, sadece siber zorba olma oranı %8, sadece siber mağdur olma oranı %23, zorba/mağdur olma oranı ise %25’tir. Arıcak (2009) üniversite öğrencilerinde siber zorbalık oranını %20, siber mağduriyet oranını %54, siber zorba/mağdur olma oranını %18; Dilmaç (2009) ise üniversite öğrencilerinde siber zorbalık oranını %23, siber mağduriyet oranını %55, siber zorba/mağdur olma oranını %20 olarak bildirmiştir.

Siber zorbalığa dahil olma düzeylerine dair bulgulanmış olan oranlar, siber zorbalık kuramlarından yararlanılarak açıklanabilir. Genel Saldırganlık Kuramı (Anderson ve Bushman, 2002) siber zorbalık bağlamında ele alındığında iletişim teknolojilerinin, siber zorbalık davranışlarının artmasında önemli bir etmen olduğu görülmektedir. İletişim teknolojilerinin yüksek düzeyde kullanılması siber zorbalığı arttırmaktadır (Hinduja ve Patchin, 2009; Mishna ve diğerleri, 2012; Palfrey ve Gasser, 2008; Sticca ve diğerleri, 2013; Topcu ve diğerleri, 2008). Bu araştırmanın

örneklemindeki ergenlerin de yarısından fazlasının günlük internet kullanım süresinin üç saat ve daha fazla olduğu, neredeyse tamamının sosyal medya hesabı olduğu ve neredeyse yarısının günlük sosyal medya kullanım süresinin üç saat ve daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca dayanarak, yüksek düzeyde iletişim teknolojileri kullanımı, siber zorbalığa dahil olmaya neden olan bir etmen olarak değerlendirilebilir.

Ergenlerin siber zorbalığa dahil olmasında rol oynayan diğer önemli bir etkenin ise anonimlik olduğu görülmektedir. Çevrimiçi iletişimin yapısı, bireylerin kimliğini gizleyerek diğer bireylerle iletişim kurmasını mümkün kılmaktadır. Bireylerin kimliğini gizleyebilmesi, çevrimiçi ortamdaki saldırgan davranışlarının artmasına neden olan önemli faktörlerden biridir (Kowalski ve Limber, 2007). Siber zorbalık sürecinde zorbanın kimliğinin gizli olması durumu siber zorbalığın gerçek kaynağının belirlenmesini zorlaştırarak bu davranışların açık veya gizli biçimde sergilenebilmesine yol açmaktadır (Chadwick, 2014). Genel Saldırganlık Kuramı'na (Anderson ve Bushman, 2002) göre bireylerin algıladığı anonimlik, kimliğinin gizli kalmasını sağlaması yönüyle zorbanın saldırganca davranışlarını teşvik eden bir durumsal özellik olması nedeniyle zorbalığın görülme düzeyini arttırmaktadır. Benzer şekilde, Runions ve diğerleri (2013) tarafından siber zorbalığa uyarlanan Sosyal Bilgi İşleme Modeli'ne (Dodge ve diğerleri, 1986; Dodge ve Coie, 1987) göre anonimlik, sosyal normların etkisini azaltarak bireylerin öz denetim düzeyini düşürdüğü için siber zorbalık davranışlarını arttıran önemli bir faktördür. Bu kurama göre saldırganca davranışlar sergilediğinde kimliğinin açığa çıkmayacağını düşünen bireyler davranışlarının sosyal normlara uygun olmasına daha az dikkat edeceği için daha fazla zorbalık yapar (Smith ve diğerleri, 2008). Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Kuramı'nda (Barlett ve Gentile, 2012) ise zorbaların ceza almaktan kaçınmasını kolaylaştırması nedeniyle algılanan anonimliğin siber zorbalık davranışlarına neden olduğu savunulmaktadır. Siber zorbalığı açıklayan kuramlarda da görüldüğü üzere anonimlik, siber zorbalık davranışlarının ortaya çıkma olasılığını arttırmakta; çevrimiçi iletişimde kimliğinin gizli olduğunu hisseden bireyler daha fazla siber zorbalık davranışları sergilemektedir.

Çevrimiçi iletişimin siber zorbalık davranışlarına neden olabilecek diğer bir niteliği ise sosyal davranışların anlamının yüz yüze iletişimdeki kadar anlaşılabilmesidir. Yüz yüze etkileşim olanağının sınırlı olması nedeniyle yüz ifadesi ve ses tonu gibi sosyal ipuçlarının yeterince aktarılamaması, siber zorbalık düzeyini arttırmaktadır (Ang ve Goh,

2010; Mishna ve diğerleri, 2009a). Runions ve diğerleri (2013) tarafından siber zorbalığa uyarlanan Sosyal Bilgi İşleme Modeli'nde (Dodge ve diğerleri, 1986; Dodge ve Coie, 1987) de çevrimiçi iletişimde ses tonu, yüz ifadesi ve tonlama gibi sosyal ipuçlarının verimli bir şekilde aktarılamaması nedeniyle mesajların yanlış yorumlanabilmesinin siber zorbalık davranışlarına yol açabileceği savunulmaktadır. Çevrimiçi ortamda sosyal ipuçlarının yeterince aktarılamamasının siber zorbalık üzerindeki diğer bir etkisi ise siber zorbalık sürecinin mağdurdaki olumsuz etkisinin zorba tarafından gözlenememesidir. Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Kuramı'nda (Barlett ve Gentile, 2012) zorbanın mağdurda yara veya morluk gibi gözle görülebilir bir iz bırakmaması ve mağdurda neden olduğu etkiye tanık olmak zorunda olmaması durumunun siber zorbalık davranışlarını arttırdığı belirtilmektedir. Bu nedenle yüz yüze yapılan akran zorbalığıyla kıyaslandığında siber zorbalık sürecinde zorbalar daha az vicdan azabı duymakta (Slonje ve diğerleri, 2012), neredeyse hiç suçluluk hissetmemekte ve zorbalık davranışlarından vazgeçmemektedir (Mishna ve diğerleri, 2009a, 2009b). Çevrimiçi iletişimin sosyal ipuçlarının aktarılması konusundaki bu zayıf yönü ergenlerin zorbalık yapmasını ve zorbalığa uğradığı zaman zorbalık yaparak karşılık verme olasılığını arttırmaktadır (Ang ve Goh, 2010; Mishna ve diğerleri, 2009b).

Sonuç olarak ergenlerde siber zorbalığa dahil olma durumuna ilişkin bu araştırmada belirlenen oranlar ve bu oranların ortaya çıkmasına neden olan etmenler incelendiğinde siber zorba, siber mağdur veya siber zorba/mağdur olma durumlarının önlenmesi ve azaltılmasına yönelik araştırma ve müdahale çalışmalarının gerekli olduğu görülmektedir.

5.1.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın ikinci alt problemi “siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü kişilik özellikleri, riskli davranışlar ve prososyal davranışlar ergenlerin siber zorba olup olmadığını ne düzeyde yordamaktadır?” olarak belirlenmiştir. Araştırmanın sonucunda siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü, riskli davranışlar ve prososyal davranışların siber zorba olan ve olmayan ergenleri %79 oranında doğru yordadığı bulunmuştur. Bu orana sırasıyla akran zorbalığı, siber mağduriyet, alkol kullanımı, antisosyal davranışlar ve beslenme alışkanlıkları değişkenleri anlamlı katkılar sağlamaktadır. Bu bağlamda siber zorba olan ve olmayan ergenlerin yordanmasında siber

mağduriyetin ve yüz yüze sergilenen zorbalık davranışlarının kritik bir rolünün bulunduğu ifade edilebilir.

Bu araştırmadaki yordayıcı değişkenler arasında siber zorba olan ve olmayan ergenlerin yordanmasında en güçlü rolü olan değişkenin akran zorbalığı olduğu saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç, alanyazındaki bulgularla tutarlılık göstermektedir. Siber zorbalık ile akran zorbalığı arasında pozitif yönde ilişkiye işaret eden (Kocatürk ve Türk-Kurtça, 2021; Sticca ve diğerleri, 2013; Topcu ve Erdur-Baker, 2012; Wong ve diğerleri, 2014; Wright ve diğerleri, 2020; Ybarra ve Mitchell, 2007) ve akran zorbalığındaki statünün (zorba, mağdur ve zorba/mağdur) siber zorbalıkta da aynı statüyü yordadığını bildiren (Burnukara ve Uçanok, 2012; Hinduja ve Patchin, 2008; Juvonen ve Gross, 2008; Raskauskas ve Stoltz, 2007) araştırmalar, alanyazında mevcuttur. Zorbalığın yüz yüze ve çevrimiçi hali, birbiri ile yakından ilişkili davranışlar olarak değerlendirilmektedir. Siber zorbalık sonucunda çevrimiçi ortamda istediği sonucu elde edemeyen gençler, hedef olarak seçtiği kişiyle okul gibi ortamlarda yüz yüze olduğu için daha yakından etkileşim kurarak zorbalık davranışlarına devam edebilir; üstelik siber zorbanın kimliği çevrimiçi ortamda gizli kaldıysa yüz yüze zorbalık davranışlarını daha şiddetli biçimde sergiler (Beran ve Li, 2005). Öte yandan bilgisayarlar ve cep telefonları gibi iletişim araçları, zorbalığın okul gibi ortamlarla sınırlı olan kapsamını genişleterek çevrimiçi ortamlarda tüm gün boyunca kesintisiz olarak karşılaşılabilecek bir durum haline getirmiştir (Mishna ve diğerleri, 2009b). Bu nedenle yüz yüze başlayan zorbalık davranışları, çevrimiçi ortamda da devam eder hale gelmiştir (Li, 2007). Buradan hareketle, siber zorbalığın yordanmasında akran zorbalığının rolüne dair bu araştırmada elde edilen sonuç, yüz yüze başlayan akran zorbalığının çoğu zaman çevrimiçi ortamda da sürmesi ile açıklanabilir. Bu durum ise siber zorbalık davranışlarına yönelik gerçekleştirilecek önleme ve müdahale çalışmalarının planlanmasında dikkate değer bir husus olarak değerlendirilebilir.

Siber zorba olan ve olmayan ergenlerin öngörülmesine önemli katkılar sağlayan diğer bir değişkenin siber mağduriyet olduğu tespit edilmiştir. Siber mağduriyet, siber zorba olan ve olmayan ergenlerin yordanmasında siber zorba olan ergenlerin lehine katkı sağlamaktadır. Araştırmada elde edilen bu sonuç, alanyazında siber zorbalık ile siber mağduriyet arasında pozitif yönde ilişki olduğunu gösteren araştırma bulguları (Bingöl ve Tanrıku, 2014; Erdur-Baker, 2010; Eroğlu ve Güler, 2015; Padır ve diğerleri, 2015;

Peker ve diğeri, 2012; Sticca ve diğeri, 2013; Şahin ve diğeri, 2012; Taştekin ve Bayhan, 2018; Ünlü ve diğeri, 2019; Varghese ve Pistole, 2017) ile tutarlılık göstermektedir. Siber zorbalığın en önemli risk faktörlerinden birinin siber mağduriyet olduğu belirtilmektedir. Çevrimiçi iletişim ortamlarında zorbalık mağduru olan aynı ergenler, zorbalık davranışları da sergileyebilmektedir (Kowalski ve Limber, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004). Kowalski ve diğeri (2008) ergenlerin, kendisine kötü davranan bireylerden sanal ortamda intikam alma güdüsüyle siber zorbalık yaptığını belirtmektedir. Dolayısıyla siber mağdurlar kendilerine çevrimiçi iletişim aracılığıyla zorbalık yapan bireylerden intikam almak amacıyla siber zorbalığa başvurabilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2005; Kowalski ve diğeri, 2012, 2014; Livingstone ve diğeri, 2011; Mishna ve diğeri, 2012; Staude-Müller ve diğeri, 2009; Ybarra ve Mitchell, 2007).

Siber zorbalığı açıklamak amacıyla kullanılan kuramlardan bazıları, siber mağdurların siber zorbalara nasıl dönüştüğünü açıklamak suretiyle siber mağduriyetin siber zorbalık üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Agnew'in (1992) Genel Gerilim Kuramı'na göre siber mağduriyet de dahil olmak üzere bireylerin yaşadığı birçok deneyim gerilime neden olmakta, bu gerilime karşı bir başa çıkma veya uyum sağlama mekanizması olarak intikam alma veya suça yönelme davranışları dahilinde ise siber zorbalık davranışları ortaya çıkmaktadır. Genel Saldırganlık Kuramı'nda (Anderson ve Bushman, 2002) ise zorbalık mağdurlarının duygusal ve zihinsel açıdan yeterli durumdaysa davranışlarını kontrol edebildiği; fakat duygusal ve zihinsel anlamda yetersizlik duyuyorsa bu süreçte stres hissederek zorbalık davranışlarına başvurabileceği belirtilmiştir. Bu bilgilere dayanarak, birçok ergenin siber mağduriyet yaşadıkdan sonra siber zorbalık davranışları sergilediği; bu nedenle siber mağdurlara yönelik önleme ve müdahale programlarının siber zorbaların sayısını azaltabileceği savunulabilir.

Bu araştırmada ergenlikteki riskli davranışlardan biri olan alkol kullanımının siber zorba olan ve olmayan ergenlerin yordanmasında siber zorba olan ergenlerin lehine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu sonucu, alanyazındaki birtakım araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Sourander ve diğeri (2010) aşırı düzeyde alkol kullanımının siber zorbalık ve siber zorba/mağdur olma durumu ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Chang ve diğeri (2015) göre siber zorbalık düzeyi yüksek ergenlerin alkol kullanma düzeyi de yüksektir. Kowalski ve diğeri (2014) siber

zorbalığın en önemli sonuçlarından birinin alkol kullanımını olduğunu saptamıştır. İletişim teknolojilerinin yüksek düzeyde kullanılmasının siber zorbalık davranışlarını arttırdığı (Hinduja ve Patchin, 2009; Mishna ve diğerleri, 2012; Palfrey ve Gasser, 2008; Sticca ve diğerleri, 2013; Topcu ve diğerleri, 2008) daha önce belirtilmişti. Çevrimiçi iletişimin aşırı kullanılmasının diğer bir sonucu ise internet bağımlılığıdır (Griffiths, 2013). Ko ve diğerlerine (2008) göre ergenlerde internet bağımlılığı alkol kullanımıyla ilişkilidir. İletişim teknolojilerinin kullanım düzeyi ile ilgili olarak Gentile ve diğerleri (2013) ise internet veya bilgisayar oyunları gibi araçlara yönelik obsesif ve bağımlı davranışları tanımlamak amacıyla “patolojik teknoloji kullanımı” kavramını kullanmıştır. Bu kavramla tanımlanan davranışların ise alkol veya uyuşturucu bağımlılığına özgü davranışlarla benzerlik gösterdiği belirtilmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2014). Buradan hareketle ergenlerin alkol kullanma davranışlarının iletişim teknolojilerini yüksek düzeyde kullanmalarıyla ilişkili olması nedeniyle siber zorbalık davranışlarıyla da ilişkili olduğu değerlendirilmektedir.

Siber zorbalık ile alkol kullanımı arasındaki ilişki, alkolün ergen davranışları üzerindeki etkisi bakımından da açıklanabilir. Park’a (2003) göre yapılmaması gereken, sonradan pişman olunan ve kontrol edilemeyen davranışlar sergilemek veya sözler söylemek, ergenlerin alkol kullandığı zaman yaşadığı durumlardan birkaçıdır. Ergenlerin alkol kullandığı zaman sergilediği bu tür davranışlardan birinin siber zorbalık olduğu düşünülebilir. Sonuç olarak, alkol kullanımının ergenlerin davranışlarını olumsuz etkilediği; dolayısıyla siber zorbalık davranışlarıyla da ilişkili olduğu ifade edilebilir. Buradan hareketle ergenlerin alkol kullanıp kullanmama durumunun takip edilmesinin, siber zorbalık davranışlarının kontrol altına alınmasına katkıda bulunacağı söylenebilir.

Akran zorbalığı, siber mağduriyet ve alkol kullanımının yanında, ergenlerin sergilediği riskli davranış türlerinden bir diğeri olan antisosyal davranışların da siber zorba olan ve olmayan ergenleri öngörmede anlamlı katkısının olduğu saptanmıştır. Araştırmanın bu sonucu, siber zorbalık ile antisosyal davranışlar, yıkıcı davranışlar ve kurallara uymama arasında ilişki olduğu yönündeki birtakım araştırma bulgularıyla da desteklenmektedir (Erden-Çınar ve diğerleri, 2021; Garaigordobil, 2017; Jung ve diğerleri, 2014; Sticca ve diğerleri, 2013; Ybarra ve Mitchell, 2007). Antisosyal davranışlar ve siber zorbalık arasındaki bu ilişki, akran zorbalığında olduğu gibi, ergenler arasında yüz yüze sergilenen antisosyal davranışların çevrimiçi ortamda siber

zorbalığa dönüşerek devam etmesi olarak açıklanabilir. Ergenler tarafından siber zorbalık, saldırgan davranışlar sergilemenin alternatif bir yolu olarak algılanmaktadır (Gradinger ve diğerleri, 2010; Raskauskas ve Stoltz, 2007). Ybarra ve Mitchell'e (2004) göre siber zorbalık kurallara uymama davranışlarını daha fazla sergilemektedir. Hinduja ve Patchin'e (2007) göre siber zorbalıkların suç davranışları sergileme düzeyleri yüksektir. Bu doğrultuda antisosyal davranışların siber zorbalık için bir risk faktörü olduğu görülmektedir.

Antisosyal davranışlar ve siber zorbalık arasındaki ilişkiyi öz saygı kavramı açısından açıklamak mümkündür. Öz saygı, ergenlik döneminde ön plana çıkan ve bu dönemde azalma gösterebilen önemli sosyoduygusal özelliklerden biridir (Robins ve diğerleri, 2002). Alanyazında öz saygının siber zorbalığı ve antisosyal davranışları etkileyen ortak bir değişken olduğu dikkat çekmektedir. Öz saygı düzeyi düşük bireylerin başta suç davranışları ve antisosyal davranışlar olmak üzere dışsallaştırma davranışlarına daha eğilimli olduğu bildirilmektedir (Donellan ve diğerleri, 2005; Fergusson ve Horwood, 2002; Rosenberg ve diğerleri, 1989; Sprott ve Doob, 2000). Bunun yanında düşük öz saygı ile siber zorbalık arasında ilişki olduğuna işaret eden bulgular da mevcuttur (Kowalski ve Limber, 2013; Patchin ve Hinduja, 2010). Brewer ve Kerlake (2015) öz saygısı düşük ergenlerin daha fazla siber zorbalık yaptığını ifade etmiş; bu durumu ise öz saygısı düşük ergenlerin yüz yüze iletişimde kendilerini rahat hissedemedikleri için çevrimiçi iletişimi daha fazla kullanmaları ile açıklamıştır. Sonuç olarak antisosyal davranışlar ve siber zorbalık sergileyen çoğu ergenin öz saygısının düşük olması nedeniyle antisosyal davranışlar ve siber zorbalık arasındaki ilişkiden söz edilebilir. Bu noktada, siber zorba olan ve olmayan ergenlerin yordanmasında antisosyal davranışların rolüne dair bu araştırmada elde edilen sonucun hatırlanmasında yarar vardır. Bütün bu bilgilere dayanarak, yüksek düzeyde antisosyal davranış sergileyen ergenlerin birçoğunun öz saygısının düşük olması nedeniyle bu davranışlarını çevrimiçi ortama siber zorbalık biçiminde taşıdıkları takdirde daha rahat biçimde ve daha fazla düzeyde sergileyebilecekleri ifade edilebilir.

Ergenlerde görülen diğer bir riskli davranış türü olan olumsuz beslenme alışkanlıklarının da siber zorba olan ve olmayan ergenlerin yordanmasında önemli rolü olduğu, araştırmanın diğer bir sonucudur. Deryol ve Wilcox (2020) sağlıksız yiyecekler tüketen ergenlerin siber zorbalık davranışlarını daha fazla sergilediğini bildirmektedir.

Bu durum ise araştırmada elde edilen sonucu destekler niteliktedir. Olumsuz beslenme alışkanlıklarına sahip ergenlerdeki siber zorbalık davranışları iki şekilde açıklanabilir. Birincisi, düşük düzeydeki öz kontrolün, olumsuz beslenme alışkanlıkları ve siber zorbalığı etkileyen ortak bir değişken olarak değerlendirilmesidir. Düşük öz kontrol, yetersiz veya aşırı beslenme, sağlıksız yiyecekler tüketme, fazla kilolu olma, düşük düzeyde kişisel temizlik gibi fiziksel sağlığı etkileyen birçok davranışa (Baumeister ve Heatherton, 1996) neden olarak birtakım sağlık sorunlarına yol açmaktadır (Miller ve diğerleri, 2011). Will-Crescioni ve diğerleri (2011) ise öz kontrol düzeyi yüksek bireylerin fiziksel sağlığı olumsuz etkileyen davranışları daha az sergilediğini ifade etmiştir. Araştırma bulgularında öz kontrol ile olumsuz beslenme alışkanlıkları da dahil olmak üzere sağlığı olumsuz etkileyen davranışlar arasında negatif yönde ilişki olduğu görülmektedir. Alanyazında öz kontrolün negatif yönde ilişkili olduğu bildirilen diğer bir kavramın ise zorbalık davranışları olduğu dikkat çekmektedir (De Ridder ve diğerleri, 2012; Gottfredson ve Hirschi, 1990). Bu bilgilere dayanarak düşük öz kontrolün, olumsuz beslenme alışkanlıklarının yanında siber zorbalık davranışlarıyla da ilişkili olduğu söylenebilir.

Beslenme alışkanlıklarının siber zorba olan ve olmayan ergenlerin öngörülmesindeki anlamlı rolünü açıklamanın diğer bir yolu ise kontrol elde etme isteğidir. Yeme bozukluklarına sahip ergenler, rekabetçi bir yapıya sahip olmaları nedeniyle belirledikleri yüksek standartlara erişmek amacıyla hayatlarındaki birçok etmeni kontrol altına almak ister; bunu başaramayan ergenler ise stres yaşayarak kontrol altına alabilecekleri bir durum olan vücut ağırlıklarına yoğunlaşır (Santrock, 2011). Kontrol elde etme isteği, zorbalık davranışlarının bir sebebi olarak da değerlendirilmektedir. Sexton-Radek'e göre (2005) zorbalık davranışlarının amaçlarından biri, insanlar üzerinde kontrol elde etmektir. Smith ve Sharp'a (1994) göre zorbalar, mağdur üzerinde kontrol elde etmeyi sağlayacak çatışma ortamları oluşturmayı amaçlamaktadır. Özet olarak, kontrol elde etme isteği hem olumsuz beslenme alışkanlıklarıyla hem de zorbalık davranışlarıyla ilişkilidir. Dolayısıyla olumsuz beslenme alışkanlıkları ile siber zorbalık arasındaki ilişki, kontrol elde etme arzusundan kaynaklanıyor olabilir.

Bu araştırma kapsamında oluşturulan lojistik regresyon modeli, siber zorbalık üzerindeki varyansın %25'ini açıklamakta; siber zorba olan ve olmayan ergenleri %79

oranında doğru yordamaktadır. Bununla birlikte modelde yer alan karanlık üçlü, prososyal davranışlar ve riskli davranışlardan sigara kullanımı, intihar eğilimi ve okul terki değişkenlerinin siber zorbalıkla ilişkili oldukları belirlense de modeldeki katkısının, siber mağduriyet, akran zorbalığı, alkol kullanımı, antisosyal davranışlar ve beslenme alışkanlıkları değişkenleri kadar anlamlı düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum karanlık üçlü, prososyal davranışlar, sigara kullanımı, intihar eğilimi ve okul terki değişkenleri ile siber mağduriyet, akran zorbalığı veya antisosyal davranış arasında daha yüksek ilişki olması nedeniyle siber zorbalıkla dolaylı biçimde ilişkili olması biçiminde yorumlanabilir.

Karanlık üçlü kişilik özellikleri ile siber zorbalık arasındaki dolaylı ilişkinin hem akran zorbalığı hem de siber mağduriyet aracılığıyla meydana geldiği söylenebilir. Karanlık üçlü kişilik özellikleri olan narsisizm, Makyavelizm ve psikopati, akran zorbalığı için bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Fanti ve Henrich, 2015; Van Geel ve diğerleri, 2017). Karanlık üçlü kişilik özelliklerinden psikopatinin ise siber mağduriyet için bir risk faktörü olduğu belirtilmektedir (Azami ve Tareman, 2021). Sigara kullanımı değişkeninin ise akran zorbalığı aracılığıyla siber zorbalık üzerinde dolaylı etkisi bulunuyor olabilir. Sigara kullanan ergenlerin fiziksel ve sözel zorbalık yapma düzeyinin siber zorbalık düzeyinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Vieno ve diğerleri, 2010). İntihar eğilimi değişkeninin siber zorbalıktaki dolaylı etkisinin siber mağduriyet aracılığıyla ortaya çıktığı savunulabilir. Ergenlikte intihar düşüncesine sahip olma durumu, daha fazla siber mağdur olma ile ilişkilidir (Hinduja ve Patchin, 2010; Kowalski ve diğerleri, 2014; Tran ve diğerleri, 2018).

Okul terki değişkeni ile siber zorbalık arasındaki dolaylı ilişkiye siber mağduriyetin aracılık ettiği düşünülmektedir. Bunun nedeni ise siber mağdurların tekrar siber mağduriyet yaşamaktan endişe duyması nedeniyle okula gelmek istememesidir (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Han ve Demirtaş, 2020). Bu duruma bağlı olarak siber mağdurların derslere yoğunlaşmakta zorlanması (Beran ve Li, 2005; Juvonen ve Gross, 2008; Ybarra ve diğerleri, 2006) ve okuldayken kendilerini güvende hissetmemesi (Sourander ve diğerleri, 2010) nedeniyle okula yönelik tutumlarının olumsuz etkilendiği (Bayar ve Uçanok, 2012), okula yabancılaştığı (Han ve Demirtaş, 2020) ve okula olan bağlılıklarının azaldığı (Schneider ve diğerleri, 2012) bilinmektedir. Bu durum ise siber mağdur ergenlerde okulu bırakma oranlarının yükselmesine neden olabilir.

Prososyal davranışların siber zorba olan ve olmayan ergenlerin yordanmasına yaptığı katkının manidar düzeyde olmaması durumu, prososyal davranışlar ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin antisosyal davranışlar aracılığıyla meydana gelmesi ile açıklanabilir. Prososyal davranışlar, antisosyal davranışların zıt hali olarak değerlendirilmekte; dolayısıyla bu iki davranışın negatif yönde ilişkili olduğu belirtilmektedir (Flouri ve Sarmadi, 2016; Uzmen ve Mağden, 2002; Vivier ve diğerleri, 2014). Bu araştırmada antisosyal davranışların siber zorba olan ve olmayan ergenlerin yordanmasında siber zorba olan ergenlerin lehine katkı sağladığı bulunmuştur. Dolayısıyla prososyal davranışlar, antisosyal davranışlarla negatif yönde ilişkili olması nedeniyle siber zorbalık davranışlarıyla da negatif yönde ilişkili olduğu düşünülebilir.

5.2. Öneriler

Bu bölümde araştırmanın sonuçları doğrultusunda uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik birtakım önerilerde bulunulmuştur.

5.2.1. Uygulayıcılara Öneriler

Üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerinde görevli psikolojik danışmanlar da dahil olmak üzere bütün ruh sağlığı uzmanları, öğretmenler ve eğitim kurumlarındaki yöneticiler siber zorbalığa ilişkin müdahalede bulunurken bu araştırmanın sonuçlarını göz önünde bulundurmalıdır. Bu araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak siber zorbalığın önlenmesine ilişkin yol göstereceği düşünülen önerilere aşağıda yer verilmiştir:

1. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet oranlarının göz ardı edilemeyecek düzeylerde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerindeki psikolojik danışmanlar, gençlerin çevrimiçi ortamlarda olumlu ve saygılı bir iletişim tarzı benimsemesi konusunda bilinçlenmesine yardımcı olacak etkinlikler yürütülmelidir. Böylece gençlerin çevrimiçi iletişim tarzları olumlu yönde etkilendiği için siber zorbalık davranışlarını sergileme oranları da azalabilir.
2. Akran zorbalığı davranışları siber zorbalık davranışlarını yordamaktadır. Dolayısıyla akran zorbalığının önlenmesi amacıyla kullanılan etkili müdahalelerin siber zorbalığın önlenmesinde de etkili olabileceği düşünülebilir. Bu nedenle üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerindeki psikolojik

danışmanlar tarafından siber zorbalığın yanında akran zorbalığının da sürece dahil edildiği bütüncül bir yapıya sahip siber zorbalığı önleme programları yürütülmelidir. Beale ve Hall'a (2017) göre bu kapsamda drama gibi etkinliklerin yanında görüş ve önerilerin paylaşıldığı toplantılar ve odak grup görüşmeleri, siber zorbalığın önlenmesinde etkili olabilir. Yaman ve diğerleri (2011) bu tür programlarda zorbalara yönelik duygu eğitimi, empati, bilişsel çarpıtmaların ortadan kaldırılması, çatışma çözme, sosyal beceri, karar verme becerileri ve kültürel uyum konularına önem verilmesi gerektiğini bildirmektedir.

3. Siber mağduriyet davranışları siber zorbalık davranışlarını yordamaktadır. Bu nedenle siber mağdurlara yönelik önleme ve müdahale programlarının siber zorbalığın sayısını azaltabileceği savunulabilir. Yaman ve diğerlerine (2011) göre bireylerin siber zorbalığa karşı kendilerini savunabilmeleri amacıyla girişkenlik düzeyini arttıracak çalışmalar yürütülmelidir. Ayrıca tanınmayan kişilerin iletişime geçmesini engellemek amacıyla sosyal medya hesaplarına ait ayarların "güvenli" konumda tutulması (Baştürk, 2020), çevrimiçi ortamlarda şifreler ve kişisel bilgilerin paylaşılması, tanınmayan kişilerden gelen mesaj ve arkadaşlık isteklerine dikkatli yaklaşılması, zorbalık içerikli mesajların cevaplanmaması ve mesajı gönderen kişinin hesabının engellenmesi gerektiği (Hunter, 2012; Keith ve Martin, 2005; Raskauskas ve Stolz, 2007; Wolfsberg, 2006) vurgulanmaktadır. Bu bağlamda üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerindeki psikolojik danışmanlarının gerçekleştireceği grup rehberliği etkinliklerinde bu hususlarda gençleri bilgilendirmesi, siber mağduriyetin yaşanma veya tekrarlanma olasılığını azaltması nedeniyle siber zorbalık davranışlarını engelleyebilir.
4. Alkol kullanımı, siber zorbalık davranışlarını yordayan diğer bir değişkendir. Dolayısıyla üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerindeki psikolojik danışmanlar tarafından alkol kullanımını engellemeye yönelik grup rehberliği etkinlikleri düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerindeki psikolojik danışmanlar tarafından uygulanacak anketler veya gerçekleştirilecek görüşmeler yoluyla alkol kullanan gençlerin belirlenerek bu bireylere yönelik alkol kullanımını azaltmaya ve ortadan kaldırmaya yönelik etkinlikler yürütülmesi, siber zorbalık davranışlarının önlenmesi bakımından son derece önemlidir.

5. Siber zorbalık davranışlarını yordayan diğer bir değişken antisosyal davranışlardır. Yüz yüze sergilenen antisosyal davranışların çevrimiçi ortamdaki saldırgan iletişim tarzıyla yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerindeki psikolojik danışmanlar tarafından siber zorbalığın önlenmesi amacıyla antisosyal davranışların azaltılması ve engellenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Bu kapsamda antisosyal davranışlara dayalı psiko-eğitim programları geliştirilerek gençlere uygulanabilir.
6. Olumsuz beslenme alışkanlıkları siber zorbalık davranışlarını yordamaktadır. Bu nedenle gençler arasında siber zorbalığın azaltılması ve önlenmesine yönelik üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerindeki psikolojik danışmanlar tarafından düzenlenen etkinliklerin yanı sıra gençlerin beslenme alışkanlıkları, anket veya görüşme yoluyla periyodik olarak takip edilmeli, düzenli ve sağlıklı beslenme konularında eğitimler düzenlenmeli, bunun yanında yeterli ve sağlıklı yiyeceğe erişebilmeleri için üniversite öğrencilerine gerekli imkanlar sağlanmalıdır.

5.2.2. Araştırmacılara Öneriler

Siber zorbalık ve siber zorbalıkla ilişkili değişkenler ele alınırken bu araştırmanın bulguları göz önünde bulundurulmalıdır. Siber zorbalık konusunda araştırma yürütecek araştırmacılara yardımcı olacağı düşünülen önerilere aşağıda yer verilmiştir:

1. Bu araştırmanın değişkenlerini ölçmek için kullanılan araçların tamamı için doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve elde edilen uyum indekslerinin kabul edilebilir uyum aralığında olduğu belirlenmiştir. Ancak gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizlerinde modifikasyonlar yapılmıştır. Bu durum ise araştırmadan elde edilen sonuçların genellenebilirliğini olumsuz yönde etkileyebilir. Dolayısıyla bu araştırmada test edilen lojistik regresyon modeli farklı örneklerde de sınanmalıdır.
2. Bu araştırmanın değişkenlerini ölçmek için kullanılan araçların tamamı, kendini bildirim ölçekleridir. Kendini bildirim ölçeklerinin birtakım sınırlı yönlerinin olduğu, alanyazında belirtilmektedir. Bu nedenle ebeveyn veya akran bildirimine dayalı siber zorbalık/mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü, riskli davranış ve prososyal davranış ölçekleri kullanılarak benzer araştırmalar yürütülebilir.

3. Bu araştırmada verilerin toplandığı katılımcı grubu Uygun Örneklem Yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu araştırmadaki lojistik regresyon modeli özellikle seçkisiz yöntemler olmak üzere farklı örnekleme yöntemleri ile belirlenen gruplar üzerinde tekrar test edilebilir.
4. Bu araştırmanın verileri İnönü Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan öğrencilerden toplanmıştır. Farklı üniversitelerdeki öğrencilerden veri toplanarak benzer araştırmalar yürütülebilir. Bu araştırmaların sonuçlarının karşılaştırılması, farklı üniversitelerde okuyan öğrencilerin siber zorbalık davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yardımcı olabilir.
5. Bu araştırmanın verileri geç ergenlik döneminde bulunan 17 ile 20 yaşları arasındaki üniversite öğrencilerinden toplanmıştır. Erken ve orta ergenlik dönemindeki bireyler veya yetişkinler olmak üzere farklı yaş gruplarında benzer araştırmalar yürütülebilir. Bu durum siber zorbalık davranışlarıyla ilişkili değişkenlerin yaş gruplarına göre nasıl farklılaştığına ışık tutabilir.
6. Araştırmanın yordanan değişkeni olan siber zorbalık ile araştırmadaki yordayıcı değişkenler arasındaki nedenselliğe dayalı ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla boylamsal, deneysel ve nitel araştırmalar yürütülebilir.
7. Araştırmada test edilen lojistik regresyon modeline ergenlerin iletişim teknolojilerini kullanım düzeyi de dahil edilebilir. Nitekim iletişim teknolojilerinin kullanım düzeyi siber zorbalık davranışlarının açıklanmasında kritik katkılar sağlamaktadır.
8. Araştırmada kişilik özellikleri olarak narsisizm, Makyavelizm ve psikopati alt boyutlarından oluşan karanlık üçlünün siber zorbalık ile ilişkisi incelenmiştir. Karanlık üçlünün yanı sıra sadizm veya beş faktör kişilik özellikleri gibi değişkenlerin de siber zorbalıkla ilişkisi araştırılabilir. Bu durum siber zorbalığın kişilik özellikleri bağlamında daha geniş bir bakış açısıyla açıklanmasına katkıda bulunabilecek önemli bir faktördür.
9. Araştırmada kullanılan Riskli Davranışlar Ölçeği antisosyal davranışlar, sigara kullanımı, alkol kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. Ancak alanyazında ergenlik dönemindeki diğer birtakım riskli davranışlardan da söz edilmektedir. Bu nedenle madde kullanımı, riskli cinsel aktivite, riskli araç kullanımı ve suç davranışları gibi ergenlikte görülebilecek diğer riskli davranışlar da dahil edilerek lojistik regresyon modeli tekrar test edilebilir.

- 10.** Problemlerli internet ve sosyal medya kullanımı, öz saygı, öz kontrol, dışsallaştırma davranışları, sosyal ve duygusal zeka, internet bağımlılığı, psikopatolojik belirtiler, psikososyal iyi oluş ve çevrimiçi ortamda algılanan anonimlik gibi değişkenler lojistik regresyon modeline dahil edilebilir. Bu durum siber zorba olan ve olmayan ergenlerin yordanmasına katkıda bulunabilir.
- 11.** Siber zorbalık düzeyleri ve bu davranışları yordayan değişkenlerin yanı sıra siber zorbalık davranışlarına yönelik tutumların da incelendiği araştırmalar yürütülebilir. Bu durum özellikle gelecekteki siber zorbalık davranışlarının öngörülmesine yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

- Agatston, P., Kowalski, R. & Limber, S. P. (2007). Student's perspective on cyber bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 59–60. <http://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.09.003>
- Agatston, P., Kowalski, R. & Limber, S. P. (2012). Youth views on cyberbullying. In J. W. Patchin & S. Hinduja (Eds.), *Cyberbullying prevention and response: Expert perspectives* (pp. 57–71). New York, NY: Routledge.
- Agnew, R. (1985). A revised strain theory of delinquency. *Social Forces, 64*(1), 151-167. <https://doi.org/10.1093/sf/64.1.151>
- Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology, 30*(1), 47-87. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>
- Agnew, R. (2000). Strain theory and school crime. In S. Simpson (Ed.), *Of crime and criminality: The use of theory in everyday life* (pp. 105-120). Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Agnew, R. (2001). Building on the foundation of General Strain Theory: Specifying the types of strain most likely to lead to crime and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 38*(4), 319–361. <https://doi.org/10.1177/0022427801038004001>
- Agnew, R. (2002). Experienced, vicarious, and anticipated strain: An exploratory study on physical victimization and delinquency. *Justice Quarterly, 19*(4), 603-632. <https://doi.org/10.1080/07418820200095371>
- Agnew, R. (2006a). *Pressured into crime: An overview of general strain theory*. New York: Oxford University Press.
- Agnew, R. (2006b). General strain theory: Recent developments and directions for further research. In F. T. Cullen, J. Wright, & M. Coleman (Eds.), *Advances in criminological theory, taking stock: The status of criminological theory* (Vol. 15, pp 101-123). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50*(2), 179-211. [http://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-t](http://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-t).
- Akkoyunlu, B. (2002). Öğretmenlerin internet kullanımları ve bu konudaki öğretmen görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*, 1–8.
- Akhtar, R., Winsborough, D., Ort, U., Johnson, A. & Chamorro-Premuzic, T. (2018). Detecting the dark side of personality using social media status updates. *Personality and Individual Differences, 132*, 90-97. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.05.026>
- Akyüz, A. ve Koç, Z. (2020). Empati yönelimli siber zorbalık psiko-eğitim programının lise 9. ve 10. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık ve empati düzeylerine etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40*(1), 75-111.

- Alberts, A., Elkind, D. & Ginsberg, S. (2007). The personal fable and risk-taking in early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 36(1), 71-76. <https://doi.org/10.1007/s10964-006-9144-4>
- Alikaşifoğlu, M. & Ercan, O. (2007). Çocukluk çağında kabadayılık/zorbalık davranışları: Hekimler açısından anlamı. *Türk Pediatri Arşivi*, 42(11), 19-25.
- Alonzo, M. & Aiken, M. (2004). Flaming in electronic communication. *Decision Support Systems*, 36(3), 205-213. [https://doi.org/10.1016/S0167-9236\(02\)00190-2](https://doi.org/10.1016/S0167-9236(02)00190-2)
- Altay, F. B. & Güre, A. (2012). Okul öncesi kuruma (devlet-özel) devam eden çocukların sosyal yeterlik ve olumlu sosyal davranışları ile annelerin ebeveynlik stilleri arasındaki ilişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 12(4), 2699-2718.
- Altıntaş, T. T. ve Bıçakçı, M. Y. (2017). Erken çocukluk döneminde prososyal davranışlar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 57, 245-261. <http://doi.org/10.9761/JASSS6999>
- Álvarez-García, D., Barreiro-Collazo, A., Núñez, J. C. & Dobarro, A. (2016). Validity and reliability of the Cyber-aggression Questionnaire for Adolescents (CYBA). *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 8, 69-77. <http://doi.org/10.1016/j.ejpal.2016.02.003>
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5)* (Çev. E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Amiel, T. & Sargent, S. L. (2004). Individual differences in Internet usage motives. *Computers in Human Behavior*, 20, 711-726. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2004.09.002>
- Anderson, C. A. & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 27-51. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135231>
- Andreou, E. (2000). Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8-to 12-year-old Greek schoolchildren. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 26(1), 49-56. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(2000\)26:1<49::AID-AB4>3.0.CO;2-M](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(2000)26:1<49::AID-AB4>3.0.CO;2-M)
- Ang, R. P. & Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry & Human Development*, 41, 387-397. <http://doi.org/10.1007/s10578-010-0176-3>
- Antoniadou, N., Kokkinos, C. M. & Markos, A. (2016). Possible common correlates between bullying and cyber-bullying among adolescents. *Psicología Educativa*, 22, 27-38. <http://doi.org/10.1016/j.pse.2016.01.003>
- Aquino, K. & Byron, K. (2002). Dominating interpersonal behavior and perceived victimization in groups: Evidence for a curvilinear relationship. *Journal of Management*, 28(1), 69-87. <https://doi.org/10.1177/014920630202800105>

- Aras, Ş., Günay, T., Özcan, S. & Orçın, E. (2007). İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 8, 186-196.
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167–184.
- Arpacıoğlu, G. (2003). İşyerindeki stresin gizli kaynağı: Zorbalık ve duygusal taciz. *Human Resources*, 10-11, 12–22.
- Arrigo, B. A. & Shipley, S. (2001). The confusion over psychopathy (I): Historical considerations. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 45(3), 325-344. <https://doi.org/10.1177/0306624X01453005>
- Arslan, N. (2017). Peer bullying among high school students: Turkish Version of Bullying Scale. *Turkish Online Journal of Educational Technology. Special Issue for INTE 2017*, 853–857.
- Aseltine Jr, R. H., Gore, S. & Gordon, J. (2000). Life stress, anger and anxiety, and delinquency: An empirical test of general strain theory. *Journal of Health and Social Behavior*, 41(3), 256-275. <https://doi.org/10.2307/2676320>
- Aslanbay, M. (2006). *A compulsive consumption: Internet use addiction tendency. The case of Turkish high school students*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Atakay, K. (2019). Giriş., N. Machiavelli. *Prens* (Çev. K. Atakay). 25. Baskı. Can Sanat Yayınları, ss. 13–30.
- Athanasopoulos, C., Baldry, A. C., Kamariotis, T., Kostouli, M. & Psalti, A. (2016). The “net” of the Internet: Risk factors for cyberbullying among secondary-school students in Greece. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 22, 301–317. <http://doi.org/10.1007/s10610-016-9303-4>
- Atıcı, R. (2014). Sınıf içerisinde öğrenci davranışlarına etki eden etmenler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 28, 413-427. <http://doi.org/10.9761/JASSS2445>
- Atlas, R. S. & Pepler, D. J. (1998). Observations of bullying in the classroom, *The Journal of Educational Research*, 92(2), 86-99. <http://doi.org/10.1080/00220679809597580>
- Aypay, A., Durmuş, E. ve Aybek, E. C. (2016). Akran zorbalığı, okul tükenmişliği ve ebeveyn izlemesi arasındaki ilişki. *Journal of International Social Research*, 9(43), 1389–1396.
- Azami, M. S. & Tarehian, F. (2021). Risk factors associated with cyberbullying, cybervictimization, and cyberbullying-victimization in Iran's high school students. *Iranian Journal of Psychiatry*, 16(3), 343–352. <https://doi.org/10.18502/ijps.v16i3.6261>
- Babiak, P. & Hare, R. D. (2006). *Snakes in Suits: When Psychopaths go to work*. New York, NY: Harper Collins Publishers.

- Back, M. D., Schmukle, S. C. & Egloff, B. (2010). Why are narcissists so charming at first sight? Decoding the narcissism-popularity link at zero acquaintance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 132–145. <https://doi.org/10.1037/a0016338>
- Bağcı, B. (2015). *Çocuk ve Yetişkin Prososyallik Ölçeklerinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması ve Çocuk İle Anne Baba Prososyal Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baillien, E., Neyens, I., De Witte, H. & De Cuyper, N. (2009). A qualitative study on the development of workplace bullying: Towards a three way model. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19(1), 1-16. <https://doi.org/10.1002/casp.977>
- Balakrishnan, V., Khan, S. & Arabnia, H. R. (2020). Improving cyberbullying detection using Twitter users' psychological features and machine learning. *Computers & Security*, 90, 101710. <https://doi.org/10.1016/j.cose.2019.101710>
- Balakrishnan, V., Khan, S., Fernandez, T., & Arabnia, H. R. (2019). Cyberbullying detection on twitter using Big Five and Dark Triad features. *Personality and individual differences*, 141, 252-257. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.01.024>
- Balcı, Ş. ve Gülnar, B. (2009). Üniversite öğrencileri arasında internet bağımlılığı ve internet bağımlılarının profili. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(1), 5–22.
- Baldry, A. C. & Farrington, D. P. (1998). Parenting influences on bullying and victimization. *Legal and Criminological Psychology*, 3(2), 237-254. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.1998.tb00364.x>
- Baldry, A. C. & Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 10(1), 17-31. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1298\(200001/02\)10:1<17::AID-CASP526>3.0.CO;2-M](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1298(200001/02)10:1<17::AID-CASP526>3.0.CO;2-M)
- Baldry, A. C. (2004). The impact of direct and indirect bullying on the mental and physical health of Italian youngsters. *Aggressive Behavior*, 30, 343-355. <https://doi.org/10.1002/ab.20043>
- Baldry, A. C., Farrington, D. P., Sorrentino, A. & Blaya, C. (2018). Cyberbullying and cybervictimization. In A. C. Baldry, C. Blaya & Farrington, D. P. (Eds.) *International Perspectives on Cyberbullying* (pp. 3–23). First Edition. Cham: Palgrave Macmillan.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1990). Selective activation and disengagement of moral control. *Journal of Social Issues*, 46(1), 27-46. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb00270.x>

- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31(2), 101-119. <https://doi.org/10.1080/0305724022014322>
- Barker, R. A. (1994). The rethinking of leadership. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 1, 46–54. <https://doi.org/10.1177/107179199400100205>
- Barlett, C. P. (2017). From theory to practice: Cyberbullying theory and its application to intervention. *Computers in Human Behavior*, 72, 269-275. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.060>
- Barlett, C., Chamberlin, K. & Witkower, Z. (2017). Predicting cyberbullying perpetration in emerging adults: A theoretical test of the Barlett Gentile Cyberbullying Model. *Aggressive behavior*, 43(2), 147-154. <https://doi.org/10.1002/ab.21670>
- Barlett, C. P. & Gentile, D. A. (2012). Attacking others online: The formation of cyberbullying in late adolescence. *Psychology of Popular Media Culture*, 1(2), 123-135. <https://doi.org/10.1037/a0028113>
- Barlett, C. P., Gentile, D. A. & Chew, C. (2016). Predicting cyberbullying from anonymity. *Psychology of Popular Media Culture*, 5(2), 171. <http://doi.org/10.1037/ppm0000055>
- Barutçu-Yıldırım, F. (2020). Siber Zorbalığın Sonuçları., İ. Tanrıkulu. (Editör). *Siber Zorbalık*. 2. Baskı. Ankara. Anı Yayıncılık, ss. 210–222.
- Baştürk, E. (2020). *Çevrimiçi riskler ve siber zorbalık: Siber zorbalıkla mücadele*. (Ed. İ. Arman). 1. Baskı. Ankara: Elma Yayınevi.
- Batsche, G. M. & Knoff, H. M. (1994). Bullies and their victims: Understanding a pervasive problem in the schools. *School Psychology Review*, 23(2), 165-174. <https://doi.org/10.1080/02796015.1994.12085704>
- Baumeister, R. F. & Heatherton, T. F. (1996). Self-regulation failure: An overview. *Psychological Inquiry*, 7, 1–15. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0701_1
- Bava, S., Thayer, R., Jacobus, J., Ward, M., Jernigan, T. L. & Tapert, S. F. (2010). Longitudinal characterization of white matter maturation during adolescence. *Brain Research*, 1327, 38-46. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2010.02.066>
- Bayar, Y. ve Uçanok, Z. (2012). School social climate and generalized peer perception in traditional and cyberbullying status. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12(4), 2352-2358
- Bayhan, P. ve Işıtan, S. (2010). Ergenlik döneminde ilişkiler: Akran ve romantik ilişkilere genel bakış. *Aile ve Toplum*, 5(20), 33–44.
- Bayrak–Kök, S. (2006). İş yaşamında psiko-şiddet sarmalı olarak yıldırma olgusu ve nedenleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 433-448.

- Beale, A. V. & Hall, K. R. (2007). Cyberbullying: What school administrators (and parents) can do. *The Cleaning House: A Journal of Education Strategies, Issues and Ideas*, 81(1), 8–12. <http://doi.org/10.3200/TCHS.81.1.8-12>
- Bearman, S. K., Presnell, K., Martinez, E. & Stice, E. (2006). The skinny on body dissatisfaction: A longitudinal study of adolescent girls and boys. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(2), 217–229. <http://doi.org/10.1007/s10964-005-9010-9>
- Becker, J. H. A. & O’Hair, H. D. (2007). Machiavellians’ motives in organizational citizenship behavior. *Journal of Applied Communication Research*, 35, 246–267. <https://doi.org/10.1080/00909880701434232>
- Belsey, B. (2003). The World’s First Definition of “Cyberbullying”. www.cyberbullying.ca, <http://www.cyberbullying.ca/> 9 Aralık 2019’da alınmıştır.
- Bentler, P. M. (1988). Causal Modeling via Structural Equation Systems. In J. R. Nesselroade & R. B. Cattell (eds), *Handbook of Multivariate Experimental Psychology. Perspectives on Individual Differences* (pp. 317–335). Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-0893-5_9
- Beran, T. & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behaviour. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265–277. <http://doi.org/10.2190/8YQM-B04H-PG4D-BLLH>
- Berdondini, L. & Smith, P. K. (1996). Cohesion and power in the families of children involved in bully/victim problems at school: an Italian replication. *Journal of Family Therapy*, 18, 99–102. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.1996.tb00036.x>
- Berne, S., Frisé, A., Schultze-Krumbholz, A., Scheithauer, H., Naruskov, K., Luik, P., Katzer, C., Erentaite, R. & Zukauskienė, R. (2013). Cyberbullying assessment instruments: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 18(2), 320–334. <http://doi.org/10.1016/j.avb.2012.11.022>
- Berson, I. & Berson, M. (2003). Digital literacy for effective citizenship. *Social Education*, 67(3), 164–167.
- Besag, V. E. (1995). *Bullies and Victims in Schools. A Guide to Understanding and Management*. Philadelphia: Open University Press.
- Bingöl, N. ve Tanrıkulu, T. (2014). Siber zorba ve mağdur olma ile algılanan sosyal destek düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 261–277.
- Blair, C. A., Hoffman, B. J. & Helland, K. R. (2008). Narcissism in organizations: A multisource appraisal reflects different perspectives. *Human Performance*, 21, 254–276. <https://doi.org/10.1080/08959280802137705>
- Blaya, C. (2013). *Les ados dans le cyberspace—prises de risqué et cyberviolence*. Bruxelles: De Boeck.

- Boddy, C. R. (2006). The dark side of management decisions: Organisational psychopaths. *Management Decision*, 44, 1461–1475. <https://doi.org/10.1108/00251740610715759>
- Bogart, K., Geis, F. L., Levy, M. & Zimbardo, P. (1970). No dissonance for Machiavellians. In R. Christie & F. L. Geis (Eds.), *Studies in Machiavellianism* (pp. 236-259). New York: Academic Press.
- Bolys, M., Kotobi, L. & Furnham, A. (2017). How “Dark Side” Personality Traits Affect Social Network Position. *Psychology*, 8(04), 550-562. <http://doi.org/10.4236/psych.2017.84035>.
- Borowsky, I. W., Ireland, M. & Resnick, M. D. (2001). Adolescent suicide attempts: risks and protectors. *Pediatrics*, 107(3), 485-493. <https://doi.org/10.1542/peds.107.3.485>
- Bosworth, K., Espelage, D. L. & Simon, T. R. (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school students. *The Journal of Early Adolescence*, 19(3), 341-362. <https://doi.org/10.1177/0272431699019003003>
- Bowers, L., Smith, P. K. & Binney, V. (1994). Perceived family relationships of bullies, victims and bully/victims in middle childhood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11(2), 215-232. <https://doi.org/10.1177/0265407594112004>
- Breguet, T. (2007). *Frequently asked questions about cyberbullying*. First Edition. New York: The Rosen Publishing Group, Inc.
- Brent, D. A., Perper, J. A., Goldstein, C. E., Kolko, D. J., Allan, M. J., Allman, C. J. & Zelenak, J. P. (1988). Risk factors for adolescent suicide: a comparison of adolescent suicide victims with suicidal inpatients. *Archives of General Psychiatry*, 45(6), 581-588. <http://doi.org/10.1001/archpsyc.1988.01800300079011>
- Brewer, G. & Kerslake, J. (2015). Cyberbullying, self-esteem, empathy and loneliness. *Computers in Human Behavior*, 48, 255-260. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2015.01.073>
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American psychologist*, 32(7), 513-531. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.32.7.513>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments in nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brooks-Gunn, J. & Warren, M. P. (1988). The psychological significance of secondary sexual characteristics in nine-to eleven-year-old girls. *Child Development*, 59(4), 1061–1069. <https://doi.org/10.2307/1130272>
- Brown, B. B., Bakken, J. P., Ameringer, S. W. & Mahon, S. D. (2008). A comprehensive conceptualization of the peer influence process in adolescence. In M. J. Prinstein, & K. A. Dodge (Eds.), *Understanding peer influence in children and adolescents*. New York: The Guilford Press.

- Brown, B. B. & Dietz, E. L. (2009). Informal peer groups in middle childhood and adolescence. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 361-376). First Edition. New York: The Guilford Press.
- Brown, B. B. & Larson, J. (2004). Adolescents' relationships with peers. In R. M. Lerner & J. Steinbeck (Eds.), *Handbook of Adolescent Psychology* (pp. 363-394). 2nd Edition. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Brown, C. F., Demaray, M. K. & Secord, S. M. (2014). Cyber victimization in middle school and relations to social emotional outcomes. *Computers in Human Behavior* 35, 12–21. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2014.02.014>
- Brown, S. A., Myers, M. G., Lippke, L., Tapert, S. F., Stewart, D. G. & Vik, P. W. (1998). Psychometric evaluation of the Customary Drinking and Drug Use Record (CDDR): A measure of adolescent alcohol and drug involvement. *Journal of Studies on Alcohol*, 59(4), 427-438. <http://doi.org/10.15288/jsa.1998.59.427>
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*. First Edition. New York: Guilford Publications, Inc.
- Brown, W. M., Hazraty, S. & Palasinski, M. (2019). Examining the Dark Tetrad and its links to cyberbullying. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 22(8), 552-557. <http://doi.org/10.1089/cyber.2019.0172>
- Brunell, A. B., Gentry, W. A., Campbell, W. K., Hoffman, B. J., Kuhnert, K. W. & DeMarree, K. G. (2008). Leader emergence: The case of the narcissistic leader. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 1663–1676. <https://doi.org/10.1177/0146167208324101>
- Bryne, B. M. (1994). *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming*. First Edition. NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Buckingham, D. (2002) The Electronic Generation? Children and New Media. In L. A. Lievrouw & S. Livingstone (Eds.), *The Handbook of New Media* (pp. 77-89). London: Sage.
- Buffardi, L. E. & Campbell, W. K. (2008). Narcissism and social networking sites. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 1303-1314. <https://doi.org/10.1177/0146167208320061>
- Buhrmeister, D. (1998). Need fulfillment interpersonal competence and the developmental contexts of early adolescent. In W. M. Bukowski, A. F. Newcomb & W. W. Hartup (Eds.), *The company they keep: Friendships in childhood and adolescence* (pp. 158-185). Cambridge University Press.
- Buhrmeister, D. & Chong, C. M. (1998). Friendships in childhood. In H. Reis & S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of human relationships* (pp. 717-721). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.

- Bukowski, W. M., Motzoi, C. & Meyer, F. (2009). Friendship as process, function, and outcome. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 217-231). First Edition. New York: The Guilford Press.
- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012). Okul ortamı ve sanal ortamda meydana gelen akran zorbalığı ne ölçüde örtüşüyor? *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(69), 81-96.
- Buss, D. M. (1991). Evolutionary personality psychology. *Annual Review of Psychology*, 42, 459-491. <http://doi.org/10.1146/annurev.ps.42.020191.002331>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 13. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L., & Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1128–1135. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.017>
- Camodeca, M., Goossens, F. A., Schuengel, C. & Terwogt, M. M. (2003). Links between social information processing in middle childhood and involvement in bullying. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 29(2), 116-127. <https://doi.org/10.1002/ab.10043>
- Campbell, W. K. & Foster, C. A. (2002). Narcissism and commitment in romantic relationships: An investment model analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 484–495. <https://doi.org/10.1177/0146167202287006>
- Campbell, W. K., Foster, C. A. & Finkel, E. J. (2002). Does self-love lead to love for others? A story of narcissistic game playing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 340–354. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.2.340>
- Campfield, D. C. (2008). Cyber bullying and victimization: *Psychosocial Characteristics of Bullies, Victims and Bully/Victims*. Unpublished doctoral dissertation. The University of Montana, Montana.
- Carlo, G., Fabes, R. A., Laible, D. & Kupanoff, K. (1999). Early Adolescence and Prosocial/Moral Behaviour II. The Role of Social and Contextual Influence. *Journal of Early Adolescence*, 19(2), 133-147. <https://doi.org/10.1177/0272431699019002001>
- Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S. & Randall, B. A. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 23, 107-134. <https://doi.org/10.1177/0272431602239132>
- Carlo, G., & Randall, B. A. (2001). Are all prosocial behaviors equal? A socioecological developmental conception of prosocial behavior. In F. Columbus (Ed.), *Advances in psychology research, Volume II* (pp. 151-170). New York: Nova Science.
- Casas, J. A., Del Rey, R. & Ortega-Ruiz, R. (2013). Bullying and cyberbullying: Convergent and divergent predictor variables. *Computers in Human Behavior*, 29, 580–587. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2012.11.015>

- Catalano, R. F., Hawkins, J. D., Berglund, M. L., Pollard, J. A. & Arthur, M. W. (2002). Prevention science and positive youth development: Competitive or cooperative frameworks?, *Journal of Adolescent Health*, 31(6), 230-239. [https://doi.org/10.1016/S1054-139X\(02\)00496-2](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(02)00496-2)
- Chadwick, S. (2014). *Impacts of Cyberbullying, Building Social and Emotional Resilience in Schools*. First Edition. Springer Cham Heidelberg New York Dordrecht London. <http://doi.org/10.1007/978-3-319-04031-8>
- Chambers, C. V. (1995) Childhood and adolescence. In R. E. Rakel (ed.) *Textbook of Family Practice* (pp. 634-659). 5th ed. Philadelphia: W.B. Saunders Company.
- Chang, F. C., Chiu, C. H., Miao, N. F., Chen, P. H., Lee, C. M., Chiang, J. T. & Pan, Y. C. (2015). The relationship between parental mediation and internet addiction among adolescents, and the association with cyberbullying and depression. *Comprehensive Psychiatry*, 57, 21–28. <http://doi.org/10.1016/j.comppsy.2014.11.013>
- Chapin, J. (2016). Adolescents and cyberbullying: The precaution adoption process model. *Education and Information Technologies*, 21(4), 719-728. <https://doi.org/10.1007/s10639-014-9349-1>
- Chapin, J. & Coleman, G. (2017). The cycle of cyberbullying: Some experience required. *The Social Science Journal*, 54(3), 314–318. <http://doi.org/10.1016/j.soscij.2017.03.004>
- Chassin, L., Flora, D. B. & King, K. M. (2004). Trajectories of alcohol and drug use and dependence from adolescence to adulthood: the effects of familial alcoholism and personality. *Journal of Abnormal Psychology*, 113(4), 483. <http://doi.org/10.1037/0021-843X.113.4.483>
- Chisholm, J. F. (2006). Cyberspace violence against girls and adolescent females, *Annals New York Academy of Sciences*, 1087, 74-89. <http://doi.org/10.1196/annals.1385.022>
- Chisholm, J. F. (2014). Review of the status of cyberbullying and cyberbullying prevention. *Journal of Information Systems Education*, 25(1), 77–87.
- Christie, R. & Geis, F. L. (1970). *Studies in Machiavellianism*. New York: Academic Press.
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608.
- Coie, J. D., Dodge, K. A. & Kupersmidt, J. (1990). Peer group behavior and social status. In S. R. Asher & J. D. Coie (Eds.), *Peer rejection in childhood* (pp. 17–59). New York: Cambridge University Press.
- Collins, W. A. (2003). More than a myth: The developmental significance of romantic relationships during adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 13, 1–24. <http://doi.org/10.1111/1532-7795.1301001>

- Collins, W. A., Welsh, D. P. & Furman, W. (2009). Adolescent romantic relationships. *Annual Review of Psychology*, 60, 25.1–25.22. <http://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163459>
- Coloroso, B. (2003). *The bully, the bullied and the the bystander: From preschool to high school*. Harper Collins Publishing.
- Comrey, A. L. & Lee, H. B. (1992). *A First Course in Factor Analysis*. Second Edition. New York and London: Taylor & Francis Group.
- Connolly, J. & McIsaac, C. (2011). Romantic relationships. In M. K. Underwood & L. H. Rosen (Eds.), *Social development: Relationships in infancy, childhood, and adolescence* (pp. 180-204). New York, NY: Guilford Press.
- Constantine, N., Curry, K., Diaz, M. & Huh-Kim, J. (2000). Factors associated with aggressive behavior of rural middle school students. *Paper presented at the Eighth biennial meeting of the Society of Research on Adolescence*. Chicago, IL.
- Corcoran, L., Mc Guckin, C., & Prentice, G. (2015). Cyberbullying or cyber aggression? A review of existing definitions of cyber-based peer-to-peer aggression. *Societies*, 5, 245–255. <https://doi.org/10.3390/soc5020245>
- Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences*, 24(1), 123-130. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(97\)00145-1](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(97)00145-1)
- Crick, N. R. & Grotpeter, J. K. (1996). Children's treatment by peers: Victims of relational and overt aggression. *Development and Psychopathology*, 8(2), 367-380. <https://doi.org/10.1017/S0954579400007148>
- Crosby, R. A., Santelli, J. S. & DiClemente, R. J. (2009). Adolescents at risk: A generation in jeopardy. In R. J. DiClemente, J. S. Santelli & R. A. Crosby (Eds.), *Adolescent Health: Understanding and Preventing Risk Behaviors* (pp 3-6). First Edition. San Francisco, CA: John Wiley and Sons.
- Cross, D., Barnes, A., Papageorgiou, A., Hadwen, K., Hearn, L. & Lester, L. (2015). A social–ecological framework for understanding and reducing cyberbullying behaviours. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 109-117. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.016>
- Crysel, L. C., Crosier, B. S. & Webster, G. D. (2013). The Dark Triad and risk behavior. *Personality and Individual Differences*, 54(1), 35-40. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.07.029>
- Csikszentmihalyi, M. (2022). Adolescence. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/science/adolescence> 10 Haziran 2022'de alınmıştır.
- Cullen, F. T., Unnever, J. D., Hartman, J. L., Turner, M. G. & Agnew, R. (2008). Gender, bullying victimization, and juvenile delinquency: A test of general strain theory. *Victims and Offenders*, 3(4), 346-364. <https://doi.org/10.1080/15564880802338468>

- Çalık, T., Özbay, Y., Özer, A., Kurt, T. ve Kandemir, M. (2009). İlköğretim okulu öğrencilerinin zorbalık statülerinin okul iklimi, prososyal davranışlar, temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 60, 555-576.
- Çalışkan-Pala, S., Ünsal, A., Öztürk-Emiral, G., Demirtaş Z., Akbulut-Zencirci, S., Tozun, M. & Arslantaş, D. (2021). Evaluation of cyberbullying and multidimensional perceived social support levels in high school students of Turkey. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine*, 84(1), 104-112. <http://doi.org/10.26650/IUITFD.2019.0106>
- Çavuş, F. Ö., Çavuş, U. Y., ve Görpelioğlu, S. (2017). Ankara ilindeki ergenlerde riskli davranışların sıklığı, dağılımı. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 21(1), 2-16. <http://doi.org/10.15511/tahd.17.00102>
- Çetin, D. (2019). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşları ve duyarlı sevgileri ile siber zorbalık ve siber mağduriyetleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çetinkaya-Yıldız, E. ve Derin, S. (2020). Siber Zorbalık Kuramları., İ. Tanrıkulu. (Editör). *Siber Zorbalık*. 2. Baskı. Ankara. Anı Yayıncılık, ss. 163–196.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*. 5. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çuhadaroğlu, F. (2000). Ergenlik döneminde psikolojik gelişim özellikleri. *Katki Pediatri Dergisi Adolesan Sayısı*, 21(6), 863-868.
- Dabbagh, N. & Kitsantas, A. (2012). Personal learning environments, social media, and self-regulated learning: A natural formula for connecting formal and informal learning. *The Internet and Higher Education*, 15(1), 3-8. <http://doi.org/10.1016/j.iheduc.2011.06.0021>
- Dağ, İ. (2005). Psikolojik test ve ölçeklerde geçerlik ve güvenilirlik. *3P-Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji Dergisi*, 13(4), 17-23.
- Dağ, İ., Öktem, F., Yazıcı, K., Güvenç, G., Rezaki, M., Demir, N. Ö., Özer, Ö., Özer, Ö. A. ve Tunçel, M. (2005). *Televizyon programlarındaki şiddet içeriğinin, müstehcenliğin ve mahremiyet ihlallerinin izleyicilerin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri*. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Özel Çalışma Grubu Sonuç Raporu. http://www.ihsandag.gen.tr/index_dosyalar/RTUKRAPORUekleriyle.pdf 24 Mayıs 2022'de alınmıştır.
- Daniel, E., Madigan, S. & Jenkins, J. (2016). Paternal and maternal warmth and the development of prosociality among preschoolers. *Journal of Family Psychology*, 30(1), 114-124. <http://doi.org/10.1037/fam0000120>
- Davenport, N., Schwartz, R. D. ve Elliott, G. P. (2003). *Mobbing: İşyerlerinde Duygusal Taciz* (Çev. O. C. Önortay). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- David-Ferdon, C. & Hertz, M. F. (2007). Electronic media, violence, and adolescents: An emerging public health problem. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 1-5. <http://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.08.020>
- De Haan, M. & Gunnar, M. R. (Eds.). (2009). *Handbook of developmental social neuroscience*. First Edition. New York: Guilford.
- De Ridder, D. T. D., Lensvelt-Mulders, G., Finkenauer, C., Stok, F. M. & Baumeister, R. F. (2012). Taking stock of self-control: A meta-analysis of how trait self-control relates to a wide range of behaviors. *Personality and Social Psychology Review, 16*(1), 76–99. <http://doi.org/10.1177/1088868311418749>
- Dehue, F., Bolman, C. & Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *Cyberpsychology & Behavior, 11*(2), 217-223. <http://doi.org/10.1089/cpb.2007.0008>
- Del Rey, R., Casas, J. A. & Ortega, R. (2012). The ConRed program, an evidence-based practice. *Comunicar, 20*, 129–138. <http://doi.org/10.3916/C39-2012-03-03>
- Del Rey, R., Casas, J. A. & Ortega-Ruiz, R. (2016a). Impact of the ConRed program on different cyberbullying roles. *Aggressive Behavior, 42*, 123–135. <http://doi.org/10.1002/ab.21608>.
- Del Rey, R., Lazuras, L., Casas, J. A., Barkoukis, V., Ortega-Ruiz, R. & Tsorbatzoudis, H. (2016b). Does empathy predict (cyber) bullying perpetration, and how do age, gender and nationality affect this relationship? *Learning and Individual Differences, 45*, 275-281. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2015.11.021>
- Deluga, R. J. (1997). Relationship among American Presidential charismatic leadership, narcissism, and rated performance. *Leadership Quarterly, 8*, 49–65. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(97\)90030-8](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(97)90030-8)
- Deluga, R. J. (2001). American presidential Machiavellianism: Implications for charismatic leadership and rated performance. *Leadership Quarterly, 12*, 339–363. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(01\)00082-0](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(01)00082-0)
- DePaolis, K. & Williford, A. (2014). The nature and prevalence of cyber victimization among elementary school children. *Child Youth Care Forum, 44*, 377–393. <http://doi.org/10.1007/s10566-014-9292-8>
- DeRose, L. M. & Brooks-Gunn, J. (2008). Pubertal development in early adolescence: implications for affective processes. In N. B. Allen & L. Sheeber (Eds.), *Adolescent emotional development and the emergence of depressive disorders* (pp. 56-73). New York: Cambridge University Press.
- Deryol, R. & Wilcox, P. (2020). Physical health risk factors across traditional bullying and cyberbullying victim and offender groups. *Victims & Offenders, 15*(4), 520-547. <http://doi.org/10.1080/15564886.2020.1732510>
- Diamanduros, T., Downs, T. & Jenkins, S. J. (2008). The role of school psychologists in the assessment, prevention, and intervention of cyberbullying. *Psychology in the Schools, 45*, 693–704. <http://doi.org/10.1002/pits.20335>.

- Diden, R., Scholte, R. H., Korzilius, H., De Moor, J. M., Vermeulen, A., O'Reilly, M., Lang, R. & Lancioni, G. E. (2009). Cyberbullying among students with intellectual and developmental disability in special education settings. *Developmental Neurorehabilitation*, 12(3), 146–151. <https://doi.org/10.1080/17518420902971356>
- Dilmaç, B. (2009). Sanal zorbalığı yordayan psikolojik ihtiyaçlar: Lisans öğrencileri için bir ön çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1291-1325.
- Doane, A. N., Boothe, L. G., Pearson, M. R. & Kelley, M. L. (2016). Risky electronic communication behaviors and cyberbullying victimization: An application of Protection Motivation Theory. *Computers in Human Behavior*, 60, 508-513. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.010>
- Doane, A. N., Pearson, M. R. & Kelley, M. L. (2014). Predictors of cyberbullying perpetration among college students: An application of the theory of reasoned action. *Computers in Human Behavior*, 36, 154-162. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.03.051>
- Dodge, K. A. & Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1146-1158. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.53.6.1146>
- Dodge, K. A., Pettit, G. S., McClaskey, C. L., Brown, M. M. & Gottman, J. M. (1986). Social competence in children. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 51(2), i–85. <https://doi.org/10.2307/1165906>
- Dollard, J., Doob, L., Miller, N., Mowrer, O. & Sears, R. (1939). *Frustration and aggression*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Donnellan, M. B., Trzesniewski, K. H., Robins, R. W., Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and delinquency. *Psychological Science*, 16(4), 328–335. <https://doi.org/10.1111/j.0956-7976.2005.01535.x>
- Doremus-Fitzwater, T. L., Varlinskaya, E. I., & Spear, L. P. (2010). Motivational systems in adolescence: possible implications for age differences in substance abuse and other risk-taking behaviors. *Brain and Cognition*, 72(1), 114-123. <https://doi.org/10.1016/j.bandc.2009.08.008>
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorbaca davranışlarının araştırılması ve önleyici bir program modeli*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Drory, A. & Gluskinos, U. M. (1980). Machiavellianism and leadership. *Journal of Applied Psychology*, 65, 81–86. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.65.1.81>
- Duffy, A. L. (2004). *Bullying in Schools: A Social Identity Perspective*. Unpublished doctoral dissertation. Griffith University.

- Duncan, R. D. (1999). Peer and sibling aggression: An investigation of intra- and extra-familial bullying. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(8), 871–886. <https://doi.org/10.1177/088626099014008005>
- Dursun, S., Gökçe, A. ve Aytaç, S. (2020). Siber zorbalık: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Inquiry*, 13(2), 465-485. <https://doi.org/10.37093/ijsi.837694>
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO). (2022). *Adolescent health in the South-East Asia Region*. <https://www.who.int/southeastasia/health-topics/adolescent-health> 10 Haziran 2022’de alınmıştır.
- Egan, S. K. & Perry, D. G. (1998). Does low self-regard invite victimization? *Developmental Psychology*, 34(2), 299–309. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.34.2.299>
- Egan, V., Chan, S. & Shorter, G. W. (2014). The Dark Triad, happiness and subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 67, 17–22. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.01.004>
- Eisenberg, N. (1983). *The socialization and development of empathy and prosocial behavior* (Special report). East Haddam, CT: The National Association for Humane and Environmental Education.
- Eisenberg, N. (1986). *Altruistic emotion, cognition and behavior*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Eisenberg, N. (1990). Prosocial development in early and mid adolescence. In R. Montemayor, G. R. Adams, & T. A. Gullotta (Eds.), *Advances in adolescent development Vol. 2: The transition from childhood to adolescence* (pp.240-268). Newbury Park, CA: Sage.
- Eisenberg, N., Miller, P. A., Shell, R., McNalley, S. & Shea, C. (1991). Prosocial development in adolescence: A longitudinal study. *Developmental Psychology*, 27, 849-857. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.27.5.849>
- Eisenberg, N. & Mussen, P. (1989). *The roots of prosocial behavior in children*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A. & Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. In R. M. Lerner, W. Damon, & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology*. (pp. 646–718) 6th ed., Vol. 3,. New York, NY: Wiley.
- Ekinci, O. ve Kayapalı-Yıldırım, S. (2020). *Siber Zorbalık*. Birinci Basım. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Elbozan-Cumurcu, B. ve Kaya, B. (2004). Trikotilomani, cilt yolma bozukluğu ve patolojik internet kullanımı olan bir olgu. *Klinik Psikiyatri* 7, 127-131.
- Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Child Development*, 38(4), 1025-1034. <https://doi.org/10.2307/1127100>

- Elliott, D. S. (1993). Health-Enhancing and Health-Compromising Lifestyles. In, S. G. Millstein, A. C. Petersen & E. O. Nightingale (Eds.), *Promoting the Health of Adolescents: New Directions for the twenty-first century* (pp. 119–145). New York, NY: Oxford University Press.
- Endriulaitienė, A., Šeibokaitė, L., Žardeckaitė-Matulaitienė, K., Markšaitytė, R. & Slavinskienė, J. (2018). Attitudes towards risky driving and Dark Triad personality traits in a group of learner drivers. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 56, 362-370. <https://doi.org/10.1016/j.trf.2018.05.017>
- Erden-Çınar, S., Erduran-Tekin, Ö., Keçeci, B. ve Çetin, D. (2021). Ergenlerde heyecan arayışı, yıkıcı davranışlar ve üst bilişsel farkındalığın siber zorbalığı yordayıcılığı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 54, 169-187. <http://doi.org/10.15285/maruaebd.881665>
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12(1), 109-125. <http://doi.org/10.1177/1461444809341260>
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- Ernst, M. & Spear, L. P. (2009). Reward systems. In M. de Haan & M. R. Gunnar (Eds.), *Handbook of developmental social neuroscience* (pp. 324-341). First Edition. New York: Guilford.
- Eroğlu, Y. (2011). *Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Eroğlu, Y. ve Güler, N. (2015). Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 5(3), 118-129. <http://doi.org/10.19126/suje.56594>
- Espelage, D. L., Bosworth, K. & Simon, T. R. (2001). Short-term stability and prospective correlates of bullying in middle-school students: An examination of potential demographic, psychosocial, and environmental influences. *Violence and Victims*, 16(4), 411–426. <http://doi.org/10.1891/0886-6708.16.4.411>
- Espelage, D. L., Rao, M. A. & Craven, R. G. (2012). Theories of cyberbullying. In S. Bauman, D. Cross & J. Walker (eds.), *Principles of Cyberbullying Research: Definitions, Measures and Methodology* (pp. 49-67). First Edition. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203084601>

- Fabes, R. A., Carlo, G., Kupanoff, K. & Laible, D. (1999). Early adolescence and prosocial/moral behavior I: The role of individual processes. *Journal of Early Adolescence*, 19, 5-16. <https://doi.org/10.1177/0272431699019001001>
- Facer, K. & Furlong R. (2001). Beyond the myth of the "cyberkid": young people at the margins of the information revolution. *Journal of Youth Studies* 4(4), 451-469. <https://doi.org/10.1080/13676260120101905>
- Facer, K., Sutherland, R., Furlong, R. & Furlong, J. (2001). What's the point of using computers? The development of young people's computer expertise in the home. *New Media & Society* 3(2), 199-219. <https://doi.org/10.1177/1461444801003002004>
- Falkenbach, D., Poythress, N., Falki, M. & Manchak, S. (2007). Reliability and validity of two self-report measures of psychopathy. *Assessment*, 14, 341-350. <https://doi.org/10.1177/1073191107305612>
- Fehr, B., Samsom, D. & Paulhus, D. L. (1992). The construct of Machiavellianism: Twenty years later. In C. D. Spielberger & J. N. Butcher (eds.), *Advances in personality assessment* (Vol. 9, pp. 77-116). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Feinstein, B. A., Bhatia, V. & Davilla, J. (2014). Rumination mediates the association between cyber-victimization and depressive symptoms. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(9) 1732-1746. <http://doi.org/10.1177/0886260513511534>
- Fekkes, M., Pijpers, F. I. M. & Verloove-Vanhorick, S. P. (2005). Bullying: Who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research Theory & Practice*, 20(1), 81-91. <https://doi.org/10.1093/her/cyg100>
- Fergusson, D. M. & Horwood, L. J. (2002). Male and female offending trajectories. *Development and Psychopathology*, 14, 159-177. <https://doi.org/10.1017/S0954579402001098>
- Ferris, G. R. & King, T. R. (1996). Politics in human resources decision: A walk on the dark side. *IEEE Engineering Management Review*, 24, 52-59. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(91\)90072-H](https://doi.org/10.1016/0090-2616(91)90072-H)
- Festl, R. (2016). Perpetrators on the internet: Analyzing individual and structural explanation factors of cyberbullying in school context. *Computers in Human Behavior*, 59, 237-248. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.017>
- Firat, M. ve Ayran, G. (2016). Üniversite öğrencileri arasında sanal zorbalık. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(4): 322-329. <http://doi.org/10.5455/pmb.1-1450776947>
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS*. Second Edition. London, UK: Sage Publications, Inc.
- Finn, J. (2004). A survey of online harassment at a University Campus. *Journal of Interpersonal Violence*, 19, 468-483. <https://doi.org/10.1177/0886260503262083>

- Florsheim, P., Moore, D. & Edgington, C. (2003). Romantic relations among adolescent parents. P. Florsheim (Ed.). *Adolescent romantic relations and sexual behavior: Theory, research, and practical implications* (pp. 297-322). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Flouri, E. & Buchanan, A. (2003). The Role of Mother Involvement and Father Involvement in Adolescent Bullying Behavior. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(6), 634–644. <https://doi.org/10.1177/0886260503251129>
- Flouri, E. & Sarmadi, Z. (2016). Prosocial behavior and childhood trajectories of internalizing and externalizing problems: The role of neighborhood and school contexts. *Developmental psychology*, 52(2), 253–258. <http://doi.org/10.1037/dev0000076>
- Fosse, G. K. & Holen, A. (2006). Childhood maltreatment in adult female psychiatric outpatients with eating disorders. *Eating behaviors*, 7(4), 404–409. <https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2005.12.006>
- Foster, J. D. & Campbell, W. K. (2007). Are there such things as narcissists in social psychology? A taxometric analysis of the narcissistic personality inventory. *Personality and Individual Differences*, 43, 1321-1332. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.04.003>
- Fousiani, K., Dimitropoulou, P., Michaelides, M. P. & Van Petegem, S. (2016). Perceived parenting and adolescent cyber-bullying: Examining the intervening role of autonomy and relatedness need satisfaction, empathic concern and recognition of humanness. *Journal of Child and Family Studies*, 25, 2120–2129. <http://doi.org/10.1007/s10826-016-0401-1>
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, H. H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education*. 8th Edition. New York: McGraw-Hill.
- Fredstrom, B. K., Adams, R. E. & Gilman, R. (2011). Electronic and school-based victimization: Unique contexts for adjustment difficulties during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(4), 405–415. <http://doi.org/10.1007/s10964-010-9569-7>
- Furman, W., Ho, M. & Low, S. (2005). *Adolescent dating and adjustment*. Paper presented at the meeting of the Society for Research in Child Development, Atlanta.
- Furnham, A., Richards, S. C., & Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7, 199–216. <http://doi.org/10.1111/spc3.12018>.
- Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2010). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. (Çeviren: A. Dönmez, N. Çelen ve B. Onur). 7. Basım. Ankara: İmge Kitabevi.
- Garaigordobil, M. (2017). Psychometric properties of the Cyberbullying Test, a screening instrument to measure cybervictimization, cyberaggression and cyberobservation. *Journal of Interpersonal Violence*, 23, 3556–3576. <http://doi.org/10.1177/0886260515600165>

- Garaigordobil, M. & Martínez-Valderrey, V. (2015). Effects of cyberprogram 2.0 on “face-to-face” bullying, cyberbullying, and empathy. *Psicothema*, 27, 45–51. <http://doi.org/10.7334/psicothema2014.78>
- Garrett, A. G. (2003). *Bullying in American schools*. Jefferson: McFarland & Company, Inc. Publisher.
- Gençtanırım, D. (2004). *Ergenlerde intihar olasılığının yordanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi: Ankara.
- Gençtanırım-Kurt, D. (2010). *Ergenlerde riskli davranışların yordanması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gençtanırım, D. (2014). Riskli Davranışlar Ölçeği Üniversite Formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(1), 24-34.
- Gençtanırım, D. ve Ergene, T. (2014). Riskli Davranışlar Ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 25(1), 125-138. <http://doi.org/10.9761/JASSS2304>
- Geng, J., Bao, L., Wang, J., Wei, X., Zeng, P. & Lei, L. (2022). The maladaptive side of Internet altruists: Relationship between Internet altruistic behavior and cyberbullying victimization. *Children and Youth Services Review*, 134, 106362. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106362>
- Gentile, D. A., Anderson, C. A., Yukawa, S., Ichori, N., Saleem, M., Kam, L., Shibuya, A., Liau, A. K., Khoo, A., Bushman, B. J., Rowell Huesmann, L., & Sakamoto, A. (2009). The effects of prosocial video games on prosocial behaviors: International evidence from correlational, longitudinal, and experimental studies. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(6), 752–763. <https://doi.org/10.1177/0146167209333045>
- Gentile, D. A., Coyne, S. M. & Bricolo, F. (2013). Pathological technology addictions: What is scientifically known and what remains to be learned. In K. E. Dill (Ed.), *The Oxford handbook of media psychology* (pp. 382–402). New York, NY: Oxford University Press.
- George, R. J. (2014). *Moral disengagement: An exploratory study of predictive factors for digital aggression and cyberbullying*. Dissertation thesis, University of North Texas.
- Gerson, R. & Rappaport, N. (2011). Cyber cruelty: Understanding and preventing the new bullying. *Adolescent Psychiatry*, 1, 67-71.
- Gikas, J. & Grant, M. M. (2013). Mobile computing devices in higher education: Student perspectives on learning with cellphones, smartphones & social media. *The Internet and Higher Education*, 19, 18-26. <http://doi.org/10.1016/j.iheduc.2013.06.002>

- Gini, G., Pozzoli, T. & Hymel, S. (2014). Moral disengagement among children and youth: A meta-analytic review of links to aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 40(1), 56-68. <https://doi.org/10.1002/ab.21502>
- Glasser, W. (1997). Choice theory and student success. *The Education Digest*, 63(3), 16-21.
- Goodboy, A. K. & Martin, M. M. (2015). The personality profile of a cyberbully: Examining the Dark Triad. *Computers in Human Behavior*, 49, 1-4. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.052>
- Gottfredson, M. & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Görzig, A. & Machackova, H. (2015). *Cyberbullying from a socio-ecological perspective: a contemporary synthesis of findings from EU Kids Online*. London: London School of Economics & Political Science.
- Gözün-Kahraman, Ö. (2012). *Zihin kuramına dayalı eğitim programının 48-60 aylık çocukların bilişsel bakış açısı becerileri ve prososyal davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gradinger, P., Strohmeier, D. & Spiel, C. (2010). Definition and measurement of cyberbullying. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 4(2), 1-13.
- Griffiths, M. D. (2013). Social networking addiction: Emerging themes and issues. *Journal of Addiction Research & Therapy*, 118(4), 4-5. <https://doi.org/10.4172/2155-6105.1000e118>
- Grigg, D. W. (2010). Cyber-aggression: Definition and concept of cyberbullying. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 20(2), 143-156. <https://doi.org/10.1375/ajgc.20.2.143>
- Gustafson, S. B. & Ritzer, D. R. (1995). The dark side of normal: A psychopathy-linked pattern called aberrant self-promotion. *European Journal of Personality*, 9, 147-183. <https://doi.org/10.1002/per.2410090302>
- Gürhan, N. (2017). Her yönü ile akran zorbalığı. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Hemşireliği-Özel Konular*, 3(2), 175-181.
- Haase, C. M. & Silbereisen, R. K. (2011). Effects of positive affect on risk perceptions in adolescence and young adulthood. *Journal of Adolescence*, 34(1), 29-37. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2010.03.004>
- Hajlo, N., Ghasem-Nejad, M. A., Jangi, S. & Ansar-Hossain, S. (2015). Relationship between the dark triad personality and cyber bullying in student internet users. *Journal of Kermanshah University of Medical Sciences*, 19(1), 24-31. <http://doi.org/10.22110/jkums.v19i1.2241>

- Hamilton, J. W. (1978). Some remarks on certain vicissitudes of narcissism. *International Review of Psychoanalysis*, 5, 275–284.
- Han, F. ve Demirtaş, H. (2020). Geleneksel veya siber zorbalığa maruz kalmanın okula yabancılaşmaya ilişkin etkileri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 1136-1152. <http://doi.org/10.17679/inuefd.753122>
- Han, F. ve Demirtaş, H. (2021). Zorbalığa maruz kalmanın sınıf iklimine ve okula yabancılaşmaya etkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 2297-2322. <http://doi.org/10.17679/inuefd.987106>
- Hare, R. D. (1985). Comparison of procedures for the assessment of psychopathy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 7–16. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.53.1.7>
- Hare, R. D. (2003). *The Hare psychopathy checklist-revised (PCL-R)*. Second Edition. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
- Hare, R. D. & Neumann, C. S. (2009). Psychopathy: Assessment and forensic implications. *Canadian Journal of Psychiatry*, 54, 791-802. <https://doi.org/10.1177/070674370905401202>
- Harms, P. D. & Spain, M. S. (2015). Beyond the bright side: Dark personality at work. *Applied Psychology: An International Review*, 64, 15-24. <http://doi.org/10.1111/apps.12042>
- Hart, S. & Hare, R. D. (1998). Association between psychopathy and narcissism: Theoretical views and empirical evidence. In E. F. Ronningstam (Ed.), *Disorders of narcissism: Diagnostic, clinical, and empirical implications* (pp. 415–436). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Hawley, P. H. (2003). Prosocial and coercive configurations of resource control in early adolescence: A case for the well-adapted Machiavellian. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49, 279–309.
- Hay, C., Meldrum, R. & Mann, K. (2010). Traditional bullying, cyberbullying, and deviance: A general strain theory approach. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 26(2), 130–147. <http://doi.org/10.1177/1043986209359557>
- Hazler, R. J. (1996). *Breaking the cycle of violence*. Washington, D. C.: Accelerated Development.
- Hecker, T. E. (2007). Workplace mobbing: A discussion for librarians. *The Journal of Academic Librarianship*, 33(4), 439-445. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2007.03.003>
- Heirman, W. & Walrave, M. (2008). Assessing concerns and issues about the mediation of technology in cyberbullying. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2(2), 1-10.
- Heirman, W. & Walrave, M. (2012). Predicting adolescent perpetration in cyberbullying: An application of the theory of planned behavior. *Psicothema*, 24(4), 614-620.

- Hicks, B. M., Markon, K. E., Patrick, C. J., Krueger, R. F. & Newman, J. P. (2004). Identifying psychopathy subtypes on the basis of personality structure. *Psychological Assessment*, 16, 276–288. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.16.3.276>
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2005). Research summary: Cyberbullying victimization. Preliminary findings from an online survey of Internet-using adolescents. https://cyberbullying.org/cyberbullying_victimization.pdf adresinden 6 Ocak 2022 tarihinde edinilmiştir.
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2007). Offline consequences of online victimization: School violence and delinquency. *Journal of school violence*, 6(3), 89-112. http://doi.org/10.1300/J202v06n03_06
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization, *Deviant Behavior*, 29(2), 129-156. <http://doi.org/10.1080/01639620701457816>
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2009). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. California: Corwin Press.
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221. <http://doi.org/10.1080/13811118.2010.494133>
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2013). Social influences on cyberbullying behaviors among middle and high school students. *Journal of Youth and Adolescence*, 42, 711–722. <http://doi.org/10.1007/s10964-012-9902-4>
- Hodson, R., Roscigno, V. J. & Lopez, S. H. (2006). Chaos and the Abuse of Power: Workplace Bullying in Organizational and Interactional Context. *Work and Occupations*, 33(4), 382–416. <https://doi.org/10.1177/0730888406292885>
- Hoffmann, M. L. (1982). Development of prosocial motivation: Empathy and guilt. In N. Eisenberg (Ed.) *The Development of Prosocial Behavior* (pp. 281- 313). New York: Academic Press.
- Holt, T. J., Bossler, A. M. & May, D. C. (2012). Low self-control, deviant peer associations, and juvenile cyberdeviance. *American Journal of Criminal Justice*, 37(3), 378-395. <https://doi.org/10.1007/s12103-011-9117-3>
- Hooper, D., Coughlan, J. & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hosmer, D. W. & Lemeshow, S. (2000). *Applied logistic regression*. New York: Wiley.
- Hu, L. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>.

- Huck, S. W. (2012). *Reading statistics and research*. Sixth Edition. San Francisco: Allyn & Bacon.
- Hunter, N. (2012). *Cyber Bullying*. London: Raintree Books.
- Ickes, W., Reidhead, S. & Patterson, M. (1986). Machiavellianism and selfmonitoring: As different as “me” and “you”. *Social Cognition*, 4, 58–74. <https://doi.org/10.1521/soco.1986.4.1.58>
- Impett, E. A., Sorsoli, L., Schooler, D., Henson, J. M. & Tolman, D. L. (2008). Girls' relationship authenticity and self-esteem across adolescence. *Developmental Psychology*, 44(3), 722–733. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.3.722>
- İrfaner, S. (2009). *Öğrenciler arasında gerçekleşen zorbalık eylemleri ve zorbalık konusunda öğrencilerin, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin tutum ve görüşleri*. Yanımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Jang, H., Song, J. & Kim, R. (2014). Does the offline bully-victimization influence cyberbullying behavior among youths? Application of general strain theory. *Computers in Human Behavior*, 31, 85–93. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.10.007>
- Janssen, I., Craig, W. M., Boyce, W. F. & Pickett, W. (2004). Associations between overweight and obesity with bullying behaviors in school-aged children. *Pediatrics*, 113(5), 1187–1194. <https://doi.org/10.1542/peds.113.5.1187>
- Jessor, R. & Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.
- Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*. 12, 597–605. [https://doi.org/10.1016/1054-139X\(91\)90007-K](https://doi.org/10.1016/1054-139X(91)90007-K)
- Jessor, R. (1998). New perspectives on adolescent risk behavior. In R. Jessor (Ed.), *New Perspectives on Adolescent Risk Behavior*. (pp. 1–10). First Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson, G. M. & Pupilampu, K. P. (2008). Internet use during childhood and the ecological techno-subsystem. *Canadian Journal of Learning and Technology*, 34(1), 18–29. <https://doi.org/10.21432/T2CP4T>
- Jolliffe, D. & Farrington, D. P. (2006). Development and validation of the Basic Empathy Scale. *Journal of Adolescence*, 29, 589–611. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2005.08.010>
- Jonason, P. K., Slomski, S. & Partyka, J. (2012). The Dark Triad at work: How toxic employees get their way. *Personality and Individual Differences*, 52, 449–453. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.008>
- Jonason, P. K., Li, N. P., Webster, G. W. & Schmitt, D. P. (2009). The Dark Triad: Facilitating short-term mating in men. *European Journal of Personality*, 23, 5–18. <https://doi.org/10.1002/per.698>

- Jonason, P. K., Luevano, V. X. & Adams, H. M. (2012). How the Dark Triad traits predict relationship choices. *Personality and Individual Differences*, 53(3), 180-184. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.03.007>
- Jonason, P. K., Lyons, M., Bethell, E. J. & Ross, R. (2013). Different routes to limited empathy in the sexes: Examining the links between the Dark Triad and empathy. *Personality and Individual Differences*, 54(5), 572-576. <http://doi.org/10.1016/j.paid.2012.11.009>
- Jonason, P. K. & Webster, G. D. (2010). The Dirty Dozen: A concise measure of the Dark Triad. *Psychological Assessment*, 22, 420-432. <http://doi.org/10.1037/a0019265>
- Jonason, P. K. & Webster, G. D. (2012). A protean approach to social influence. Dark Triad personalities and social influence tactics. *Personality and Individual Differences*, 52, 521–526. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.023>
- Jones, D. N. & Paulhus, D. L. (2009). Machiavellianism. In M. R. Leary & R. H. Doyle (Eds.), *Handbook of individual differences in social behavior* (pp. 93–108). New York: Guilford.
- Jones, D. N. & Paulhus, D. L. (2011). The role of impulsivity in the dark triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 51, 679–682. <http://doi.org/10.1016/j.paid.2011.04.011>
- Jones, D. N. & Paulhus, D. L. (2014). Introducing the Short Dark Triad (SD3): A brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21, 28-41. <http://doi.org/10.1177/1073191113514105>
- Jöreskog, K. G. & Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural Equation Modeling with the Simplis Command Language*. Lincolnwood: Scientific Software International, Inc.
- Judge, T. A., Piccolo, R. F. & Kosalka, T. (2009). The bright and dark sides of leader traits: A review and theoretical extension of the leader trait paradigm. *Leadership Quarterly*, 20, 855–875. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2009.09.004>
- Jung, Y. E., Leventhal, B., Kim, Y. S., Park, T. W., Lee, S. H., Lee, M., Park, S. E., Yang, J. C., Chung, Y. C., Chung, S. K. & Park, J. I. (2014). Cyberbullying, problematic internet use, and psychopathologic symptoms among Korean youth. *Yonsei Medical Journal*, 55(3), 826–830. <http://doi.org/10.3349/ymj.2014.55.3.826>
- Juvonen, J. & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505. <http://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2008.00335.x>
- Karadağ E. ve Mutafçılar I. (2009). Prososyal davranış ekseninde özgecilik üzerine teorik bir çözümleme. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 41-69.
- Karaman-Kepenekci, Y. & Çinkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse & Neglect*, 30(2), 193-204. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.10.005>

- Kapçı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Kaşıkçı, D. N., Çağıltay, K., Karakuş, T., Kurşun, E. ve Ogan, C. (2014). Türkiye ve Avrupa'daki çocukların internet alışkanlıkları ve güvenli internet kullanımı. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 230-243.
- Katz, E. (1959). Mass communication research and the study of popular culture: An editorial note on a possible future for this journal. *Studies in Public Communication*, 21(6), 1-6.
- Kaukiainen, A., Björkqvist, K., Lagerspetz, K., Österman, K., Salmivalli, C., Rothberg, S. & Ahlbom, A. (1999). The relationships between social intelligence, empathy, and three types of aggression. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 25(2), 81-89. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1999\)25:2<81::AID-AB1>3.0.CO;2-M](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1999)25:2<81::AID-AB1>3.0.CO;2-M)
- Keith, S. (2018). How do traditional bullying and cyberbullying victimization affect fear and coping among students? An application of general strain theory. *American Journal of Criminal Justice*, 43(1), 67–84. <http://doi.org/10.1007/s12103-017-9411-9>
- Keith, S. & Martin, M. E. (2005). Cyber bullying: Creating culture of respect in a cyber World. *Reclaiming Children and Youth*, 13(4), 224-228.
- Kelloway, K. E. (1989). *Using LISREL for Structural Equation Modeling: A Researcher's Guide*. London: Sage Publications, Inc.
- Kemp, S. (2022). Digital 2022: Another year of bumper growth. *We Are Social*. <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/> 6 Haziran 2022'de alınmıştır.
- Kessler, S. R., Bandelli, A. C., Spector, P. E., Borman, W. C., Nelson, C. E. & Penney, L. M. (2010). Reexamining Machiavelli: A three dimensional model of Machiavellianism in the workplace. *Journal of Applied Social Psychology*, 40, 1868–1896. <http://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2010.00643.x>.
- Kırel, Ç. (2008). *Örgütlerde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kırcaburun, K., Jonason, P. K. & Griffiths, M. D. (2018). The Dark Tetrad traits and problematic social media use: The mediating role of cyberbullying and cyberstalking. *Personality and Individual Differences*, 135, 264-269. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.07.034>
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. Third Edition. New York and London: The Guilford Press.
- Knafo, A. & Israel, S. (2010). Genetic and environmental influences on prosocial behavior. In M. Mikulincer & P. R. Shaver (Eds.), *Prosocial motives, emotions,*

and behavior: *The better angels of our nature* (pp. 149–167). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/12061-008>

- Knight, G. P., Bernal, M. & Carlo, G. (1995). Socialization and the development of cooperative, competitive, and individualistic behaviors among Mexican American children. In E. E. Garcia & B. McLaughlin (Eds.). *Meeting the challenge of linguistic and cultural diversity in early childhood education* (pp. 85-102). New York: Teachers College Press.
- Ko, C. H., Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. S., Weng, C. C. & Chen, C. C. (2008). The association between Internet addiction and problematic alcohol use in adolescents: the problem behavior model. *CyberPsychology & Behavior*, *11*(5), 571-576. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0199>
- Kocaşahan, N. (2012). *Lise ve üniversite öğrencilerinde akran zorbalığı ve sanal zorbalık*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kocatürk, M. ve Türk-Kurtça, T. (2021). Akran zorbalığı ve mağduriyeti, siber zorbalık, ahlaki uzaklaşma ve empatik ilgi arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(79), 1123-1136. <https://doi.org/10.17755/esosder.834590>
- Kochenderfer, B., & Ladd, G. (1997). Victimized children's responses to peers' aggression: Behaviors associated with reduced versus continued victimization. *Development and Psychopathology*, *9*(1), 59-73. <http://doi.org/10.1017/S0954579497001065>
- Kowalski, R. M. (2001). *Behaving badly: Aversive behaviors in interpersonal relationships*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Kowalski, R. M. & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, *41*(6), 22-30. <http://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.08.017>
- Kowalski, R. M. & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, *53*, 13–20. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.09.018>
- Kowalski, R. M., Limber, S. P. & Agatston, P. W. (2008) *Cyber Bullying: Bullying in The Digital Age*. First Edition. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Kowalski, R. M., Morgan, C. A. & Limber, S. P. (2012). Traditional bullying as a potential warning sign of cyberbullying. *School Psychology International*, *33*(5), 505–519. <http://doi.org/10.1177/0143034312445244>
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N. & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, *140*(4), 1073-1137. <http://doi.org/10.1037/a0035618>

- Köse, S., Özdilek, R., Doğan, P., & Göktaş, S. (2018). Üniversite öğrencilerinin sanal zorba/sanal kurban olma durumları üzerine bir araştırma. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 55-70.
- Kraft, E. M. & Wang, J. (2010). An exploratory study of the cyberbullying and cyberstalking experiences and factors related to victimization of students at a public liberal arts college. *International Journal of Technoethics*, 1, 74-91. <http://doi.org/10.4018/jte.2010100106>
- Krebs, D. (1982). Altruism-A Rational Approach, In N. Eisenberg (Ed.), *The Development of Prosocial Behavior* (ss.53-76), New York: Academic Press.
- Krueger, J. I., Vohs, K. D. & Baumeister, R. F. (2008). Is the allure of self-esteem a mirage after all?. *The American Psychologist*, 63(1), 64-66. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.63.1.64>
- Kumpulainen, K., Räsänen, E. & Henttonen, I. (1999). Children involved in bullying: Psychological disturbance and the persistence of the involvement. *Child Abuse & Neglect*, 23(12), 1253-1262. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(99\)00098-8](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(99)00098-8)
- Kumru, A. (2002). *Prosocial behaviors within the family context and its correlates among Turkish early adolescents*. Unpublished doctoral dissertation, University of Nebraska-Lincoln.
- Kumru, A., Carlo, G. ve Edwards, P. C. (2004). Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duyuşsal bazı değişkenlerle ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 54, 109-125.
- Ladd, G. W., Kochenderfer, B. J. & Coleman, C. C. (1997). Classroom Peer Acceptance, Friendship, and Victimization: Distinct Relational Systems That Contribute Uniquely to Children's School Adjustment? *Child Development*, 68(6), 1181-1197. <https://doi.org/10.2307/1132300>
- Lagerspetz, K. M., Björkqvist, K., Berts, M. & King, E. (1982). Group aggression among school children in three schools. *Scandinavian journal of psychology*, 23(1), 45-52. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.1982.tb00412.x>
- Landoll, R. R., La Greca, A. M., Lai, B. S., Chan, S. F. & Herge, W. M. (2015). Cyber victimization by peers: Prospective associations with adolescent social anxiety and depressive symptoms. *Journal of Adolescence* 42, 77-86. <http://doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.04.002>
- Lapinski, M. K. & Rimal, R. N. (2005). An explication of social norm. *Communication Theory*, 5(2), 127-147. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2005.tb00329.x>
- Latane, B. & Darley, J. M. (1970). *The unresponsive bystander: Why doesn't he help?* New York: Appleton-Crofts.
- Laursen, B. & Pursell, G. (2009). Conflict in peer relationships. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 267-286). First Edition. New York: The Guilford Press.

- Lazuras, L., Barkouskis, V., Ourda, D. & Tsorbatzoudis, H. (2013). A process model of cyberbullying in adolescence. *Computers in Human Behavior*, 29, 881–887. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.12.015>
- Lenhart, A., Purcell, K., Smith, A. & Zickuhr, K. (2010). *Social media and young adults: Social media and mobile internet use among teens and young adults*. Washington, DC: Pew Research Center.
- Lenroot, R. K., Schmitt, J. E., Ordaz, S. J., Wallace, G. L., Neale, M. C., Lerch, J. P., Kendler, K. S., Evans, A. C. & Giedd, J. N. (2009). Differences in genetic and environmental influences on the human cerebral cortex associated with development during childhood and adolescence. *Human Brain Mapping*, 30(1), 163-174. <https://doi.org/10.1002/hbm.20494>
- Lerner, R. M., Boyd, M. & Du, D. (2008). Adolescent development. In I. B. Weiner & C. B. Craighead (Eds.), *The Corsini encyclopedia of psychology*. 4th Edition. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons, Inc.
- Lessert, M. L. (2012). *Cyber bullying: Analyzing the role of gender identity and general strain theory*. Master's thesis. California State University, San Marcos.
- Levenson, M. R., Kiehl, K. A. & Fitzpatrick, C. M. (1995). Assessing psychopathic attributes in a noninstitutionalized population. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 151-158. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.1.151>
- Leymann, H. (1990). Mobbing and psychological terror at workplaces. *Violence and Vicimst*, 5(2). 119–126. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.5.2.119>
- Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 165–185. <https://doi.org/10.1080/13594329608414853>
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27, 157-170. <http://doi.org/10.1177/0143034306064547>
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimisation. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435-454. <https://doi.org/10.14742/ajet.1245>
- Li, X. & Atkins, M. S. (2004). Early childhood computer experience and cognitive and motor development. *Pediatrics*, 113, 1715–1722. <https://doi.org/10.1542/peds.113.6.1715>
- Lianos, H. & McGrath, A. (2018). Can the general theory of crime and general strain theory explain cyberbullying perpetration? *Crime & Delinquency*, 64(5), 674-700. <https://doi.org/10.1177/0011128717714204>
- Lilienfeld, S. O. & Andrews, B. P. (1996). Development and preliminary validation of a self-report measure of psychopathic personality traits in noncriminal populations. *Journal of Personality Assessment*, 66, 488–524. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6603_3

- Lindsay, M. & Krysik, J. (2012). Online harassment among college students: A replication incorporating new Internet trends. *Information, Communication & Society*, 15, 703-719. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.674959>
- Livingstone, S. (2003). Children's use of the internet: Reflections on the emerging research agenda. *New Media & Society* 5(2), 147-166. <https://doi.org/10.1177/1461444803005002001>
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. & Ólafsson, K. (2011). *Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings*. LSE, London: EU Kids Online.
- Loehlin, J. C. (1992). *Latent Variable Models: An Introduction to Factor, Path, and Structural Analysis*. Second Edition. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Lorenz, K. (1991). *Hier bin ich—wo bist du? Ethologie der Graugans*. München: Piper Verlag.
- Low, S. & Espelage, D. (2013). Differentiating cyber bullying perpetration from non-physical bullying: Commonalities across race, individual, and family predictors. *Psychology of Violence*, 3(1), 39–52. <https://doi.org/10.1037/a0030308>
- Lynskey, M. T. & Fergusson, D. M. (1995). Childhood conduct problems, attention deficit behaviors, and adolescent alcohol, tobacco, and illicit drug use. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23(3), 281-302. <https://doi.org/10.1007/BF01447558>
- Lyons, M. (2019). *The Dark Triad of Personality: Narcissism, Machiavellianism and Psychopathy in Everyday Life*. Elsevier: London
- MacCallum, R. C., Browne, M. W. & Sugawara, H. M. (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130-149.
- Machmutow, K., Perren, S., Sticca, F. & Alsaker, F. D. (2012). Peer victimisation and depressive symptoms: can specific coping strategies buffer the negative impact of cybervictimisation? *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17(3-4), 403-420. <http://doi.org/10.1080/13632752.2012.704310>
- Madell, D. & Muncer, S. (2004). Gender differences in the use of the internet by English secondary school children. *Social Psychology of Education*, 7, 229–251. <http://doi.org/10.1023/B:SPOE.0000018552.85903.4d>
- Maples, J. L., Lamkin, J. & Miller, J. D. (2014). A test of two brief measures of the Dark Triad: The dirty dozen and short Dark Triad. *Psychological Assessment*, 26, 326–331. <http://doi.org/10.1037/a0035084>.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in Adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology* (pp. 109-137). First Edition. New York: Wiley & Sons.

- McDonald, M. M., Donnellan, M. B. & Navarrete, C.D. (2012). A life history approach to understanding the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 52, 601–605. <http://doi.org/10.1016/j.paid.2011.12.003>
- McHoskey, J. (1995). Narcissism and Machiavellianism. *Psychological Reports*, 77, 755–759. <https://doi.org/10.2466/pr0.1995.77.3.755>
- McHoskey, J. W. (1999). Machiavellianism, intrinsic versus extrinsic goals, and social interest: A self-determination theory analysis. *Motivation and Emotion*, 23, 267–283. <http://doi.org/10.1023/A:1021338809469>
- McHoskey, J. W., Worzel, W. & Szyarto, C. (1998). Machiavellianism and psychopathy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 192–210. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.1.192>
- McNulty, D. (2014). *Predictors of cyberbullying amongst adolescents: The role of empathy, moral disengagement and self-esteem*. Unpublished BA thesis, Dublin Business School.
- McWhirter, J. J., McWhirter, B. T., McWhirter, E. H. & McWhirter, R. J. (2004). *At risk youth. A comprehensive response*. Third Edition. Thomson Brooks/Cole.
- Mellor, A. (1997). Bullying: The Scottish experience. *Irish Journal of Psychology*, 18(2), 135-137. <https://doi.org/10.1080/03033910.1997.10558143>
- Mertler, C. A., Vannatta, R. A. & LaVenía, K. N. (2021). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation*. 7th Edition. New York: Routledge.
- Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3, 672-682.
- Metzler, C. W., Noell, J. & Biglan, A. (1992). The validation of a construct of high-risk sexual behavior in heterosexual adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 7(2), 233–249. <https://doi.org/10.1177/074355489272007>
- Miller, J. D., Few, L. R., Seibert, L. A., Watts, A., Zeichner, A. & Lynam, D. R. (2012). An examination of the dirty dozen measure of psychopathy: A cautionary tale about the costs of brief measures. *Psychological Assessment*, 24(4), 1048–1053. <http://doi.org/10.1037/a0028583>.
- Miller, N. E. (1941). The frustration-aggression hypothesis. *Psychological Review*, 48, 337-342. <https://doi.org/10.1037/h0055861>
- Miller, P. A. & De Haar, M. A. J. O. (1997). Emotional, cognitive, behavioral, and temperament characteristics of high-empathy children. *Motivation and Emotion*, 21, 109–125. <https://doi.org/10.1023/A:1024430532155>
- Miller, H. V., Barnes, J. C. & Beaver, K. M. (2011). Self-control and health outcomes in a nationally representative sample. *American Journal of Health Behavior*, 35(1), 15-27. <https://doi.org/10.5993/AJHB.35.1.2>

- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J. & Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American Journal of Orthopsychiatry*, *80*, 362-374. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01040.x>
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T. & Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, *34*(1), 63-70. <http://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.08.032>
- Mishna, F., McLuckie, A. & Saini, M. (2009a). Real world dangers in an online reality: A qualitative study examining online relationships and cyber abuse. *Social Work Research*, *33*(2), 107-118. <https://doi.org/10.1093/swr/33.2.107>
- Mishna, F., Saini, M., & Solomon, S. (2009b). Ongoing and online: Children and youth's perceptions of cyber bullying. *Children and Youth Services Review*, *31*, 1222-1228. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2009.05.004>
- Mitchell, K. J. & O'Moore, A. M. (1988). *In Report of the European Teachers' Seminar on Bullying in Schools*. Strasbourg: Council for Cultural Co-operation.
- Mitchell, K. J., Ybarra, M. & Finkelhor, D. (2007). The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency, and substance use. *Child Maltreatment*, *12*(4), 314-324. <http://doi.org/10.1177/1077559507305996>
- Mitchell, K. J., Finkelhor, D., Wolak, J., Ybarra, M. L. & Turner, H. (2011). Youth Internet victimization in a broader victimization context. *Journal of Adolescent Health*, *48*, 128-134. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.06.009>
- Moon, B., Hwang, H. W., & McCluskey, J. D. (2011). Causes of school bullying: Empirical test of a General Theory of Crime, Differential Association Theory, and General Strain Theory. *Crime & Delinquency*, *57*(6), 849-877. <https://doi.org/10.1177/0011128708315740>
- Moon, B. & Jang, S. J. (2014). A general strain approach to psychological and physical bullying: A study of interpersonal aggression at school. *Journal of Interpersonal Violence*, *29*(12), 2147-2171. <https://doi.org/10.1177/0886260513516863>
- Moore, S. & Gullone, E. (1996). Predicting adolescent risk behavior using a personalized cost-benefit analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, *25*(3), 343-359. <https://doi.org/10.1007/BF01537389>
- Moore, S. M. & Rosenthal, D. A. (1992). Australian adolescents' perceptions of health-related risks. *Journal of Adolescent Research*, *7*(2), 177-191. <https://doi.org/10.1177/074355489272004>
- Moore, S. M. & Rosenthal, D. A. (1993). Venturesomeness, impulsiveness, and risky behavior among older adolescents. *Perceptual and Motor Skills*, *76*(1), 98-98. <https://doi.org/10.2466/pms.1993.76.1.98>
- Morf, C. C. & Rhodewalt, F. (1993). Narcissism and self-evaluation maintenance: Explorations in object relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *19*, 668-676. <https://doi.org/10.1177/0146167293196001>

- Morf, C. C. & Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic self-regulatory processing model, *Psychological Inquiry*, 12, 177-196. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1204_1
- Morgan, G. A., Vaske, J. J., Gliner, J. A., & Harmon, R. J. (2003). Logistic regression and discriminant analysis use and interpretation. *Child and Adolescent Psychiatry*, 42, 994–997. <https://doi.org/10.1097/01.CHI.0000046896.27264.0F>
- Morris, R. E. (2002). High risk and out of control behavior. In L. S. Neinstein (ed). *Adolescent Health Care* (pp. 1402-16). 4th ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
- Mullins-Nelson, J. L., Salekin, R. T. & Leistico, A. M. R. (2006). Psychopathy, empathy, and perspective-taking ability in a community sample: Implications for the successful psychopathy concept. *International Journal of Forensic Mental Health*, 5, 133–149. <https://doi.org/10.1080/14999013.2006.10471238>
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285(16), 2094-2100. <https://doi.org/10.1001/jama.285.16.2094>
- Nathanson, C., Paulhus, D. L. & Williams, K. M. (2006). Predictors of a behavioral measure of scholastic cheating: Personality and competence but not demographics. *Contemporary Educational Psychology*, 31, 97-122. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2005.03.001>
- Nelson, C. A. (2003). Neural development and lifelong plasticity. In R. M. Lerner, F. Jacobs & D. Wertlieb (Eds.), *Handbook of Applied Developmental Science, Volume 1: Promoting Positive Child, Adolescent, and Family Development Through Research, Policies, and Programs* (pp. 31-60). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Netzley, P. N. (2014). *How Serious a Problem is Cyberbullying?* First Edition. San Diego: ReferencePoint Press, Inc.
- Neumann, C. S. & Hare, R. D. (2008). Psychopathic traits in a large community sample: Links to violence, alcohol use, and intelligence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76, 893–899. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.76.5.893>
- Newcomb, A. F., Bukowski, W. M. & Pattee, L. (1993). Children's peer relations: A meta-analytic review of popular, rejected, neglected, controversial, and average sociometric status. *Psychological Bulletin*, 113, 99–128. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.1.99>
- Nishina, A. & Juvonen, J. (2005). Daily reports of witnessing and experiencing peer harassment in middle school. *Child Development*, 76(2), 435-450. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2005.00855.x>
- Nocera, T. & Dahlen, E. (2020). Dark triad personality traits in cyber aggression among college students. *Violence and Victims*, 35(4), 524-538. <https://doi.org/10.1891/VV-D-18-00058>

- Nottelmann, E. D., Susman, E. J., Blue, J. H., Inoff-Germain, G., Dorn, L. D., Loriaux, D. L., Cutler, G. B. & Chrousos, G. P. (1987). Gonadal and adrenal hormone correlates of adjustment in early adolescence. In R. M. Lerner & T. T. Foch (Eds.), *Biological-psychosocial interactions in early adolescence* (pp. 303-323). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003217992>
- O'Boyle, E. H. Jr, Forsyth, D. R., Banks, G. C. & McDaniel, M. A. (2012). A meta-analysis of the Dark Triad and work behavior: A social exchange perspective. *Journal of Applied Psychology, 97*, 557–579. <https://doi.org/10.1037/a0025679>
- O'Boyle, E. H., Forsyth, D., Banks, G. C. & Story, P. A. (2013). A meta-analytic review of the Dark Triad–intelligence connection. *Journal of Research in Personality, 47*(6), 789-794. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2013.08.001>
- Ojanen, T., Grönroos, M. & Salmivalli, C. (2005). An interpersonal circumplex model of children's social goals: links with peer-reported behavior and sociometric status. *Developmental Psychology, 41*(5), 699-710. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.5.699>
- Olweus, D. (1977). Aggression and peer acceptance in adolescent boys: Two short-term longitudinal studies of ratings. *Child Development, 48*(4), 1301-1313. <https://doi.org/10.2307/1128488>
- Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and whipping boys*. Washington, DC: Hemisphere Press.
- Olweus, D. (1980). Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: A causal analysis. *Developmental Psychology, 16*(6), 644–660. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.16.6.644>
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We can Do*. First Edition. Oxford: Blackwell Publishing.
- Olweus, D. (1995). Bullying or Peer Abuse at School: Facts and Intervention. *Current Directions in Psychological Science, 4*(6), 196–200. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10772640>
- Olweus, D. (1999). Sweden. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (Eds.), *The Nature of School Bullying. A Cross-National Perspective*. London and New York: Routledge.
- O'Moore, M. & Kirkham, C. (2001). Self-esteem and its relationship to bullying behaviour. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 27*(4), 269-283. <https://doi.org/10.1002/ab.1010>
- Orte, C., Ballester, L., March, M. X., Oliver, J. L., Pascual, B. & Gomila M. A. (2015). Development of prosocial behaviour in children after the improvement of family competences. *Journal of Children's Services, 10*(2), 161–172. <https://doi.org/10.1108/JCS-02-2014-0013>
- Ortega-Ruiz, R., Del Rey, R. & Casas, J. A. (2012). Knowing, building and living together on internet and social networks: The ConRed cyberbullying prevention

- program. *International Journal of Conflict and Violence*, 6, 302–312. <http://doi.org/10.4119/UNIBI/ijcv.250>
- Ozakar-Akca, S., ve Selen, F. (2016). Erkek ergenlerde riskli davranışlar: Bir lise örneği. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(3), 206-212. <https://doi.org/10.5455/pmb.1-1442334339>
- Ozakar-Akca, S., Yıldız, S. & Gozen, D. (2014). Risky behaviours of working adolescents in Turkey. *Asian Journal of Humanities and Social Studies*, 2(3), 439–446.
- Özdamar, K. (2017). *Eğitim, sağlık ve davranış bilimlerinde ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi*. İkinci Basım. Eskişehir: Nisan Yayınevi.
- Özdemir, M. ve Akar, Ö. (2011). Lise öğrencilerinin siber zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenleri bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), 605-626.
- Özdemir, Z. (2010). *Lise öğrencilerinin prososyal davranışlarının; mizah, öfke ve utangaçlık düzeyine göre incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özsoy, E., ve Ardıç, K. (2017). Karanlık üçlü'nün (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati) iş tatminine etkisinin incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 391-406. <http://doi.org/10.18657/yonveek.297733>
- Özsoy, E., Rauthmann, J. F., Jonason, P. K. & Ardıç, K. (2017). Reliability and validity of the Turkish versions of Dark Triad Dirty Dozen (DTDD-T), Short Dark Triad (SD3-T), and Single Item Narcissism Scale (SINS-T). *Personality and Individual Differences*, 117, 11-14. <http://doi.org/10.1016/j.paid.2017.05.019>
- Öztürk, M. (2020). *Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet yaşantılarında karanlık üçlü kişilik özellikleri ve dürtüsellüğün etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi. Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk, Ö., Odabaşoğlu, G., Eraslan, D., Genç, Y. ve Kalyoncu, Ö. A. (2007). İnternet bağımlılığı: Kliniği ve tedavisi. *Bağımlılık Dergisi*, 8, 36-41.
- Pabian, S., De Backer, C. J. S. & Vandebosch, H. (2015). Dark Triad personality traits and adolescent cyber-aggression. *Personality and Individual Differences*, 75, 41–46. <http://doi.org/10.1016/j.paid.2014.11.015>
- Padır, M. A., Eroğlu, Y. ve Çalışkan, M. (2015). Ergenlerde öznel mutluluk ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 2(1), 32-51.
- Paez, G. R. (2018). Cyberbullying among adolescents: A general strain theory perspective. *Journal of School Violence*, 17(1), 74-85. <https://doi.org/10.1080/15388220.2016.1220317>

- Palfrey, J. & Gasser, U. (2008). *Born digital: Understanding the first generation of digital natives*. New York: Basic Books.
- Papatraianou, L. H., Levine, D. & West, D. (2014). Resilience in the face of cyberbullying: an ecological perspective on young people's experiences of online adversity. *Pastoral Care in Education*, 32(4), 264-283. <http://doi.org/10.1080/02643944.2014.974661>
- Park, C. L. (2004). Positive and negative consequences of alcohol consumption in college students. *Addictive Behaviors*, 29(2), 311-321. <http://doi.org/10.1016/j.addbeh.2003.08.006>
- Parks, P. (2013). *Cyberbullying*. San Diego: ReferencePoint Press, Inc.
- Parsons, L. (2005). *Bullied teacher, bullied student. How to recognize the bullying culture in your school and what to do about*. Canada: Pembroke Publishers.
- Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169. <http://doi.org/10.1177/1541204006286288>
- Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2011). Traditional and nontraditional bullying among youth: A test of General Strain Theory. *Youth & Society*, 43(2), 727-751. <https://doi.org/10.1177/0044118X10366951>
- Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2012). Cyberbullying: An update and synthesis of the research. In J. W. Patchin & S. Hinduja (Eds.), *Cyberbullying Prevention and Response: Expert Perspectives* (pp. 13-36). First Edition. New York: Taylor & Francis.
- Patton, D. D. & Harris, J. R. (2007). Ergenlik Gelişimi ve Tarama (çev. M. M. Mazııcıoğlu). South-Paul, J. E., Matheny, S. C. ve Lewis, E. L. *Aile Hekimliği Tanı ve Tedavi* (Çev. Ed. A. Kut, İ. Tokalak ve M. G. Eminsoy) (ss. 129-138). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
- Patton, D. U., Hong, J. S., Ranney, M., Patel, S., Kelley, C., Eschmann, R. & Washington, T. (2014). Social media as a vector for youth violence: A review of the literature. *Computers in Human Behavior*, 35, 548-553. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2014.02.043>
- Paulhus, D. L. & Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 556-563. [http://doi.org/10.1016/S0092-6566\(02\)00505-6](http://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6)
- Paus, T., Toro, R., Leonard, G., Lerner, J. V., Lerner, R. M., Perron, M., Pike, G. B., Richer, L. & Steinberg, L. (2008). Morphological properties of the action-observation cortical network in adolescents with low and high resistance to peer influence. *Social Neuroscience*, 3(3-4), 303-316. <https://doi.org/10.1080/17470910701563558>

- Peker, A. (2013). *İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemlili internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisi*. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Peker, A., Eroğlu, Y. ve Ada, Ş. (2012). Ergenlerde siber zorbalığın ve mağduriyetin yordayıcılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 185-206.
- Peker, A. ve İskender, M. (2015). İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının siber zorbalık üzerine etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 11-22.
- Pellegrini, A. D. (2002). Bullying, victimization, and sexual harassment during the transition to middle school. *Educational Psychologist*, 37(3), 151-163. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3703_2
- Pepler, D. & Craig, W. (1997). *Bullying: Research and interventions*. Youth Update. A publication of the Institute for the Study of Antisocial Youth.
- Perren, S., Corcoran, L., McGuckin, C., Cowie, H., Dehue, F., Völlink, T., Garcia, D., Sevcikova, A. & Tsatsou, P. (2012). Tackling cyberbullying: Review of empirical evidence regarding successful responses by students, parents, and schools. *International Journal of Conflict and Violence*, 6(2), 283-293. <http://doi.org/10.4119/UNIBI/ijcv.244>
- Perry, D. G., Kusel, S. J. & Perry, L. C. (1988). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology*, 24(6), 807–814. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.24.6.807>
- Peterson, F. L., Walker, L., Whatt, T. J., Rheinboldt, K., White, C. & Hogkinson M. (2003). Evidence-based sexuality education. *American Public Health Association 2003 Annual Conference San Francisco, California, November 18, 2003*. <http://apha.confex.com/apha/responses/131am/397.doc>
- Pettalia, J., Levin, E. & Dickinson, J. (2013). Cyberbullying: Eliciting harm without consequence. *Computers in Human Behavior*, 29, 2759–2765. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2013.07.020>
- Piaget, J. (1965). *The origins of intelligence in children* (M. Cook, Trans.). 3rd Edition. New York: International University Press.
- Polihronis, C. (2009). *Combining ecological and moral disengagement theories: The impact of individual and school-level perceptions on self-reports of bullying, victimization, and witnessing*. Dissertation thesis, Carleton University, Ottawa, Canada.
- Poulin, F. & Pedersen, S. (2007). Developmental changes in gender composition of friendship networks in adolescent girls and boys. *Developmental Psychology*, 43(6), 1484–1496. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1484>
- Radke-Yarrow, M., Zahn-Waxier, C. & Chapman, M. (1983). Children's prosocial dispositions and behavior. In P. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Vol.

Ed.), *Manual of Child Psychology Vol. 4: Socialization, personality, and social development* (pp. 469-545). 4th ed., New York: John Wiley.

- Radovic, A., Gmelin, T., Stein, B. D. & Miller, E. (2017). Depressed adolescents' positive and negative use of social media. *Journal of Adolescence*, 55, 5-15. <http://doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.12.002>
- Raskauskas, J. & Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43(3), 564. <http://doi.org/10.1037/0012-1649.43.3.564>
- Raskin, R. N. & Hall, C. S. (1979). A Narcissistic Personality Inventory. *Psychological Reports*, 45(2), 590–590. <https://doi.org/10.2466/pr0.1979.45.2.590>
- Raskin, R. & Terry, H. (1988). A principal-components analysis of the Narcissistic Personality Inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 890–902. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.5.890>
- Rauthmann, J. F. (2011). Acquisitive or protective self-presentation of dark personalities? Associations among the Dark Triad and self-monitoring. *Personality and Individual Differences*, 51, 502–508. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.05.008>
- Rauthmann, J. F. & Kolar, G. P. (2012). How “dark” are the Dark Triad traits? Examining the perceived darkness of narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Personality and Individual Differences*, 53(7), 884–889. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.06.020>
- Rauthmann, J. F. & Will, T. (2011). Proposing a multidimensional Machiavellianism conceptualization. *Social Behavior and Personality*, 39, 391–404. <https://doi.org/10.2224/sbp.2011.39.3.391>
- Raykov, T. & Marcoulides, G. A. (2008). *An Introduction to Applied Multivariate Analysis*. First Edition. New York: Taylor & Francis Group.
- Reed, K. P., Cooper R. L., Nugent, W. R. & Russell, K. (2016) Cyberbullying: A literature review of its relationship to adolescent depression and current intervention strategies. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 26(1), 37-45. <https://doi.org/10.1080/10911359.2015.1059165>
- Renati, R., Berrone, C. & Zanetti, M. A. (2012). Morally disengaged and unempathic: do cyberbullies fit these definitions? An exploratory study. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(8), 391-398. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0046>
- Resnick, G. & Burt, M. R. (1996). Youth at risk: Definitions and implications for service delivery. *American Journal of Orthopsychiatry* 66(2): 172–188. <https://doi.org/10.1037/h0080169>
- Resick, C. J., Whitman, D. D., Weingarden, S. M. & Hiller N. J. (2009). The Bright-side and the Dark-side of CEO personality: Examining core self-evaluations,

- narcissism, transformational leadership and strategic influence. *Journal of Applied Psychology*, 94, 1365-1381. <https://doi.org/10.1037/a0016238>
- Reyns, B. W., Henson, B. & Fisher, B. S. (2012). Stalking in the twilight zone: Extent of cyberstalking victimization and offending among college students. *Deviant Behavior*, 33, 1-25. <https://doi.org/10.1080/01639625.2010.538364>
- Rhodewalt, F. & Eddings, S. (2002). Narcissus reflects: Memory distortion in response to ego relevant feedback in high and low narcissistic men. *Journal of Research in Personality*, 36, 97-116. <https://doi.org/10.1006/jrpe.2002.2342>
- Rhodewalt, F. & Peterson, P. (2009). Narcissism. In M. R. Leary & R. H. Hoyle (Eds.), *Handbook of Individual Differences in Social Behavior* (pp.547-560), New York, NY: Guilford Press.
- Rideout, V. J., Foehr, U. G. & Roberts, D. F. (2010). *Generation M2: Media in the lives of 8- to 18-year-olds*. Menlo Park, CA: Henry J. Kaiser Family Foundation.
- Rigby, K. (1993). School children's perceptions of their families and parents as a function of peer relations. *The Journal of Genetic Psychology*, 154(4), 501-513. <https://doi.org/10.1080/00221325.1993.9914748>
- Rigby, K. (1994). Psychosocial functioning in families of Australian adolescent schoolchildren involved in bully/victim problems. *Journal of Family Therapy*, 16, 173-187. <https://doi.org/10.1111/J.1467-6427.1994.00787.X>
- Rigby, K. (1996). *Bullying in schools and what to do it*. London: Jessica Kingsley Publishers Ltd.
- Rigby, K. (1998). The relationship between reported health and involvement in bully/victim problems among male and female secondary schoolchildren. *Journal of Health Psychology*, 3(4), 465-476. <https://doi.org/10.1177/135910539800300402>
- Rigby, K. (2002). *New Perspective on Bullying*. London: Jessica Kingsley Publishers Ltd.
- Rimal, R., Lapinski, M., Cook, R. & Real, K. (2005). Moving toward a theory of normative influences: How perceived benefits and similarity moderate the impact of descriptive norms on behaviors. *Journal of Health Communication*, 10, 433-450. <https://doi.org/10.1080/10810730591009880>
- Rimal, R. N. & Real, K. (2005). How behaviors are influenced by perceived norms: A test of the theory of normative social behavior. *Communication Research*, 32, 389-414. <https://doi.org/10.1177/0093650205275385>
- Roberts, W. & Strayer, J. (1996). Empathy, emotional expressiveness, and prosocial behavior. *Child Development*, 67, 449-470. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01745.x>
- Robins, R. W., Trzesniewski, K. H., Tracy, J. L., Gosling, S. D. & Potter, J. (2002). Global self-esteem across the life span. *Psychology and Aging*, 17(3), 423-434. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.17.3.423>

- Robson, C. & Witenberg, R. T. (2013). The influence of moral disengagement, morally based self-esteem, age, and gender on traditional bullying and cyberbullying. *Journal of School Violence, 12*(2), 211-231. <https://doi.org/10.1080/15388220.2012.762921>
- Rogers, R. W. (1975). A protection motivation theory of fear appeals and attitude change. *The Journal of Psychology, 91*(1), 93-114. <https://doi.org/10.1080/00223980.1975.9915803>
- Rogers, V. (2010). *Cyberbullying: Activities to Help Children and Teens to Stay Safe in a Texting, Twittering, Social Networking World*. First Edition. Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers.
- Roland, E. (1989). Bullying: The Scandinavian research tradition. In D. P. Tattum & D. A. Lane (Eds.), *Bullying in Schools* (ss. 21-33). London: Trentham Books.
- Roland, E. (2002). Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts. *Educational research, 44*(1), 55-67. <https://doi.org/10.1080/00131880110107351>
- Ronningstam, E. (2010). Narcissistic personality disorder: A current review. *Current Psychiatry Reports, 12*(1), 68-75. <https://doi.org/10.1007/s11920-009-0084-z>
- Rosenberg, M., Schooler, C. & Schoenbach, C. (1989). Self-esteem and adolescent problems: Modeling reciprocal effects. *American Sociological Review, 54*, 1004–1018. <https://doi.org/10.2307/2095720>
- Runions, K. C. & Bak, M. (2015). Online moral disengagement, cyberbullying, and cyber-aggression. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking, 18*(7), 400-405. <https://doi.org/10.1089/cyber.2014.0670>
- Runions, K., Shapka, J. D., Dooley, J. & Modecki, K. (2013). Cyber-aggression and victimization and social information processing: Integrating the medium and the message. *Psychology of Violence, 3*(1), 9-26. <https://doi.org/10.1037/a0034503>
- Safaria, T., Lubabin, F., Purwandari, E., Ratnaningsih, E. Z., Khairani, M., Saputra, N. E., Rahmawati, E. I., Esita, Z., Nazriani, D., Miftahuddin, M. & Mariyati, L. I. (2020). The role of dark triad personality on cyberbullying: Is it still a problem?. *International Journal of Scientific & Technology Research, 9*(2), 4256-4260.
- Sales, J. M. & Irwin, C. E. (2009). Theories of adolescent risk taking: The biopsychosocial model. In R. J. DiClemente, J. S. Santelli, & R. A. Crosby (Eds.), *Adolescent Health: Understanding and Preventing Risk Behaviors* (pp. 31–50). First Edition. San Francisco, CA: John Wiley and Sons.
- Salin, D. & Hoel, H. (2003). *Organizational Antecedents of Workplace Bullying in Bullying and Emotional Abuse in the Workplace*. London: Taylor and Francis.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: Implications for intervention. *Journal of Adolescence, 22*, 453–459. <https://doi.org/10.1006/jado.1999.0239>

- Salmivalli, C. (2001). Group view on victimization: empirical findings and their implications. In J. Juvonen and S. Graham (eds). *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized* (pp. 398–419). New York, London: Guilford Press.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björqvist, K., Österman, K. & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22(1), 1–15. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1996\)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T)
- Sampasa-Kanyinga, H., Roumeliotis, P., Farrow, C. V. & Shi, Y. F. (2014). Breakfast skipping is associated with cyberbullying and school bullying victimization. A school-based cross-sectional study. *Appetite*, 79, 76–82. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2014.04.007>
- San-Bayhan P. & Artan İ. (2012). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Santrock, J. W. (2011). *Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi*. (Çev. Ed. G. Yüksel). 13. Basımdan Çeviri. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Satıcı, S. A., Kayış, A. R., Yılmaz, M. F. & Eraslan-Çapan, B. (2019). Üniversite öğrencilerinde karanlık üçlü kişilik özellikleri ile dürtüsellik ve heyecan arama davranışları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(54), 857-881.
- Schade, E. C., Voracek, M. & Tran, U. S. (2021). The nexus of the dark triad personality traits with cyberbullying, empathy, and emotional intelligence: A structural-equation modeling approach. *Frontiers in Psychology*, 12(659282), 1-11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.659282>
- Scheithauer, H., Hayer, T., Petermann, F. & Jugert, G. (2006). Physical, verbal and relational forms of bullying among German schoolchildren. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 281-306. <https://doi.org/10.1002/ab.20128>
- Schellenberg, E. G, Corrigan, K. A, Dys, S. P. & Malti, T. (2015). Group music training and children's prosocial skills. *PLoS ONE*, 10(10), 1-14. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0141449>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Schneider, S. K., O'Donnell, L., Stueve, A. & Coulter, R. W. (2012). Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: a regional census of high school students. *American Journal of Public Health*, 102(1), 171–177. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2011.300308>
- Schulsinger, F. (1972). Psychopathy: Heredity and environment. *International Journal of Mental Health*, 1(1-2), 190-206. <https://doi.org/10.1080/00207411.1972.11448574>

- Schultze-Krumbholz, A. & Scheithauer, H. (2009). Social-behavioral correlates of cyberbullying in a German student sample. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217(4), 224–226. <https://doi.org/10.1027/0044-3409.217.4.224>
- Schultze-Krumbholz, A. & Scheithauer, H. (2009). Is cyberbullying related to lack of empathy and social-emotional problems?. *International Journal of Developmental Science*, 7(3-4), 161-166. <https://doi.org/10.3233/DEV-130124>
- Schumacker, R. E. & Lomax, R. G. (1996). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*. First Edition. NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Schyns, B. (2015). Dark personality in the workplace: Introduction to the special issue. *Applied Psychology: An International Review*, 64, 1–14. <https://doi.org/10.1111/apps.12041>
- Seals, D. & Young, J. (2003). Bullying and victimization: Prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38(152), 735–747.
- Sefton-Green, J. & Buckingham, D. (1998). Digital Visions: Children's "Creative" Uses of Multimedia Technologies. In J. Sefton-Green (Ed.) *Digital Diversions* (pp. 62-83). London: UCL Press.
- Set, T., Dağdeviren, N. ve Aktürk, Z. (2006). Ergenlerde cinsellik. *Genel Tıp Dergisi*, 16(3), 137-141.
- Sexton-Radek, K. (2005). *Violence in Schools: Issues, Consequences and Expressions*. Westport: CT: Praeger Publishers.
- Shaffer, D., Gould, M. S., Fisher, P., Trautman, P., Moreau, D., Kleinman, M. & Flory, M. (1996). Psychiatric diagnosis in child and adolescent suicide. *Archives of General Psychiatry*, 53(4), 339-348. <http://doi.org/10.1001/archpsyc.1996.01830040075012>
- Shaw, T., Dooley, J. J., Cross, D., Zubrick, S. R. & Waters, S. (2013). The Forms of Bullying Scale (FBS): Validity and reliability estimates for a measure of bullying victimization and perpetration in adolescence. *Psychological assessment*, 25(4), 1045-1057. <http://doi.org/10.1037/a0032955>
- Sherry, S. B., Hewitt, P. L., Besser, A., Flett, G. L & Klein, C. (2006). Machiavellianism, Trait Perfectionism and Perfectionistic Self-presentation. *Personality and Individual Differences*, 40(4), 829-839. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.09.010>
- Siyez, D. M. & Kaya, A. (2011). Akran Zorbalığı Gruplarında Empatik Eğilim. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 23-43.
- Skeem, J. L., Polaschek, D. L. L., Patrick, C. J., & Lilienfeld, S. O. (2011). Psychopathic personality: bridging the gap between scientific evidence and public policy. *Psychological Science in the Public Interest*, 12, 95–162. <http://doi.org/10.1177/1529100611426706>

- Slee, P. T. (1993). Bullying: A preliminary investigation of its nature and the effects of social cognition, *Early Child Development and Care*, 87(1), 47-57, <http://doi.org/10.1080/0300443930870105>
- Slee, P. T. & Rigby, K. (1993). Australian school children's self appraisal of interpersonal relations: The bullying experience. *Child Psychiatry and Human Development*, 23(4), 273-282. <http://doi.org/10.1007/BF00707680>
- Slonje, R. & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x>
- Slonje, R., Smith, P. K. & Frisén, A. (2012). Processes of cyberbullying, and feelings of remorse by bullies: A pilot study. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 244-259. <https://doi.org/10.1080/17405629.2011.643670>
- Slonje, R., Smith, P. K. & Frisen, A. (2013). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in Human Behavior*, 29, 26-32. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2012.05.024>.
- Smith, P. K. & Sharp, S. (1994). *School Bullying: Insights and Perspectives*. London: Routledge.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho & Tippett, N. (2006). *An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying: A report to the anti-bullying alliance*. Unit for School and Family Studies, Goldsmiths College, University of London.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385. <http://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>
- Somayaji, D. (2003). *Acculturation and adolescent risk taking behavior*. An unpublished Thesis: Buffalo, New York.
- Sontag, L. M., Graber, J. A., Brooks-Gunn, J. & Warren, M. P. (2008). Coping with social stress: Implications for psychopathology in young adolescent girls. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36(8), 1159-1174. <https://doi.org/10.1007/s10802-008-9239-3>
- Sourander, A., Helstelä, L., Helenius, H. & Piha, J. (2000). Persistence of bullying from childhood to adolescence—A longitudinal 8-year follow-up study. *Child Abuse & Neglect*, 24(7), 873-881. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(00\)00146-0](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00146-0)
- Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., Ristkari, T. & Helenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A population-based study. *Archives of General Psychiatry*, 67(7), 720-728. <http://doi.org/10.1001/archgenpsychiatry.2010.79>

- Sönmezay, H. (2010). *Lise öğrencilerinde zorbalığın iletişim becerileri ve algılanan sosyal destek ile ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Spriggs, A. L., Iannotti, R. J., Nansel, T. R., & Haynie, D. L. (2007). Adolescent bullying involvement and perceived family, peer and school relations: commonalities and differences across race/ethnicity. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 41(3), 283–293. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.04.009>
- Sprott, J. B. & Doob, A. N. (2000). Bad, sad, and rejected: The lives of aggressive children. *Canadian Journal of Criminology*, 42, 123–133. <https://doi.org/10.3138/cjcrim.42.2.123>
- Stansfield, K. H. & Kirstein, C. L. (2006). Effects of novelty on behavior in the adolescent and adult rat. *Developmental Psychobiology: The Journal of the International Society for Developmental Psychobiology*, 48(1), 10-15. <https://doi.org/10.1002/dev.20127>
- Starr, L. R. & Davila, J. (2009). Clarifying co-rumination: Associations with internalizing symptoms and romantic involvement among adolescent girls. *Journal of Adolescence*, 32(1), 19-37. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2007.12.005>
- Staub, E. (1978). *Positive Social Behavior and Morality: Vol. 1. Social and Personality Influences*. New York, Academic Press.
- Staub, E. (1979). *Positive Social Behavior and Morality: Vol. 2. Socialization and Development*. New York: Academic Press.
- Staupe-Müller, F., Bliesener, T. & Novak, N. (2009). Cyberbullying und Opfererfahrungen von Kindern und Jugendlichen im Web 2.0. *Kinder-und Jugendschutz in Wissenschaft und Praxis*, 54(2), 42-47.
- Steffgen, G. & König, A. (2009). Cyber bullying: The role of traditional bullying and empathy. In *The good, the bad and the challenging. Conference Proceedings* (Vol. 2, pp. 1041-1047). Cost office Brussels.
- Sticca, F., Ruggieri, S., Alsaker, F. & Perren, S. (2013). Longitudinal risk factors for cyberbullying in adolescence. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23(1), 52-67. <http://doi.org/10.1002/casp.2136>
- Strohmeier, D. & Spiel, C. (2003). Immigrant children in Austria: Aggressive behavior and friendship pattern in multicultural school classes. *Journal of Applied School Psychology*, 19(2), 99-116. http://doi.org/10.1300/J008v19n02_07
- Stys, Y. (2004). *Beyond the schoolyard: Examining electronic bullying among Canadian youth*. Unpublished master dissertation. Carleton University, Ottawa, Ontario.
- Subrahmanyam, K., Garcia, E. C., Harsono, L. S., Li, J. S. & Lipana, L. (2009). In their words: Connecting online weblogs to developmental processes. *British Journal of Developmental Psychology*, 27, 219–245. <http://doi.org/10.1348/026151008X345979>

- Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Routledge.
- Susman, E. J. & Rogol, A. (2004). Puberty and psychological development. In R. M. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of Adolescent Psychology* (pp. 15-44). 2nd ed. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Sutton, J. & Keogh, E. (2000). Social competition in school: Relationships with bullying, Machiavellianism and personality. *British Journal of Educational Psychology*, 70(3), 443-456. <https://doi.org/10.1348/000709900158227>
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Svensson, R. (2001). *Tackling Violence in Schools: A Report from Sweden*. Presented at the EC Connect Project UK-001 (Tackling Violence in Schools on a European-wide Basis) European Conference, Goldsmiths' College, London, April 6th-8th.
- Swearer, S. M., Wang, C., Berry, B. & Myers, Z. R. (2014). Reducing bullying: Application of social cognitive theory. *Theory Into Practice*, 53(4), 271-277. <https://doi.org/10.1080/00405841.2014.947221>
- Şahin, M. (2012). The relationship between the cyberbullying/cybervictimization and loneliness among adolescents. *Children and Youth Services Review*, 34(4), 834-837. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.01.010>
- Şahin, M., Aydın, B. & Sarı, S. V. (2012). Cyber bullying, cyber victimization and psychological symptoms: A study in adolescents. *Çukurova University Faculty of Education Journal*, 41(1), 53-59.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Birinci Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Şimşek, H. ve Çöplü, F. (2018). Lise öğrencilerinin riskli davranışlar gösterme düzeyleri ile okula bağlanma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 18-30. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.358223>
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2015). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı* (Çev. Ed. M. Baloğlu). Altıncı Basımdan Çeviri. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tamborski, M. & Brown, R. P. (2011). The measurement of trait narcissism in social-personality research. In W. K. Campbell & J. D. Miller (Eds.), *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings, and treatments* (pp. 133-140). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc.
- Tanrikulu, İ. & Erdur-Baker, Ö. (2019). Motives behind cyberbullying perpetration: A test of uses and gratifications theory. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(13-14), NP6699-NP6724. <https://doi.org/10.1177/0886260518819882>

- Tanrikulu, İ. (2019). How do school children learn cyberbullying perpetration? *Journal of Theoretical Educational Science*, 12(1), 16-27. <https://doi.org/10.30831/akukey.512556>
- Tanrikulu, T. (2014). Cyberbullying from the perspective of choice theory. *Educational Research and Reviews*, 9(18), 660-665. <https://doi.org/10.5897/ERR2014.1761>
- Tarpley, T. (2001). Children, the Internet, and Other New Technologies. In D. G. Singer & J. L. Singer (Eds.), *Handbook of Children and the Media* (pp. 547-556). Thousand Oaks, CA: Sage
- Taştekin, E. ve Bayhan, P. (2018). Ergenler arasındaki siber zorbalığın ve mağduriyetin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 5(2), 21-45.
- Tatlıdil, H. (1996). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel analiz*. İkinci Baskı. Ankara: Cem Web Ofset.
- Teo, T. S. H. & Lim, V. K. G. (2000). Gender differences in internet usage and task preferences. *Behaviour & Information Technology*, 19(4), 283-295. <http://doi.org/10.1080/01449290050086390>
- Thijssen, S., Wildeboer, A., Muetzel, R., Bakermans-Kranenburg, M. J., El Marroun, H., Hofman, A. & White, T. (2015) Cortical thickness and prosocial behavior in school-age children: A population-based MRI study. *Social Neuroscience*, 10(6), 571-582. <https://doi.org/10.1080/17470919.2015.1014063>
- Thompson, B. (2004). *Exploratory and confirmatory factor analysis: Understanding concepts and applications*. Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Tınaz, P. (2006). *İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)*. İstanbul: Beta Basım Yanın Dağıtım.
- Tınaz, P., Bayram, F. ve Ergin, H. (2006). *Çalışma Psikolojisi ve Hukuki Boyutlarıyla İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)*. İstanbul: Beta Basım Yanın Dağıtım.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26, 277-287. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2009.11.014>
- Topcu, Ç. (2008). *The relationship of cyber bullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring*. Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Topcu, Ç. & Erdur-Baker, Ö. (2010). The revised cyber bullying inventory (RCBI): Validity and reliability studies. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 660-664. <http://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.161>
- Topcu, Ç. & Erdur-Baker, Ö. (2012). Affective and cognitive empathy as mediators of gender differences in cyber and traditional bullying. *School Psychology International*, 33(5), 550-561. <https://doi.org/10.1177/0143034312446882>

- Topcu, Ç. & Erdur-Baker, Ö. (2018). RCBI-II: The second revision of the Revised Cyber Bullying Inventory. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 51(1), 32-41. <https://doi.org/10.1080/07481756.2017.1395705>
- Topcu, Ç., Erdur-Baker, Ö. & Çapa-Aydın, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *Cyberpsychology & Behavior*, 11(6), 643-648. <http://doi.org/10.1089/cpb.2007.0161>
- Topcu, Ç., Erdur-Baker, Ö., & Çapa-Aydın, Y. (2010). Temel Empati Ölçeği Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(34), 174-181.
- Toplu-Yaşlıoğlu, D. ve Atılgan, Ö. (2018). Karanlık üçlü ölçeği: Türkçe'ye uyarlama, güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 725-739. <http://doi.org/10.30798/makuiibf.435604>
- Tran, D., Shukri, R. & Do, D. (2018). Factors related to cyber bullying among high school students in Hanoi, Vietnam. *The Canadian Journal of Clinical Nutrition*, 6(1), 107-122. <http://doi.org/10.14206/canad.j.clin.nutr.2018.01.07>
- Troy, M. & Sroufe, L. A. (1987). Victimization among preschoolers: Role of attachment relationship history. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 26(2), 166-172. <https://doi.org/10.1097/00004583-198703000-00007>
- Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B., Moffitt, T. E., Robins, R. W., Poulton, R. & Caspi, A. (2006). Low self-esteem during adolescence predicts poor health, criminal behavior, and limited economic prospects during adulthood. *Developmental Psychology*, 42(2), 381-390. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.2.381>
- Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B. & Robins, R. W. (2008). Do today's young people really think they are so extraordinary? An examination of secular trends in narcissism and self-enhancement. *Psychological Science*, 19(2), 181-188. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2008.02065.x>
- Twenge, J. M., Konrath, S., Foster, J. D., Campbell, W. K. & Bushman, B. J. (2008). Egos inflating over time: a cross-temporal meta-analysis of the Narcissistic Personality Inventory. *Journal of Personality*, 76(4), 875-928. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2008.00507.x>
- Uludağlı, N. P. ve Sayıl, M. (2009). Orta ve ileri ergenlik döneminde risk alma davranışı: ebeveyn ve akranların rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(23), 14-24.
- Underwood, M. (2002). Sticks and stones and social exclusion: Aggression among girls and boys. In P. K. Smith & C. H. Hart (Eds.), *Blackwell handbook of childhood social development* (pp. 533-548). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Uzmen, S. ve Mağden, D. (2002). Okul öncesi eğitim kurumlarında devam eden altı yaş çocuklarının prososyal davranışlarının resimli çocuk kitapları ile desteklenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(15), 193-212.

- Ünlü, S., Tuna, Y., Özbaş-Anbarlı, Z. & Tosunay, D. (2019). Ergenlerde empati ve siber zorbalık-siber mağduriyet ilişkisi: Eskişehir’de özel okul öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 38-58.
- Valentine, G. & Holloway S. L. (2002). Cyberkids? Exploring children's identities and social networks in on-line and off-line worlds. *Annals of the Association of American Geographers*, 92(2), 302-319. <https://doi.org/10.1111/1467-8306.00292>
- Van Geel, M., Goemans, A., Toprak, F. & Vedder, P. (2017). Which personality traits are related to traditional bullying and cyberbullying? A study with the Big Five, Dark Triad and sadism. *Personality and Individual Differences*, 106, 231–235. <http://doi.org/10.1016/j.paid.2016.10.063>
- Van Geel, M., Vedder, P. & Tanilon, J. (2014). Relationship between peer victimization, cyberbullying, and suicide in children and adolescents: A meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 168(5), 435–442. <http://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2013.4143>
- Varghese, M. E. & Pistole, M. C. (2017). College student cyberbullying: Self-esteem, depression, loneliness, and attachment. *Journal of College Counseling*, 20, 7–21. <http://doi.org/10.1002/jocc.12055>
- Vance, J. W. (2010). *Cyber-harassment in higher education: Online learning environments* (Doctoral dissertation). University of Southern California.
- Vieno, A., Gini, G. & Santinello, M. (2011). Different forms of bullying and their association to smoking and drinking behavior in Italian adolescents. *Journal of School Health*, 81(7), 393-399. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2011.00607.x>
- Vitaro, F., Boivin, M. & Bukowski, W. M. (2009). The Role of friendship in child and adolescent psychosocial development. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 568-586). First Edition. New York: The Guilford Press.
- Vivier, A. N., Pihl, R., Côté, S. & Tremblay, E. R. (2014). Developmental association of prosocial behaviour with aggression, anxiety and depression from infancy to preadolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 55(10), 1135–1144. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12235>
- Volk, A., Craig, W., Boyce, W. & King, M. (2006). Adolescent risk correlates of bullying and different types of victimization. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 18(4), 575-586. <https://doi.org/10.1515/IJAMH.2006.18.4.575>
- Von Marées, N. & Petermann, F. (2012). Cyberbullying: An increasing challenge for schools. *School Psychology International*, 33, 467–476. <https://doi.org/10.1177/0143034312445241>
- Waasdorp, T. E. & Bradshaw, C. P. (2015). The overlap between cyberbullying and traditional bullying. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the*

Society for Adolescent Medicine, 56(5), 483–488.
<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.12.002>

- Wachs, S. (2012). Moral disengagement and emotional and social difficulties in bullying and cyberbullying: Differences by participant role. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17(3–4), 347–360. <https://doi.org/10.1080/13632752.2012.704318>
- Wahlstrom, D., Collins, P., White, T. & Luciana, M. (2010). Developmental changes in dopamine neurotransmission in adolescence: behavioral implications and issues in assessment. *Brain and Cognition*, 72(1), 146-159. <https://doi.org/10.1016/j.bandc.2009.10.013>
- Waldinger, R. J., Diguier, L., Guastella, F., Lefebvre, R., Allen, J. P., Luborsky, L. & Hauser, S. T. (2002). The same old song? Stability and change in relationship schemas from adolescence to young adulthood. *Journal of Youth and Adolescence* 31, 17–29. <https://doi.org/10.1023/A:1014080915602>
- Walker, J. L. (2010). *The contextualized rapid resolution cycle intervention model for cyberbullying*. Unpublished master dissertation. Arizona State University.
- Wang, J., Iannotti, R. J., & Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: physical, verbal, relational, and cyber. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 45(4), 368–375. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2009.03.021>
- Wang, J., Iannotti, R. J. & Luk, J. W. (2010). Bullying victimization among underweight and overweight US youth: Differential associations for boys and girls. *Journal of Adolescent Health*, 47(1), 99-101. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2009.12.007>
- Wang, J., Nansel, T. R. & Iannotti, R. J. (2011). Cyber and traditional bullying: Differential association with depression. *Journal of Adolescent Health*, 48(4), 415-417. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.07.012>
- Wang, J., Iannotti, R. J., & Luk, J. W. (2012). Patterns of adolescent bullying behaviors: Physical, verbal, exclusion, rumor, and cyber. *Journal of School Psychology*, 50(4), 521–534. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2012.03.004>
- Wańkowska, M. & Polkowska, J. (2010). The pituitary endocrine mechanisms involved in mammalian maturation: maternal and photoperiodic influences. *Reproductive Biology*, 10(1), 3-18. [https://doi.org/10.1016/S1642-431X\(12\)60034-5](https://doi.org/10.1016/S1642-431X(12)60034-5)
- Weber, N. L. & Pelfrey, Jr, W. V. (2014). *Cyberbullying: Causes, Consequences and Coping Strategies*. El Paso: LFB Scholarly Publishing LLC.
- Weinstein, N. D. (1988). The precaution adoption process. *Health Psychology*, 7(4), 355-386. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.7.4.355>
- Weinstein, N., & Ryan, R. M. (2010). When helping helps: Autonomous motivation for prosocial behavior and its influence on well-being for the helper and recipient. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 222–244. <http://doi.org/10.1037/a0016984>

- Whittaker, E. & Kowalski, R. M. (2015). Cyberbullying via social media. *Journal of School Violence, 14*(1), 11-29. <http://doi.org/10.1080/15388220.2014.949377>
- Will-Crescioni, A., Ehrlinger, J., Alquist, J. L., Conlon, K. E., Baumeister, R. F., Schatschneider, C. & Dutton, G. R. (2011). High trait self-control predicts positive health behaviors and success in weight loss. *Journal of Health Psychology, 16*(5), 750–759. <https://doi.org/10.1177/1359105310390247>
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats and Distress*. Champaign, IL: Research Press.
- Williams, K. M., Nathanson, C. & Paulhus, D.L. (2003). Structure and validity of the Self-Report Psychopathy Scale-III in normal populations. In: Presentation at the 11th annual convention of the *American Psychological Association, Toronto, Canada*.
- Williams, K. M., Paulhus, D. L. & Hare, R. D. (2007). Capturing the four-factor Structure of psychopathy in college students via self-report. *Journal of Personality Assessment, 88*, 205–219. <https://doi.org/10.1080/00223890701268074>
- Wilson, D. S., Near, D. C. & Miller, R. R. (1998). Individual differences in Machiavellianism as a mix of cooperative and exploitative strategies. *Evolution and Human Behavior, 19*, 203–212. [https://doi.org/10.1016/S1090-5138\(98\)00011-7](https://doi.org/10.1016/S1090-5138(98)00011-7)
- Wolak, J., Mitchell, K. J. & Finkelhor, D. (2006). *Online victimization of youth: Five years later*. Washington, DC: National Center for Missing and Exploited Children.
- Wolfsberg, J. S. (2006). Student safety from cyberbullies, in chat rooms, and in instant messaging. *The Education Digest, 72*(2), 33–37.
- Wong, D. S., Chan, H. C. O., & Cheng, C. H. (2014). Cyberbullying perpetration and victimization among adolescents in Hong Kong. *Children and Youth Services Review, 36*, 133–140. <http://doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.11.006>
- Wright, M. F., Huang, Z., Wachs, S., Aoyama, I., Kamble, S., Soudi, S., Li, Z., Lei, L. & Shu, C. (2020) Associations between cyberbullying perpetration and the dark triad of personality traits: the moderating effect of country of origin and gender. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development, 30*(3), 242-256. <http://doi.org/10.1080/02185385.2020.1788979>
- Wright, M. F. & Li, Y. (2013). The association between cyber victimization and subsequent cyber aggression: The moderating effect of peer rejection. *Journal of Youth and Adolescence, 42*(5), 662-674. <http://doi.org/10.1007/s10964-012-9903-3>
- Xiao, B. S. & Wong, Y. M. (2013). Cyber-bullying among university students: An empirical investigation from the social cognitive perspective. *International Journal of Business and Information, 8*(1), 34-69. <http://doi.org/10.6702/ijbi.2013.8.1.2>

- Yaman, E., Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). *Başaçıkma Stratejileriyle Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık*. Birinci Baskı. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yavuzer, H. (2012). *Çocuk Psikolojisi: Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna*. 34. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazgan-İnanç, B., Bilgin, M. & Kılıç-Atıcı, M. (2012). *Gelişim Psikolojisi: Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Sekizinci Basım. Ankara: Pegem Akademi.
- Ybarra, M. L. (2004). Linkages between depressive symptomatology and internet harassment among young regular internet users. *Cyberpsychology & Behavior*, 7(2), 247-257. <http://doi.org/10.1089/109493104323024500>
- Ybarra, M. L., Diener-West, M. & Leaf, P. J. (2007). Examining the overlap in Internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 42-50. <http://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.09.004>
- Ybarra, M. L., Espelage, D. L. & Mitchell, K. J. (2007). The co-occurrence of Internet harassment and unwanted sexual solicitation victimization and perpetration: associations with psychosocial indicators. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 41(6 Suppl 1), 31-41. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.09.010>
- Ybarra, M. L. & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308-1316. <http://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00328.x>
- Ybarra, M. L. & Mitchell, K. J. (2007). Prevalence and frequency of internet harassment instigation: Implications for adolescent health. *Journal of Adolescent Health*, 41(2), 189-195. <http://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.03.005>
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J. & Korchmaros, J. D. (2011). National trends in exposure to and experiences of violence on the Internet among children. *Pediatrics*, 128, e1376-e1386. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-0118>
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J. & Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*, 118(4), 1169-1177. <http://doi.org/10.1542/peds.2006-0815>
- Yıldız, S., Taştan-Boz, İ. ve Yıldırım, B. F. (2012). Kişilik tipi ile olumlu sosyal davranış arasındaki ilişki: Marmara Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 215-233
- Yılmaz, A., Özler, D. E. ve Mercan, N. (2008). Mobbing ve örgüt iklimi ile ilişkisine yönelik ampirik bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 334-357.
- Yılmaz T. (2000). *Ergenlerde Risk Alma Davranışlarının İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, İzmir.

- Yoleri, S. & Seven, S. (2014). Analyzing Effect of Age and Sex Differences on Prosocial Behaviour of Preschool Children. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 29, 261-270. <http://doi.org/10.9761/JASSS2425>
- Young, K. S. (1998). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1(3), 237-244. <https://doi.org/10.1089/cpb.1998.1.237>
- Young, S. M., & Pinsky, D. (2006). Narcissism and celebrity. *Journal of Research in Personality*, 40, 463–471. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2006.05.005>
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2005). İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve doğası. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 1-13.
- Zapf, D. & Einarsen, S. (2001). Bullying in the workplace: Recent trends in research and practice—An introduction. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10(4), 369-373. <https://doi.org/10.1080/13594320143000807>
- Zeigler-Hill, V. & Vonk, J. (2015). Dark personality features and emotion dysregulation. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 34(8), 692–704. <https://doi.org/10.1521/jscp.2015.34.8.692>
- Zych, I., Baldry, A. C., Farrington, D. P. & Llorent, V. J. (2019). Are children involved in cyberbullying low on empathy? A systematic review and meta-analysis of research on empathy versus different cyberbullying roles. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 83-97. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.03.004>

EKLER

Ek 1. Kişisel Bilgi Formu

Ek 2. Kullanılan Ölçme Araçlarına Ait Örnek Maddeler

Ek 3. Etik Kurul Onayı

Ek 4. Uygulama İzni

Ek 5. Benzerlik Raporu

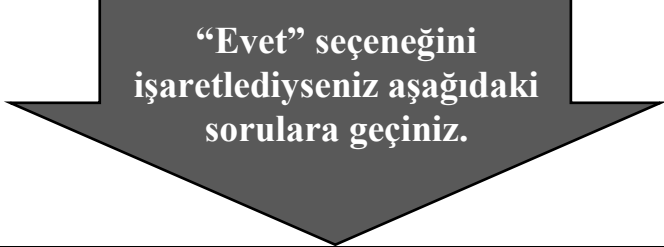
Ek 1. Kişisel Bilgi Formu

Değerli Katılımcı,

Bu araştırma, 17 - 20 yaş arasındaki bireylerde siber zorbalık, siber mağduriyet, akran zorbalığı, karanlık üçlü kişilik özellikleri, riskli davranış ve olumlu sosyal davranış düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda aşağıdaki soruları okuyup sizin için uygun olan seçeneği işaretleyerek araştırmaya katkı sağlayabilirsiniz. Bu formun doldurulması yaklaşık 15 dakika sürmektedir. Vereceğiniz içten cevaplarınız sadece bu araştırmada kullanılacak olup, kesinlikle başkaları ile paylaşılmayacaktır.

Değerli katkılarınızdan dolayı teşekkür eder, sağlık ve başarı dolu bir yaşam dilerim.

Rüstem Göktürk HAYLI
İnönü Üniversitesi PDR Bilim Dalı
Doktora Öğrencisi

Fakülteniz/ Meslek Yüksekokulunuz				
Cinsiyetiniz	Yaşınız	Sınıfınız	Kaç kardeşiniz?	Anne ve babanız birlikte mi yaşıyor?	Günlük <u>ortalama</u> internet kullanım süreniz
① Kadın	① 17 ② 18 ③ 19	① 1 ② 2 ③ 3	① Tek çocuğum ② 2 ③ 3	① Evet ② Ayrı yaşıyorlar ③ Boşandılar	① Hiç kullanmıyorum ② 1 saatten az ③ 1-3 saat arası
② Erkek	④ 20 ⑤ 21 ve üzeri	④ 4 ⑤ 5 ⑥ 6	④ 4 ⑤ 5 ve üzeri	④ Annem öldü ⑤ Babam öldü	④ 3-5 saat arası ⑤ 5 saatten fazla
Sosyal medya hesabınız var mı?		① Evet		② Hayır	
					
<u>AŞAĞIDAKİ SORULARI, SOSYAL MEDYA HESABINIZ VARSA YANITLAYINIZ.</u> <u>SOSYAL MEDYA HESABINIZ YOKSA BOŞ BIRAKINIZ.</u>					
Sosyal medyayı kullanmaya ne zaman başladınız?	Sosyal medyadaki hesap sayınız	<u>Günlük ortalama</u> sosyal medya kullanım süreniz		Sosyal medya hesaplarınızı <u>günde ortalama</u> kaç kez kontrol ediyorsunuz?	
① 6 aydan daha kısa zaman önce ② 6-12 ay önce ③ 1-1 buçuk yıl önce ④ 1 buçuk-2 yıl önce ⑤ 2 yıldan daha önce	① 1 ② 2 ③ 3 ④ 4 ⑤ 5 ve üzeri	① Hiç kullanmıyorum ② 1 saatten az ③ 1-3 saat arası ④ 3-5 saat arası ⑤ 5 saatten fazla		① Hiç ② 1-3 kez ③ 4-6 kez ④ 7-10 kez ⑤ Daha fazla	

Ek 2. Kullanılan Ölçme Araçlarına Ait Örnek Maddeler

Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri 2-Örnek Maddeler

İnternet aracılığıyla,

- 1) Birine hakaret etmek
- 2) Sahibinin görülmesinden rahatsızlık duyacağı bir fotoğrafı veya videoyu başkalarıyla paylaşmak
- 3) Bir başkası adına profil açıp oymuş gibi davranmak

Akran Zorbalığı Ölçeği-Örnek Maddeler

- 1) Kötü bir şekilde birisi ile alay ettim.
- 2) Birisine kasıtlı olarak fiziksel zararda bulundum.
- 3) Birisi ile konuşmayarak ona zarar vermeye çalıştım.

Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Türkçe Formu (SD3-T)-Örnek Maddeler

- 1) Başkalarıyla doğrudan çatışma yaşamaktan kaçınırım, çünkü bu kişiler ileride işinize yarayabilir.
- 2) Özel biri olduğumu biliyorum, çünkü herkes bana sürekli böyle söylüyor.
- 3) İnsanlar sıklıkla kontrolden çıktığımı söyler.

Riskli Davranışlar Ölçeği-Örnek Maddeler

- 1) Eğlence olsun diye arkadaşlarımdan canını acıtmaktan hoşlanırım.
- 2) Kendimi daha iyi hissetmek için alkol kullanırım.
- 3) Canım sıkıldığında sigara içerek rahatlarım.
- 4) Sorunlarım karşısında kendimi çaresiz hissediyorum.
- 5) Abur cubur yemekten hoşlanırım.
- 6) Birkaç yıl okula ara vermek istiyorum.

Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği-Örnek Maddeler

- 1) Başkalarına en iyi yardımı birileri beni izlerken yapabilirim.
- 2) Problemi olan birine yardım ettiğimde çok mutlu olurum.
- 3) Benim düşünceme göre başkalarına yardım etmenin en iyi tarafı, iyi biri olarak tanınmamı sağlamasıdır.
- 4) Gerçek bir kriz ya da gereksinim içinde olan insanlara yardım etme eğilimindeyimdir.
- 5) İnsanlar benden yardım istedikleri zaman tereddüt etmem.
- 6) İhtiyacı olanlara en çok yardımı kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman yapma eğilimindeyim.

Ek 3. Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 25/03/2021-E.30729

T.C. İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE ETİK KURULU Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma Etik Kurulu		
Oturum Tarihi : 25.03.2021	Oturum Sayısı : 7	Karar Sayısı : 2021/7-23
Etik Açından Uygun		
Çalışma Adı	SİBER MAĞDURİYET, AKRAN ZORBALIĞI, KARANLIK ÜÇLÜ, RİSKLİ DAVRANIŞLAR VE PROSOSYAL DAVRANIŞLARIN SİBER ZORBA OLAN/OLMAYAN ERGENLERİ DOĞRU SINIFLANDIRMA DÜZEYİ	
Araştırmacılar	Dr.Öğretim Üyesi Yüksel ÇIRAK (Danışman) Araştırma Görevlisi Rüstem Göktürk HAYLI (Yürütücü)	
Başkan Kurul Üyesi Prof.Dr. Hüseyin Suphi ERDEM Başkan Yardımcısı Kurul Üyesi Prof.Dr. Mustafa ARSLAN Kurul Üyesi Prof.Dr. Mehmet GÜNGÖR Kurul Üyesi Prof.Dr. Süleyman ÇALDAK Kurul Üyesi Prof.Dr. Nesrin SİS Kurul Üyesi Prof.Dr. Mehmet ÜSTÜNER Kurul Üyesi Prof.Dr. Lütfiye ÖZDEMİR Sekreter Hatice CİHAN		

E-İmzalıdır.
Etik Kurul Başkanı
Hüseyin Suphi ERDEM

Ek 4. Uygulama İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 13/04/2021-36240

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-50235129-730.08.03--36240
Konu : Öğr. Rüstem Göktürk HAYLI
(Araştırma İzni)

13/04/2021

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 12/04/2021 tarihli ve 35083 sayılı yazınız,

Enstitünüz Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bilim Dalı doktora öğrencisi Rüstem Göktürk HAYLI'nın, Dr. Öğr. Üyesi Yüksel ÇIRAK danışmanlığında, yürütmekte olduğu "Siber Mağduriyet, Akran Zorbalığı, Karanlık Üçlü, Riskli Davranışlar ve Prososyal Davranışların Siber Zorba Olan/Olmayan Ergenleri Doğru Sınıflandırma Düzeyi" konulu tez çalışması gereği olarak, Üniversitemizde anket tekniği ile veri toplaması uygun görülmüştür.

Gereğini bilgilerinize rica ederim.

Prof.Dr. Nusret AKPOLAT
Rektör Yardımcısı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSEK1D35P5 Pin Kodu :54142

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/inonu-universitesi-ebys>

Adres: İnönü Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, Öğrenci Merkezi

Telefon:04223773090 Faks:04223410053

e-Posta:ogrenci@inonu.edu.tr Web: <https://www.inonu.edu.tr/tr/cms/ogrenci>

KeP Adresi: inonu.universitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Ayşe Gökdemir

Ünvanı: Memur

Ek 5. Benzerlik Raporu

ev.turnitin.com/app/carta/tr/?o=1983518982&is=1&u=1046575710&lang=tr

turnitin Rüstem Göktürk H... < 1 / 1 > ?

Eşleşmelere Genel Bakış

%8

1	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	%2	>
2	acikerisim.uludag.edu.tr İnternet Kaynağı	%1	>
3	afyonluoglu.org İnternet Kaynağı	%1	>
4	Bülent Ecevit Üniversite... Öğrenci Yazılı Ödevi	%<1	>
5	acikerisim.isikun.edu.tr İnternet Kaynağı	%<1	>
6	acikerisim.sakarya.edu... İnternet Kaynağı	%<1	>
7	openaccess.maltepe.e... İnternet Kaynağı	%<1	>
8	hdl.handle.net İnternet Kaynağı	%<1	>
9	ÇOKLUK, Ömay. "Lojisti... Yayın	%<1	>

Sayfa: 1 / 233 Kelime Sayısı: 64273 Salt-Metin Raporu | Yüksek Çözünürlük Açık

T. C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK ANABİLİM DALI

SİBER MAĞDURİYET, AKRAN ZORBALIĞI, KARANLIK ÜÇLÜ,
RİSKLİ DAVRANIŞLAR VE PROSOSYAL DAVRANIŞLARIN SİBER
ZORBA OLAN/OLMAYAN ERGENLERİ DOĞRU SINIFLANDIRMA
DÜZEYİ

DOKTORA TEZİ

Rüstem Göktürk HAYLI

Malatya-2022